

**A köztörvényhatósági törvény (1870:XLII. tc.) bevezetése
Debrecen és Szeged szabad királyi városokban
(1870-1872)**

Varga Norbert

egyetemi tanársegéd

Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar,

Magyar Jogtörténeti Tanszék

Témavezető:

Dr. Miru György

egyetemi docens

Debreceni Egyetem, Bölcsészettudományi Kar,

Történeleml Intézet

Debreceni Egyetem

2007

A KÖZTÖRVÉNYHATÓSÁGI TÖRVÉNY (1870:LXII. TC.) BEVEZETÉSE DEBRECEN
ÉS SZEGED SZABAD KIRÁLYI VÁROSOKBAN (1870-1872)

Értekezés a doktori (Ph.D.) fokozat megszerzése érdekében
a TÖRTÉNELEM tudományágban

Írta: Varga Norbert okleveles történész, jogász

Készült a Debreceni Egyetem Multidiszciplináris Bölcsészettudományok doktori iskolája
(történelem programja) keretében

Témavezető: Dr. Miru György
(olvasható aláírás)

A doktori szigorlati bizottság:

elnök: Dr.
tagok: Dr.
Dr.

A doktori szigorlat időpontja: 200...

Az értekezés bírálói:

Dr.
Dr.
Dr.

A bírálóbizottság:

elnök: Dr.
tagok: Dr.
Dr.
Dr.
Dr.

A nyilvános vita időpontja: 200...

Én Varga Norbert teljes felelősségem tudatában kijelentem, hogy a benyújtott értekezés a szerzői jog nemzetközi normáinak tiszteletben tartásával készült.

Varga Norbert

Tartalomjegyzék:

Bevezetés	6
I. A városok szabályozástörténete (1843-1867)	9
II. A közigazgatás helye a dualista intézményrendszerben	19
III. A köztörvényhatósági törvény létrejötte	24
IV. Szakigazgatás vagy hatalompolitika	37
V. A törvényhatóságok	40
1. A törvényhatóság fogalma	40
2. A törvényhatóságok hatásköre	41
2.1. <i>Az általános feladatkörök</i>	41
2.2. <i>A felirati jog</i>	43
VI. A politikai viszonyok alakulása Debrecenben és Szegeden	45
1. Debrecen politikai élete	45
2. Szeged politikai élete	48
VII. A törvényhatóságok megszervezése	51
1. A főispáni intézmény bevezetése	51
1.1. A debreceni főispán: Patay András	58
1.2. A szegedi főispán: Dáni Ferenc	59
1.3. A főispánok fogadtatása	60
1.4. A városok egy főispán alatti „egyesítése”	67
1.5. A főispán jogköre	68
1.5.1. <i>A főispán kivételes jogköre</i>	69
2. Az átszervezési munkálatok	69
2.1. A szervező bizottság megalakítása	70
2.2. A bizottság szervezete és feladata	71
2.2.1. <i>A választókerületek kialakítása</i>	73
2.3. A városok belsőszervezetére vonatkozó tervek	74
2.3.1. <i>A városi tanácsstervezet</i>	80
2.3.1.1. <i>A közigazgatási tanács</i>	80
2.3.1.2. <i>A gazdasági tanács</i>	82
2.4. A tisztviselők körének meghatározása	86
2.4.1. <i>A tanítók</i>	86
2.4.2. <i>A kórházi főorvos</i>	86
2.4.3. <i>A tiszti ügyész</i>	87
3. A virilizmus	87
3.1. A cégek virilis joga	89
4. A szervező bizottság munkája	90
5. A „belügyér”-i jelentések	94
5.1. Az első belügyi leirat	95
5.2. A második belügyi leirat	100
VIII. A törvényhatóságok szervezete	103
1. A városok közigazgatás-szervezeti megoldásai	103
1.1. A város hatósága	103
1.2. A törvényhatósági bizottság	104
1.3. A városi tanács szervezete és hatásköre	107
1.4. A polgármester és hivatala	114
1.5. A rendőrkapitány és hivatala	116
1.6. Az árvaszék	118
1.6.1. <i>Az árvaszék hatásköre</i>	118
1.6.2. <i>Az árvaszék szervezete és eljárása</i>	119
1.6.3. <i>A közgyám</i>	124

1.7. A városi iroda	124
1.8 A pénztári hivatal	125
1.9. A tisztiorvosi hivatal	127
1.10. A mérnöki hivatal	129
1.11. A számvevőségi hivatal	130
1.12. Az adóhivatal	132
1.13. A gazdasági hivatal	134
1.14. Az erdészeti hivatal	135
1.15. A tanácsnokok	135
1.16. A jegyzők	137
1.16.1. <i>A főjegyző</i>	138
1.16.2. <i>Az aljegyzők</i>	139
1.17. A tiszti ügyész	140
1.18. A könyvvivői tisztség	141
1.18.1. <i>A főkönyvvivő</i>	141
1.18.2. <i>A segédkönyvvivő</i>	142
1.19. A levéltárnok	142
1.20. A segéd- és kezelőszemélyzet	143
1.21. A szolgák és cselédek	146
1.22. A napi és ételmezési díj	152
1.23. Általános rendelkezések	153
IX. A törvényhatósági bizottság és a tisztújítás	155
1. A törvényhatósági bizottság megalakítása	155
2. A törvényhatósági bizottság alakuló ülése	167
3. A tisztújítás	169
3.1. A debreceni polgármester: Kovács Lajos	183
3.2. A szegedi polgármester: Pálffy Ferenc	184
Összegzés	186
Summary	192
Mellékletek	194
Források	204
1. Levéltári anyagok	204
2. Országgyűlési anyagok	204
3. Napilapok	205
4. Törvények	205
Felhasznált irodalom	208
Rövidítések jegyzéke	221

BEVEZETÉS

Disszertációmban az 1870-től kibontakozó közigazgatási reformokat mutatom be 1872-ig, különös tekintettel a főispáni tisztség bevezetésére, a helyi politikai viszonyok alakulására és az új közigazgatási szervezet létrehozására Debrecenben és Szegeden.

Összefoglalva adom elő a 19. század második felének közigazgatási átalakulását Debrecen és Szeged intézménytörténete alapján. A szélesebb áttekintés és a jobb megértés végett szükségesnek tartom bemutatni a közigazgatási reformok előzményeit, amelyek említése nélkül érthetetlenek lennének a későbbi reformok és az azokhoz kapcsolódó politikai nézetek. Kezdvé a reformkori előzményekkel, az 1848-as törvényekkel, amelyek meghatározták azt a szervezeti és jogszabályi alapot, amelyen elindulhatott a közigazgatás dualizmus kori átalakítása, röviden kitérve a neoabszolutizmus közigazgatási változásaira. Az átszervezési munkálatokból is kiderült – a jegyzőkönyvek és a napilapok tudósításai alapján, – hogy az 1848. évi törvényekre hivatkoztak a városok jogaik védelme érdekében.

Dolgozatomban megpróbáltam az egyes reformtörekvések okait mindkét oldalról feltárni és bemutatni. Külön kiemelendő a kormány és a helyi szervek közötti kapcsolat alakulása. Érzékeltetni szerettem volna, hogy ez a közigazgatási reform nemcsak politikai síkon játszódtott le, hanem abban szakmai szempontok is jelentős szerepet kaptak. Igaz, nem lehet egyértelműen a mai értelemben vett szakigazgatásról beszélni, de azt mindenképp meg kell jegyezni, hogy annak nyomai már felfedezhetők.

A Magyar Országos Levéltárban az 1869-1872-es évekre megtalálható belügyminiszteri anyagokból (elnöki és általános iratokat) megállapítható, hogy a megyei átszervezéshez kapcsolódó források teljesebbek, míg a városok levelezéseiből és irataiból csak nagyon kevés maradt fenn. A MOL-ban leginkább csak utalásokat találhatunk a városokkal összefüggésben.

A közigazgatás átszervezésére vonatkozó források a megyei levéltárakban találhatóak, sőt itt vannak azok a belügyminiszteri levelek, amelyek a reformokkal kapcsolatban érkeztek az egyes városokhoz. A törvény parlamenti vitájáról fennmaradt anyagok szintén értékes adatokat, szempontokat és politikai érveket szolgáltatottak disszertációmhoz.

Az átszervezés pontos megítéléséhez és bemutatásához elengedhetetlen volt az adott évekre vonatkozó törvényhatósági bizottsági jegyzőkönyvek és iratok átnézése Debrecenben, Kecskeméten és Szegeden. Ezek kivonatos bemutatását, a közigazgatási reformok fogadtatását és a helyi politikai viszonyok alakulását a korabeli napilapokból (Debrecen, Alföldi Hírlap, Szegedi Híradó, Kecskeméti Lapok) lehet megismerni. Sajnos kevés

használható adat maradt fenn Debrecenben a főispán, Patay András kinevezésére, nem úgy, mint Szegeden. Ez adódott a két főispán eltérő fogadtatásából is.

Természetesen a primér források elemzése mellett fontos volt az eddigi kutatások eredményeinek tanulmányozása és felhasználása. Az 1870:XLII. törvénycikkkel kapcsolatban a történészek és a jogászok a törvényhatóságok közül leginkább a vármegyékkel foglalkoztak (Stipta István, Sarlós Béla). A múltban a vármegyéknek, mint az „alkotmány védbástyái”-nak jelentősebb szerep jutott a centralizációs folyamatok ellen irányuló törekvésekben. A MOL-ban található vármegyei anyag is ezt a kutatási irányt erősítette. Ezért szerettem volna a várostörténet e korszakának kevésbé feltárt részét bemutatni.

A 19. és 20. századi alkotmány- és közigazgatási joggal foglalkozó szakemberek és kutatók (Magyary Zoltán, Kmety Károly, Ferdinandy Gejza, Kiss István, Nagy Ernő, Balogh Arthur) monográfiáikban és tankönyveikben leginkább csak a törvény rendelkezéseinek a bemutatására hagyatkoztak és csak kevesen vállalkoztak azok mélyebb elemzésére és magyarázatára.

A szabad királyi városok 1870. évi közigazgatási reformjait az egyes várostörténeti monográfiák (Gunst Péter /szerk./: Debrecen története 1849-1919. 3. Debrecen, 1997.; Gaál Endre /szerk./: Szeged története 1849-1919. 3.2. Szeged, 1991.) is csak érintőlegesen tárgyalják. Meg kell azért említenünk, hogy számos helytörténész (Ruszoly József, Stipta István, Zsuppán F. Tibor, Blazovich László, Irinyi Károly) foglalkozott már e témával.

A helytörténészek mellett természetesen jogtörténészek (Kajtár István, Ruszoly József, Stipta István, Máthé Gábor, Csizmadia Andor, Sarlós Béla, Nagy Ferenc) is foglalkoztak a közigazgatási reform ezen mozzanataival. A disszertáció témája miatt azonban nem lehet figyelmen kívül hagyni a történészek (Pölöskei Ferenc, Szász Zoltán, Kozári Monika, Csorba László, Miru György, Fónagy Zoltán) kutatási eredményeit sem. A dualizmus kori politikai intézményekkel foglalkozó történészek (Hanák Péter, Somogyi Éva, Pölöskei Ferenc, Gerő András, Szabó Dániel, Kozári Monika, Miru György) közül igen kevesen kutatták a közigazgatástörténet e jelentős korszakát.

Fontosnak tartottam olyan kisebb léptékű megközelítéseket is alkalmazni, amelyek eredményeként megpróbáltam nagyon röviden felvázolni a két főispán és a két polgármester pályáját és életét. A többi városi tisztségviselő szakmai és politikai pályafutásával jelen dolgozat keretében nem szándékozom foglalkozni.

Csak az elsődleges forrásokra támaszkodhattam a dolgozat azon fejezeteiben, amelyek az átszervezési munkálatokat mutatják be helyi szinten, és amelyek új kutatási eredményekhez vezettek. Dolgozatom célja, hogy bemutassa Debrecen és Szeged közigazgatási szervezetének átalakulását, feltárja a reformok végrehajtása során felmerülő

problémákat és ezen keresztül rávilágítson a helyi szintű közigazgatás helyzetére az igazgatási rendszer egészén belül. Ehhez elengedhetetlennek tartottam a helyi politika alakulásának részletes elemzését. E témában a korabeli sajtó feldolgozása vezetett új kutatási eredményekre, mivel a közgyűlési jegyzőkönyvek tárgyilagosságuk miatt nem sok értékelhető adatot szolgáltatottak. Jelen disszertáció keretein belül nem kívánok foglalkozni a városok európai fejlődési típusaival és működésük gyakorlatával, amely dolgozatom témájának további kutatási és bővítési lehetőségeit jelentik.

A dolgozatomban nem lehetett kikerülni a helyi és az országos politika összekapcsolódásának bemutatását sem, mert az erőteljesen rányomta a bélyegét a közigazgatási reformok megvalósulásának módozataira. A kormányzati politika centralizációs törekvéseivel szemben érdekes megfigyelni a helyi szintű célkitűzéseket és azok későbbi realizálódását.

E munkában az 1870:XLII. tc. helyi, debreceni és szegedi szervezeti megvalósulását mutatom be. A címben szereplő két város kiválasztását az indokolta, hogy a törvény életbe léptetése kapcsán ne egy törvényhatósági joggal felruházott város esete kerüljön előtérbe, hanem lehetőség nyíljon az összehasonlításra, és azon keresztül a probléma több szempontú megközelítésére. Az alföldi városok közül e két törvényhatóság kiválasztását az is indokolta, hogy gazdasági és politikai erejükénél fogva kiemelkedtek a korabeli municípiumok közül. Érintőlegesen foglalkozom Arad, Kecskemét és Nagyvárad átszervezési munkálataival is, mert Szeged, Kecskemét és Arad, illetve Debrecen és Nagyvárad egy főispán irányítása alá került.

Ezért kérdésként merül fel, hogy hogyan alakult a kormány és a törvényhatóságok viszonya, milyen intézmények öröklődtek át a korábbi városszervezeti megoldásokból, melyek voltak a legvitatottabb kérdések a köztörvényhatósági törvény parlamenti vitája során, hogyan érvényesült a szakigazgatás a dualizmusban, a helyi politika miképpen befolyásolta a törvény gyakorlati megvalósulását, milyen szervezeti megoldások jelentek meg ennek eredményeként a két városban, hogyan zajlott le a bizottsági tagok megválasztása és a tisztújítás?

A feldolgozás a hiányos helytörténeti kutatások következtében nem volt könnyű, hiszen a dolgozatom témáját érintő művek többségében nem közigazgatástörténeti fogantatásúak, inkább politikatörténeti és szociológiai jellegűek. A két város összehasonlítása jól mutatja a helyi viszonyok alakulását és rávilágít a köztörvényhatósági törvény (1870:XLII. tc.) gyakorlati problémáira is.

I. A városok szabályozástörténete (1843-1867)

A közigazgatás átalakítása a kiegyezés utáni legfontosabb feladatok közt szerepelt. A honatyák intézkedéseket tettek a centrális alárendeltségű állami szervezet területi és helyi kiépítésére. Előzményeiket tekintve a városoknak az 1848 előtti, valamint a dualizmus kori szervezete között jelentős különbség volt.

A városok jogait alapvetően a privilégiumleveleik határozták meg a rendi időszakban, amelyek tartalmazták a kiváltságaikat, mentességeiket és kötelezettségeiket. Az 1848 előtti városi szervezetre a következők voltak a jellemzőek: a) részt vettek a törvényhozásban követeik által; b) önkormányzati joguknál fogva törvényeket és a kormányrendeleteket saját területükön csak ők hajthatták végre; c) saját belügyeiket önmaguk, saját tisztviselőik útján intézték; d) tisztviselőket választottak; e) saját területükön statutumokat alkothattak; f) hiteles pecséttel és levéltárral, valamint közigazgatási költségeik fedezésére házipénztárral rendelkeztek.

Az 1848. évi törvények előtt az országgyűlésen a megyék követei külön-külön, míg a szabad királyi városok küldöttei összesen egy szavazattal rendelkeztek. Ezen jelentős fölényük miatt nevezték a régi megyéket „az alkotmány őrei és védbástyái”-nak, hiszen követeik jelentősen befolyásolták az ország politikáját.¹ A városok „1848 előtt nem annyira az autonóm megyék partnerei, mint inkább az uralkodó eszközei voltak.”²

Az 1848-as állapotot megelőzően a szabad királyi városok közvetlenül a Helytartótanács felügyelete alatt álltak. Jegyzőkönyveiket és költségvetésüket ide küldték meg jóváhagyás végett. A városok valódi gyámsági helyzetben voltak, ellentétben a megyékkel.³ Mindemellert érvényesült a Magyar Kamara felügyelete a gazdasági, különösen pedig a pénzügyi intézkedések tekintetében.

A városok szervezetére a következő volt jellemző. Legfontosabb testületi szerve a tanács volt. A magisztrátus végezte a közigazgatási és az igazságszolgáltatási feladatokat, sőt megválasztotta a város jelentősebb tisztségviselőit, pl. a főbíró, a polgármestert és a kapitányt. A másik testületi szerve a választott közösség volt, amelynek létszáma az adott város lakosságához igazodott, amely közreműködött a tisztújításokon és a gazdasági

¹ NAGY E., 1907. 364. NAGY Ernő munkásságáról bővebben: POLNER, 1941. 3-14. 1870. évi 42. tc. a köztörvényhatóságok rendezéséről. (Szentelést nyert 1870. évi augusztus 1-én. Kihirdetett a képviselőházban 1870. aug. 2-án. A főrendek házában aug. 3-án) Különös tekintettel Szeged szab. kir. város rendezésére. Szeged, 1871. 4., FÓNAGY, 2001. 75., SIK, 1968. 139-150.

² GERGELY A., 2004. 45.

³ Debrecen reformkori történetéhez: KOMORÓCZY, 1974. 187-341.

ügyek elintézésében. Véleményét ki kellett kérni a nagyobb jelentőségű pénzügyi, gazdasági kérdésekben.⁴ A két szerv közül a tanács primátusa érvényesült.

Ebben az időszakban is voltak olyan tisztségek, amelyek betöltéséhez szakmai végzettséget követeltek meg. Ilyen volt a főjegyző, a tiszti ügyész, a mérnök és az orvos. A szakigazgatás kialakulásának alapjai már ekkor megfigyelhetők.

A testületi szervek közötti hatalmi villongások, a közigazgatás szabályozásában rejlő hiányosságok eredményezték azt, hogy minél hamarabb racionalizálni kellett volna a városok szervezetét és eljárását. Ezt azonban a dikasztériális rendszer nehezítette. A szabad királyi városok reformja politikailag kockázatosnak tűnt. Sőt a városok lakosságának vezető rétege sem sürgette a reformokat. „Bizonyos mértékben joggal gondolhatták, hogy a rendi országgyűlésen a városi ügy tárgyalása 'róluk-nélkülük' történne”.⁵ Ezt az a tény is alátámasztotta, hogy a szabad királyi városoknak csak egy szavaztunk volt a Karok és Rendek Tábláján. Újra kellett volna értelmezni a városok és a kormányzat viszonyát. Ez azt eredményezte, hogy a korábbi joggyakorlat élt tovább oly annyira, hogy a városi tanács, mint legjelentősebb testületi szerv a dualizmusban is fennmaradt. Az egyes városi tisztségviselők (polgármester, főjegyző) hatáskörének meghatározása alapjaiban a rendi elemekre támaszkodott.

A reformkorszakban egyre sürgetőbb problémává vált a városok reformja, amelynek következtében az 1843/44. évi országgyűlésen már törvényjavaslat formájában merült fel a kérdés rendezése. Úgy kellett szabályozni a városok szervezetét, hogy védelemben részesítsék „őket a megyék jogbitorlása ellen.”⁶ A javaslat Szentkirályi Móric nevéhez köthető, amelynek a legfontosabb rendelkezései a következők voltak. A városi statutumokat fel kellett volna terjeszteni a Helytartótanácsához. Pontosán meghatározta a szabályrendelet fogalmát és tárgyát. Ez felügyeletet jelentett a városok tekintetében.⁷ A városlakok jelentős része rendelkezett volna polgárjoggal. A javaslat pontosan meghatározta a letelepedés feltételeit. A városban levő idegenekről is rendelkezett. Meghatározta a városi szervek hatáskörét, büntetőjogi, magánjogi és közigazgatási értelemben.⁸ A javaslat igen széles körben szabályozta a közgyűlés feladatkörét. Bizonyos feladatok ellátására bizottságokat állíthattak volna fel. Az ügyek elintézésében a kisgyűlés intézményét akarta meghonosítani, amelyben a tisztségviselők mellett helyet kaptak volna a képviselők is. Független polgári őrséget szeretett

⁴ RUSZOLY, 1984. 7. A városigazgatás reformkori történetéhez: KAJTÁR, 1982. 105-111.

⁵ Uő. 1992. 35.

⁶ CSIZMADIA, 1941. 135.

⁷ Uo. 142-145. Felügyeleti joggal voltak felruházva a királyi biztosok is, akiknek szerepük azóta vált fontossá, hogy 1733-ban a Magyar Kamarán belül megalakult a városi bizottság, amely ellenőrizte a városok gazdálkodását. A politikai ellenőrzési jog a Helytartótanácsot illette meg 1723-tól kezdve. KOMORÓCZY, 1974. 251., Hasonló véleményen van ANTAL Tamás is. Uő. 2005. 5.

⁸ CSIZMADIA, 1941. 143-146.

volna felállítani. Szakítani akart a kormánybiztosok intézményével, mert a felügyeletet a Helytartótanács látta volna el.

A Főrendi Tábla nem támogatta a javaslatot a széleskörű polgárjog és a kormányfelügyelet szabályozása miatt. A polgárjog megadásához magas vagyoni cenzust szerettek volna elfogadtatni, és javasolták a főfelügyelő intézményének bevezetését. A városok nem akarták elfogadni, hogy a kormánynak befolyása legyen a városok irányítására. A szabad királyi városok törekvése az volt, hogy kiszabaduljanak a kormány gyámkodása alól, és lehetővé tegyék, „hogy magyar életet éljenek saját önkormányzatuk keretén belül.”⁹ Az önkormányzat által hozott és jóváhagyásra felterjesztendő rendelkezések körét bővíteni szerették volna, amely intézkedések a szabad királyi város autonómiájának a szűkítését jelentette volna.

A főfelügyelő jogköre hasonlított volna a dualizmus időszakában bevezetett városi főispáni hatáskörhöz, hiszen elnöke lett volna a közgyűlésnek és a tisztújító ülésnek, felelősségre vonhatta volna a hanyag tisztségviselőket és utólag megvizsgálhatta volna a képviselőválasztások törvényességét.

A törvényjavaslat a sorozatos üzenetváltások eredménytelensége miatt nem került az uralkodó elé szentesítésre. A legfontosabb nézeteltérés a két tábla között a polgárjog megadása; a főfelügyelő intézményének bevezetése; a szabályrendeletek jóváhagyása és a városok hatáskörének szabályozása tekintetében jelentkezett. Nem csak a Főrendi Táblának nem tetszett ez a szabadelvű javaslat, hanem a kormánynak sem, mert a városok mindenáron szabadulni akartak a kormány felügyeletétől.¹⁰ A városok szervezetét nem sikerült véglegesen szabályozni, hiszen az országgyűlési követek csak a megoldás „küszöbéig” jutottak el.¹¹ Nem jött létre megegyezés, mert a városok szabadulni akartak a függőségi viszonyból.¹² Az országgyűlési vita jelentősége mégis nagy volt, hiszen felszínre kerültek a városszervezeti problémák, amelyek előre vetítették, hogy a szabad királyi városok helyzetét rendezni kell.

Teljesen egyet lehet érteni Kajtár István azon megállapításával, hogy „a városi önkormányzat törvényi szabályozásánál a jogi megoldásokat konkrét hatalompolitikai megfontolások” befolyásolták.¹³ Véleményem szerint ez jellemző lesz a későbbi, szabad

⁹ Uo. 153.

¹⁰ Debrecen kiváltképp ellenezte a zsidók polgárosítását. KOMLÓSY László debreceni követ a zsidók emancipációja ellen egy 3000 civispolgár aláírásával ellátott folyamodványt nyújtott be. CSIZMADIA, 1941. 159-160. A főrendek mindenképpen ragaszkodtak volna a kormány erőteljes főfelügyeleti jogához. KAJTÁR, 1990./a 91. Lásd még: Uó. 1991. 192.

¹¹ RUSZOLY, 1984. 8. Az 1843. évi országgyűlésre küldött debreceni követek utasításairól bővebben: GAZDAG, et al. 1989. 84-95.

¹² SZABÓ I., 1928. 9.

¹³ KAJTÁR, 1992. 44.

királyi városokat érintő törvényjavaslatok országgyűlési vitájára, amely legkiezettebben a köztörvényhatósági törvény kapcsán jelentkezett.

A városok legfontosabb testületi szerve a szenátusnak és a nagytanácsnak együttes ülése, a közgyűlés (*generalis congregatio*) volt. A szenátorok testületi ülése a *senatus* vagy a *kistanács*, míg a harmadik fórum a nagytanács (*communitas v. electa iurata communitas*) volt. Természetesen a városokban voltak tisztségviselők, akik a végrehajtó szolgálatot teljesítették. Nem elhanyagolható, hogy ebben az időszakban még nem vált el egymástól a közigazgatás és az igazságszolgáltatás, amelynek értelmében a szabad királyi városokban törvényszék is működött.¹⁴

A Pozsonyba összehívott következő országgyűlésen (1847) szintén felvetődött a szabad királyi városok reformjának a kérdése. Már itt felmerült a virilizmus bevezetésének a gondolata, amelyet a képviselők csak 1870-ben fogadtak el. Szintén neuralgikus pont volt a kormányfelügyelet kérdésének szabályozása. Eredetileg egy sokkal részletesebb törvényjavaslatot szerettek volna elfogadni a képviselők, amely a következőket tartalmazta: a letelepedést, a szabályrendeleti jog rendezését, a városok jogkörét és beosztását, a polgárjog megadását, a képviselők megválasztását és szavazati jogukat, a városi rendőrség és törvényszék szabályozását, a tisztújítások végrehajtását, az országgyűlési választások lebonyolítását és végezetül a főfelügyelet rendezését. Ilyen részletes, 170 §-t magába foglaló javaslatot azonban nem lehetett megtárgyalni 1848 tavaszán, ezért létrehozta egy 30 §-ból álló törvényjavaslatot, amely csak a legszükségesebb kérdéseket tartalmazta.¹⁵

A főfelügyelő helyett a főpolgármesteri tisztséget szerették volna bevezetni. A nevében megváltozott tisztségviselőnek azonban többé-kevésbé ugyanolyan feladatai lettek volna, mint az 1843. évi javaslatban. Az uralkodó nevezte volna ki a főpolgármestert egy vagy több város élére, aki közvetlenül a Helytartótanács irányítása alatt állt volna. Felügyelte volna a városi közigazgatást, elnöke lett volna a közgyűlésnek és a tanácsnak, megvizsgálhatta volna a hivatalok ügyintézését és a tisztújításokon kijelölési joggal rendelkezett volna. Hatáskörének rendezése nyilvánvaló hasonlóságokat mutat az 1870. évi közigazgatási törvényben rögzített főispáni jogkörhöz viszonyítva. Ezért azt mondhatjuk, hogy a dualizmusban nem volt minden előzmény nélküli a városi főispáni tisztség bevezetése, amelynek megvalósításában és szabályozásában rendkívül fontos szerepe volt a kormány és a városok viszonyának.¹⁶

¹⁴ KOMORÓCZY, 1974. 197-226. A szegedi reformkori polgármesterekről lásd: VASS, 1985. 531. Vö. REIZNER, 1900. 3. köt. 81.

¹⁵ CSIZMADIA, 1941. 170.

¹⁶ A kormány javaslata mellett SZENTKIRÁLYI Móric készített egy másik javaslatot, amely az 1843-as tervezetet vette alapul a kormánygyámkodás mellőzésével. In: KAJTÁR, 1941. 36-46.

Az 1848-as törvények a politikai jogok gyakorlását minden honpolgárra kiterjesztették. E törvények a törvényhatóságok szervezetére és jogviszonyaira jelentős hatással voltak és azokban változásokat eredményeztek. Különösen, hogy a szabad királyi városokban az önkormányzati és helyhatósági jogokat a teljes városi lakosságra különbség nélkül kiterjesztették. Az 1843/44. évi országgyűlésen elkezdett munkálatokat csak 1848-ban tudták befejezni. Az 1848:XXIII. tc. nem tudott mindent átvenni a korábbi törvényjavaslatból, a városok életében számos korábbi jellemző továbbra is fennmaradt.¹⁷

A városokat a lakosság számarányához viszonyítva három csoportba osztotta, kis-, közép- és nagyvárosba.¹⁸ A tisztújítás rendezését is meghatározta és megállapította azon személyek körét, akiket meg kellett választani: a polgármestert, a főbíró, a főkapitányt, az alkaptányt, a tanácsnokokat, a jegyzőt, a tiszti ügyészt, a levéltárnokot, a telekbírót, a számvevőt, a tiszti főorvost, a fősebeszt és a főmérnököt. Arról azonban nem rendelkezett, hogy a tisztviselők mandátuma milyen időtartamra szól. Nem szabályozta a tanács és a közgyűlés hatáskörét. Rendezte ugyanakkor a képviselőtestület szervezetét és tagjainak megválasztását. A keretjelleget tartott törvénynek nagy előnye a köztörvényhatósági törvénnyel szemben, hogy a városok szervezetét önállóan, a vármegyétől függetlenül határozta meg. Egyet lehet érteni Csizmadia Andor azon kijelentésével, hogy az 1848:XXIII. tc. „a városokat nem vonja egy kalap alá a vármegyékkel, mint a későbbi közigazgatási törvények, mert felismeri a városoknak és a vármegyéknek sokszor egészen más irányú hivatását.”¹⁹ A törvény egyik legfontosabb előnyeként említette Hencz Aurél is azt, hogy a vármegyék és a városok státuszát nem keverte össze, ahogy azt a későbbi (pl. 1870:XLII. tc.) közigazgatási törvényeink tették. Az 1848. évi közigazgatási szabályok meghagyták a korábbi közigazgatási területi egységeket, érvényben maradt a közjogi hagyományok eredményeként kialakult területbeosztás. A törvények alapjaiban kielégítően rendezték a városok, a vármegyék és a felelős kormány viszonyát.²⁰ Az új politikai helyzet kizárta az önkormányzatok korábbi, rendi típusú működését és igazodnia kellett a kormány törekvéseihez: „ennek megfelelően a politikai jellegű rendi – privilégiális autonómiák jelentős része a polgári átalakulás kohójában szervesülés nélkül, az új társadalom határán elenyészett.”²¹

¹⁷ Uő. 1999./a 196.

¹⁸ A 12.000 lakónál kevesebbel rendelkező városok voltak a kis városok. A 12.000 és 30.000 közötti lélekszámúak a közép és a 30.000 feletti pedig a nagy városok. SÁRLÓS, 1981. 276., CSIZMADIA, 1941. 170., HENCZ, 1973. 78.

¹⁹ CSIZMADIA, 1941. 171.

²⁰ HENCZ, 1973. 78-80.

²¹ MEZEY, 2004. 13-14.

A szabadságharc és forradalom idején az országgyűlés Debrecenbe helyezte át a székhelyét, amely meghatározta a helyi várospolitikát.²² A forradalmi igényeknek megfelelően különböző bizottságokat hoztak létre. Az 1848:XXIII. tc. legnagyobb jelentősége az volt, hogy a városok szervezetét népképviseleti alapon szervezte meg. Debrecenben a régi közgyűlés a lehető leghamarabb átadta helyét az új képviselőtestületnek, amely létrehozta a törvényszéki és a közigazgatási tanácsot, elkülönítve egymástól az igazságszolgáltatást és a közigazgatást. Felállították a telekbírói hivatalt és megtartották a választásokat.²³ Hasonlóképpen történt ez Szegeden is. A város vezetését a tanács és a közgyűlés látta el. Az utóbbi testületi szervet hívták képviselőtestületnek, mert a tisztségviselők mellett többségben voltak a népképviselet alapján megválasztott személyek.²⁴

A parlamentáris kormányrendszer behozatala (1848:III. tc.) a törvényhatóságok fenntartását rendelte el.²⁵ Szükségessé vált, hogy ezeket a felelős kormány intézményével összhangba hozzák, amelyet az országgyűlés az 1848-as törvényhozás után teljesen csak az 1870:XLII. törvényben valósított meg.²⁶

Az 1848:XXIII. tc. érvényesülése számos problémát vetett fel. E törvényi szabályozás keretjelleget adott a partikularitás megjelenésének.²⁷ Ez a törvény „minden rendelkezésében polgári jellegű volt” Sarlós Béla szerint.²⁸ Az 1848-as helyi szervezet érintő törvényeknek az volt a jelentőségük, hogy „megvetették a polgári közigazgatás alapjait, a szabad királyi és a rendezett tanácsú városokban pedig már teljesen polgári jellegű közigazgatást vezettek be.”²⁹ Kajtár István szerint a modern városigazgatás megalapozása történt csak meg 1848-ban. Ezt azzal indokolta, hogy a polgári önkormányzat kiépítése még egy sor gyakorlati és jogi problémát vetett fel. A városok reformja nem csak „keretjelleget” maradt, hanem befejezetlen is. Nagyon sok korábbi, rendi jellegű intézmény fenn maradt. Véleménye szerint „1848-49-ben egy kiépülőfélben lévő polgári városigazgatással számolhatunk csak, mert az alapok deklarálásával, a keretek körvonalazásával a

²² A szabadságharc debreceni megszervezéséről, közigazgatási feladatairól és az országgyűlés működéséről bővebben: SZABÓ I., 1948. 609.

²³ SZABÓ I., 1928. 14-33., Részletesen mutatja be ANTAL Tamás a tisztújítás és a képviselőválasztás menetét Debrecenben. Uő. 2005. 14-22.

²⁴ RUSZOLY, 1984. 8-11., 14., 17-38., Uő. 1999. 7. A városok működéséről bővebben: KÁLLAY, 1989. passim, A szabadságharc szegedi történetéhez: SZÁNTÓ, 1985. 719-796.

²⁵ MÁRKUS, 1896./a 218-222.

²⁶ A polgári államberendezkedés kialakulásáról bővebben: GERGELY A., 1981. 50-80., MÁRKUS, 1896./j 211-221.

²⁷ GAZDAG, 1989. 155-158., MÁRKUS, 1896./d 246-249.

²⁸ SARLÓS, 1981. 276.

²⁹ Uo. 276., CSIZMADIA, 1968. 117. CSIZMADIA is a polgári közigazgatás alapjainak lerakásaként értékelte a rendezést. SARLÓS, 1976. 78.

városigazgatás tisztán polgári jogi rendje még nem szilárdulhatott meg.”³⁰ Ezt a megállapítást támasztja alá, hogy a köztörvényhatósági törvény a városok szervezetét már részletesebben szabályozta, kitöltve azokat a hiányosságokat, amelyeket 1848-ban nem rendeztek.

A forradalom nem engedte meg, hogy a honatyák részletekbe menő tartalommal töltsék meg az egyes rendelkezéseket. A törvény alig ment át a gyakorlatba, mert a szabadságharc bukásával elsöpörték az új közigazgatási vívmányokat is.³¹ A kormánybiztosok az önkormányzati jogok korlátozásával e törvény érvényesülését szintén akadályozták.³²

A kormánybiztosok a központi hatalom képviselői voltak, akik meghatározott időnként a városok igazgatását felügyelték.³³ Ez az intézmény a kormány és a helyi hatóságok közé épült be. Feladatait a kormány céljainak megfelelően végezte.³⁴ A belügyminiszter azért élt ezzel a lehetőséggel, mert a főfelügyelet kérdése nem volt megfelelően szabályozva. Sokszor egy területi hatáskörrel rendelkező biztos utóbb országos jogkört kapott (pl. gr. Batthyány Kázmér).³⁵ A kormány centralizációs törekvése mutatkozott meg a kormánybiztosi intézmény létrehozásában, amely tisztség betöltőjének a legfontosabb feladata az volt, hogy a közigazgatási rendszer hiányosságaiból eredő problémákat megoldja. Ennek érdekében széles rendelkezési jogkörrel ruházták fel.³⁶ Ezért a kormánybiztosok tevékenységét meglehetősen nagy ellenszenvvel fogadták a városok hasonlóan a később bevezetett főispáni méltósághoz.

A szabadságharc bukását követően a városok szervezetét igen sajátos módon szabályozták, amely megfelelt a neoabszolutizmus berendezkedésének és céljainak. A Habsburg Birodalom egy centralizált közigazgatást szeretett volna megvalósítani. Windischgrätz előrenyomulásával királyi biztosok jelentek meg a városokban. Nem számolták fel a korábbi közigazgatási szerveket, de vezetésüket átszervezték. Számítottak a dinasztiahoz hű magyar előkelők támogatására. Ez a rendszer részben visszalépést jelentett az 1848:XXIII. tc.-ben foglaltakhoz képest, mert a választott testületek helyett kinevezésen alapuló szerveket hoztak létre. Jellemző volt erre az időszakra a nagyfokú centralizáció és a jogi túlszabályozás. A városok hatáskörét lényegesen leszűkítették a korábbihoz képest és a felettes hatóságok rendelkezési lehetőségeit pedig kibővítették.

³⁰ KAJTÁR, 1992. 53. SARLÓS Béla ezzel szemben az 1848. évi szabályozást már a polgári közigazgatás alapjának tekintette. Vö. Uő. 1981. 279-284. Ugyan ezen a véleményen van KAJTÁR István egy másik tanulmányában is. Uő. 1990./a 92-93.

³¹ CSIZMADIA–KARCSAY, 1946. 25., MEZNERICS–TORDAY, 1937. 57-58. Az 1848-as törvények és a kiegyezés kapcsolatáról bővebben: HANÁK, 1975. 127-221.

³² GERGELY A., 1981. 50-80. A királyi biztosok ellenőrizték a városok újjáalakítását. SZABAD, 1967. 185.

³³ RUSZOLY, 1984. 11. Szegeden a következő kormánybiztosok tevékenykedtek: TÖRÖK Gábor, SZENTKIRÁLYI Móric, RENGEY Ferdinánd, EGRESSY Gábor, BEÖTHY Ödön, HUNKÁR Antal, gr. BATTHYÁNY Kázmér, OSZTRÓVSZKY József, A kormánybiztosok tevékenységéről: BERZEVICZY, 1922. 1. köt. 136.

³⁴ SZŐCS, 1991. 224.

³⁵ KAJTÁR, 1992. 51.

³⁶ GERGELY A., 1981. 72.

Haynau időszakában katonai igazgatás alá került az ország, felszámolták a civil igazgatást, amelynek következtében öt katonai körzetre osztották fel az országot. Bach belügyminiszter leiratában az 1849. évi jogszabály bevezetését szorgalmazta és a jelentősebb városok számára külön statutumok kiadását akarta elérni. Az 1849-ben kibocsátott ideiglenes rendelkezés a szabad királyi városokat főispáni felügyelet alá helyezte, amely a korábbi rendszerhez képest is visszalépést jelentett a városok igazgatásában. Geringer közigazgatási kerületeket hozott létre az 1850. évi körrendeletében, amelynek székhelyei Pest, Pozsony, Kassa, Sopron és Nagyvárad volt. A magyarországi közigazgatás élén a helytartó állt. A szabad királyi városok többségét a megyefőnök kormányozták, míg az előbb felsoroltak a kerületi főispánok irányítása alatt álltak.³⁷ A kinevezett hivatalnok több megye felé közvetítette a központi igazgatás akaratát és gondoskodott annak végrehajtásáról. Hatáskörébe tartozott a városok tisztviselőinek kinevezése és elbocsátása, a fegyelmi jogkör gyakorlása, a megbízhatatlan hivatalnokok felfüggesztése, a kerület tisztviselőinek irányítása, a kormány rendelkezéseinek kihirdetése és a közigazgatási szervek ellen benyújtott panaszok elbírálása.³⁸ A kerületek megyékre tagolódtak, amelyek élén a megyefőnökök álltak. A legalacsonyabb közigazgatási egységek a járások voltak, amelynek vezetését a közigazgatási szolgabíró címet viselő járási biztosok látták el.³⁹

A neoabszolutizmus jórészt felszámolta a kiépülőben lévő polgári közigazgatás alapjait, de meg kell jegyeznünk, hogy egyes elemeit a későbbi reorganizációs városigazgatás felhasználta. Megkezdődött a szakigazgatás kiépítése a pénzügyi igazgatás megteremtésével. Az állami tisztviselőkre külön szabályok vonatkoztak. A tisztviselői kar felépítése osztrák mintára történt meg. Idegen közigazgatási hivatalnokokat hoztak be az országba, akik ismerték az új szabályokat és „birodalmi módon” tudtak gondolkodni. A cél az volt, hogy egy osztrák szellemű hivatalnoki réteget hozzanak létre, amelynek érdekében meghatározták a képzés szabályait.⁴⁰ A városi igazgatás egy része szakszerűbb és rendezettebb lett.⁴¹

Geringer egy bizottságot akart létrehozni, amelynek az volt a feladata, hogy a városok helyzetét rendezze. Az így elkészült ideiglenes tervezet 1851-ben látott napvilágot (Provisorische Instruction zur Regelung des Gemeindewesens in den königlichen Freistädten und in den übrigen Gemeinden mit geregelten Magistraten in Kronlande Ungarn), amely hatályba is lépett. Bevezetésre került a virilizmus, amellyel a vagyonosok érdekeit szerették

³⁷ KAJTÁR, 1992. 56. A közigazgatási beosztásról: SZABAD, 1972. 16., GERGELY J., 2002./a 433., SASHEGYI, 1965. 25., 33., SZABAD, 1979. 455.

³⁸ SZITA, 1990. 115.

³⁹ SASHEGYI, 1981. 92. Uő. 1965. 34., BERZEVICZY, 1922. 1. köt. 136-139., SZABAD, 1972. 17., SZABAD György járási szolgabírókat említ. Uő. 1979. 456. Vö. SZITA, 1990. 116.

⁴⁰ SASHEGYI, 1981. 94-95.

⁴¹ KAJTÁR, 1990./a 93. Hasonlóan vélekedett SZITA János is. Uő. 1990. 121.

volna érvényre jutatni. Ez a változtatás a polgári közigazgatási berendezkedésben is megmaradt és fontos tényezővé vált a közgyűlés megalakításában.⁴²

A városokat két csoportba osztották. Az elsőbe tartozott a már említett kerületek öt székvárosa, míg a másodikba a többi város. A székvárosokat kivették a járási és a megyei hatóságok felügyelete alól és közvetlenül a kerületi főispán irányítása alá rendelték. A városok élére polgármestereket neveztek ki.⁴³

Már az Októberi Diplomával megindult a magyar önkormányzatok „felélesztése”.⁴⁴ Ennek alapját az 1848-as szabályozás képezte, de a kiegyezés létrejöttének elhúzódása miatt nem mehetett végbe a városok reformja olyan gyorsan, mint ahogy azt a közigazgatás rendszere igényelte volna.

A Schmerling-provizórium idején ismét kinevezett testületeket hoztak létre és a városokat a Helytartótanács felügyelete alá helyezték.⁴⁵ 1861. november 5-én életbe lépett az ideiglenes rendszabályozás, amely lényegében visszaállította az 1850-es évek közigazgatási rendszerét. Az 1848. évi törvények jelentőségét mutatja az is, hogy 1861. után visszaállították a magyar alkotmányosságot, amely magába foglalta a '48-as modernizációt is.⁴⁶ Ezt követően indult meg az a politikai egyezkedés, amelynek eredményeként létrejött a kiegyezés közjogi konstrukciója.⁴⁷

Debrecen városát az önkényuralom megfosztotta önkormányzati jogainak nagy részétől és kormánybiztosokat rendelt ki. A cívisvárost a nagyváradi kerületbe sorolták be, majd pedig maga is központtá vált. A város testületi szervei megszűntek a tanács kivételével. A város főispáni irányítás alá került. Átszervezték a városi igazságszolgáltatást és a pénzügyi igazgatást.⁴⁸ Szegedet szintén a nagyváradi kerületbe sorolták, amely a főbiztos felügyelete alatt állt. A szegediek egy része szintén el szeretette volna érni, hogy a város Debrecenhez hasonló kiváltságot kapjon, amely azonban nem teljesült. Szeged igazgatásának korszerűsítést Gartner Antal (helytartósági fogalmazó) dolgozta ki, amelynek következtében kialakultak a tanács szervezeti egységei.⁴⁹ 1861 után szintén a közgyűlés és a tanács látta el a legfontosabb feladatokat. Megszűnt a népképviselői közgyűlés és a tanácsstagok kinevezés révén nyerték el

⁴² SASHEGYI, 1981. 84. A nyers virilizmus bevezetéséről és annak jelentőségéről beszélt HENCZ Aurél is. Uő. 1973. 86. Ez a szabályozás valamennyi városra kiterjedt. KAJTÁR, 1990./a 93.

⁴³ HENCZ, 1973. 86-87.

⁴⁴ A városi igazgatás bemutatását találhatjuk az Októberi Diploma időszakában: KAJTÁR, 1980. 169-181.

⁴⁵ Uő. 1992. 59-61. A vármegyék átalakításáról ebben az időszakban lásd: STIPTA, 1995./b 70-113. A Schmerling-provizóriumról: KAJTÁR, 1990./a 94.

⁴⁶ Uő. 1999./a. 194.

⁴⁷ GALÁNTAI, 1981. 144. Az 1860-as évek politikai mozgalmairól, az önkormányzat feltámasztásáról lásd: KAJTÁR, 1996-1997. 148-151.

⁴⁸ Ifj. BARTA, 1997. 11-39. Ezt erősítette meg RUSZOLY József is, aki szerint Debrecen azért lett olyan státusszal felruházva, mint a kerületi székvárosok, mert sajátos kereskedelmi, népességi és területi viszonyai ezt indokolták. Uő. 1991./d 21.

⁴⁹ Uő. 1991./d 21.

a megbízásukat.⁵⁰ Néhány szabad királyi város (Szeged, Debrecen) szervezeti szabályzatot (házsabályt) készített, amelyek rendelkezéseit az 1872-es szervezési munkálatoknál is figyelembe vették.⁵¹ Ez volt az az időszak, amikor a városok megpróbálták szembeszállni az abszolutista alapú irányítással.

A jogalkotás mindig tekintettel volt a fennálló politikai helyzetre. Ezen hatalmi viszonyok szoros összefüggésben álltak az 1867-es kiegyezéssel. A városokban is megfigyelhető bizonyos hatalmi, politikai jogosítványok érvényesülése.

Az új közigazgatási törvény megalkotását az 1848:XXIII. tc. keretjellege és a kiegyezés államberendezkedése egyre sürgette. A törvényi szabályozást úgy kellett kialakítani, hogy a városok jogosítványait ne tudják felhasználni a kormány ellen. Ezen követelmény realizálódott az 1870:XLII. tc. révén, amely az önkormányzati jogok csorbítását jelentette. Alkotmányvédő szerepüket a városok azonban erősítették.⁵² Sőt, mivel „működésüket és jogaikat a vármegyékkel együtt szabályozták, ugyanolyan politikai és alkotmányvédő jogokhoz jutottak, mint a megyék.”⁵³

Az 1870. évi törvényt megelőzően megfigyelhető néhány olyan jogintézmény, amely hatással volt a dualizmus közigazgatásának alakulására. Nem lehetett figyelmen kívül hagyni a korábbi közigazgatási rendszert, sőt az 1848. évi törvényekben rögzített szabályok jelentették azt a kiindulási alapot, amelyen elindulhatott a közigazgatás megreformálása, a köztörvényhatósági törvény elfogadása.

⁵⁰ Uő. 1991./e 30-34.

⁵¹ KAJTÁR, 1992. 62-66. Vö. ANTAL, 2005. 59.

⁵² KAJTÁR, 1992. 68., KORBULY, 1877. 384-387. Az 1848:XXIII. tc.-ről bővebben: ANTAL, 2005. 1-80. Az 1848-as városi reformokról, a választójogról bővebben: BEKSICS, 1882. 156-157.

⁵³ KOZÁRI, 2005. 213.

II. A közigazgatás helye a dualista intézményrendszerben

A dualizmus államberendezkedésének megértéséhez elengedhetetlen, hogy megvizsgáljuk és elemezzük azt a politikai helyzetet, amelyben a közigazgatási reform megvalósult. Pontosan látni kell, hogy hogyan alakult az uralkodó és a kormány, a törvényhatóságok és a kormány viszonya a parlamentáris rendszerben. Az önkormányzati rendszer korszerűsítése elengedhetetlen volt, de úgy, hogy be kellett illeszteni a dualizmus rendszerébe.⁵⁴ Megteremtődtek azok az alapok, amelyen elindulhatott a polgári közigazgatás kiépítése, amely magával vonta a közigazgatás „funkcióváltását”. A végrehajtó hatalom alárendelt helyzetbe került a törvényhozáshoz képest. Egyfajta jogfolytonosság jelent meg abban, hogy a kiegyezés a tradicionális jog folytatását sejtette, ami alatt az 1848-as szabályokat kell érteni. A változások azonban nem csak ezt eredményezték, mert a polgári kormányzat beékelődött a törvényhatósági önkormányzatokba.⁵⁵

Az országgyűlés 1867 márciusában elfogadott egy határozatot, amely alapján a kormány felhatalmazást kapott többek között a szabad királyi városok átszervezésére. A megyékben Deák Ferenc és a kormány szabályozni akarta a főispáni kijelölési jogot, hogy biztosítsa a középfokú közigazgatás zavartalan működését. A városokban össze kellett hívni az 1861-es képviselőtestületet azzal a feladattal, hogy tegyék meg a választásokhoz szükséges intézkedéseket az 1848:XXIII. tc. értelmében. Ezt azért kellett megtenni, hogy ne az abszolutizmus alatt megalakított városi vezetőség hajtsa végre a választásokat, ahol a kormány befolyása lényegében nem érvényesült. A magas vagyoni cenzus miatt csak a gazdagabb réteg gyakorolhatott befolyást a városi képviselőtestület megválasztására. Pont az a társadalmi csoport, amelynek érdekei a kiegyezéssel egybeestek.⁵⁶

A kormány a polgári elveknek megfelelően felépülő központi és helyi szervek révén csakhamar összeütközésbe került a megyék azon részével, akik továbbra is érvényesíteni akarták régi jogaikat. Ezért rendezni kellett ezt a közjogi problémát. Gróf Andrássy Gyula 1867. április 10-én kiadott rendeletében felhívta a figyelmet az önkormányzatok és a kormány érdekeinek együttes érvényesítésére. A kormány tevékenységében változatlanul centralisztikus elveket vallott. Jellemző volt ez a tendencia a városokra nézve is.

A kormány által „intézkvény”-nek nevezett rendeletében a törvényhatóságok és a kormány viszonyáról, az önkormányzattal járó felelősségről rendelkezett, amely fontos alapelveket tartalmazott. Az önkormányzati jog garantálását tartotta a legfontosabbnak az

⁵⁴ KAJTÁR, 2003. 207.

⁵⁵ MEZEY, 2004. 14-16.

⁵⁶ SARLÓS, 1976. 15-19.

alkotmányos keretek között. A köztörvényhatóságok mellett a felelős kormány rendelkezési jogát is biztosítani akarták.

A kormány által gyakorolt közigazgatást is „önkormányzatnak” tekintette a rendelet, ami csak akkor valósult volna meg, ha a kormányt az országgyűlés választotta volna és csak neki tartozott volna felelősséggel. A kormány azonban 1867-től inkább a királytól függött, mint az országgyűléstől. A rendeletben rögzített „országos önkormányzati elvet” az előszentesítési jog tovább szűkítette, mert a kormány csak is a király által előzetesen jóváhagyott törvényjavaslatokat terjeszthette be az országgyűlés elé. A kormány cselekvési szabadságát korlátozta az 1867/64. sz. bizalmas minisztertanácsi határozat, amely a király hozzájárulásától tette függővé a tanács döntését. A kormány jogainak a megszorítását tartalmazta a rendelkezés, amely többek között kimondta, hogy az országgyűlés elé beterjesztendő törvényjavaslatokat az uralkodónak előzetesen jóvá kell hagynia. Ezzel korlátozásra került az országgyűlés és a kormány jogköre, hiszen a dualista közjogi rendszer csak úgy működhetett zavartalanul, ha meg volt az egyetértés az uralkodó és az előbb említett testületi szervek között. Ennek az egyetértésnek a kormány és a törvényhatóságok viszonyában is meg kellett valósulni. Ezért nem lehetett azokat a jogokat fenntartani, amelyekkel korábban a vármegyék és a szabad királyi városok rendelkeztek. A kormány csak akkor tudott hatékonyan működni, ha a közigazgatási szervekhez képest saját mozgásterét megfelelőképpen ki tudta bővíteni.⁵⁷

A kormány a határozatban ki akarta elégíteni a municipalistákat és a centralistákat egyaránt. A municipalistáknak ígéretet tett a törvényhatóságok helyreállítására, az önkormányzatok jogainak tiszteletben tartására. A centralistáknak kedvezett azzal, hogy kimondta a törvényhatóságoknak be kell illeszkedniük az „országos önkormányzatba” a felelős kormány rendelkezési jogának érvényesítése mellett. Összhangba kellett hozni a kormányzat és a helyi autonómia működését. A kormány kilátásba helyezte, hogy a törvényhatóságok jogait tiszteletben fogja tartani, de ugyanakkor elvárta, hogy az önkormányzatok „tevékenységükkel a kormány erejét és tekintélyét növeljék.”⁵⁸ Megfigyelhető, hogy ebből a vitából a centralisták kerültek ki győztesen, hiszen a kormány egyre több rendelkezési lehetőséget szerzett magának, hogy törekvéseit érvényesíteni tudja.

Ezért helyesen állapítja meg Sarlós Béla, hogy a minisztertanácsnak és a minisztériumoknak nincs közigazgatási, végrehajtási tekintetben önkormányzati joguk. Nem lehetett egy teljes, a törvényhatóságok tekintetében átfogó önkormányzati jog létrehozását elvárni, hanem egy olyan szervezeti és hatásköri szabályozást kellett kialakítani, amely

⁵⁷ CIEGER, 1999. 79-101.

⁵⁸ HENCZ, 1973. 96.

összhangban volt a kormány korlátozottságával és rendelkezési jogával. A municipiális elvek hangoztatása mellett a fentebb elmondottakból kiderül, hogy a rendelet mégis inkább centralista irányú változtatásokat preferált. Ez burkoltan azt jelentette, hogy a kormányfelügyeletet a törvényhatósági autonómia valamennyi területére ki fogják terjeszteni. Ehhez társult a kormány rendelkezési jogának rögzítése. Sarlós Béla végkövetkeztetése is helytálló, hiszen ha az „Andrássy-kormány valóban önkormányzati jellegű közigazgatást kívánt volna megvalósítani, helyesebben, ha erre a kiegyezés politikai jellege egyáltalán módot és lehetőséget adott volna, akkor már átmenetileg is, s annak analógiájára kezdi meg a megyék szervezését és a kormány felügyeleti jogának körülhatárolását.”⁵⁹ Ezt azonban nem tehette meg a kormány a kiegyezés politikai és közjogi konstrukciója miatt.

Ez a probléma alapvetően a dualista rendszer miatt alakult ki. A vármegyékben igen heves ellenállás bontakozott ki az önkormányzati autonómia megőrzése érdekében, amely az ún. „hevesi-ügyben” jelentkezett a legélesebben. „Azért oly jelentős a hevesi ellenzéki erők kiegyezésellenes fellépése, mert ráirányította a figyelmet a vitás kérdések megoldásának követelésére, a polgári államberendezkedés megkövetelte irányvételre”.⁶⁰ A kormány megpróbálta a törvényhatóságok hatáskörét úgy szabályozni, hogy ne alakulhasson ki ellentét közöttük és jogaikat ne tudják felhasználni a központi törekvésekkel szemben. A felelős kormány és az önkormányzati autonómia rendszerét egyeztetették össze. A „kiegyezésben realizált hatalmi kompromisszumot helyi szintre is le akarták képezni, s azt, hogy a kormány a törvényhatóságok feletti felügyeleti jogának nem a törvényességi kontroll erősítésével, hanem a közvetlen befolyás biztosításával kívánt érvényt szerezni.”⁶¹ A kormány pozícióját szerették volna biztosítani. A „reformok ügye nem volt elválasztható a kiegyezéstől és az abban megjelenő hatalmi kérdésektől. Az uralkodó széles jogköre és politikai befolyása révén tért nyerő birodalmi érdekek, illetve nemzetállami törekvések is ezt a folyamatot erősítették.”⁶² A „hevesi-ügy” kapcsán felmerült alkotmányossági problémák jelentős mértékben befolyásolták a törvényben rögzített jogok megfogalmazását. A kormánynak nem volt más választása, mint hogy e törekvéseinek minden áron érvényt szerezzen, mert ellenkező esetben a dualista rendszer alapjaiban került volna veszélybe.⁶³

⁵⁹ SARLÓS, 1976. 22., A kormány és a helyi szervek viszonyának rendezéséről, az „Intézkvény” rendelkezéseiről CIEGER András is kifejtette véleményét tanulmányában. Szerinte a kormány rendelkezési és felügyeleti jogát minden törvényhatóságnak el kellett ismerni. Uő. 1999. 101.

⁶⁰ SEBESTÉNY, 1973. 5-6. sz. 1175., Az esethez: MIRU, 1999./b 543.

⁶¹ Uő. 1999./a 187.

⁶² Uő. 1999./b 560.

⁶³ SARLÓS, 1976. 20-22., STIPTA, 1995./b 131. A dualista rendszer kialakulásának történetéhez: SOMOGYI, 1981. 159-215. A „hevesi-ügy” kapcsán felmerül alkotmányossági probléma jelentőségét emeli ki CIEGER András is. Uő. 1999. 102. SARLÓS Béla is a megyei ellenállás jelentőségét hangsúlyozta tanulmányában. A „hevesi-ügyet” KOSSUTH Lajosnak a váci választókhöz írt levele váltotta ki, amelyhez szorosan kapcsolódott BÖSZÖRMÉNYI

Nem csak megalkotni volt nehéz ilyen esetben a törvényeket, hanem azokat betartani is. Ezért a kormány több alkalommal bocsátott ki rendeleteket és szólította fel a helyi szerveket a törvények végrehajtására.⁶⁴ Az autokratikus jogelv gyakorlatának jelentőségét emeli ki Péter László is. A liberális politika jelentős részeként határozza meg, hogy a jogállam kiépítésével a törvényhozás mennyiben tudja kizárni az autokratikus jogelvből származó hátrányokat. Az ellenzéki politikusok sok esetben tagadták e jogelvet. A kormány azonban a felügyeleti jogra és a szokásjogra hivatkozva mindvégig védte. Mivel pontos, részletekbe menő törvényeket nem alkottak, a kormány diszkrecionális joga egyre bővült.⁶⁵

A törvényhatósági határozatok egy részét a kormánynak jóvá kellett hagynia, ami által szintén be tudott avatkozni a törvényhatóságok életébe. Sarlós Béla nagyon helyesen von párhuzamot a kormány határozatának és a törvényhatóságok döntéseinek jóváhagyása között. A „kormány jóváhagyása olyan törvényhatósági ügyekre terjedt ki, amelyekben országos szinten a kormány határozata is királyi jóváhagyásra szorult.”⁶⁶

A törvényhatóságok szabályozásának első igazi mozzanata az volt, hogy a közigazgatást és az igazságszolgáltatást elválasztották egymástól.⁶⁷ A polgári alkotmányosság követelte meg azt, hogy a közigazgatást és törvénykezést elszeparálják egymástól. A korabeli ellenzék ebben is csak az önkormányzatok hatáskörének csorbitását látta.⁶⁸

A kormány nem tekintette ezeket az intézkedéseket központosításnak, az önkormányzati jog megnyirbálásának. Ez a dualizmus kormányzati rendszerének volt a következménye. Gergely Jenő szerint ez azonban a közigazgatás korszerűsítését szolgálta a kormány centralizációja mellett.⁶⁹ Fenn kellett tartani a dualizmus államberendezkedését, amelyhez a helyi viszonyokat hozzá kellett idomítani. A helyi szervek csak úgy működhetek, ha összhangban voltak a dualizmus egész rendszerével. A törvény hatalmi túlsúlyt biztosított a kormánynak és a főispánnak. Ezáltal próbálta garantálni, hogy a törvényhatóságok ne kerüljenek szembe a kormány céljaival. A rendszer azonban csak úgy tudott hatékonyan funkcionálni, ha a két szint együtt dolgozott egymással.

László ellen indított sajtóper is. SARLÓS, 1968. 977. A megyei tiltakozások következtében a kormány felfüggesztette az önkormányzatot. GERGELY, 2004. 50.

⁶⁴ CIEGER, 1999. 82.

⁶⁵ PÉTER, 1998./a 167-171. PÉTER László szerint az uralkodó megőrizte kiemelkedő szerepét a kiegyezést követően. A korona és az ország alkotmányos egyensúlya jött létre. A király felségjogainak egy részét megosztotta a parlamenttel, és a végrehajtó hatalmat a felelős minisztérium útján gyakorolta. A kiegyezés elismerte az uralkodó autokratikus jogait olyan mértékben, amely nélkülözhetetlen a hatalmi egyensúly fenntartása érdekében. Uő. 1998./b 252-262.

⁶⁶ SARLÓS, 1976. 39.

⁶⁷ 1869.IV. tc. 1. §. A bírói hatalom gyakorlásáról. Ennek jelentőségét hangsúlyozta RUSZOLY József is. Uő. 2002./a 68.

⁶⁸ HENCZ, 1973. 101.

⁶⁹ GERGELY J., 2002./b. 449-450. Báró EÖTVÖS József is a kormányhatalom központosítási törekvéseit emelte ki Uő. 1902. 147.

Megszervezésre kerültek olyan közigazgatási feladatokat ellátó királyi hivatalok is, amelyek tovább csökkentették a törvényhatóságok hatáskörét. Ezeket a korábban önkormányzati feladatokat független szervekre bízták. Ilyen volt pl. az adófelügyelet, a postaigazgatás, az „államépítészet,” a csendőrség és a fővárosban a rendőrség is.⁷⁰ E feladatok ellátására létrehozott hivatalok nem tartoztak a törvényhatóságok irányítása alá, hanem közvetlenül valamelyik szakminisztertől kapták az utasításokat, amelyek a kormány akaratát közvetítették. A központi hatalom ilyen formában szintén beleszólt a helyi közigazgatási viszonyok alakulásába.⁷¹ Ez a rendszer is több fokozatban működött egészen a helyi szervekig, amelyek irányítása nem tartozott a területi önkormányzatok hatáskörébe. A dualizmusban megindult egy dekoncentrációs folyamat, amelyet összhangba kellett hozni az önkormányzati igazgatással.⁷²

Hatalompolitikai okok is szerepet játszottak a szabályozás alakulásában, mert a kormánynak az volt a célja, hogy politikáját támogató törvényhatóságokat hozzon létre. A hatékony működést a törvényben rögzített intézményekkel próbálta biztosítani.⁷³ Olyan törvényhatóságokat hoztak létre, amelyeknek meg volt a joguk, hogy az alkotmány védelme érdekében felléphessenek, de ugyanakkor jogosítványaikat és hatáskörüket leszűkítették.⁷⁴

⁷⁰ Ezekre vonatkozó jogszabályok: 1876:XV. tc., 1881:XXI. tc., 1881:III. tc., 1182/1867. FIK. sz. CSIZMADIA, 1968. 118. A témával kapcsolatban: EREKY, 1942. 65, FÓNAGY, 2001. 76.

⁷¹ FÖGLEIN, et al. 2003. 409.

⁷² MEZEY, 2004. 19-20.

⁷³ KAJTÁR, 1990./a 95.

⁷⁴ Uő. 2004. 27.

III. A köztörvényhatósági törvény létrejötte

A Deák-párti kormánynak az volt a legfontosabb feladata, hogy megóvja a dualizmus rendszerét, és beleillessze a köztörvényhatósági törvénybe a 1867/64. sz. bizalmas minisztertanácsi határozatban foglaltakat, amelyet az 1870:XLII. törvény rendelkezései által valósítottak meg a képviselők.⁷⁵ „A közigazgatásra most már elsősorban nem az a feladat várt, hogy a tőle telhető módon, az első törvényhatósági törvényben biztosított jogi lehetőségekkel megvédje a dualista Magyarország viszonylagos önállóságát, függetlenségét és parlamentáris rendszerét, hanem az, hogy mint középfokú közigazgatási hatóság vezesse a törvényhatóságok mindennapi életét és munkáját, s felügyeletet gyakoroljon az alá tartozó rendezett tanácsú városok és községek fölött.”⁷⁶

A városi igazgatás ilyen formában történő átszervezésével az önkormányzati jogokat csökkentették. „A kormányzat igyekezett a városi jogot azoknak a településeknek fenn tartani – s ezt méltányolni lehetett, – amelyek népességük száma, gazdasági szerepkörük, az urbanizációs mutatók alapján valóban városoknak voltak tekinthetők.”⁷⁷ A törvényhozás megszüntette a szabad királyi városi elnevezést, és törvényhatósági jogú városi kategóriát hozott létre.⁷⁸

Rajner Pált nagymértékben elmarasztalták azért, „miszerint az ő minisztersége szomorúan emlékezetes lesz Magyarország alkotmányos életének történetében.”⁷⁹ Mellette szólt azonban, hogy hangsúlyozta a központosítás kikerülését. Tóth Vilmos pedig mindenáron keresztül akarta vinni a törvényhatóságok létrehozását. „Magukat a törvényhatóságokat is munkára szólítja, hogy neki nyújtsanak segédkezet; hogy így még most az 1848-ik évi törvényeken alapuló képviseleti rendszer gyökereit kiirtani siessenek!”⁸⁰

Ez a törvény volt az első olyan jogszabály, amely átfogóan szabályozta a közigazgatás rendszerét, amely kisebb módosításokkal a dualizmus egész rendszerében meghatározó maradt.⁸¹ Olyannyira, hogy a főváros rendezésének az alapjait is ebben a törvényben határozták el és döntöttek annak külön szabályozásáról.

A „kis kiegyezés” megvalósítására a képviselőház 1866. május 7-i ülésén egy 108 tagú bizottságot hozott létre. A testületben sok kiváló magyar politikus kapott helyet, köztük

⁷⁵ SARLÓS, 1981. 294., Uő. 1976. 39., 41.

⁷⁶ Uő. 1981. 294.

⁷⁷ HÁRSFALVI, 1982. 133.

⁷⁸ Ennek az lett a következménye, hogy 50 szabad királyi várost a rendezett tanácsú városok sorába süllyesztett és hetet pedig községgé redukált. Uo. 133-134.

⁷⁹ Db. 1871. február 16. 34. sz. A belügyminiszter programja. Tóth Vilmos belügyér körlevele.

⁸⁰ Db. 1871:34.

⁸¹ RUSZOLY, 1991./c 639., VARGA, 2002. 64-68., NÉMETHY, 1938. 287-288.

Csengery Antal, Lónyay Menyhért, Nyári Pál, gróf Szapáry Gyula, Mocsáry Lajos, Tóth Vilmos, Horváth Boldizsár és Tisza Kálmán.

Az 1869. március 7-én tartott ülésen a „köztörvényhatóságok visszaállításáról” szóló belügyminiszteri javaslat került napirendre. Az 1848:XVI. tc. nem adott lehetőséget a megyei bizottmányok újraválasztására, a tagok időközbeni pótlására.⁸² Az 1848:XVII. tc. kizárta az általános tisztújítás lehetőségét.⁸³ Így a minisztérium javaslata alapján azt akarták, hogy az 1861-ben alakított bizottmányok tagjait összehívhassák, és ezekre ruházhassák azon feladatokat, amelyeket az 1848:XVI. tc. a bizottmány hatáskörébe utalt. Továbbá indítványozták, hogy az 1861-es bizottmányok főispáni kijelölés mellett teljes tisztújítást tartsanak. A képviselőház elfogadta a tervet Deák Ferenc érvei hatására.⁸⁴ Hasonló volt a helyzet a városokat illetően is.

Az 1869. április 20-án összehívott új országgyűlésen a trónbeszédben kiemelt programként szerepelt a megyei és a városi igazgatás átalakítása. Rajner Pál belügyminiszter, Tóth Vilmos államtitkár és Verebeczky Sándor által megalkotott törvényjavaslat előkészítésénél az idő rövidege miatt a közvélemény megnyilvánulására nem kerülhetett sor.

1870. április 28-án terjesztették be a javaslatot a képviselőházhoz.⁸⁵ Az indoklás csak néhány nappal később, május 16-án került a képviselők kezébe.⁸⁶ A gyors és pontos közigazgatás megteremtése volt a cél. Az indoklásban kiemelt helyen szerepelt, hogy a törvényhatósági önkormányzatot és a felelős parlamenti rendszert összhangba hozzák, mert nem lehet felelősséget vállalni egy olyan politikai rendszerben, ahol a városok nem kötelesek végrehajtani a kormányrendeleteket. Erre a megoldást a bizottság szervezetének pontos meghatározása, az adminisztráció átszervezése, a felirati jog szabályozása, a tisztviselők felelősségének meghatározása és a főispán ellenőrzési jogának rögzítése jelentette. A törvényhatósági bizottság összetételét is megindokolták. A közgyűlés számának maximumát és minimumát azért kellett meghatározni, mert az nem csak választó, hanem tanácskozó testület is volt. A virilizmus bevezetését azzal indokolta, hogy a városi költségekhez a legtöbb adófizető polgárok járulnak hozzá a legnagyobb mértékben, amelynek értelmében nem lehet őket kihagyni a helyi politikából.

Az indoklás a jó közigazgatás biztosítékaként emelte ki a főispán és a polgármester hatáskörének pontos meghatározását. A rendszer garanciális rendelkezését a felirati jog rögzítése jelentette, amelynek következtében nem tartották szükségesnek, hogy egyéb óvintézkedéseket (pl. bírság, király- vagy kormánybiztos, a bizottság feloszlata) építsenek

⁸² MÁRKUS, 1896./b 237-238.

⁸³ Uő. 1896./c 238.

⁸⁴ STIPTA, 1995./b 125-173.

⁸⁵ KN. VIII. köt. 220-268., CSIZMADIA, 1976. 119.

⁸⁶ Uő. 1941. 172.

be a törvényjavaslat szövegébe. A legfontosabb megoldandó feladatnak az önkormányzat határainak rendezését, a vitatkozás szabályozását és az egyén védelmének biztosítását tekintették.

Az önkormányzatok belügyeikben önállóan intézkedhettek, de bizonyos határozatokat csak miniszteri jóváhagyás után hajthattak végre. A kormány „mérseklő” befolyását elengedhetetlennek tartotta. A törvényhatósági bizottságban nem lehetett megvitatni az országgyűlésnek és tagjainak törvényhozó eljárását, amelyet az indokolás a parlament tekintélyének fenntartása végett tartott szükségesnek.

Az indokolás külön kitért arra, hogy miért nem szükséges a városok és a vármegyék külön szabályozása. Nem kell a városok szervezetét szabatosabban meghatározni, mert a törvényhatósági jogú városoknak megadja a lehetőséget, hogy a törvény keretei között, szabadon határozhassák meg szervezetüket.

Mivel a szabad királyi városok egy részét a vármegyékkel azonos jogállással ruházta fel a törvény, ezért a városi törvényhatóságok élére is főispánt rendeltek. A takarékossgal indokolták, hogy több város egy főispán irányítása alá kerüljön.⁸⁷ Az indoklásból jól látszik, hogy melyek voltak azok a legfontosabb problémák, amelyek igen heves összeütközéseket váltottak ki a parlamenti vita során.

A központi bizottság jelentéséből kitűnt, hogy a legfontosabb célkitűzés az volt, hogy a kormányzatot felelőssé tegyék. Lehetetlenné tette volna a kormányzat és a parlamentáris rendszer működését az, ha a törvényhatóságok korlátlanul megtagadhatták volna a rendeletek végrehajtását. A „törvényjavaslat szerencsésen megközelítette azon középutat, mely a merev központosítás és a mindent magára hagyás közt fekszik, és hogy sikerült e nehéz kérdést akként oldani meg, miszerint az állam érdekeinek veszélyeztetése nélkül a törvényhatóságok számára elég tér marad arra, hogy azt készségesen betöltve helyi érdekeiket megóvhassák, közérdekeik iránt nézeteiket pedig érvényesíthessék.”⁸⁸

A képviselők egy része határozati javaslatot terjesztett be a köztörvényhatóságok rendezése tárgyában, amelyben kiemelték, hogy a javaslat nem felel meg az 1848-as törvények szellemiségének és az önkormányzatiságnak. Ennek okait is felsorolták: a törvényhatóság meghatározása helytelen, mert bizonyos csekély anyagi fedezettel rendelkező és alacsony népességszámú városokat is a törvényhatóságok közé sorolt; nem terjedt ki az egész ország rendezésére, hiszen a Királyföldet figyelmen kívül hagyta; az önkormányzatot megsemmisítette; a háziadó meghatározásától megfosztotta a törvényhatóságokat; csak két rendes közgyűlést állapította meg és a határozatok elleni fellebbezést az illetékes miniszter

⁸⁷ KI. V. köt. 188-200. irományszám: 485.

⁸⁸ KI. VI. köt. 164. irományszám: 575.

bírálta el. Ezért javasolták, hogy készítsenek egy új törvényt a következő alapelvek figyelembevételével: az alkotmányos élet rendes folyamatának tiszteletbetartása; a törvényhatóságok meghatározásánál az alap a tényleges vagyoni és népességi viszony legyen; a törvényhatóságok joga legyen a háziadó elrendelése, kivetése és beszedése; a kétszeri felirati jog rögzítése; a törvényhatóságok minden egyéb jogait fenn kell tartani, kivéve az igazságszolgáltatást; a törvényhatósági bizottsági tagok betöltésénél a választás érvényesüljön csak; a közgyűlés a közigazgatást a kisgyűlés és a tisztviselők által gyakorolja; a főispán a megyében ne „kormányzó”, ne közigazgatási hivatalnok, hanem csak ellenőr legyen és a tisztségviselők felelősségének meghatározása.⁸⁹ Elekes Györgytől is származott egy határozati javaslat, amelyben azt indítványozta, hogy halasszák el a törvényjavaslat megtárgyalását a Királyföld rendezéséig.⁹⁰ A Madarász József névvel jelzett javaslatban kimondták, hogy az egész magyar alkotmányfejlődést veszélyeztetik azzal, hogy a városokat és a vármegyéket együtt szabályozzák, amelyek élére főispánt neveznek ki. Hiányolták a következőket a javaslatból: a szabad vitát a legfontosabb országos kérdésekben; a többszöri felirati jog rögzítését és a népképviselő elvének érvényesülését. Ezért azt kérték, hogy a vármegyék és a városok tekintetében külön javaslatot terjesszen be a kormány.⁹¹

A képviselőház ezt követően tűzte napirendre és adta ki a javaslatot az osztályainak véleményezésre. 1870. június 25-én Perczel Béla előadó tett jelentést a képviselőházban és ezen a napon kezdődött meg a tervezet általános vitája.⁹² Ez hosszú ideig, mintegy 14 ülésen át tartott.⁹³

A részletes tárgyalás közben a kormány javaslatához több módosítást nyújtottak be az ellenzéki képviselők. Báró Simonyi Lajos javasolta, hogy a tervezetet vegyék le a napirendről, amelyet azzal indokolt, hogy a sajtó sem tudta kifejteni álláspontját teljes mértékben, és hogy ilyen fontos törvényjavaslatot nem lehet nyárra kitűzni, amikor a képviselők jelentős része aratni van. Ezt az indítványt elvetették, mondván, hogy az önkormányzatok rendezésének ügye halaszthatatlan. Nem volt mellékes a bírósági reform létrehozása és a következő évi költségvetés összegének megállapítása szempontjából sem.

Az ellenzék között is megoszlott a vélemény a tervezetről. Tisza Kálmán és László Imre eltérő módon támadták a Deák-párt elképzeléseit. A parlamenti naplókban közel 300

⁸⁹ KI. VI. köt. 187-193. irományszám: 576. Aláírták a következő képviselők: TISZA Kálmán, Ghyczy Kálmán, Majthényi Dezső, SZUNNYOGH Albert, MOCSÁRY Lajos, JANKOVICH Gyula, JANKOVICH Miklós, BENICZKY Ödön, VÁRADY Gábor, KÜRTHY István, GÁSPÁR András, TISZA László.

⁹⁰ KI. VI. köt. 194. irományszám: 579.

⁹¹ KI. VI. köt. 195-196. irományszám: 580. Az irományok között még megtalálható a felirati joggal kapcsolatos módosítás is többek között. KI. VI. köt. 307. irományszám: 606. A miniszteri előterjesztést tartalmazza: KI. XI. köt. 74-75. irományszám: 1091.

⁹² CSIZMADIA, 1941. 173- 174.

⁹³ NAGY F., 1912. 13. Egyébként NAGY Ferencz Miskolc törvényhatósági jogú város polgármestere volt.

hozzászólást találhatunk.⁹⁴ A javaslat tárgyalásának kezdetén a házszabálynak megfelelően egymást váltva mondták el a támogató és ellene szóló beszédeket. Az általános vita két utolsó ülésén már csak az ellenzéki képviselők szólaltak fel.

A parlamenti vita során az ellenzék egyik legjelentősebb kifogása a nagymértékű centralizáció volt. Rajner Pál ezt azzal indokolta, hogy a „legszerényebb alkotmányos államokban” sincs ez sem másképp.⁹⁵

Az ellenzék Tisza Kálmán vezetésével a városok rendezését az 1848-as alapokon kívánta létrehozni.⁹⁶ Tisza ellenjavaslatot terjesztett be, amely Halász Boldizsár véleménye szerint anarchiát eredményezett volna. El akarta érni, hogy a megyei passzív választójogot kvalifikációhoz kössék. Hiányzott az ellenjavaslatból, hogy milyen szerv döntene abban az esetben, ha a választásból igazságtalanul kizárt egyén jogorvoslathoz fordulna. A főispán hatalmát jelentősen megnyirbálta. A megye, mint egy „szuverén miniatűr-államocská” szerepelt tervezetében. A minisztérium rendelete ellen a megyék felterjesztéssel élhettek volna. Ez az ellenjavaslat a kormánypárt miatt megbukott.⁹⁷

A városok legfőbb sérelme a főispáni tisztség bevezetése és a megyékkel való kényszertársulás volt.⁹⁸ Számos kérvényt nyújtottak be a képviselők e téren.⁹⁹ Vidats János és Házmán Ferenc még tovább is mentek, hiszen külön törvényben kívánták szabályozni a városok rendezését.¹⁰⁰ A Deák-párton belül is felmerültek hasonló törekvések. Trefort Ágoston a tervezetnél határozottabb javaslatot kívánt. A köztörvényhatósági javaslat előadója Perczel Béla volt, akinek saját elmondásában is felmerült, hogy talán külön törvényben kellene rendezni a helyzetet. A szabad királyi városok nemcsak törvényhatóságok, hanem egyúttal községek is, így a többi várossal, illetve községgel több érdek fűzi össze őket, mint a megyékkel, ezért nem fogadták el a javaslatot. A törvény tekintettel volt a városok egyedi

⁹⁴ KN. IX. köt. 13-411., KN. X. köt. 5-362.

⁹⁵ USA, Anglia, Svájc alkotmányát centralistának tekintette. KN. IX. köt. 43.

⁹⁶ Sokan, köztük a debreceni közgyűlési tagok is azt hiányolták, hogy a városok átszervezése sok eltérést fog mutatni az 1848. évi szabályokhoz képest. Db. Kjkv. 1870:96.

⁹⁷ KOZÁRI, 2005. 206.

⁹⁸ KORBULY, 1877. 387-396. GRÜNWARD Béla a megyei szabályozást érzi jelentősebbnek, amelynek következtében ezt a törvényt az állam és a vármegye közötti kiegyezésnek tekinti. Hasonlóképpen KOLOSSA Tibor is. Uő. 1972. 154. Ezt az álláspontot nem tartja alaptalannak GRATZ Gusztáv sem. Uő. 1934. 93. Azt azonban meg kell jegyezni, hogy mindenképp egyenlőnek kell tekinteni a városok szabályozását a vármegyékével, ezért talán helyesebb lenne a kormány és a törvényhatóságok kiegyezéséről beszélni.

⁹⁹ A kényszertársítás ellen tiltakozott többek között Trecsén, Eperjes, Székesfehérvár és Pécs. CSIZMADIA, 1941. 173. Maguk a vármegyék és a városok is több módosítást nyújtottak be. Ilyen volt Pest javaslata. Db. Kjkv. 1870:12. Nyitra megye javaslatát is megvitatták Debrecenben (Db. Kjkv. 1870:13.), hasonlóan Lőcse (Db. Kjkv. 1870:154), Temesvár (Db. Kjkv. 1870:159) és Marosvásárhely (Db. Kjkv. 1870:200) által benyújtott javaslatához. A marosvásárhelyi javaslat érintette a főispán jogkörét és a virilizmus bevezetését. ANTAL Ferenc főbíró küldte a levelet Marosvásárhely nevében. HBML IV. B. 1105. b. 2268/1870.

¹⁰⁰ KN. IX. köt. 165., X. köt. 109., IX. köt. 377.

helyzetére, és lehetővé tette, hogy a saját belső ügyeiket maguk szabályozhassák.¹⁰¹ A belügyminiszter azzal indokolta az egy törvényben való szabályozást, hogy a törvényhatóságokra vonatkozó általános rendelkezéseket egy jogszabályban kell rögzíteni, ami teret enged a vármegyéknek és a városoknak arra nézve, hogy belviszonyaikat saját maguk határozzák meg szabályrendeletben. Ezt a korábban statutumalkotásnak nevezett joggal kívánták biztosítani. A kormány korlátozni akarta belügyminiszteri jóváhagyás révén a széleskörű rendelkezési jogot.¹⁰² Györffy Gyula is támogatta a külön törvényben való szabályozást, mert szerinte a törvényjavaslat csak a vármegyékre van tekintettel és a városok sajátos viszonyait nem veszi eléggé figyelembe. Szerinte nem lehet megvalósítani, hogy a törvényjavaslat minden egyes szakaszánál a városok igényeit figyelembe vegyék, amelynek következtében elkerülhetetlen lenne egy önálló városi törvény megalkotása.¹⁰³

A városok és a polgárság dinamikus fejlődésének elősegítése végett tartotta fontosnak Kapp Gusztáv a külön szabályozás elfogadását.¹⁰⁴ A városok vagyoni és jogi helyzetük sajátosságaira is hivatkoztak, amelyek rögzítésénél nem tartották elfogadható megoldásnak a szabályrendeletalkotási jog biztosítását.¹⁰⁵ Az együttszabályozás nem csak az 1848-as jogaitól fosztaná meg a városokat, hanem azoktól a kiváltságaiktól is, amelyeket mint tárnoki vagy személynöki városokként élveztek.¹⁰⁶

A külön szabályozást a kormány azzal az indokkal hátrította el, hogy a törvényjavaslat tekintettel volt a városok sajátos helyzetére, azokra több külön intézkedést tartalmazott, s tág teret engedett nekik, hogy saját hatósági szervezetüket kialakítsák. A belügyminiszter a javaslatot e tekintetben szabadelvűnek tartotta. Az ellenzék azonban a tervezetet már korántsem értékelte megfelelőnek. Szerintük a külön szabályozás elengedhetetlen lenne a városi autonómia megőrzéséhez, ráadásul a városok társadalmilag, gazdaságilag és kulturálisan is különböznek a megyéktől. A külön szabályozás érdekében hivatkoztak az 1848-as elvekre és arra, hogy a városokat Európában sem szabályozták egy törvényben a megyékkel.¹⁰⁷ „Nagy hibája e reformoknak, hogy külön törvényben intézkedik a községekről, melyek közé sorolja a rendezett tanácsú városokat és külön törvény intézkedik a

¹⁰¹ Ezt azonban a városok pont ellenkezőleg látták. Úgy gondolták, hogy a javaslat nem veszi figyelembe a városok sajátos viszonyait. Db. Kjkv. 1870:137. Ghyczy Kálmán is a külön szabályozást támogatta, mert szerinte jelentős mértékben különböznek egymástól a városok és a vármegyék. In: KN. IX. köt. 87. Ugyanezen indok miatt nem tartotta elfogadhatónak a törvényjavaslatot Wahrmann Mór sem. In: KN. IX. köt. 78-79.

¹⁰² KN. IX. köt. 49-50. Tisza Kálmán felszólalása.

¹⁰³ KN. IX. köt. 75-77. GYÖRFFY külön javasolta, hogy Kecskemétet és Nagyváradot vegyék fel a törvényhatóságok közé, mert el tudja látni a törvény által előírt feladatokat.

¹⁰⁴ KN. IX. köt. 86-87.

¹⁰⁵ KN. IX. köt. 112. HOFFMANN Pál felszólalása.

¹⁰⁶ KN. IX. köt. 114. MUKITS Ernő felszólalása.

¹⁰⁷ KAJTÁR, 1992. 73.

törvényhatósági sorba lépő szab. kir. városokról, amelyeket összetársít a megyékkel. Innen kezdődik ez a szerencsétlen házasság.”¹⁰⁸

Tóth Vilmos szerint nem kell külön szabályozás, mert a vármegyék és a törvényhatósági joggal felruházott városok ugyan olyan jogokkal és kötelezettségekkel rendelkeznek. A szabályrendeleti jogalkotást pedig elegendő lehetőségnek tartotta, hogy a városok saját viszonyaikat maguk határozzák meg. Az állami közigazgatás közvetítését helyesnek vélte még akkor is, ha azt a Bach rendszerből vették át. Véleménye szerint nem kell elvetni csak azért, mert a neoabszolutizmus rendszeréből származik.¹⁰⁹ Ezért is kellett megvalósítani, hogy az önkormányzatok ne tudják felhasználni jogaikat a kormány törekvéseivel szemben. A közigazgatás hatékony működésének biztosítását szerette volna megvalósítani a kormány.

A pénzügyminiszter (Kerkápoly Károly) szerint sem lehet különbséget tenni a városok és a vármegyék között. A törvényjavaslat 64. §-a (szabályrendeletalkotási jog) biztosítja a városok számára, hogy saját maguk határozhassák meg szervezeti felépítésüket. A városok félelmét, hogy a kormány jóváhagyási jogán keresztül meggátolja a városok törekvéseit, nem tartotta megalapozottnak, mert szerinte nem fog a kormány útjába állni egyetlen egy szabályrendeletnek sem, ami helyénvaló és megfelel a törvény rendelkezéseinek. A városok sajátos viszonyaira ugyanazon a törvényben is tekintettel lehet lenni, amelyben a vármegyéket szabályozzák.¹¹⁰ Hasonló véleményen volt Pulszky Ferenc is, mert a kormány ígéretet tett a városok jogainak tiszteletben tartására.¹¹¹ A kormány „azt reményli, hogy az együttes rendezés könnyíti azon munkát, mely szerint a kir. városokat megfoszthassa a birtokukban levő jogoktól, mert fél, hogy ha városokat külön kellene rendezni, fölébredne bennük az ellenállás, és a műtét sokkal nehezebb volna.”¹¹² Berzenczy László még tovább ment és a főváros tekintetében sem tartotta elfogadhatónak, azt hogy kiemeljék a többi törvényhatóság közül.¹¹³ A törvényhatóságok közül egyiket sem lehet kiemelni és előjogokat biztosítani számára a másikkal szemben. Ez tovább élezte volna a városok és a vármegyék közötti ellentétet.¹¹⁴ A képviselők többsége nem támogatta a külön szabályozást.

A másik jelentős probléma a már korábban is érintett önkormányzati jog terjedelmének meghatározása volt. Tisza Kálmán kifejtette véleményét a parlamentnek felelős

¹⁰⁸ CSIZMADIA, 1941. 173.

¹⁰⁹ KN. IX. köt. 86.

¹¹⁰ KN. IX. köt. 90-93.

¹¹¹ Az általános vita alkalmával PULSZKY még ellentétes véleményen volt. Szerinte a törvényjavaslatban csak az van benne, ami közjogilag feltétlenül szükséges. KN. IX. köt. 95-103.

¹¹² KN. IX. köt. 109. HÁZMÁNN Ferenc sem tartotta elfogadhatónak a külön szabályozást. KN. IX. köt. 109-110.

¹¹³ KN. IX. köt. 111-112. Hasonló véleményen volt NYÁRI Pál is, aki szerint a fővárosnak sincs szüksége külön szabályozásra, amellyel a képviselők, mint „deus ex machina” álltak elő. KN. IX. köt. 121.

¹¹⁴ KN. IX. köt. 81.

kormány és az önkormányzati jog kapcsolatáról. A közigazgatás legfőbb vezetőjének a kormányt tartotta. Ezt a jogot a népképviselő elve alapján szerette volna szabályozni. Azon a véleményen volt, hogy „ha ily törvény sokáig fönn áll, ép úgy mint kihalt más nemzetekből a képesség az önkormányzatra, ki fog halni belőlünk is, és képtelenek lesznek a városok a rendre és a szabadságra.”¹¹⁵ Ennek az egyezkedésnek az alapja a municipalista – centralista vita volt. Az eddigi megyerendszer csak olyan viszonyok között volt megfelelő, amikor nem létezett parlamentnek felelős kormány. Nem akarta a törvényhatóságokat megfosztani alkotmányos jogaitól, de szükségesnek tartotta ezeket a reformokat a célszerű közigazgatás megvalósítása érdekében.¹¹⁶ Dietrich Ignác is hasonló véleményen volt, hogy az „alkotmány védbástyáinak” meg kell adni minden jogot, ami összefér a parlamentarizmussal és a törvényhatósági intézménnyel.¹¹⁷

A birodalomba való beleolvadás jeleként fogták fel a szabályozást, amelyet László Imre „trójai falóhoz” hasonlított. A képviselők egyrésze még tovább ment és egészen az 1848-as elvek feladását vélték felfedezni a törvényjavaslatban, amely az önkormányzati jog megsemmisítésével jár.¹¹⁸

Az önkormányzati jog szétzúzásáról beszélt Simonyi Lajos is. „Azt hiszem, hogy nagyon sokan azok közül, kik így nyilatkoznak, mint az önző anya, ki egy vendégségből haza menvén gyermekei számára egy csomó édességeket visz. A midőn haza ér minden gyermekének ad abból egy keveset, azt mondván nekik: Hiszen ti ezzel megrontjátok egészségeteket és megeszi a többi ő maga.”¹¹⁹

Az önkormányzati jog tartalmát is vitatták. Ghyczy Kálmán szerint nem elég széles, mert a belső szervezet meghatározását, és egyébként is a szabályrendelet alkotását a miniszteri jóváhagyás korlátozza.¹²⁰

Ezért gondolták azt, hogy meg kell gátolni a kormány hatalmának növekedését, aki csak „kötélen usztatva” akarta ezt a jogot a törvényhatóságoknak biztosítani. Egy parlamentális rendszerben a törvényhozásnak mindig figyelnie kell a kormány hatalmának

¹¹⁵ KN. IX. köt. 55. TISZA Kálmán még azt is hozzá tette a részletes vita alkalmával, hogy az önkormányzati jogot csak a jogszabályok és a törvényes felelősség korlátozza. KN. IX. köt. 104.

¹¹⁶ Természetesen igaz volt ez a törvényhatósági joggal felruházott városokra nézve is. KN. IX. köt. 56-63.

¹¹⁷ KN. IX. köt. 117.

¹¹⁸ PERCZEL Béla párhuzamot vont a dikasztériumok és az önkormányzatok hatalmi villongása, a törvényhatóságok és a kormány viszonya között. KN. IX. köt. 66.

¹¹⁹ KN. IX. köt. 80.

¹²⁰ KN. IX. köt. 88. Hasonló véleményen volt HOFFMANN Pál is, aki kijelentette, hogy a szabályrendeleti jog nem nyújt elég biztosítékot, mert a törvényhatóság nem alkothat szabályt saját hatáskörének gyakorlásáról. KN. IX. köt. 113.

kiterjesztésére és kordában kell azt tartani.¹²¹ Mocsáry Lajos szerint pont akkor kezdik szabályozni az önkormányzatot, amikor annak lényegét veszik el.¹²²

Az önkormányzati jog hiányára Kuba János a következőket mondta, hivatkozva a jus supremae inspectionis elvére. Szerinte ez már Werbőczy Háromaskönyvében is benne van, amikor azt mondja ki, hogy vármegyék és a városok statutumokat alkothatnak. „Az önkormányzat sem terjeszkedhetik tovább, mint ameddig az önkormányzatot az államkormányzat engedheti, de nem tovább.”¹²³

Az önkormányzat jog korlátozását jelentette a főispáni intézmény bevezetése is. A Képviselőház elé beterjesztett „debreceni határozat” tartalmazta a főispán jogkörének megszorítását, pontosabban azt, hogy a tisztviselőket csak a kormány vonhassa felelősségre. Ez a kivételes jogkörének megszüntetését jelentette volna.¹²⁴ A főispáni jogkört valóságos gyámkodáshoz hasonlították, olyan felügyelet alá helyezik a városokat, amely 1848 előtt sem létezett.¹²⁵

A korábban említett önkormányzati jog egyik megszorításának vélte a főispáni hatáskört Mocsáry Lajos.¹²⁶ Hasonló véleményen volt Tisza László is, aki szerint ez ellenkezik a valódi önkormányzatiság minden követelményével, különösen a felfüggesztés és a vizsgálat elrendelése.¹²⁷

A városi és a vármegyei főispáni tisztség halmozását kifogásolta Kautz Gyula, aki szerint „államkormányzati közeg” kerül a városok élére. Kihagyni javasolta, hogy a vármegye főispánja egyszerre mind az adott vármegye területén lévő törvényhatósági jogú város főispáni

¹²¹ KN. IX. köt. 96. SIMONYI Ernő felszólalása. Megfigyelhető, hogy a törvényhozó és a végrehajtó hatalom egymás ellen szerették volna jogaikat szélesíteni és hatalmi bázisukat biztosítani.

¹²² KN. IX. köt. 115.

¹²³ KN. IX. köt. 106. „Éppen úgy a különböző vármegyék is, a szántóföldeknek, réteknek, erdőknek és folyóvizeknek őrzése, vagy a malmoknak állapota és jövedelme tárgyában és egyéb hasonló dolgokban; sőt a törvényszakoknak és perfolyamoknak megtartásában, hogy tudniillik a megye törvényszékén a megyei ispán előtt kezdett peres ügyet itt rövidebb, amott hosszabb perrel végezzék maguk közt józan tanácskozás után rendelkezhetnek és statutumokat hozhatnak ugyan; de az egész ország közönséges végzemenyét és a királyi curia régi és jóváhagyott szokását, a melyet (a mint mondám) a biraskodásban követni szokott, soha meg nem sérthetik és velök nem ellenkezhettek.” HK. III. 2. 5. § „És ily módon a szabad királyi városok is, nemkülönben saját czéhükben és maguk között a kereskedők, kalmárok, szabók, szűcsök, vargák, tímárok, és más mesteremberek is a fejedelem megegyezésének hozzájárulásával statutumokat hozhatnak, csakhogy ezek igazságosak és tisztességesek legyenek, mások jogaiban és szabadságában kárt ne tegyenek és sérelmet ne okozzanak. De ezek, a mikép előadám, csakis közöttük állnak meg és maradnak erőben.” HK. III. 2. 7. § MÁRKUS Dezső meg is magyarázza e rendelkezéseket. Azt mondja, hogy a 5. §-ban felsorolt ügyek alatt ma (itt a Háromaskönyv újbóli kiadásának idejére 1897-re kell gondolni) az állam törvényei és azok alapján kibocsátott kormányrendeletek értendők. Kiemeli, hogy a fentebb említett közigazgatási egységek szabályrendelete a törvényhatóság területén mindenkit kötelez. MÁRKUS Dezső megpróbálta a korabeli viszonyok között értelmezni a Tripartitum rendelkezéseit. (WERBŐCZY István: Tripartitum. Budapest, 1897. Magyarázó jegyzetekkel ellátta: MÁRKUS Dezső.) KUBA János véleménye szerint miniszteri omnipotenciát levezetni e rendelkezésből nem lehet, mert e jog elválaszthatatlan a koronától.

¹²⁴ KN. IX. köt. 66.

¹²⁵ KN. IX. köt. 75. GYÖRFFY Gyula felszólalása. GHYCZY Kálmán is az 1848-as alapokon támadta a főispáni intézmény bevezetését a városokra nézve. KN. IX. köt. 88.

¹²⁶ KN. IX. köt. 116.

¹²⁷ KN. IX. köt. 262-265.

méltóságát is betölthesse. Helyette azt tartotta elfogadhatónak, hogy több városnak egy főispánja legyen. Az elnevezésükkel sem értett egyet, ezért a „főispán” helyett a „főpolgárnagy” kifejezést javasolta. Ez nevében is utalt volna arra, hogy a vármegyei és a városi főispáni méltóság különbözik egymástól, legalább is személyileg mindenképpen.¹²⁸

Báró Simonyi Lajos a főispáni intézményt az adminisztrátori rendszerhez hasonlította, mert az uralkodó által kiküldött adminisztrátorok szintén az önkormányzat korlátozását jelentették. Szerinte a bevezetendő főispáni intézmény által is ez fog megvalósulni a városokban.¹²⁹

Felmerült még egy nagyon fontos kérdés a főispánokkal kapcsolatban. Ez a főrendi házi tagság volt. A király jogköre volt a főispánok kinevezése, amely révén automatikusan helyet kaptak a törvényhozás második kamarájában. Ezt a kinevezést azonban az uralkodó bármikor visszavonhatta és felmenthette a főispánt, amellyel a törvényhozásban való részvétele is megszűnt. Vidliczkay József szerint ez Európa egyetlen egy országában sincs így.¹³⁰

Deák-párton belüli megoszlást jól tükrözi Justh József indítványa, melyben a főispánok kijelölési jogát megszorítandónak vélte.¹³¹ Pulszky Ferenc vele szemben egyenesen magát a tisztséget tartotta károsnak. Az önkormányzat biztosítékeként lehetett felfogni a főispáni jogkör pontos meghatározását is, amelyet már korábban az 1723:56. tc. is rögzített.¹³² A főispán örködött a törvényhatósági önkormányzat érdekének megvalósítása felett, közvetített az állam és a helyi irányítás között. Elrendelte a vizsgálatot a hanyag vagy vétkes tisztviselők ellen. A főispán gyakorolta a kijelölés jogát a tisztújító széken, kinevezte a tiszteletbeli tisztviselőket és a rendes tisztviselők közül az orvosokat, mérnököket, levéltárnokokat, segéd- és kezelő személyzetet. A közgyűlésnek és az állandó igazolási választmányának is az elnöke volt. A tervezet törvényhatósági jogú városokra is kiterjesztette a főispánok jogkörét, amely már az 1843/44. évi városi törvényjavaslat tárgyalásánál is ellenzést váltott ki.¹³³ A szabad királyi város tisztújításaira már korábban is királyi biztosokat rendeltek ki. Így ezen intézmény kevésbé jelentett újítást, mert a már fentebb említett és az 1848. évi városi javaslatok is tartalmaztak ilyen törekvéseket. A főispáni intézményt el kellett fogadni, mert a kormány csak így ellenőrizhette a közigazgatás tevékenységét. A főispán

¹²⁸ A „polgárnagy” elnevezést nem tartotta jónak, mert azt néhány város (pl. Szeged, Arad) már használta. KN. IX. köt. 265-267. STANESCU Imre még tovább ment, mert azt sem támogatta, hogy több törvényhatósági jogú városnak egy főispánja legyen. KN. IX. köt. 270. TISZA Kálmán szerint azonban nem az elnevezés a lényeg, hanem hatáskörének megállapítása! KN. IX. köt. 268.-269.

¹²⁹ KN. IX. köt. 267-269.

¹³⁰ KN. IX. köt. 269-270. Erre megoldásként PERCZEL Béla azt javasolta, hogy ezt a Főrendiházi reform kapcsán oldják meg. KN. IX. köt. 271.

¹³¹ KN. IX. köt. 14., 221.

¹³² MÁRKUS, 1900. 617-619.

¹³³ CSIZMADIA, 1976. 120-121.

közvetítette az országos közigazgatást. Kerkápoly Károly szerint meg kell engedni, hogy a kormánynak helyi szinten is legyen szerve. Nem tartotta tehát elfogadhatónak, hogy „hiányozzék a rendezésből a kormány és a városok között az összekötő kapocs.”¹³⁴ Hasonló véleményen volt Perczel Béla is, aki szerint nem képzelhető el „felelős parlamenti kormányzat, mely el lehetne a nélkül, hogy az ország minden helyén organumuk volna.”¹³⁵

Az ország mintegy félszáz városa között jelentős különbségek voltak. Ez a törvény minden különbség nélkül elismerte a szabad királyi városoknak a vármegyékkel egyenlő jogát, viszont a kisebb szabad királyi városokat a rendezett tanácsú városok sorába süllyesztette. A városi kategóriák megalakítása szintén jelentős vitát váltott ki az országgyűlésen.

A legélesebb vitát a népképviselő elvét áttörő virilizmus bevezetése váltotta ki, amelynek megítélésében megoszlottak a vélemények.¹³⁶ Gonda László egyenesen „osztrák-magyar örületnek” nevezte, amely ellentmond a „magyar közszellemnek”.¹³⁷ Szerinte az alkotmányosság látszata alatt akarnak abszolutisztikus rendszerelmeket bevezetni, amely ellenkezik a népképviselővel.¹³⁸ Horn Ede a vagyonos kisebbség „védelméről” beszélt. A virilizmust a cenzus túlzott alkalmazásának vélte. Szerinte „a politika, a választási jog nem más, mint jog és hogy ezen természetes jog, minden becsületes és független embert megillet minden alkotmányos országban.”¹³⁹ Nem fogadható el, hogy valakinek annyi joga legyen egy törvényhatóságban amennyi adót fizet.¹⁴⁰

Az 1848-as alapokkal ellentétesnek vélte Madarász Károly és Gyczhy Kálmán is a virilizmust.¹⁴¹ Egy új társadalmi réteget, a „pénzarisztokráciát” hoznák létre. A virilis jogot a városokra nézve károsabbnak tartották, mint a vármegyék esetében, mert a városokban laktak a vagyonosabb személyek.¹⁴²

Tisza László az értelmiség háttérbeszorulását tartotta veszélyesnek a törvényhatósági bizottságokban a virilizmus bevezetésével. Kiemelte beszédjében a virilizmus nemzetiségellenes voltát is. A hatalom terjeszkedésének vélte ezt az új jogintézmény bevezetését, amiért nem tartotta elfogadhatónak, hogy „virilis szavazatokkal kell őriztetni a

¹³⁴ KN. IX. köt. 95.

¹³⁵ KN. IX. köt. 270.

¹³⁶ Ezen a véleményen volt MAJTHÉNYI Dezső is, aki nem fogadta el azt az érvet, hogy azért kell bevezetni, mert a virilisek nagyobb anyagi erővel támogatják a törvényhatóságokat. KN. IX. köt. 146. SZONTAGH Pál is egyet értett Majthényi álláspontjával, mert szerinte ezek a személyek a közügyek iránt nem fognak nagyobb érdeklődést mutatni. KN. IX. köt. 148.

¹³⁷ KN. IX. köt. 169.

¹³⁸ KN. IX. köt. 180-181. MÓRICZ Pál felszólalása.

¹³⁹ KN. IX. köt. 190.

¹⁴⁰ KN. IX. köt. 192. HOFFMANN Pál felszólalása.

¹⁴¹ A jogegyenlőség elvének sérülését jelentené a virilizmus bevezetése. KN. IX. köt. 40., 88.

¹⁴² KN. IX. köt. 75. GYÖRFFY Gyula felszólalása. Az arisztokrácia hatalomra kerüléséről beszélt a „demokrácia köpenyében” ALMÁSSY Sándor is. KN. IX. köt. 157. Hasonló véleményen volt még SCHWARCZ Gyula. KN. IX. köt. 171-175.

hatalom lajtorjáját.”¹⁴³ Mocsonyi Sándor ellenzéki román képviselő beszéde fordulópontot jelentett.¹⁴⁴ Ekkor került felszínre ugyanis a közigazgatási reformban szereplő virilis választójog nemzetiségellenes jellege.¹⁴⁵ A Deák-párt sorai is megbomlottak, hiszen Hoffman Pál megtámadta saját pártja javaslatát.¹⁴⁶ Paczolay János szerint nem szabad az önkormányzatokat más alapokra helyezni, mint a törvényhozást.¹⁴⁷

A kormánypártiak a következőkkel támasztották alá a virilizmus bevezetésének szükségességét. Gróf Andrássy Gyula nem értett egyet az ellenzéki véleménnyel, hogy a kormány a virilizmus bevezetését a nemzetiségiek ellen és hatalmának növelése végett tartotta szükségesnek. Azért tartotta elfogadhatónak, mert a törvényhatóságok maguk határozzák meg az adókat, így a legvagyonosabb réteg képviselete indokolt a közgyűlésekben.¹⁴⁸

Az értelmiség háttérbeszorulását pedig az akadályozza meg, hogy adójukat kétszeresen fogják számítani, akik megvalósíthatják a vagyonos réteg ellensúlyozását.¹⁴⁹ Báró Eötvös József sem tartotta a közéletre károsnak a virilizmust, hanem éppen ellenkezőleg szükségesnek vélte a közigazgatás jó működéséhez.¹⁵⁰

A népképviselő elvének érvényesülését sem zárja ki a virilizmus Korizmics László szerint, mert az csak a törvényhatósági bizottság létszámának felére vonatkozik.¹⁵¹ A képviselők el is fogadták a virilizmus bevezetését.¹⁵²

Végezetül a szakigazgatással kapcsolatban kiemelendő, hogy az alispán és a polgármester tekintetében nem tartották elfogadhatónak a jogi végzettség megkövetelését, mert lehetnek olyan jogi diplomával nem rendelkező személyek a törvényhatóságokban, akik alkalmasak arra, hogy ezt a fontos tisztséget betöltsék. Ezért ezt a szakmai végzettséget csak a főjegyzőkre nézve tartották elengedhetetlen feltételnek.¹⁵³ Tóth Vilmos is egyet értett ezzel a javaslattal, mert az alispánnak és a polgármesternek nem kell bíraskodnia.¹⁵⁴

¹⁴³ KN. IX. köt. 162.

¹⁴⁴ KN. IX. köt. 98., 134.

¹⁴⁵ CSORBA, 1998. 381.

¹⁴⁶ KN. IX. köt. 298.

¹⁴⁷ KN. IX. köt. 177.

¹⁴⁸ KN. IX. köt. 53. PERCZEL Béla sem fogadta el a nemzetiség ellenes érveket, pont MOCSÁRY Lajos képviselőre hivatkozott. KN. IX. köt. 67. Meghatározó szerep jutott MOCSÁRY Lajosnak a törvényjavaslat elfogadásában. TÓTH E., 1967. 166-176. KORIZMICS László szerint a virilizmus nincs a magyarsághoz kötve. KN. IX. köt. 158-159. A közterhekhez való hozzájárulás nagysága a vagyonos réteg közügyekbeli érdekeltiségének növelését emelte ki OLGYAY Zsigmond. KN. IX. köt. 169.

¹⁴⁹ KN. IX. köt. 67. PERCZEL Béla felszólalása.

¹⁵⁰ KN. IX. köt. 152.

¹⁵¹ KN. IX. köt. 158-159.

¹⁵² Támogatóan szólalt fel többek között: LATINOVICS Vincze, KN. IX. köt. 181-182., báró KEMÉNY István, KN. IX. köt. 185-186 és URMÉNYI Miksa KN. IX. köt. 195-197.

¹⁵³ KN. IX. köt. 284-285. URMÉNYI Miksa felszólalása.

¹⁵⁴ A közigazgatás és az igazságszolgáltatás szétválasztását mondta ki az 1869:IV. tc. 1. §-a! (MÁRKUS, 1896./i 4-8.) KN. IX. köt. 285.

A végleges szavazáskor 150-en támogatták a kormány tervét, míg ellene először 145, majd 101 képviselő foglalt állást. A törvényjavaslat nem érintette a községek rendezését, a törvényhatóságok területének meghatározását és a kiváltságos területek megszüntetését.¹⁵⁵ A szavazás 1870. július 26-án történt meg, amelynek eredményeként a törvényjavaslatot a képviselőház elfogadta. Ezt követően átkerült a főrendiházhoz tárgyalásra, amely 1870. július 31-én minden változtatás nélkül visszaadta a képviselőháznak. A király a végleges szöveget másnap szentesítette. A képviselőházban 1870. augusztus 2-án, a főrendiházban augusztus 3-án került kihirdetésre.

A köztörvényhatóságok rendezéséről szóló 1870:XLII. tc. jelentősebb változtatás nélkül került be a Corpus Jurisba.¹⁵⁶ A 93 szakaszból álló javaslat átvette a hozzá hasonló tárgyban hozott osztrák törvénynek az állami közigazgatás közvetítésére vonatkozó rendelkezését.¹⁵⁷

Egyet lehet érteni Hencz Aurél azon megállapításával, hogy haladó jellegű volt az új közigazgatási törvény megalkotása még akkor is, ha részben visszalépést jelentett a szabad királyi városokra vonatkozó 1848. évi törvény rendelkezéseihez képest. Az 1870. évi törvény már a kiegyezés közjogi berendezkedését tükrözte vissza. Bevezetésre került a virilizmus, amely korlátozta a népképviselést.¹⁵⁸ Megjelent a főispán, mint a kormány centralisztikus törekvéseinek képviselője, amellyel a központi irányítás érvényesíteni tudta akaratát.¹⁵⁹ A kormány mindent meg tett annak érdekében, hogy a városok önkormányzatát olyan mederbe terelje, hogy azt kordában tartsa a törvényhatóságok ellenállását. Nem lehetett számukra olyan jogokat biztosítani, amelyekkel a rendi korszakban rendelkeztek, mert az meggátolta volna a kormány működését. Ennek megfelelően kellett a törvény rendelkezéseit elfogadni, a helyi politikát befolyásolni és ezen keresztül az átszervezést megvalósítani.

¹⁵⁵ A községeket helyzetét külön jogszabályban rendezték (1871:XVIII. tc.).

¹⁵⁶ Kicsiny engedménynek számít, hogy az 1. § után beiktatták a fővárost alkotó városok külön törvényben való szabályozását. TARJÁNYI, 1972. 1., CSIZMADIA, 1941. 174., Nagy F., 1912. 14.

¹⁵⁷ A közigazgatási reformról: ZICHY, 1891. 1-34., BEKSICS, 1891. 1-203., SZOKOLAY, 1891. 1-87., CONCHA, 1891. 1-96., ZSUPPÁN, 1980. 261-280., CSORBA, 1998. 364-365., Uő. 2000. 193-194., CSIZMADIA, 1979. 15., HOENSCH, 1984. 49., CSIZMADIA-KARCSAY, 1946. 24-26., KAJTÁR, 1992. 69-73., A törvény parlamenti vitájához: STIPTA, 1985. 910-917., CSIZMADIA, 1941. 121-123., BARABÁSI, 1916. passim. Barabási Kun József munkásságáról bővebben: VARGA, 2004. 37-63.

¹⁵⁸ BALOGH István is ezen a véleményen volt. Uő. 1971. 233.

¹⁵⁹ HENCZ, 1973. 112-113.

IV. Szakigazgatás vagy hatalompolitika

A kormány arra törekedett, hogy a „törvényhatóságokat is a kiegyezéssel létrejött rendszer engedelmes eszközeivé” tegye.¹⁶⁰ Az ellenzékiek azonban meg akarták őrizni hagyományos helyzetüket, de ez nem sikerült.

Azt gondolom, hogy helytálló Ferenczy Árpád kijelentése, hogy ez az időszak egy „félburokratikus önkormányzati rendszer” még akkor is, ha nem is modern a szakkifejezés. A fentebb elmondott kettősség jellemző az általa bemutatott hivatalnoki közigazgatásra is.¹⁶¹

A szakigazgatás problémája felveti a közigazgatás eredményességének a kérdését. Bibó István hangsúlyozza, hogy minden közigazgatás célja az eredményesség és a szakszerűség. Azt mondja, hogy „a közigazgatás eredményessége érdekében nem a végrehajtó hatalmat kell erősíteni, hanem [...] a politikum behatását csökkenteni a szakszerű igazgatással szemben.”¹⁶² A közigazgatás „jóságának” a kérdését az eredményesség és a szakszerűség vizsgálatával érzékelteti. A történelmi előzmények bemutatásán keresztül arra a következtetésre jut, hogy a városi közigazgatás „gyakorlati és élethez közel álló igazgatás, mert egy önkormányzati jellegű és az életből kinőtt ügyintézés beidegződéseit őrzi.”¹⁶³

A köztörvényhatósági törvény a „közigazgatást nem ismerte el külön szakmának”¹⁶⁴ és figyelmen kívül hagyta a közigazgatás sokrétűségét. A kormány nem fordított elég figyelmet arra, hogy megfelelő szakemberek kerüljenek a megfelelő helyekre. A dualizmus korában nem a hozzáértés volt a legfontosabb szempont egy-egy személy kinevezésekor.¹⁶⁵ Azt azonban mindenképp meg kell jegyezni, hogy már elindult egy olyan folyamat, amelynek eredményeként a gyakorlat mellett egyre nagyobb szerep jutott a szakképesítésnek. Sajnos ez azonban csak bizonyos állások betöltésénél érvényesült. Ha megvizsgáljuk a városi főispánokat, akkor azt mondhatjuk, hogy a legtöbbször már valamilyen formában korábban is részt vett a közigazgatásban vagy a törvényhozásban, mint polgármester, helyettes polgármester, alispán vagy országgyűlési képviselő.¹⁶⁶

A vizsgált időszakban már megfigyelhetjük a szakigazgatás megjelenését. A laikus hivatalnokok helyett már szakképzett tisztviselőket kezdenek el alkalmazni.¹⁶⁷ Ez azonban

¹⁶⁰ FÓNAGY, 2001. 76.

¹⁶¹ FERENCZY, 1905. 335.

¹⁶² BIBÓ, 1986. 1. köt. 291.

¹⁶³ Uő. 1994. 307-308. A szerző végkövetkeztetése teljesen negatív, hiszen a magyar közigazgatás betegségéről beszél.

¹⁶⁴ HENCZ, 1981. 57.

¹⁶⁵ CIEGER, 1998. 7.

¹⁶⁶ Db. 1871. július 31. 149. sz.

¹⁶⁷ KISS I. 1958. 6-7.

nem jelenti a mai értelemben vett szakképzett hivatalnokok foglalkoztatását. Nem is lehetett volna ezt megvalósítani egy olyan politikai helyzetben, ahol a kormány érdekeit kellett közvetíteni és végrehajtani. Nem lehetett azért sem, mert alacsony volt a képzett szakemberek száma.

Ezek a tisztviselők már fizetést kaptak, amelynek fejében feladataik pontos elvégzését várták el tőlük. A döntés olyan személyek kezében volt, „akik polgártársaik bizalmából, vagy honpolgári buzgóságból” vállalkoztak arra, hogy a város érdekében tevékenykedjenek.¹⁶⁸ Ezt azonban nem lehet kijelenteni teljes mértékben, mert voltak olyan tisztviselők, akik közvetlenül vagy közvetetten függtek a központi hatalomtól.

Bár már ebben az időben is megfigyelhetjük, hogy kezdenek kialakulni olyan életpályák, amelyek esetében megállapítható, hogy a közigazgatási gyakorlatot is figyelembe vették a kinevezésekkor. A megbízott városi főispánok rendelkeztek bizonyos szintű közigazgatási gyakorlattal, sőt jogot végeztek. Ezért nem lehet egyértelműen kijelenteni, hogy csak hatalompolitikai szempontok érvényesültek volna a személyek kiválasztásakor. Természetes, hogy a főispánokat a király nevezte ki. Ez elősegítette a dualista állam politikai céljainak megvalósulását, és ez egyben garanciát is jelentett. A főispán kijelölési joga révén jelentős mértékben befolyást gyakorolt a tisztújításokra.

Az önkormányzati rendszer még ilyen korlátozott formában is biztosította azt, hogy olyan személyek vegyenek részt a közigazgatásban, akik „szoros kapcsolatban állnak az étellel, a gazdasági helyzettel, a művelődési viszonyokkal.”¹⁶⁹

A kinevezett hivatalnokok a törvény pontos betartására törekedtek még akkor is, ha azt nem tartották valami jó megoldásnak. Csak a törvényes keretek között tudtak szembeszállni a főispán, s azon keresztül a kormány akaratával.

Természetesen minden egyes feladat szakszerűséget kívánt volna meg, amelyet rögzítettek a szervezeti szabályzatokban. Ezért az lett volna a legmegfelelőbb szervezeti megoldás, ha minden feladatra külön tisztségviselőt és hivatalt hoztak volna létre, de ez nem így történt. A városok ebből a szempontból több, a helyi viszonyoknak megfelelő megoldást szerettek volna megvalósítani, ami csak részben sikerült. Az sem realizálódott, hogy egy személy ne töltsön be több tisztséget. Ez azonban ebben az időszakban bevett gyakorlat volt.

Voltak olyan feladatkörök, amelyek ellátásához megfelelő szakképzettséget kívántak meg. Ilyenek voltak a mérnöki, az orvosi és a jegyzői állások. A korban megszerezhető legmagasabb szakmai tudást követelték meg, és ezt igazolni is kellett okiratokkal. A tiszti

¹⁶⁸ WEIS, 1922. 5.

¹⁶⁹ Uo. 6-7.

ügyésznél elengedhetetlen volt az ügyvédi oklevél. Sőt bizonyos tisztségek betöltőitől (orvos, mérnök) megkívánták a szakmai gyakorlatot is.¹⁷⁰

Megfigyelhető, hogy minél alacsonyabb szinten dolgozó tisztviselőt, hivatalnokot vagy segédszemélyzetet vizsgálunk meg, annál inkább azt tapasztalhatjuk, hogy inkább a szakmai gyakorlatnak volt nagyobb szerepe. A hivatali ranglétrán felfele haladva egyre nagyobb szerephez jutott a szakmai gyakorlat mellett a szakképzettség is, amivel együtt járt a hatalmpolitikai szempontok egyre határozottabb érvényesülése. 1870-ben állapították meg királyi rendelettel a versenyvizsga követelményeit is.¹⁷¹ A dualizmus ideje alatt továbbra is megmaradt a „tradicionalis elit” (főnemesség, nemesség) közigazgatásban betöltött meghatározó szerepe.¹⁷²

Nem lehetett kizárni a kormányzati politika megjelenését a helyi viszonyokban, amely részben a főispánokon keresztül érvényesülhetett. Más volt a közigazgatási apparátus társadalmi háttere is, főként a vármegyék és a városok viszonylatában. A törvényhatósági városokban leginkább a vagyonosabb városi polgárság vett részt a közigazgatásban, míg a vármegyékben meghatározóan a birtokos nemesség és a nemesi értelmiség soraiból kerültek ki a tisztviselők.¹⁷³

Megállapítható, hogy a szakigazgatás egyre nagyobb szerepet kapott a közigazgatásban, különösen a reformok során. Arról azonban nem feledkezhetünk meg, hogy nem érvényesülhetett teljes mértékben egy olyan politikai rendszerben, ahol a törvényhatóságoknak közvetíteniük kellett a kormány akaratát. A központi végreható hatalom szemszögéből vizsgálva elfogadható, hogy a kormány érvényt akart szerezni törekvéseiknek, amelyet csak úgy látott biztosítva, hogy politikájához hű emberekkel bátyázza körül magát. Ez azonban ellent mondott a városok célkitűzéseinek, hogy a legalkalmasabb személyek töltsék be a legfontosabb pozíciókat. Ez a kettősség szintén a dualizmus közjogi berendezkedésének volt a következménye.

¹⁷⁰ SARLÓS, 1976. 92-93. Azt azonban meg kell jegyezni, hogy az alispáni tisztség betöltéséhez nem kívántak meg semmi végzettséget. Választott tisztviselő volt, a megye embere. Ez érdekes lehet PATAY András esetében, aki szabolcsi alispánból lett főispán! FÓNAGY, 2001. 77. A felsőoktatás korabeli szintje miatt azonban nehéz volt megszerezni a megfelelő szakismeretet. Az egyetemek képzési szerkezete csak 1870 után kezdett kialakulni. CIEGER, 1998. 9. A jogi oktatás alakulásáról és a közigazgatási szakemberképzésről: MÁTHÉ, 1995. 118., BAKA, 1995. 129-137. KAJTÁR István a közhivatalnokok fő képzési formáinak az egyetemek jogi karait, a jogakadémiákat és a jegyzőképző tanfolyamokat tartotta. Uő. 2003. 218.

¹⁷¹ Uő. 2003. 215.

¹⁷² Uő. 2000./a 319.

¹⁷³ SARLÓS, 1976. 78.

V. A törvényhatóságok

1. A törvényhatóság fogalma

A törvényhatóság alatt a dualizmusban a vármegyét és a szabad királyi városok azon csoportját értjük, amelyeket az 1870:XLII. tc. felsorolt. Megkapták az önkormányzati jogot, amelynek keretében gyakorolták a végrehajtó hatalmat közigazgatási területeiken. Belügyeiket saját maguk rendezték.¹⁷⁴ Törvényhatósági jogú várossá egy település csak a törvény által válhatott.¹⁷⁵ A vármegyék és a törvényhatósági jogú városok középszintű közigazgatási egységnek számítottak.¹⁷⁶

A törvényhatóság (municipium) alatt az állampolgároknak bizonyos területen működő, azon közösséget értjük, amely saját hatáskörében és területén a végrehajtó hatalmat önkormányzati jogánál fogva gyakorolja.

Több szakjogász is foglalkozott e fogalom pontos meghatározásával és tartalmának elemzésével. Márffy Ede szerint a törvényhatóság önkormányzati jogánál fogva belügyeiben önállóan intézkedik.¹⁷⁷

Teljesen egyenlő jogállásúnak tartotta a törvényhatósági jogú városokat a vármegyékkel Csizmadia Andor és Karcsay Sándor is.¹⁷⁸ Ezt mutatja az is, hogy egy törvényben kerültek szabályozásra. Ez azonban nem jelenti azt, hogy ne lett volna szervezeti különbség közöttük.

Magyary Zoltán nagyon sajátos módon határozza meg a törvényhatóság fogalmát, mert azt monda, hogy „a törvényhatósági jogú város [...] egyetlen községből álló vármegye.”¹⁷⁹ Ez a megfogalmazás utalt arra, hogy a vármegyék és városok azonos hatáskörrel rendelkeztek. Csizmadia Andor is hasonló véleményen volt. „A városokra nézve lényeges újítás a szab. kir. városoknak a jövőben törvényhatóságokká, a vármegyékkel való egyenrangú előléptetése.”¹⁸⁰

Faluhelyi Ferenc azt mondta, hogy a törvényhatóságok olyan önkormányzati szervek, amelyek közvetlenül az állam felügyelete alatt állnak és a maguk területén hatósági jogkört gyakorolnak. Ezt követően azonban ő is azt emelte ki, hogy ide tartoznak a megyék a „több községre kiterjedő területi törvényhatóságok” és a szabad királyi városok, amelyek „egy

¹⁷⁴ SIK, 1968. 153., SÁPI, 1962. 239.

¹⁷⁵ SÁRLOS, 1976. 26. A köztörvényhatósági törvény 88. §-a határozta meg, hogy mely városok lesznek felruházva törvényhatósági joggal. MEZNERICS–TORDAY, 1937. 58-59., MAKKAJ, 1963. 123., NAGY F., 1912. 53-54. A törvényhatósági jogú városok között helyet kapott néhány mezőváros is (pl. Szászrégen, Fogaras). PÖLÖSKÉI, 2001. 44.

¹⁷⁶ NAGY–MÁTHÉ–CSIZMADIA, 1982. 74., KAJTÁR, 2003. 207.

¹⁷⁷ MÁRFFY, 1926. 103. A debreceni jogász professzor munkásságáról bővebben: SZABÓ A., 2004. 15-35.

¹⁷⁸ CSIZMADIA–KARCSAY, 1946. 69.

¹⁷⁹ MAGYARY, 1942. 336.

¹⁸⁰ CSIZMADIA, 1941. 173.

közszégre kiterjedő törvényhatóságok.”¹⁸¹ Ezt sem lehet azonban elfogadni, mert nem minden szabad királyi város kapott törvényhatósági jogot. De a területi megosztását már jól érzékeltette.¹⁸²

Hasonlóan az előzőekhez Egyed István is különbséget tett a törvényhatóság fogalmán belül a városok és a vármegyék között. A „nagyobb” városok törvényhatósági joggal való felruházása régi alkotmányos fejlődés eredménye.¹⁸³

Az önkormányzatiságot emelte ki Vörös Károly is, aki szerint „a törvényhatóság olyan testület, melyet meghatározott terület elvben egész lakossága [...] alkot, s mely a terület közigazgatásával kapcsolatos közép fokú teendőket önkormányzati módon maga látja el.”¹⁸⁴

2. A törvényhatóságok hatásköre

2.1. Az általános feladatkörök

A közigazgatási reform, az igazgatás és a törvénykezés elválasztása teljesen megváltoztatta az önkormányzatok hatáskörét.¹⁸⁵ Az állami feladatbővülés leginkább a közigazgatást érintette. A kormányzat egyre több feladat felett szerezte meg magának a döntési jogosultságot, amely tovább szűkítette az önkormányzatok jogköreit.¹⁸⁶

A köztörvényhatósági törvény már az 1. §-ban meghatározza, hogy milyen ügyekben kell a törvényhatóságnak eljárniuk. A feladatokat a jogszabály három csoportba osztotta. Az első, hogy a városok, mint önálló törvényhatóságok gyakorolni fogják az önkormányzatot.

Az önkormányzati jog tartalmáról a törvény a következőket mondja. Saját belügyeiben önállóan intézkedik, határoz és szabályrendeletet (statutum) alkot, amelyet tisztviselői által hajt végre, hivatalnokait megválasztja, a költségvetését megállapítja és a kormánnyal közvetlenül érintkezik.¹⁸⁷ Ez a felsorolás megfelelt volna a városoknak, de a törvény további rendelkezései korlátozásokat tartalmaztak.

Az állami közigazgatás közvetítése volt a második legfontosabb feladata a törvényhatóságoknak. A kormány a végrehajtó hatalmat a törvényhatósági tisztségviselők útján gyakorolta. Ezt a feladatot leginkább a főispán töltötte be. A törvényhatóságoknak így kettős hatásköre volt. „A törvényhatóság tisztségviselői a kizárólag helyi jelentőségű

¹⁸¹ FALUHELYI, 1926. 2. köt. 244.

¹⁸² Hasonló fogalmi definícióval operál BALOGH Arthur is. Uő. 1901. 299.

¹⁸³ EGYED, 1927. 95.

¹⁸⁴ VÖRÖS, 1956. 5.

¹⁸⁵ KAJTÁR, 2000./b 186.

¹⁸⁶ MEZEY, 2004. 18-19.

¹⁸⁷ KOZÁRI, 2005. 206., SÁRLÓS, 1976. 76-77., CSIZMADIA-KOVÁCS-ASZTALOS, 1998. 352., A szabályrendelet azonban nem ellenkezhetett magasabb szintű jogforrással, különösen törvénnyel vagy kormányrendelettel. KAJTÁR, 1990./b 65., Uő. 2004. 28. Az önkormányzatok anyagi bázisának a megerősítéséről, a pénzügyi igazgatás alakulásáról lásd: CIEGER, 2004. 57-71.

önkormányzati ügyekben végrehajtják a törvényhatósági bizottság által alkotott jogszabályokat (szabályrendeleteket) és [...] a kormány által rájuk ruházott közigazgatási hatalomnál fogva az országos jelentőségű (tehát nem önkormányzati jellegű) ügyekben is gyakorolják a végreható hatalmat.”¹⁸⁸

Ezen utóbbi feladatok ellátása közben a tisztségviselők nem számítottak a kormány hivatalnokainak. Ők kettős alárendeltségben álltak. Ez érvényesült a fegyelmi szabályokban is, mert a fegyelmi eljárást elrendelhetette a törvényhatósági bizottság, a főispán és a miniszter.

Végül pedig a törvény megengedte, hogy a városok országos és közérdekű ügyekkel is foglalkozhassanak.¹⁸⁹

Az önállóságot korlátozta, hogy bizonyos határozatokat csak miniszteri jóváhagyás után lehetett végrehajtani.¹⁹⁰ Ez azt jelentette, hogy e feladatok tekintetében a törvényhatóságok nem rendelkeztek önálló jogkörrel. Minden esetben tervezetet kellett készíteniük. A „törvényhatósági bizottság által történő elfogadással még mindig csak javaslat marad, érvényes határozattá csak a kormány külön jogi aktusa: jóváhagyása által” válhatott.¹⁹¹

Különbséget lehet tenni saját és átruházott feladatkörök között. Az előbbi keretén belül a törvényhatóságok a helyi ügyekben jártak el, míg az utóbbi tekintetében úgy vannak alávétve a kormánynak, mint az állami alsóbb hatóságok.”¹⁹²

Azt azonban mindig szem előtt tartották a politikusok, hogy a törvényhatóságok „alkotmánybiztosító” szerepét fenntartsák.¹⁹³ Ezt hangsúlyozta Benkó Albert is, de szerinte nem lenne szabad megfeledkezni arról, hogy a törvényhatóságokat alkalmassá kell tenni a közigazgatás vezetésére.¹⁹⁴ A törvény által szabályozott hatáskörök alapvetően elég széleskörűek lettek volna, de a kormány politikai céljainak helyi szinten történő megvalósítása érdekében korlátozta azokat.

¹⁸⁸ SÁRLÓS, 1976. 40.

¹⁸⁹ Ezeket a hatáskörökön túl HOLLÓ Lajos még ide sorolta a „*a bíráskodás egy részének*” az ellátását is. Uő. 1891. 49. Az önkormányzat tartalmának alakulásáról bővebben: EREKY, 1939. passim, BALOGH A., 1901. 303. Ez a háromas hatáskör átkerült az 1886:XXI. tc.-be is. A főváros hatáskörét is azonos módon állapították meg. NAGY F., 1912. 61-62., FERDINANDY, 1902. 578. FERDINANDY Gejza munkásságáról bővebben: POLNER, 1941. 15-30. Az 1886:XXI. törvénycikkéről bővebben: GRÜNWARD, 1889. 89-114., KOLOSSA, 1979. 836.

¹⁹⁰ Ilyen határozatok voltak: a költségvetés megállapítása, az ingatlan megszerzése vagy elidegenítése, a kölcsön, a szerződések megkötése és felbontása, új hivatalok létrehozása és a régiégek megszüntetése. SÁRLÓS, 1976. 26-27.

¹⁹¹ Uo. 27.

¹⁹² FALUHELYI, 1926. 243-244.

¹⁹³ KMETY, 1914. 19.

¹⁹⁴ Uo. 37.

2.2. A felirati jog

A törvényhatóságok hatáskörébe tartozott, hogy felirati joggal élhettek a kormányrendeletek végrehajtása előtt, ha azt törvénybeütközőnek vélték, vagy a helyi viszonyok közepette célszerűtlennek tartották.¹⁹⁵ Az eseti jellegű kormányrendeleteknél gyakrabban előfordult, hogy törvénytelen rendelkezéseket tartalmaztak. Ezt a jogot a törvényhatósági bizottság közgyűlése gyakorolhatta, de csak egyszer. A miniszter a felhozott indokok ellenére követelheti a végrehajtást.

Az első lépés az volt, hogy a kormány egy rendeletet megküld a törvényhatóságoknak végrehajtásra. Ha ezt törvénybeütközőnek, vagy a helyi viszonyok között nem teljesíthetőnek vélte a törvényhatóság elsőszámú tisztviselője, akkor erről 24 órán belül írásbeli jelentést készített a főispánnak. A főispán erről indokolt felterjesztést tett a kormánynak. A polgármester csak akkor küldhette meg észrevételét közvetlenül a kormánynak, ha a főispán távol volt. Ez nem jelentette a felirati jog gyakorlását, hanem csak a kormány azonnali tájékoztatását. Ez a felterjesztés nem sértette a kormány érdekeit, épp ellenkezőleg felhívta a kormány figyelmét az esetleges helytelen szabályozásra. Az „inter” úton történt kiigazítás célszerűbbé tehetette a közigazgatás rendszerét.¹⁹⁶ Ha a miniszter nem támogatta a felterjesztést, akkor a polgármester vagy elfogadta a miniszter rendeletét, vagy pedig a törvényhatósági bizottság élt felirati jogával. A törvény nem rendelkezett pontosan a feliratjog tartalmáról, amely az 1867:X. tc. rendelkezéseivel, a dualizmus parlamentáris kormányzati rendszerének működésével hozható kapcsolatba. Általában a parlamenti többséggel rendelkező kormány nem módosított elhatározásán hatalmának biztosítása érdekében. Ezért volt szükség a felirati jogot megelőző eljárásra, amelynek következtében a kormány és a törvényhatóságok között nem alakulhatott ki nyílt ellentét.

A főispán vezette azt a rendkívüli közgyűlést, amelyen megvitatták az érintett rendeletet és meggátolhatta, hogy „törvényhatósági obstrukcióval” megakadályozzák a végrehajtást. „A miniszternek tehát teljes és korlátlan diszkrecionális joga van a törvényhatóság által hozott valamennyi határozattal kapcsolatban. Ezzel a diszkrecionális joggal a miniszter mindenkor megakadályozhatja, hogy a törvényhatósági önkormányzat vagy a törvényhatóság által gyakorolt közigazgatás szembe kerüljön a kormánypolitikával,

¹⁹⁵ A felirati jogról: IRINYI, 2002. 37., CSORBA, 1998. 380., BALOGH A., 1901. 307., KOZÁRI, 2005. 207., HENCZ, 1973. 103., GERGELY A., 2004. 52.

¹⁹⁶ Ennek a közigazgatási aktusnak semmi köze nem volt az 1848 előtt ismert *vis inertiae*-hez. Sarlós, 1976. 49. Ezzel szemben MEZEY Barna a felirati jogot a *vis inertiae* „halvány lenyomataként” említi. A felirati jog révén azonban már kevésbé lehetett az országos politikát befolyásolni Uő. 2004. 22.

feltétlenül biztosítani tudja az önkormányzat, a középfokú közigazgatás és kormánypolitika teljes összhangját.”¹⁹⁷

Az átszervezés következtében a kormány befolyása csak erősödött a törvényhatóságok autonómiájának gyengülése mellett. „A törvényhatósági autonómia jogkörének szűkítési tendenciája már az 1870. évi törvényhatósági törvényben jelentkezett. A kormány centralizációs törekvéseit nem csak a dualizmus politikája, közjogi konstrukciója tette szükségessé,” hanem a fejlődő gazdasági rendszer is.¹⁹⁸ A törvényhatóságok a felirati jog révén gyakorolhatták alkotmányvédő szerepüket. A király előszentesítési joga indokolta azt, hogy a törvényben garanciális rendelkezések szerepeljenek, mert különben a dualizmus közjogi rendszere elvesztette volna egyensúlyát. A kiegyezéssel szemben támasztott bizalmatlanság volt az indoka, hogy a parlamentarizmus védelme érdekében ilyen biztosítékokat építettek be a törvény szövegébe.¹⁹⁹

A törvényhatóságok egyéb hatásköreit az érintett alfejezeteknél fogom részletesen kifejteni.²⁰⁰

¹⁹⁷ SARLÓS, 1976. 46-53.

¹⁹⁸ Uo. 25.

¹⁹⁹ Uo. 58-59.

²⁰⁰ Később (1907) megjelenik a garanciális panasz intézménye, amelynek értelmében a törvényhatóságok a Közigazgatás Bírósághoz fordulhattak, ha a kiadott rendeletet törvénytörésnek találták. A városok hatáskörét védeni kellett a kormánnyal szemben. NAGY F., 1912. 99-102.

VI. A politikai viszonyok alakulása Debrecenben és Szegeden

1. Debrecen politikai élete

Debrecen és Szeged városára sajátos politikai nézetek voltak jellemzők. Ezek meghatározták a törvény megvalósításának gyorsaságát, szervezettségét. Debrecen város újjászervezésének politikai előzményei egészen 1867-ig, a tisztújításig nyúlnak vissza. A városi közgyűlés a várospolitika érvényesülését szem előtt tartva többször napirendre tűzte a királyi városok ügyét, amely nagy érdeklődésre tartott számot. A közgyűlés mindenekelőtt az 1848:XXIII. tc.-re hivatkozott, amely a királyi városokat „önsorsuk felett szabadon rendelkező törvényhatóságokká” alakította át. Az ülés az „ösi alkotmány és városok autonómiájának védelmét és megerősítését” tartotta szem előtt.²⁰¹ Nagy jelentőséget tulajdonítottak a törvényhatóságok annak, hogy biztosítsák számukra a politikai jog- és hatáskör gyakorlását, „minthogy az alkotmányos gépezet kielégítő működésének nem az az egyetlen feltétele, hogy a kormány felügyeletet gyakoroljon a törvényhatóság felett, sokkal fontosabb az, hogy a törvényhatóságok is ellenőrizhessék a kormány tevékenységét.”²⁰² Oláh Károly, a debreceni ellenzék egyik vezéralakja „tömörülésre” hívta fel a városok képviselőit, hogy megbeszéljék és létrehozzák a megfelelő városát szervezési tervet. A belügyminiszter 1867-ben megkövetelte a közgyűlési jegyzőkönyvek hozzá való felterjesztését, amely más szabad királyi városokra is vonatkozott. Ezen szeptemberi határozat szerint a minisztérium felügyeleti jogot akart gyakorolni a városok felett. Ez kényesen érintette a debreceni konzervatív erők elképzeléseit. Óriási visszhangot váltott ki „az ösi municípiális jogaihoz görcsösen ragaszkodó Debrecenben.”²⁰³ Ezen rendelkezés ellent mondott az 1848:XXIII. tc. tartalmának. A közgyűlés e tekintetben kijelentette, hogy a város belügyeiben önállóan kíván rendelkezni az 1848-as elvek alapján.

Debrecen képviselőit, Tisza Kálmánt, Kiss Lajost és Patay Istvánt arra utasították, hogy a város érdekeit szem előtt tartva érvényesítsék az 1848-as városi önkormányzatok függetlenségét meghatározó elveket.²⁰⁴ Debrecen teljes mértékben harcolt a régi jogaiért. Figyelmeztették a belügyminisztert, hogy a városok belügyeibe ne avatkozzon be és leveleit a polgármesternek küldje meg. 1868-ban a város megtagadta a kormány újoncállítási kötelezettségét. A hajdúkerületek és a megyei közgyűlés fellépett a kormánnyal szemben. A helyi sajtó is segítette a város munkáját. Az ellenzéki véleményt kinyilvánító Alföldi Hírlap és a Debrecen című lapok is a városok önkormányzatának erősítését hangsúlyozták.

²⁰¹ IRINYI, 1997. 284-294.

²⁰² Uo. 284.

²⁰³ Uo. 285.

²⁰⁴ IRINYI, 2002. 36-37., CSOBÁN–LENDVAY, 1940. 78.

A törvényhatóságok ellenállása hozzájárult ahhoz, hogy az 1870:XLII. tc. ellentmondásosan szabályozta a városok átalakítását. A városi politika újabb színtere a törvényhatósági bizottsági közgyűlés. Ezen belül biztosítva volt a városok számára a felirati jog. Az országos és helyi erőviszonyok szempontjából a municípiumok jelentős jogkört kaptak a tisztújítások lebonyolítása tekintetében. A végrehajtó hatalmat a tisztviselők gyakorolták. Elmondható, hogy e jogok gyakorlata tekintetében Debrecen és Szeged önkormányzatának politikai önállósága jelentősen növekedett.

A városi közgyűlés már a törvény megalkotásakor tiltakozott a városok önálló jogkörének megsemmisítése ellen. 1870. május 4-én a közgyűlés határozatot fogadott el a törvénytervezet ellen, amelyet az országgyűlés elé terjesztettek. Debrecen kiemelt szerepet vállalt a törvény elleni harcban, mert úgy vélte, hogy a készülő törvény által a városok visszakerülhetnek az 1848 előtti állapotba, ami viszont a nemzeti előrehaladást gátolta volna.

A városban a Tisza-féle ellenzékhez tartozó cívisgazdákból álló csoport a virilizmus bevezetését sérelmezte leginkább, hasonlóan a szegedi polgársághoz. Ezáltal a kormányhoz hű elemek kerültek volna a városok vezető állásaiba. A közgyűlés tiltakozott a „cívis demokratizmus” értelmében a virilizmus ellen.²⁰⁵ Molnár György debreceni képviselő különösen veszélyesnek tartotta e képviseleti forma bevezetését a vármegyékre nézve, ahol ezzel a törvény új kiváltságos réteget teremtett volna. Ez nemcsak azt jelentette, hogy a cívis gondolkodás szempontjából elítélt nagybirtokosok kerültek volna be a képviselők közé, hanem megnövekedett volna az iparosok és kereskedők túlsúlya is, amely a cívismentalitással ellenkezett.²⁰⁶

A város részéről a törvény azon rendelkezése is ellenállást váltotta ki, amely a városok élére — a vármegyékhez hasonlóan — főispánt helyezett. Az omnipotens, mint a törvényhatóságok élén álló, királyi biztosi jogkörrel felruházott személy állandó céltáblája volt a debreceni ellenzéknek.²⁰⁷ A kinevezési rendszer a társadalom megbénulását és a közszellem elsatnyulását eredményezte. Az ellenzék a városi főméltóságot a centralizáló kormányhatalom képviselőjének tekintette. Debrecen az arany középút politikáját választotta, elhatárolta ugyan magát a politikai túlzásoktól, amelyeket Heves megye és Szeged város elképzeléseiben látott megvalósulni,²⁰⁸ de szorgalmazta az omnipotens intézményének eltörlését, mondván Debrecenben nem volt olyan radikális baloldali függetlenségi csoportosulás, amely indokolta volna a kormány ilyen nagyfokú bizalmatlanságát a várossal

²⁰⁵ IRINYI, 1997. 288. A virilizmust SARLÓS Béla is rendkívül antidemokratikus jogintézménynek tartotta, amit a városok sem akartak elfogadni. SARLÓS, 1981. 296-297., Uő. 1976. 80-83., IRINYI, 2002. 39. CSORBA László is ezt a jellemvonását emelte ki a virilizmusnak. Uő. 1998. 380.

²⁰⁶ IRINYI, 1997. 288., GRATZ, 1934. 93.

²⁰⁷ IRINYI, 2002. 40.

²⁰⁸ Uő. 40.

szemben. Ezen intézkedést „egyenesen nemzetellenes törekvésnek” tartották.²⁰⁹ Szeged politikusai sem nézték jó szemmel e tisztség felállítását.

Debrecenben a kormány központosítása ellen tiltakozva elutasítottak minden radikális felfogást. A város és a kormány között nem alakult ki ellentét. Még a sajtó (Debreczen) is elismerte, hogy engedelmeskedtek a belügyminisztérium kívánságának.

Az 1870-es évek elején a polgármester szavaiból kitűnik, hogy a helyi politikában enyhülés következett be. Ez volt az az időpont (1870. március 16), amikor a 48-as párt közzé tette a programját. „Az országgyűlési választások óta a közélet pangásnak indult. [...] Alakítsunk köröket minél nagyobb számmal, városokban, faluhelyen egyaránt, ilyen vagy amolyan név alatt a körülményekhez képest.”²¹⁰

Az 1872-es közgyűlés is hasonló helyzetet állapított meg, amelyet a köztörvényhatósági törvénynek köszönhetett a város. A közgyűlés, amelyet még az 1848-as törvények alapján tartottak, utolsó ülésén az 1848-as eredmények alkotmányos jelentőségét hangsúlyozta. A közgyűlésnek az 1848-as ellenzékiességbe burkolt konzervativizmusát Kovács Lajos összegezte. A municípiális önkormányzat debreceni felfogásában a hagyományörzés jutott kifejezésre. A város társadalmi, politikai és szellemi életét ez a gondolkodás teljesen áthatotta, amely a civis társadalom megőrzését eredményezte. Ez a civis ellenzékiesség a társadalmi értékorientáció szempontjából egyfajta presztízs-orientációt jelentett. Ez az ellenzéki réteg lázadt fel leginkább a törvény bevezetése ellen.²¹¹

A debreceni balközép mélyen megvetette az idegen, nem magyar, izraelita sorokból kikerülő gazdag polgárságot, amely még esetleg a magyar nyelvet sem beszélte. Álláspontjukat azzal támasztották alá, hogy ők a nemzet érdekeivel nem foglalkoznak, az osztrák viszonyok ellen támogatásra bennük bázist találni nem lehet.

A város politikáját szintén befolyásolták az 1872-es országgyűlési választások. A kormány e választásokat az ellenzék letörésére akarta felhasználni. A belügyminiszteri utasítás alapján a főispán a városban a kormányzati érdeket érvényesítette. A Deák-párt előnyét akarták növelni a városokban az ellenzékkel szemben. Debrecen város főispánja is utasítást kapott a Deák-párt elveinek érvényesítésére minden mással szemben. A levélből kitűnik a baloldaltól való félelem, hiszen az meggátolná a kormány érdekeinek helyi érvényesülését. Még a helyi vallási életet befolyásolni akarták oly módon, hogy a református lelkészeket felkérték a Deák-párt támogatására. Ezen elveket a választási elnökök kijelölésében és az adóvégrehajtás szüneteltetésében látták biztosítva.

²⁰⁹ IRINYI, 1997. 289.

²¹⁰ MÉREI, 1971. 189-190., BALASSA, 1927. 78-85., BÖLÖNY, 1992. 71-72., KISS P., 2004. 141-146. Ez a törekvés az 1869. évi országgyűlési választásokat követően jelentkezett.

²¹¹ IRINYI, 2002. 41.

Debrecenben az 1870-es évek elejéig nem szerveződtek helyi pártok. Az 1867-es tisztújítás következtében egy többségében baloldali gondolkodású politikai tömörülés jött létre. Az 1870-es évek elején a Tisza-féle balközép erősödése miatt bekövetkezett pártszervezkedés alig háborította a város életét. Néhány Deák-párti képviselő megpróbálta Debrecenben is a helyi szervezet létrehozni, ami azonban még nem sikerült.

Az 1867-es választás következtében sokan politikusként töltöttek be a városokban hivatalt. Soha nem fordult elő, hogy jelentős szakmai vitában pártérdekek ütköztek volna össze. A pártok a választásokat nem befolyásolták. Ez a pártatlan állapot összefüggött azzal a cívis nézettel, hogy a pártok csak megbénítanák a helyi közéletet.

Az országgyűlési választások eredményeként a balközép párt jelöltjei (Tisza Kálmán, Kiss Lajos és Molnár György) lettek a képviselők. Ezt az eredményt a város cívisének, kereskedőinek, iparosainak és a református egyház támogatásával érték el. A római katolikus lelkészek szinte kivétel nélkül a Deák-párt jelöltjeit támogatták.

Az 1872 utáni évek legfőbb eredménye, hogy fellazult a balközép dominanciája, és egymástól elkülönült ellenzéki csoportok jöttek létre.²¹² A városban erősödő ellenzék térnyerése miatt a kormány a helyi lapokon keresztül próbálta érvényesíteni a Deák-párt elveit. Ezt az Alföldi Hírlap kétségtelenül teljesítette. Elsősorban a helyi értelmiséget és kereskedő réteget akarta megnyerni a kormány támogatására. A lap akkori szerkesztője, Telegdy László is e körökbe tartozott. Ez a kis kormánypárti csoport az 1848-as érdemeket hangsúlyozta. Ezen elvek erőteljes hangoztatásával próbálta megnyerni a debreceni lakosság többségét. Az ellenzék kipellengérezésével is hívekre talált a párt. A Deák-párt még teljes mértékben nem volt jelen Debrecenben, csak egy kisebb csoportosulása létezett.²¹³

2. Szeged politikai élete

Szegeden is jelentősen befolyásolta a helyi politika a törvény elfogadását és megvalósítását, de lényeges eltérés volt, hogy míg Debrecenben a Tisza Kálmán nevével fémjelzett ellenzéki irányzat, addig Szegeden a Deák-párt játszott meghatározó szerepet. Szegeden a városi ellentétek két politikai csoportot formáltak ki, az Osztróvszky József²¹⁴ vezette „zöldcédulás” és a Réh János irányítása alatt álló „fehércédulás” pártot. Nevüket az 1867. évi tisztújításon

²¹² Uo. 42-44.

²¹³ Db. 1871. augusztus 17. 162. sz. Pártszervezkedés tekintettel Debreczenre. Pártpolitikáról: AH. 1872. március 18. 34. sz. Az új pártalakulások városunk keblében., Db. 1872. március 14. 54. sz. Statisztikai adatok a debreczeni Deák-párt köréből., Db. 1872. március 18. 56. sz. A debreczeni balközép párt alakuló közgyűlése., Db. 1872. június 10. 114. sz. Mít akar a debreczeni Deák-párt?

²¹⁴ RUSZOLY, 1999. 22-35., 109-112., REIZNER, 1899. 2. köt. 235., RUSZOLY, 1998. 68-69., Uő. 1995./a 4-8.

megkülönböztetésként alkalmazott eltérő színű cédulákról kapták.²¹⁵ A zöldcédulások körét az 1861-es tanács tagjai és egyéb személyek alkották. A másik párt heterogénebb összetételű volt. Az alapja az a liberális csoport volt, amely a városi politikában jelentős szerepet kapott. Az 1867-es tisztújításokat követően a legjelentősebb tisztségeket megszerző „fehércédulás” párt ellen Osztróvszkyék erőteljesen felléptek. A sajtót is igénybe vették a harc folyamán. A zöldcédulás párt már kezdettől fogva a Deák-párt nézeteihez közeledett, majd e párt szegedi képviselőit tekintették magukat, főleg a Szabadelvű Kör létrejötte után. A másik pártról azonban csak sokkal később mondható el, hogy a balközép képviselője lett volna.

A helyi politikára nagy hatással volt a Szabadelvű Kör, amely 1868. február 16-án alakult meg. A körnek 12 tagú szervező bizottsága volt, amelyet többségében a „zöld párt” tagjai alkottak. Legfontosabb feladatának a belügyek rendezését tekintették. Legjelentősebb elvei: a szabadelvűség, a józan demokrácia, az egyéni szabadság és a felelősség elve volt. Osztróvszky az alakuló ülésen a békés fejlődést hangsúlyozta az 1867-es és az 1848-as törekvések közötti különbség értelmezése mellett. Szavaiban a balközép pártot („fehércédulás” pártot) támadta. Feladatai közé sorolta a tömeg felvilágosítását és az ellenség, az „ámítók” leleplezését. Ezen elvek jellemzőnek tekinthetők a Deák-párti nézeteket valló „zöld pártra.” A körnek 1868-ban 388 tagja volt. Elnöke Osztróvszky József, alelnöke Zsótér Andor volt, az igazgatói tisztséget pedig Takács Mihály töltötte be. A kör alapszabálya rendelkezett az évenkénti tisztújításról és a szakosztályok megalakításáról.²¹⁶ A legjelentősebb osztálya a jogi és politikai ügyekkel foglalkozott. Ezen kívül feladatkörébe tartozott a polgári törvénykezési rendtartás, a közigazgatási reform és más, a korban aktuális problémák megvitatása.

A kör tagjai tevékenységükkel nagyban elősegítették a dualizmus első éveiben lezajló reformokat. Tervezetet dolgoztak ki a bírói szervezet átalakítására. Hangsúlyozták a bírásoknak a közigazgatástól való különválasztását. A második reformjavaslat a bírák választásának kinevezéssel való helyettesítését akarta véghezvinni. Állást foglalt a váltótörvényszékek felállításának elképzelése mellett és az arányos törvénykezési kerületek létrehozását is szorgalmazta.

A törvénykezésnek a közigazgatástól való elválasztása után (1869:IV. tc.) a Szabadelvű Kör figyelme a közigazgatási reformra tevődött át.²¹⁷ Pártolták, hogy az új választást az 1848:XXIII. tc. alapján, háromévente hajtsák végre. Az 1870-ben kiadott belügyminiszteri leirat a megyei átszervezés utáni időszakra tette a választásokat.²¹⁸ A

²¹⁵ Uő. 2002./b 143.

²¹⁶ SzH. 1871. április 5. 41. sz., SzH. 1871. április 9. 43. sz.

²¹⁷ CSIZMADIA, 1979. 15., SARLÓS, 1981. 289., CSIZMADIA, 1968. 118., GRATZ, 1934. 93.

²¹⁸ RUSZOLY, 1993. 65-76., Uő. 1999. 181., Uő. 1984. 13.

városrendezési törvényjavaslatot a Szabadelvű Kör politikai és jogi osztálya kapta meg véleményezésre.²¹⁹ Ezen országos jelentőségű kérdés mellett néhány helyi ügyben is határozottan fellépett, így a szegényebb iparosok támogatásában, vagy a budai országúttal összefüggésben. A kör figyelme és hatásköre a Bel- és a Felsővárosra terjedt ki, ezért a Deák-párt érdekeltségét ki akarták terjeszteni az Alsóvárosra. Egy politikai népkört akart szervezni, amiből egy politikamentes társaság jött létre.

A „fehér párt” szervezkedésének eredményeként alakult meg a Polgári Társalgó Kör (1867. október 17.). Elnökei Ligeti Dániel és Polozner Jenő voltak. A pártok erőviszonyai 1868 után egyre kiegyenlítettebbé váltak a közgyűlésben. Ez azonban nem jelentette azt, hogy az ellentétek teljesen feloldódtak volna. Változások következtek be a „zöld párt” szervezetében. Osztróvszky a városból távozván a politikai befolyását is elvesztette a város felett. Szerepét a közgyűlésen és a Szabadelvű Körben Dáni Ferenc, a későbbi városi főispán vette át.²²⁰

1870 után a szegedi közgyűlés kétszer is foglalkozott a municípiális reformokkal. Előbb Pest városának elképzeléséhez csatlakozott, majd a képviselőházi törvényjavaslat vitája után már egyetértett Debrecen, Kassa, Lőcse és Marosvásárhely nyilatkozataival. A javaslat lényege az volt, hogy a köztörvényhatóságokat összhangba kell hozni a parlamentáris rendszerrel, amelyet csak a népképviselő elve alapján lehetett megvalósítani.

A közgyűlés a főispán hatáskörét, a bizottság megszervezését, amelynek fele részét a legtöbb állami adót fizetők képeznék, nem tartotta elfogadhatónak. A helyi lap Szegedet Debrecen csatlósának nevezte.²²¹

Debrecenben a helyi pártok rendszere nem alakult ki oly korán, mint Szegeden a „zöld- és fehércédulás pártok” révén. Adódott ez abból, hogy Debrecenben a balközép dominanciája töretlen volt ebben az időszakban. A két városban alapvetően eltérő politikai nézetek terjedtek el. Ezek az elvek alapján befolyásolták a városok reformtervezetét. A részletek szabályozásánál jelentős szerepet kapott az a tény, hogy a megyékkel együtt tervezték megvalósítani az igazgatás átalakítását.²²²

²¹⁹ SzH. 1870. május 20.

²²⁰ REIZNER, 1899. 2. köt. 264.

²²¹ RUSZOLY, 1993. 77.

²²² A pártviszonyokról bővebben: GRATZ, 1934. 24-39., MIRU, 1999./a 177., RUSZOLY, 1984. 13., BOROS-SZABÓ, 1999. 49-87.

VII. A törvényhatóságok megszervezése

A közigazgatás reformja elkerülhetetlennek mutatkozott. A kormány liberális közigazgatási rendszert szeretett volna bevezetni, hiszen az 1848-as törvények alapján igazgatták az országot. Sarlós Béla a következőket mondta a közigazgatás korabeli alakulásáról: „jogszabályi rendelkezés síkján az 1867-1870 közötti magyar közigazgatás egyike volt földrészünk haladó igazgatási szisztémájának.”²²³ Ennek a közigazgatási reformnak volt az első mozzanata a főispánok kinevezése, mert vezetésük alatt kellett végrehajtani az átszervezést.

1. A főispáni intézmény bevezetése

A városi lakosok nem fogadták bizakodva a törvényt, féltek a megszervezéssel járó nehézségektől. A megvalósítással kapcsolatban, ha az megbénítaná a közigazgatást egy időre, akkor „is találunk vigaszt azon jelszóban, amely így hangzik: A hol a veszély legnagyobb, ott van a legközelebb az Isten!”²²⁴

1848 előtt a királyi városok a kormányzások gyámködsége alatt álltak, „s azon jogaiktól elütettek, miszerint régen saját maguk felsőbb helyről jövő erőszakolás nélkül választották tisztviselőiket, aligha voltak valaha erősebb kormányi felügyelet alatt, mint a milyen az 1870: 42-ik törvénycikk által kimutattatik számunkra.”²²⁵ Az önkormányzati jog korlátozását jelentette, hogy a közvetlen szavazati jog elveszett, ellenben a virilizmus elve és a főispáni rendkívüli hatalom valósult meg.

A belső fejlődés rendkívül nehéz helyzetbe jutott. Ennek következménye lehetett, hogy a polgári és politikai erők egyre kisebb mértékben tudtak érvényesülni. „Mely állapot – ha csakugyan előjönne – szomorú visszhatással fogna lenni a nemzet összes fejlődésére, művelődésére, anyagi és szellemi gyarapodására. Ha a főispánok jogukat beavatkozásként akarják érvényesíteni a hatósági és közösségi életbe, ha új hivatalnok sereggel rakná meg a bizottmányokat”, akkor az békítőlag hatott volna a közéletre.²²⁶ A „nemzetteket veszélyes kornak tennék ki, melybe bizony ők maguk is beléhalnának!”²²⁷

Legfontosabb feladata a kormánynak és a főispánnak az lett volna, hogy a törvényt eltűrhetővé tegyék, hatalmi jogosítványukat túlságosan ne terjesszék ki, és hogy az

²²³ SARLÓS, 1981. 288.

²²⁴ Db. 1871:34.

²²⁵ Db. 1871. szeptember 5. 175. sz. Az új időszak.

²²⁶ Db. 1871:175.

²²⁷ Db. 1871:175.

önkormányzati jogot „hatalom fitogtatási míveletekkel tulságosan ne korlátozzák.”²²⁸ Ha ez nem valósulhatott volna meg, akkor az mind a társadalomra, mind pedig a városokra hátrányos lett volna. Bízta abban, hogy a gyakorlat majd be fogja bizonyítani, hogy nem tanácsos a kormánynak olyan hatalmat adni, mellyel könnyen visszaélhet. A Debreczen című lap szerint e jogok korlátozása igazolja azt, hogy ez magának a kormánynak a gyengítését fogja eredményezni. „És a legújabb bekövetkezendő időszak megtanítand bennünket arra, hogy midőn elismerjük, hogy a fennálló törvénytervezetet tisztelnünk kell, s annak engedelmességek is készek vagyunk, - kísérleteket tegyünk üdvösebb törvény létrehozására, mely felszabadítja kezünk és lelkünk békóit, mely visszaadja önkormányzati jogainkat, s megment a tulásba vitt atyáskodó gyámkodástól.”²²⁹

A városokban, Debreczenben és Szegeden is egyaránt komoly következményekkel járt a főispáni tisztség bevezetése. A főispáni omnipotencia körül már a törvényjavaslat vitájában igen heves összecsapások bontakoztak ki. Perczel Béla kijelentette, hogy a kormány felelősségét csak úgy lehet kivitelezni, ha e tisztséget létrehozzák. Az ellenzék teljes mértékben támada a főispáni méltóságot. A felszólalásokban mint hetman, kényúr, diktátor, Kreishauptmann, stb. szerepelt. A belügyi államtitkár szerint elfogadhatatlan lenne az ellenzék által elképzelt főispáni jogkör bevezetése. Az intézménnyel szembeni aggodalmakat jól foglalta össze Várady Gábor hozzászólásában. Szerinte a főméltóság minden önálló városi megmozdulást el fog oltani. Deák Ferencnek is voltak fenntartásai. Andrassy kabinetkérdést csinált a városok szabályzásának, a virilizmusnak és a főispáni hatáskörnek a bevezetéséből, hiszen így az egész közjogi rendszer működőképessége forgott kockán.²³⁰

A városi municípiumok élére az ellenzéki törvényhatóságok tiltakozása ellenére megalkotott 1870:XLII. tc. főispánokat helyezett. A főváros vezetését az 1872:XXXVI. tc.-ben létrehozott főpolgármester látta el.²³¹ Előzményei egészen az 1848 előtti évekre nyúlnak vissza, amikor is a tisztújításokat a királyi biztosok vezették le. Az 1843/44-es és az 1847/48. évi országgyűlés elé került törvényjavaslatok, már tartalmaztak olyan részeket, amelyek a főispáni tisztség felállítására vonatkoztak. A tervezetek részletes tárgyalásakor a városok függetlenségükre hivatkozva tiltakoztak e rendszer bevezetése ellen.

²²⁸ Db. 1871:175.

²²⁹ Db. 1871:175.

²³⁰ KAJTÁR, 1992. 72., SÁRLÓS, 1981. 296-297.

²³¹ TÁRJÁNYI, 1972. 7-22. A köztörvényhatósági törvény rögzítette, hogy Budapest székesfőváros közigazgatási szervezetét külön törvényben kell szabályozni. Ezért született meg az 1872:XXXVI. törvénycikk. Ez volt az a jogszabály, amely lényegében a forradalmak időszakáig nem változott. Az így létrehozott szervezeti szabályzatot a belügyminiszter 1873-ban hagyta jóvá. SÁRLÓS, 1981. 295. A témához: CSIZMADIA-KARCSAY, 1946. 80., 83., SÁRLÓS, 1976. 26., 80-83., FÖGLEIN, et al. 2003. 418-419., CSIZMADIA-KOVÁCS-ASZTALOS, 1998. 355-356., FÓNAGY, 2001. 77-78., MEZNERICS-TORDAY, 1937. 61., CSIKY, 1899. 93., 122., RUSZOLY, 1995/b 186., STIPTA, 1992. 481., VÖRÖS, 1997. 143-147. A főváros szabályozása történetéhez: MOL BM Elnöki Iratok K. 148. III. tétel. 1748. sz.

Az 1870:XLII. tc. némileg enyhített ezen a helyzeten, hiszen a megyei és a városi főispánság nem volt egyesíthető. Ezt azonban az 1886:XXI. tc. már lehetővé tette.²³²

A kormány reformterveit a helyi lapok erősen bírálták. A városok rendezésére irányuló, a törvényhatóságok megszervezéséről szóló törvényt gyorsan alkotta meg az országgyűlés. Az átszervezés előkészítését és végrehajtását a kormány megtehetné az akkor még működő városok útján is. Elrendelhetné volna, hogy készítsenek el egy olyan tervet, amely a helyi körülményeket híven tükrözné. A kormány nem így rendelkezett, amelynek oka az volt, hogy központosítási elveket követett. Ha a törvényhatóságok megszervezésénél a kormány szabadabb kezet adott volna a városoknak, mint amit a törvény biztosított, akkor az gyengítette volna a „kormány-mindenhatósági irányzat hatását.”²³³ A kormány tartott a közvéleménytől is, hiszen „ha a törvényhatóságok rendezésére vonatkozó törvény életbeléptetésére nézve szükséges előmunkálatok” az akkori „törvényhatóságra bíztnának, s azok teljesítése közben szabadabb nézetek” merültek volna fel, megrendült volna a hatalma.²³⁴ Félve a kormány az ellenzék megerősödésétől és a rá nézve veszélyes mozgalmak kibontakozásától, jobbnak látta megelőzni az eseményeket. A városokban támogatást kellett találniuk, hogy a „democraticus irányzatok vagy megdöntessenek, vagy legalább ellensúlyoztassanak.”²³⁵

Ezt a célt szolgálta, hogy létrehozták a városi főispáni tisztséget és korán megszavazták fizetésüket. Az előmunkálatokat a főispánok felügyelete alatt kívánták elvégezni. A főispáni fizetés előre történő meghatározásával és kinevezésével elkezdődött „azon harc, mely az alkotmányos érzelmű törvényhatóságok s a democraticus nézetek és a főispán közt ellenállhatatlanul” kialakult.²³⁶ Bízta benne, hogy „a szabadság ügye annál jobban erőre fog vergődni, minél szorosabb gyűrűkbe akarja szorítani a kormány, az alkotmány hű bajnokait.”²³⁷

1871 márciusában egymástól eltérő hírek terjedtek arról, hogy ki lesz a főispán a két városban. Magát a törvényt ellenző nép e tisztség felállítását sem nézte jó szemmel. „Hajdan csak a megyéknek voltak főispánjai, és a királyi városok, bármily alárendelt helyzetben voltak is, e térről sem irigyelték a szerencsét a megyéktől.”²³⁸ Ezen ellenséges nézetek azon a tapasztalaton alapultak, hogy a királyi biztosok megnyirbálták az önkormányzat jogait. Biztosra lehetett venni, hogy a városok nem tudnak megszabadulni e teher súlya alól. Egy

²³² RUSZOLY, 1993. 136.

²³³ Db. 1871. január 31. 24. sz.

²³⁴ Db. 1871:24.

²³⁵ Db. 1871:24.

²³⁶ Db. 1871:24., CSIZMADIA, 1979. 15.

²³⁷ Db. 1871. január 31. 24. sz. Vö. EÖTTEVÉNYI, 1911. 257-261.

²³⁸ Db. 1871. március 23. 59. sz. Ki lesz a debreczeni főispán?

korábbi tervezet szerint a kormány csak királyi főpolgármestert akart a városok élére állítani. Ezt azonban nem tartották megfelelőnek, mert féltek, hogy a polgármester bármennyire is királyi lesz, első polgárnak képzeletben majd magát.

Az egyenlőség elvére hivatkozva, mind a megyének, mind a királyi városoknak „főispánt ajándékoz”-ott a kormány.²³⁹ E méltóságot a király nevezte ki éppen ezért nem nevezhető tisztségviselőnek, vagy legalább is választottnak semmiképpen. A törvény meghatározta, hogy a városok első számú tisztségviselője a polgármester.²⁴⁰ Ezért szerintem helyesebb a méltóság kifejezés használata a főispánnal kapcsolatban.

Sarlós Béla ezzel szemben a törvényhatóság első tisztviselőjeként a „kormány képviselője”-ként említi.²⁴¹ A második megállapítással egyet lehet érteni, de az elsővel nem. Nem lehet azért sem, mert a törvény másképp rendelkezett.

A városok féltek, hogy „gróft, vagy bárót” kapnak főispánul.²⁴² Tartott a közvélemény attól is, hogy a királyi városok élére olyan főispánok lesznek kinevezve, akik nem ismerik a város vagyoni és társadalmi viszonyait, és erőszakkal akarják megvalósítani terveiket.²⁴³ Olyan férfit kellett kinevezni Szegeden és Debrecenben, aki bírta a város lakosságának tiszteletét, becsületét, szeretetét és ismerte a város ügyeit.

Arra a kérdésre, hogy milyen elvárások fogalmazódtak meg a főispáni tisztséggel szemben a két városban, eltérően, a helyi viszonyoknak megfelelően adható meg a válasz. Az értelmiség azon az egységes véleményen volt, hogy e magas méltóság, „az önkormányzat áldásos intézmény”-e, amely az anyagi és szellemi jólét fejlődését elősegítheti.²⁴⁴

Debrecen felül bírt emelkedni a viszályokon, ezért igazságtalannak érezte a felügyeleti jogot gyakorló méltóság felállítását.²⁴⁵ A főispánságot a városi lakosság nagy többsége nem érezte úgy, mint valami jótékony intézményt. „Sőt inkább féltek tőle, hogy az atyáskodó főispáni kormányközeg új bajt fog polgári, politikai és társas” életük viszonyaiban okozni.²⁴⁶ E méltóság felállításánál az önállóság, a polgári önérzet törést szenvedett. A tisztviselők nemcsak a népnek, a választóknak fogják magukat lekötelezni, hanem magának a főispánoknak is. „Mindamellet is mivel a törvényt ha rossz is, alkotmányos elvekből

²³⁹ Db. 1871:59.

²⁴⁰ A vármegyékben ezt a szerepet az alispán töltötte be a köztörvényhatósági törvény alapján.

²⁴¹ SARLÓS, 1976. 43.

²⁴² Db. 1871. március 23. 59. sz. Ki lesz a debreczeni főispán?

²⁴³ Db. 1871:59. Általában nem is helyi lakos lett a főispán. GERGELY–SZÁSZ, 1978. 136. Kivételt jelentett Szeged városa.

²⁴⁴ Db. 1871. április 17. 75. sz. Milyen főispán kell Debreczenbe?

²⁴⁵ A főispán felügyeleti jogának bevezetését emeli ki CSIZMADIA Andor is. Uő. 1979. 15.

²⁴⁶ Db. 1871. április 17. 75. sz. Milyen főispán kell Debreczenbe?

kiindulva, tisztelni kell; s így előbb utóbb meg kell küzdeni azon gondolattal, hogy egyszer csak betoppan városunkba a főispán, kit felsőbb helyről küldenek hozzánk atyáskodni.”²⁴⁷

Debrecen és Szeged szabad királyi városokra egyaránt a legszerencsétlenebb helyzet az lett volna, ha olyan személyt neveznek ki, aki a helyi viszonyokat nem ismerné. Debrecenben néhányan támogatták azt az elképzelést, hogy az legyen a főispán, aki nem lakik a városban. Ez azon a nézeten alapult, hogy a főispán csak így tudná elfogulatlanul az ügyeket intézni. Ez a felfogás tévesnek bizonyult. Elfogulatlan személyt, vélték többen is, aligha lehetett volna találni.

A kinevezendő személyt előre tájékoztatni kellett volna a helyi viszonyokról, a város sajátos ügyeiről és vagyoni helyzetéről. „Csak azon orvos gyógyíthat sikeresen, aki a bajt fölismeri; a tapogatózás, ha sokáig tart, a beteg könnyen beléhalhat a betegségébe. Aki ismerős az kezdetben is helyes irányba engedheti a dolgokat, míg az, aki ilyen tapasztalatokkal nem rendelkezik más személyre hallgatva, tévesen járhat el az ügyekben.”²⁴⁸ Debrecen „nagy vagyonnal bíró erkölcsi testület volt.”²⁴⁹ E vagyon képezte a gazdálkodásának alapját, amellyel csak megbízható személyek rendelkezhetek, hiszen ők vezették „Debrecent századokon át a szellemi és anyagi jólét áldásaiban.”²⁵⁰ Ha főispáni tisztséget olyan személy töltötte volna be, aki fentebb említett képességekkel nem rendelkezett volna, az a város, illetve más városok jövőjét is veszélyeztette volna. „Mind a kormány, mind a város nevében azt kívánják tehát, hogy ne idegen, ne viszonyaikkal ismeretlen legyen a Debreczeni főispán.”²⁵¹

A főispánok mihamarabbi kinevezését az a tény is megkövetelte, hogy a törvény végrehajtását csak az ő felügyeletük alatt lehetett elkezdni. A városok az új intézménnyel nehezen barátkoztak. „A belső szervezési szabályok létrehozásánál egy eddig nem ismert mindenhatósággal lesz dolgok.”²⁵² Félve és tartózkodva szemlélték, hogy a főispánoknak joguk lesz a város gazdasági, vagyoni ügyeibe is beavatkozni és „az óvatosság, hogy e gyámkodás alól megszabadítsák magokat és lehetőleg függetlenítsék önintézkedési jogaikat a főispáni irányzatok ellenében: mindenesetben lassúvá” tette a szervezési szabályok létrehozását.²⁵³ A szabad királyi városok vagyoni viszonyaikat olyan személyekre szerették volna bízni, amelyekre a főispánnak és a kormánynak hatása nincsen. Ez az a kérdés, ami körül a városok és a kormány éles harcot vívott, ami a belrendezési szabályok elismerésében

²⁴⁷ Db. 1871:75.

²⁴⁸ Db. 1871:75.

²⁴⁹ Db. 1871:75.

²⁵⁰ Db. 1871:75.

²⁵¹ Db. 1871:75.

²⁵² Db. 1871. július 4. 130. sz. A rendezés.

²⁵³ Db. 1871:130.

nyilvánult meg. Többek meggyőződése volt Debrecenben, hogy a „folyó év végén aligha látandja a belügyminiszter keresztülvive kijelentett akaratát, miszerint az 1870-ik évi XLII-ik törvénycikket még az év folytán életbelépteti!”²⁵⁴ Ezen időszak volt az az átmeneti káros állapot, ami megbénította a közéletet, a közigazgatást, a vagyoni és művelődési állapotok előrevitelét.²⁵⁵

A városi főispánok kinevezésénél a Szegedi Híradó értesülésére hagyatkozva egy bizonyos „P. N” nevű személy megbízható forrásából tudható, hogy a minisztertanács által öfelségének megerősítés végett felterjesztette a főispánok névsorát. A legfőbb hatalom jóváhagyása 1871. július 19-én érkezett meg Budára. Városi főispáni tisztséget huszonkét személy kapott. A névsort két sorozatban tették közzé.²⁵⁶

A kinevezett főispánok nevét július 30-án közölték az érintett 56 várossal. Ezzel a kormány megkezdte a városok átszervezését. A főispáni tisztség felállítását a legtöbb városban sérelmezték, mondván, hogy „nem lehetünk annyira érzéketlenek, hogy a városi társadalmi életbe beékelt ezen új intézmény visszas kihatását föl ne említsük akkor, midőn Hannibál a kapu előtt áll!”²⁵⁷ A szabad királyi városok olyan széles önkormányzattal rendelkeztek, hogy maguk hajtották végre a tisztújítást. Ezen jogukat még a török uralom alatt is gyakorolhatták. Debrecen önállóságát az a tény is jelzi, hogy a régi írásokban „köztársaság” névvel illették. Az új szabályozást veszélyesnek találta a város. A Debreczen című politikai és közgazdasági napilap hivatkozott az 1871-et megelőző négy évre, amely a város zavarral teli időszaka volt csakúgy, mint más városokban (Szegeden), de az mégsem indokolta a főispáni méltóság létrehozását.

Újvidék kivételével egyetlen város sem bonyolódott vitába a kormánnyal. Ezen állítással szemben sokan Debrecent „iszonyú darázsfészeknek tartották.”²⁵⁸ Az említett négy év alatt nem történt komolyabb összeütközés a város és a kormány között. Soha sem esett meg a lap állítása szerint, hogy Debrecen a „magyar kormány s az alkotmányosság iránti tiszteletet és illemt megsejtette volna.”²⁵⁹

²⁵⁴ Db. 1871:130.

²⁵⁵ Db. 1871:130.

²⁵⁶ SzH. 1871. július 28. 90. sz., Debreceni közgyűlési jegyzőkönyvek IV: B. 1108/a 4. köt, 158-5589. sz. A főispánok a következők voltak: BALOGH Kornél: Esztergom, Győr és Komárom; DÁNI Ferenc: Arad, Kecskemét és Szeged; FÜLÖP Sámuel: Kolos, Kolozsvár, Szamosujvár, Szék és Zilah; GOLDBRUNNER Sándor: Bakabánya, Körmöcbánya, Selmecz és Ujbánya; KUBA János: Szakolcza és Trencsén; LÁZAREVICS Bazil: Temesvár és Versecz; LÁZAR Mihály: Bereczk, Csíkszereda, Illyefalva, Kézdivásárhely, Oláhfalú, Sepsi-Szent György és Székely-Udvarhely; NAGY Ignác: Felsőbánya, Nagybánya és Szatmár-Németi; VESZTER József: Bazin, Modor, Nagyszombat, Pozsony és Szent György; PATAY András: Debrecen és Nagyvárad; PLACHY Lajos: Besztercebánya, Breznóbánya, Korpona, Libetbánya és Zólyom; TÖRÖK Dániel: Abrudbánya, Hátszeg, Károlyfőhérvár, Vajdahunyad és Vízakna; THURI Gergely: Erzsébetváros, Fogaras, Marosvásárhely és Szászrégen; gr. ZICHY Rezső: Bártfa, Eperjes, Kassa és Kiss-Szeben; ZUBER József: Pécs és Székesfehérvár.

²⁵⁷ Db. 1871. július 31. 149. sz. A városi főispánok.

²⁵⁸ Db. 1871:149.

²⁵⁹ Db.1871:149.

A lakosság és a vezetők egy része ebből azt a következtetést vonta le, hogy a kormány határozata, amelyben hatalmát a főispánok által akarta kiterjeszteni a városokban, nem megalapozott.

A jogszabályi rendelkezés miatt a „főispáni intézmény törvényes szempontból ezúttal hiába ostromoltatnék.”²⁶⁰ A főispáni méltóság létrehozásával a köz és társadalmi élet nagy változásokon ment keresztül. A közéletben olyan csoportosulások jöttek létre, amelyek közül az egyik a főispán mellett, míg a másik ellene volt. Ez a szétválás, amely mindkét várost jellemezte, két táborra osztotta a polgári elemeket, amely pedig a közéletre, közérdekre és közjólétre jótékony hatással nem lehetett. Általában a kormány olyan személyeket nevezett ki főispánnak, akik a városok viszonyait ismerték.²⁶¹

E főméltóság kinevezését a két város egymásnak ellentmondó érzülettel fogadta. Adódott ez abból, hogy Szegeden egy helyi születésű politikust, míg Debrecenben a szabolcsi alispánt nevezték ki. Ezen alapvető eltérések meghatározták a két város viszonyát a főispán személyéhez. Debrecenben és Nagyváradon Patay András, míg Szegeden, Kecskeméten és Aradon Dáni Ferenc lett a főispán.²⁶² A városok egy főispán alatti egyesítése a törvény szerint megengedett volt.²⁶³ Az örökös főispáni tisztséget azonban a köztörvényhatósági törvény megszüntette.²⁶⁴

A debreceni nép csalódott a kinevezésben. Patay Debrecenben nem rendelkezett vagyonnal, kétéves kora óta nem lakott itt, a város helyi viszonyaival soha nem volt alkalma foglalkozni. Hasonló volt a helyzet Nagyváradon is. A város közvéleménye zúgolódás és az alkotmányos elvek hangoztatása mellett belenyugodott a nem éppen következetes megoldásba.²⁶⁵

Szeged augusztus 1-jén kapta meg a főispáni kinevezést, amelyet „őszinte örömmel” üdvözölt, „amelyet keblünkben ezer bajjal küszködő városunk szeretett és annak forrón

²⁶⁰ Db. 1871:149.

²⁶¹ Db. 1871:149.

²⁶² A király 1871. július 17-én nevezte ki DÁNI Ferencet főispánnak. KRISTÓ, 1992. 66. Hódmezővásárhelynek csak később lett a főispánja. Vö. RUSZOLY, 1991./c 640. és HABERMANN, 1992. 53. Nagyvárad és Arad szervezése ügyében: Db. 1871. november 25. 233. sz. A törvényhatóságok szervezése., Db. 1871. november 27. 234. sz. A törvényhatóságok szervezése., Db. 1871. november 29. 236. sz. A törvényhatóságok szervezése., AH. 1871. szeptember 9. 106. sz. Városunk egyetemes hatósági és községi kormányzatának újra szervezése., AH. 1871. szeptember 13. 108. sz. Városunk törvényhatósági, községi és gazdasági szervezetének terjedelme. PATAY Andrásról: AH 1871. július 26. 87. sz. PATAY András kinevezése.

²⁶³ SARLÓS, 1976. 85.

²⁶⁴ Uo. 85. Korábban volt örökös és örökletes főispánság. Az első esetében a főispáni méltóságot egy másik világi vagy egyházi méltósághoz kapcsolták. Az örökletes főispánság esetében pedig ez a méltóság egy családon belül öröklődött.

²⁶⁵ Db. 1871. július 31. 149. sz. A városi főispánok.

óhajtott jóléte támasztott és táplál.”²⁶⁶ A város szülött fiának megválasztása „reá nézve ép oly szerencsés, mint megtisztelő.”²⁶⁷

Ahhoz, hogy jobban megérthessük a főispánok fogadtatását és megítélését, érdemes nagyon röviden megnézni a két személy életpályájának alakulását.

1.1. A debreceni főispán: Patay András

Debrecen polgársága Patay András (Mezőkaszony, 1837. – Pestszentlőrinc, 1916.) együttműködésre kész kormányzati tisztviselőként ismerhette meg. A főispán „az elsők között harcolt Debrecen polgári társadalmának megvalósításáért.”²⁶⁸ Középiskoláit Dáni Ferenchez hasonlóan szülővárosában végezte el. Néhány évet töltött a bécsi műegyetemen is. 1857-ban mint hadapród belépett a 4. huszárezredbe. 1859-ben már szakaszvezető volt, majd pedig hadnaggyá nevezték ki és áthelyezték az aradi Császári-királyi Önkéntes Huszárezredhez, amelyből később megszervezték a 15. Császári-királyi Önkéntes Huszárezredet. E hadtestnél 1860 májusáig szolgált, amikor kétévi illetékkal kilépett a hadseregből.²⁶⁹ 1861-ben Szabolcs megye másodalispánja lett. (Mindkét főispán életében a katonaság jelentős nyomot hagyott.)

Feleségül vette Török Gabriellát Dadán 1862-ben. Korábban a hajdúkerület főkapitánya is volt.²⁷⁰ Előbb a nyírbátori járás főszolgabírója (1867), majd pedig másodalispán lett (1869). A magyar királyi honvédség tartalékos állományába lovassági századosnak nevezték ki. Később (1870-1872) önként részt vett a honvédség gyakorlatán tartalékos huszárszázadosként.²⁷¹ 1871-ben nevezték ki Debrecen és Nagyvárad főispánjává.²⁷² 1874-ben lemondott állásáról és élete hátralevő részében a csendőrségnél szolgált.²⁷³ Ugyan ebben az évben kéthavi szolgálatot teljesített a nyíregyházi 15. lovasszázadnál, majd 1877-ben öt hónapos honvéd törzstiszti tanfolyamon vett részt. 1878-ban próbaszolgálatos lett a 2. Honvéd Huszárezrednél.²⁷⁴ 1881-ben lépett be a Honvédelmi Minisztérium Csendőrségi Ügyosztályához. Ezt követően hat hónapig próbaszolgálatra került, majd Szegeden letette a csendőrtiszti vizsgát. Őrnaggyá nevezték ki a magyar hadseregbe.

²⁶⁶ SzH. 1871:92.

²⁶⁷ SzH. 1871:92. Bővebben: VARGA, 2006. 606-623.

²⁶⁸ GAZDAG, 1994. passim

²⁶⁹ AJTAI, 2005. 36.

²⁷⁰ CSOBÁN–LENDVAY, 1940. 78.

²⁷¹ AJTAI, 2005. 36.

²⁷² Sajnos a Magyar Országos Levéltárban a belügyminiszteri iratok között nem voltak meg a kinevezési papírok. Csak a mutatókból tudhatjuk, hogy PATAY András kinevezésével kapcsolatos iratok számai a következők lehetnek: 1700 és 1810. MOL Mutató a BM Elnöki Iratokhoz. K. 148. 1871-es évre. A kinevezési levél: HBML IV. B. 1405./b. 1810. sz., Db. Kjkv. 1871:158., Az eskütétel: Db. Kjkv. 1871:208., Nagyváradról: BOROVSZKY, s. d./a 206-207.

²⁷³ Lemondását követően HADHÁZI Silye Gábor lett a debreceni főispán. CSOBÁN–LENDVAY, 1940. 78.

²⁷⁴ AJTAI, 2005. 36-37.

Katonai karrierje szépen ívelt felfelé, hiszen előbb parancsnok-helyettes, csendőrkerületi parancsnok, alezredes és végül ezredes lett. 1897-ben ment nyugdíjba, mint címzetes vezérőrnagy.

A feleségével való rossz viszony miatt 1876-ban elvált. Másodszor is megnősült és feleségül vette Láner Ilonát. Csak az első házasságából született három fiú gyermeke.²⁷⁵ Közigazgatási pályafutásáról keveset lehet tudni.²⁷⁶

1.2. A szegedi főispán: Dáni Ferenc

Dáni Ferenc (Szeged, 1816. november 25. - Szeged, 1883. február 19.) iskoláit Szegeden, a gimnáziumot a piaristáknál végezte el.²⁷⁷ Belépett közben a kegyes-tanító rendbe. Nyitrán teológiát tanult, majd abbahagyva, házi tanítást vállalt. Gróf Eszterházy István és Antal nevelését látta el. Beiratkozott a pozsonyi jogakadémiára, jurátus és kaszinótag lett. Szegeden kezdte meg ügyvédi pályafutását. Letette a köz- és váltóügyvédi vizsgát 1841-ben.

A család eredeti neve Danné volt, amelyet az apja névváltoztatási kérelme folytán módosítottak. Nagykorúsága miatt nem terjedt ki rá, ezért apja után felvette a Dáni nevet.²⁷⁸

Részt vett a reformmozgalmakban. Közben nemzetőr hadbíró lett 1842-ben.²⁷⁹ 1845-ben részt vett a Szeged-Csongrádi Takarékpénztár alapításában.²⁸⁰ A pénztár választmányi és felügyelő bizottságának is a tagja volt, majd pedig a jegyzői feladatokat látta el. Ugyanebben az évben feleségül vette Korda János leányát, Teréziát. Az 1848-as márciusi események központi alakja volt a városban. Egyike azoknak, akik rendkívüli közgyűlést hívtak össze és a székház tornyára felhúzták a nemzetiszínű zászlót. A palánki II. nemzetőr gyalogos század századosa. Az 1848-as tisztújításon megválasztották a harmadik tanácsnoki állásra, valamint véstörvényszéki ülnök lett. Világos után bujdosnia kellett. Az aradi haditörvényszék távollétében halálra ítélte.

Az 1852-es amnesztiát követően önként jelentkezett, akkor két évre börtönbe zárták. 1860-ban az Októberi Diploma kiadása után Szeged országgyűlési képviselővé választotta. A Februári Pátenst követően lemondott, mégis újra választották. Az 1867-es tisztújítások

²⁷⁵ Uo. 23-24.

²⁷⁶ A PATAY családról: HERPAY, 1925. 62., DIENES, s. d. 292., KEMPELEN, 1914. 8. köt. 207., NAGY I., 1862. 9. köt. 149-151., GUDENUS, 1999. 4. köt. 132., A PATAY családról a MOL-ban csak 1503-ig vannak iratok. Forrás: BUZÁSI, 1996. 4. köt. passim, HBML IV. B./b. 1810. sz., PATAY Andrásról: AH. 1871. július 26. 87. sz. PATAY András kinevezése., AH. 1871. augusztus 5. 91. sz., AH. augusztus 7. 92. sz., AH. 1871. augusztus 9. 93. sz., AH. augusztus 26. 100. sz., AH. 1871. szeptember 2. 103. sz. Debreczen város első tisztviselője., Db. 1872. február 19. 36. sz. A törvényhatóságok szervezése.

²⁷⁷ Testvére: DÁNI József (Szeged, 1825. március 31. - ?) volt. Két gyermeke is született, Erzsébet és Sarolta. HABERMANN, 1992. 53.

²⁷⁸ Saját nevének névváltoztatására nincs adat. Uo. 52.

²⁷⁹ REIZNER, 1899. 53.

²⁸⁰ HABERMANN, 1992. 52-53.

kormánybiztosa és a Szabadelvű Kör tagja lett.²⁸¹ 1850 és 1879 között számos publikációja jelent meg.²⁸² A Szegedi Forradalmi Bank elnöke, később a Deák-párt szegedi vezére. 1871-ben kinevezték Szeged, Kecskemét és Arad főispánjává, majd később Hódmezővásárhelyen is ő töltötte be e méltóságot.²⁸³ Az 1876-os árvíz idején kormánybiztos volt. 1878-ban lemondott közmegegyezéséről és visszavonult szatymazi birtokára.²⁸⁴

A két főispán életpályája mutatja, hogy olyan személyeket neveztek ki, akik jogi végzettségük mellett megfelelő szakmai gyakorlattal is rendelkeztek. Azt is megfigyelhetjük, hogy nemcsak a közigazgatásban vettek részt, hanem az aktuális politika alakításában is.

1.3. A főispánok fogadtatása

A város főméltósága a királyi biztos intézményének átörökítésében játszott szerepet. Voltak olyan személyek, tisztviselők, akik szerint Debrecen polgársága meglehetősen hidegen fogadta a főispánt.

A főispán rendszeresen részt vett a törvényhatósági közgyűléseken. Patay és a város rossz viszonyára csak egyetlen eset utal. 1872. április 29-én tartott közgyűlés elnöki jogkörét megkérdőjelezték, amivel szemben kijelentette, hogy a törvény szerint a közgyűlésnek elnöke a főispán, ezért az elnökség viseléséről nem mondhatott le. Javasolta a bizottságnak, hogy indítványát felirat formájában terjessze fel az országgyűléshez. 1874. október 30-ával a király érdemei elismerése mellett mentette fel Patay Andrást a főispáni tisztségéből.

Szegeden a városi polgárokon kívül politikusok is üdvözölték Dáni Ferencet (pl. Szende Béla honvédelmi miniszter, Ascherman ezredes, Horváth Döme igazságügyi miniszteri tanácsos, Lénárd Máté szabadkai polgármester, Szabó József honvédelmi alezredes, stb.). A helybeli tisztviselők többsége személyesen vagy levélben fejezte ki örömét. (Pl. Kümmer Károly, Boglár Mihály stb.). A Szabadelvű Kör nevében Órthalmi Lajos alelnök

²⁸¹ Uo. 53.

²⁸² REIZNER, 1899. 359.

²⁸³ KRUSZLICZ, 1989. 221., 247-249. Hódmezővásárhely 1870-ben még csak rendezett tanácsú város volt. A törvényhatósági jogot csak 1873-ban sikerült megszereznie. RUSZOLY, 1995./b 186., SZÜCS, 1871. 3. köt. 1060. Sajnos a Magyar Országos Levéltárban a belügyminiszteri iratok között nem voltak meg a kinevezési okmányok. A mutatókból lehet tudni, hogy DÁNI Ferenc kinevezésével kapcsolatos iratok számai a következők voltak: 1700 és 1810. MOL Mutató a BM Elnöki Iratokhoz. K. 148. 1871-es évre. Sz. Kjkv. 1871:134. Kecskeméten 1875-ig volt főispán. Ezt követően egy helyi lakos BALÁZSFALVI Kiss Miklós töltötte be ezt a méltóságot. BKML IV./1607/a. 346. sz., KL. 1871. augusztus 5. 31. sz., KL. 1871. augusztus 12. 32. sz., PÁLFY Ferenc polgármesternek évi jelentése. Főolvasatott Szeged szab. kir. város köztörvényhatósági bizottságának 1873-ik évi január hó 5-én tartott rendszerinti közgyűlésén. Uő. 1873. 2., PÉTER, 1997. 206-207.

²⁸⁴ HABERMANN, 1992. 53., RUSZOLY, 1991./c 640., Uő. 1999. 8., REIZNER, 1899. 264-265., SZINNYEI, 1893. 2. köt. 589-590., PÉTER, 1999. 46.

tette tiszteletét a főispánnál, amelyet a belvárosi Kaszinó üdvözlése követett.²⁸⁵ „Az emberek szinte egymás kezébe adták a kilincset, hogy tiszteletüket tegyék az új főispánnál.”²⁸⁶

Debrecenben a főispán negatív fogadtatása miatt nem sok felhasználható adat maradt arra nézve, hogyan köszöntötték a város első méltóságát. Ezzel szemben Szegeden részletesen nyomon lehet követni a választás utáni eseményeket a Szegedi Híradó tudósításai és a város közgyűlési jegyzőkönyvei alapján.²⁸⁷

Szegeden meglehetősen széles körben ünnepelték Dáni Ferenc kinevezését. A Szabadelvű Kör augusztus 3-án, délelőtt háromnegyed tizenegykor indult el a főispánhoz, magába olvasztván a Kaszinó küldöttségét. A tömeg lelkes éljenzéssel fogadta Dáni Ferenc megjelenését, aki a tisztelgő emberek között foglalt helyet. Az üdvözetet Vadász Manó adta át a két egylet nevében. A felolvasást többször zajos éljenzések zavarták meg.

Dáni viszontválaszában kiemelte, hogy „imádott városának jólétét lehetősége szerint” elő fogja mozdítani.²⁸⁸ Kifejtette politikájának irányvonalait. „Én – így szólt – mint főispán, meg fogom tudni őrizni hivatalom méltóságát, de a társadalmi téren ezután is Dáni Ferenc maradok, a polgárfiú, a ti polgártársatok és barátotok.”²⁸⁹ E szavak voltak a legjellemzőbbek Szeged város „polgár-főispán”-járá.²⁹⁰ Végül pedig kérte polgártársai támogatását feladatának ellátásában, hogy vele együtt vállvetve működjenek a város közügyeinek előmozdításában.

Ezt követően még sokan mások, a tisztikar, az ügyvédi kar, a tűzoltóegylet, az alsóvárosi kolostor lelkészei, a helyi katolikus papság, a kegyesrendek háza, a hitel- és zálogintézet igazgatósága, az izraelita tanítótestület, az ifjúsági kör és az asztalosipari részvénytársulat választmánya is tiszteletét tette az új főispán előtt.²⁹¹

Szegeden és Debrecenben egyaránt fáklyás felvonulással folytatódott a köszöntések sora. Szegeden a Szabadelvű Kör tagjai által, az e célra megválasztott bizottmány szervezte meg a felvonulást. Mindenki úgy érezte, hogy fordulópont következett be a város életében, amely elégséges alapot képez az ünneplésre.²⁹² Debrecenben azonban a vélemény megoszlott, de teljes mértékben nem lehet azt kijelenteni, hogy a város Patay András személyét elutasította volna. A lakosság és a városi vezetőség egy része elégedett volt a kinevezéssel.

A Szegedi Híradó ezt a változást a következő szavakkal jellemezte: „a 48-diki törvények szellemének kézzel fogható érvényesülése, azon szellemnek mely tökéletesen megfelel Szeged város érzületének, pártkülönbség nélkül: ez a demokratia hatalmas

²⁸⁵ A szegedi Kaszinó történetéhez: CZÍMER, 1929. 151-153.

²⁸⁶ SzH. 1871. augusztus 4. 93. sz.

²⁸⁷ Sz. Kjkv. 1871:147-149.

²⁸⁸ SzH. 1871. augusztus 25. 102. sz. GARZÓ Imre: Szeged, Arad és Kecskemét., RUSZOLY, 1993. 78.

²⁸⁹ SzH. 1871:102.

²⁹⁰ RUSZOLY, 1993. 78.

²⁹¹ Uo. 78.

²⁹² SzH. 1871. augusztus 4. 93. sz.

szelleme.”²⁹³ Ezen szellem érvényesülését ünnepelték a szegediek Dáni Ferenc megválasztásában.

A demokratikus intézmények bővülését és a meglévők fenntartását várták a változástól. Szegeden e tervek megvalósítását Dáni Ferenc személyes tulajdonságaiban vélték felfedezni, amelyek a következők voltak: az a „forró szeretet,” amely a főispánt Szegedhez kötötte; fáradhatatlan munkaerő, ami társadalmi és közigazgatási téren egyaránt megnyilvánult már megválasztását megelőző években is; nemes buzgalom és a város viszonyainak meglehetősen jó ismerete. Tőle „a bölcs, mérsékelt és nemes türelem politikáját” várta el Szeged lakossága.²⁹⁴

Az elmúlt időszak maradványaitól és szemléletétől szabaduló debreceni polgárság egy része bízott Patay András személyes tulajdonságaiban, együttműködési képességében.

A főispánok kinevezése Szeged, Debrecen és más városokban is a törvényhatóságok megvalósításának első mozzanata volt. E jelentős cselekedet a reform meghatározó fordulópontjának nevezhető, hiszen csak így ítélték meg az, hogy megvalósult-e a közigazgatás átalakítása. A lakosság a főispánok személyét gondolta garanciának abban a tekintetben, hogy a kormány által megkövetelt változások mennyire gyorsan és bonyodalommentesen fognak végbe menni.

Szeged lakossága ezért szerencsésnek tartotta Dáni Ferenc kinevezését. Szeged és a másik két városban „főispáni méltóságául oly férfiú lett megtisztelve, kiben a közbecsülés és bizalom párt- és osztálykülönbség nélkül az egész lakosság részéről központosul.”²⁹⁵

A főispán iránti tisztelet megnyilvánulása volt a már fentebb említett fáklyás felvonulás megrendezése Debrecenben is. Szegeden a gyülekezés helyéül a belvárosi Kaszinót jelölték ki. Este nyolc órakor tömegesen jöttek az iparosok, megjelentek az olvasókör, az ifjúsági kör, tűzoltó egyesület és a rendőrség tagjai is. Ezen utóbbi szerv gondoskodott zenekarról. A Rákóczi induló zenéjére harsant fel az első éljenzés. Ezt követte a fáklyák szétosztása és meggyújtása. A fáklyát fogó emberek megindultak a zenekar vezetésével, és „a csendes lég zavartalanul adta tovább a lelkesen döngő éljeneket, amelyeknek hatalmas kitörése percenként tulszárnyalta a zenehangot.”²⁹⁶ A menet a Kárász utcán haladt végig. A főispán háza előtt újabb tömegek csatlakoztak a fáklyás felvonuláshoz. Az emberek rendben vonultak az utcákon, majd a Korda-Dáni ház erkélye alatt félkörbe rendezték soraikat. A ház melletti utcák, terek tömve voltak szemlélődőkkel, felvonulókkal. „Beláthatatlan embertömeg volt együtt a társadalom különféle osztályaiból vegyítve

²⁹³ SzH. 1871:93.

²⁹⁴ SzH. 1871. augusztus 6. 94. sz.

²⁹⁵ SzH. 1871. augusztus 9. 95. sz. Ovatiok a főispán tiszteletére.

²⁹⁶ SzH. 1871:95.

nagyszámú polgárnőkkel és urhölgyekkel.²⁹⁷ A tömeg létszámát 16-18 ezerre becsülték, hiszen – a helybeliek elmondása alapján – még Kossuth Lajos Szegeden tartott beszédje alkalmával sem gyűltek össze ilyen sokan. A zene elhallgatásával Szluha Ágoston, városi jegyző tolmácsolta beszédében a közhangulatot. A beszéd minden részét halk örömjongás követte. E beszéd után egy küldöttség ment fel a főispánért lekísérni a tömeghez. Kisvártatva Dáni Ferenc megjelent a téren és elmondta Szeged szabad királyi városhoz intézett beszédét, amit hatalmas ovációk követtek. „Éljen Dáni Ferenc főispán!”²⁹⁸ Majd a „tömeget a nép közé lejött főispán szintén üdvözölte, akit fehér ruhába öltözött lányok koszorúkkal és bokrétákkal halmozták el.”²⁹⁹ A szegedi lelkesedés oka az volt, hogy egy helyi lakost neveztek ki főispánnak.

Ezt követően a tömeg lassan szétoszlott és a Búza téren eloltották a fáklyákat. A „közöröm” a város polgárságának kinyilatkoztatása volt. Az ünneplések a város egyéb pontjain késő éjjelig tartottak. Az augusztus 6-án tartott közgyűlés örömmel üdvözölte Dáni Ferenc kinevezését. Itt hangzott el a belügyminiszter 1871. évi július 29-én kelt 1810. számú leirata, amely tudatta a várossal Dáni kinevezését Szeged, Kecskemét, Arad főispáni székébe.

Ezután egy küldöttséget hoztak létre, amely a főispánhoz fordult, hogy határozza meg beiktatásának időpontját. A szegedi polgárok köszönőlevelet írtak a belügyminiszterhez, Tóth Vilmoshoz.³⁰⁰

Az augusztus 6-án tartott közgyűlés Kolb Antal vezetésével Dánit lakásán üdvözölte.³⁰¹ A főispán a szívből jövő üdvözlésre a következő szavakkal válaszolt: „Nem a hatalom csillogása bírt reá úgymond, hogy e kinevezést elfogadtam, de hogy városom érdekeit méginkább elésegélhessem.”³⁰²

Visszatérve a közgyűlés helyiségébe Réh János polgármester lemondását olvasták föl.³⁰³ A közgyűlés lemondását elfogadta és a megüresedett székre Kolb Antal tanácsnokot egyhangúlag választotta meg.³⁰⁴ Ezt követően a közgyűlés tárvizsgálatot rendelt el.

A főispán beiktatására az augusztus 9-i hetet követő vasárnap került sor délután egy órakor a Kaszinó helyiségében ebéddel egybekötve, amelyre nézve az aláírási ívek Szinner D. J., Neher Miksa, Ivánovics Ferenc, Korpásy Menyhért és Mercik Gyula uraknál, valamint az

²⁹⁷ SzH. 1871:95.

²⁹⁸ SzH. 1871:95.

²⁹⁹ SzH. 1871:95.

³⁰⁰ SzH. 1871:95.

³⁰¹ RUSZOLY, 1993. 78., Sz. Kjkv. 1871:134.

³⁰² Sz. Kjkv. 1871:135.

³⁰³ Uő. 1995./a 4-8.

³⁰⁴ KRISTÓ, 1992. 66.

elnökségnél és a polgári társalgókörben voltak elhelyezve.³⁰⁵ Debrecenben a főispáni beiktatásra szeptember 6-án került sor.³⁰⁶

Kecskemétről 14 fő, Aradról nyolc tagú küldöttség érkezett a polgármesterek vezetése alatt.³⁰⁷ Dáni Ferenc személyesen fogadta őket. „Lelkünkől üdvözljük aradi és kecskeméti testvéreinket, kik a hazafiság és nemzetiség érzelmein kívül egy új köteléssel is lesznek hozzánk csatolva!”³⁰⁸

Ezen igazán fontos alkotmányos mozzanat, a beiktatás mindkét városban (Szegeden, Debrecenben) jelentős eseménynek számított. A főispáni tisztség minden városban, ezen esemény révén „a municípiális önkormányzat körébe” került, amely „a törvényhozásnak egyik új, de a legszerencsésebb kézzel alkotott teremtményei.”³⁰⁹ E tisztség „vajmi ritkán nyilatkozó közszertet nymbusával övezett fiában lett – hála kormányuk finom tapintatának – megtestesítve.”³¹⁰

A két városban a főispáni beiktatás időben eltérően, de formáját tekintve szinte teljes azonossággal ment végbe. Debrecenben a közgyűlés által kijelölt küldöttség Simonffi Imre vezetésével indult el Patay Andrásért, aki magyar díszruhában jelent meg.³¹¹ A szegedi eseményekről mind a helyi lap, mind a közgyűlési jegyzőkönyvek alapján részletesebb képet kaphatunk.

A belvárosi templomban tartott „Veni-Sancte”³¹²-val vette kezdetét augusztus 11-én Dáni Ferenc beiktatása. A három város képviselőin kívül jelen volt Csongrád vármegye és Hódmezővásárhely küldöttsége is. Az istentisztelet után gyalog haladtak végig a zászlókkal díszített Iskola utcán a városházáig, ahol a harangot megkongatták. Ezt követően összeült a vidéki küldöttekkel a képviselőtestület, ahol a főispán is jelen volt. A terembe lépve kitörő ujjongással fogadta a tömeg. A délelőtt fél kilenckor tartott közgyűlésen Kolb Antal,³¹³ „a tapsvihar elmúltával székét átengedve az eskütételre, és széke elfoglalására szólította fel” A főispánt.³¹⁴ Ezt követően hangzott el Dáni Ferenc székfoglaló beszéde.³¹⁵ A főispáni beszéd után Mészáros György főjegyző köszöntötte a polgármester helyett beszédében Dáni Ferencet

³⁰⁵ SzH. 1871. augusztus 19. 99. sz.

³⁰⁶ Db. 1871. szeptember 6. 176. sz.

³⁰⁷ Sz. Kjkv. 1871:153., K. Kjkv. 1871:346. Arad szervezése ügyében: Db. 1871. november 27. 234. sz. A törvényhatóságok szervezése.

³⁰⁸ SzH. 1871. augusztus 13. 97. sz.

³⁰⁹ SzH. 1871:98.

³¹⁰ SzH. 1871:98.

³¹¹ Db. 1871. szeptember 6. 176. sz.

³¹² SzH. 1871. augusztus 11. 96. sz.

³¹³ RUSZOLY, 1995./a 4-8.

³¹⁴ SzH. 1871. augusztus 11. 96. sz.

³¹⁵ I. melléklet: Méltóságos Dáni Ferencz úr Szeged, Arad és Kecskemét szab. kir. városok főispánjának szab. kir. Szeged város közönsége 1871-ik év aug. hó 13-án tartott közgyűlésében mondott székfoglaló beszéde. Szeged, 1871.

Szeged szabad királyi város közönsége nevében.³¹⁶ Ezen ünnepélyes esemény alkalmával mások is felköszöntötték a főispánt.³¹⁷ Debrecenben is hasonlóan zajlott le a beiktatás. Székfoglaló beszédében Patay András körvonalazta kötelezettségeit és hangsúlyozta, hogy a város szellemi és anyagi előrehaladását szolgálni fogja. Ezek után a kinevezési okmányokat átadta a közgyűlésnek és letette az esküt.³¹⁸

Szeged és Debrecen szabad királyi városok azonosan fogadták a főispáni intézmény felállítását, de a kinevezéseket már eltérően. Mindkét személy a székfoglaló beszédében hasonló, a város érdekeit szem előtt tartó célokat hangsúlyozott.

Az eskü letétele után Debrecenben is a köszöntések hangzottak el. A polgármester üdvözölte elsőnek Patay Andrást. Kiemelte, hogy a város boldogságának előmozdítása, a főispán hivatalos eljárása tekintetében kész segítséget nyújtani az új méltóságnak. Ugyanezen a napon a tanács és a törvényszék tette tiszteletét a főispánnál. A díszebédet az Arany Bikában tartották. Szegeden e jelentős eseményére a Kaszinó termében du. 2-kor került sor.³¹⁹

Köszöntések sorát mondták el a főispánok mindkét városban. Elsőként a királyra, ezt követően a királynéra, József főhercegre, a magyar felelős kormányra és végül a városok polgárságára emelték poharukat.³²⁰ Debrecenben Révész Bálint üdvözölte az elsők között Patayt hangsúlyozva, hogy a város „a törvényt tiszteletben tartja.”³²¹ A főispán minden egyes viszontválaszát hangos éljenzés követte. Egy képviselő a következőket nyilatkozta róla: „ő a városnak anyagi és szellemi jóléte előmozdítására mindent elkövet, mi tőle telik, hogy csupán addig fogja megtartani a főispáni széket, míg a város közönségének teljes bizalmával dicsekedhetik, s mit nem remél, azon bizalmat elveszítené, azon percben megszűnt főispán lenni.”³²²

Szegeden is, csakúgy mint Debrecenben a polgármester mondott köszöntőt elsőként. E két alföldi városban ezen események után a társvárosok képviselőinek köszöntései hangzottak el. A beiktatás alatt több üdvözlő távirat is érkezett. Kecskeméten augusztus 21-én,³²³ Aradon 28-án volt a főispáni eskütétel.³²⁴

³¹⁶ SzH. 1871. augusztus 16. 98. sz. Főispáni beiktatás., II. melléklet: Szeged szab. kir. város közönsége nevében ugyanakkor /Dáni Ferenc székfoglaló beszédének elmondása után/ hozzá intézett üdvözlő. Szeged, 1871.

³¹⁷ III. melléklet: Méltóságos Dáni Ferenc úr Szeged, Arad és Kecskemét városoknak főispánja 1871-ik évi augusztus hó 13-án történt ünnepélyes beiktatása alkalmával Szegeden. Szeged, 1871.

³¹⁸ Db. Kjkv. 1871:208., Db. 1871. szeptember 6. 176. sz., AH. 1871. szeptember 104. sz.

³¹⁹ SzH. 1871. augusztus 16. 98. sz. Főispáni beiktatás.

³²⁰ Db. 1871:98., Db. 1871. szeptember 6. 176. sz.

³²¹ Db. 1871. szeptember 6. 176. sz.

³²² Db. 1871:176., Db. Kjkv. 1871:208.

³²³ K. Kjkv. 1871:346.

³²⁴ SzH. 1871. augusztus 16. 98. sz. Főispáni beiktatás.

Patay András nagyváradai beiktatása is később következett be, amelyen részt vettek a debreceni követek is.³²⁵

A kecskeméti és az aradi beiktatás a szegedihez hasonlóan történt.³²⁶ Az aradi beiktatásra 14 személy ment Szegedről Kolb Antal vezetésével. Az események lebonyolításáért egy öttagú választmány volt a felelős.³²⁷ Aradon a főkapitány fogadta a főispánt, és beszédével üdvözölte. Az ünnepség a Városligetben kezdődött még aznap este. A beiktatási díszbeszédet délután két órakor mondták el. A rendezvény délután öt óráig tartott. Este fél kilenckor fáklyás felvonulás kezdődött, amelynek szervezői Nachtnebel Ödön ügyvéd, Urbányi főkapitány, Fábrián László főjegyző és Perc György voltak. Szegedről 20 fő, Kecskemétről három személy vett részt az ünnepségen.³²⁸

Előzőleg augusztus 24-én rendkívüli közgyűlést tartottak Szegeden, ahol napirendi témaként tárgyalták Kecskemét tanácsának átiratát, amelyben a 28-án tartandó főispáni beiktatásra meghívta Szeged szabad királyi várost.³²⁹ Szeged részéről a következő tagok mentek Kecskemétre: Kolb Antal helyettes polgármester, Viday Károly főügyész, Mészáros Lajos, Szluha Gusztáv, Huszka Ödön aljegyzők, Nagy József, Kovács Albert, Takács Mihály, Kremminger Antal, Dobó Miklós, Tóth Mihály, Vida Ferenc, Babarczy József, Balogh János, Pálffy Ferenc, Damjanich János és Órhalmi Lajos képviselők.³³⁰ A szegedi küldöttség augusztus 27-én érkezett meg a városba. A polgármester és néhány képviselő hangos ünnepléssel fogadta őket. Az aznapi program a Népkertben vette kezdetét. A beiktatás a színházban történt meg. Nagy Lajos polgármester fogadta a főispánt 28-án. Ez után letette az esküt és elmondta a székfoglaló beszédét. Az üdvözléseket Hornyik János kecskeméti főjegyző kezdte meg. Délután egy órakor díszbeszédet tartottak az olvasóköri helyiségében. A következő köszöntést Kiss Miklós képviselő mondta el, akit Gubody Sándor Nagykörösről, Bogyó Pál esperes, Farkas Elek birtokos, Erdősi Imre rektor, Kovács József ügyvéd, Lestár Péter, Horváth Döme, Dékány István, Madarassy László és Fehér Péter követett. A beiktatáson Arad, Szeged, Nagykörös, Pest és Kiskunfélegyháza küldöttségei is jelen voltak. Az ünnepséget táncos multság zárta, miután a főispán másnap visszatért Szegedre.³³¹

³²⁵ Nagyvárad szervezése ügyében: Db. 1871. november 25. 233. sz. A törvényhatóságok szervezése., Db. 1871. november 27. 234. sz. A törvényhatóságok szervezése., Db. 1871. november 29. 236. sz. A törvényhatóságok szervezése.

³²⁶ SzH. 1871. augusztus 23. 101. sz., SzH. 1871. augusztus 30. 104. sz.

³²⁷ SzH. 1871. augusztus 20. 100. sz.

³²⁸ SzH. 1871. augusztus 23. 101. sz.

³²⁹ SzH. 1871. augusztus 27. 103. sz. Szeged város rendkívüli közgyűlése augusztus 24-én.

³³⁰ SzH. 1871:103.

³³¹ K. Kjkv. 1871:346., SzH. 1871. augusztus 30. 104. sz., BALÁZSFALVI, 1939. 22., CSATÁR–HOVHANNESIAN–OLÁH, 1939. 22., BOROVSZKY, s. d./b 341., KL. 1871. szeptember 2. 35. sz. A főispáni beiktatás.

Garzó Imre a következőket mondja a szegedi főispánról. „A rokonszenv és lelkesedés, mellyel e városok első főispánjukat fogadják meghatóan hirdeti, hogy ők ama férfiúban nem egy féltékeny hatalomnak gyanakvó őrszemet, hanem egy jóakarátú kormány által szerencsésen választott vezért ismernek, ki lelke lesz a munkának, mellyel jövő nagyságukat fogjuk megállapítani.”³³²

Az eltérő fogadtatások ellenére megállapítható, hogy a városok nem tartották megfelelő megoldásnak a főispáni méltóság bevezetését. Azt szerették volna elérni, hogy az önkormányzati ügyeiket minden külső befolyástól mentesen intézhessék. Ezt azonban a kormány nem engedhette meg, mert szüksége volt egy helyi szinten lévő, saját politikáját végrehajtó hivatalnokra. A főispán töltötte be a közvetítő szerepet a központi és a helyi igazgatás között.

1.4. A városok egy főispán alatti „egyesítése”

A törvény 52. §-a kimondja, hogy egy főispán több városban is betöltheti ugyanazon tisztséget. Kizárta azonban a törvény, hogy a város főispánja egyszerre mind a megye főispánja is legyen.³³³ A hivatalnokok száma így nem emelkedett, másrészt költségmegtakarítást jelentett. Ez viszont nem minden városban volt feltétlenül pozitív hatású. Míg a bányavárosok egy főispán alatti összevonását mind közigazgatásilag, mind a lakosság életszínvonalának emelése végett előnyösnek tekintették a honatyák, addig a kettőnél több, nagy lélekszámú városok egységesítését csak költségmegtakarítás tekintetében helyeselték.

Arad, Kecskemét, Szeged egy főispán alatti „egységesítése” ellen nem lehetett kifogást emelni sem kulturális, sem anyagi, sem pedig közlekedési szempontból. A Szegedi Híradóban megjelent tudósításban azonban kifogásolták ezt az összevonást, hangoztatva, hogy Arad a másik két várostól jelentős mértékben különbözött, hiszen Szeged és Kecskemét földműves és magyar város volt, míg Arad iparos, kereskedő és vegyes nemzetiségű város volt.³³⁴

A törvény értelmében Debrecen és Nagyvárad egy főispán alatti egyesítése is lehetséges volt. Itt is fontos szerepet játszottak a két város közötti hasonlóságok.

³³² SzH. 1871. augusztus 25. 102. sz. GARZÓ Imre: Szeged, Arad és Kecskemét.

³³³ SARLÓS, 1976. 85.

³³⁴ SzH. 1871. június 16. 72. sz. A városi főispánok kinevezése előtt.

1.5. A főispán jogköre

A főispán mindkét városban a végrehajtó hatalom képviselője volt, aki ellenőrizte a városi önkormányzat működését és széles felügyeleti joggal rendelkezett.³³⁵ Az állami közigazgatási érdekek felett őrködött, különösen:

a) évenként legalább egyszer megvizsgálta a városi tisztviselők eljárását, szükség esetén megtekintette a polgármesterhez beérkezett kormányrendeleteket és egyéb beadványokat;

b) a hanyag, vagy vétkes tisztviselő, hivatalnok ellen vizsgálatot rendelhetett el, ha szükségesnek tartotta, felfüggesztette, de a polgármestert csak a belügyminiszter hozzájárulásával gátolhatta meg hivatala gyakorlásában;

c) a felfüggesztett tisztviselőket helyettesíthette, kivéve a polgármestert, s az időközben megüresedett állások betöltéséről szükség esetén rendelkezhetett helyettesítés által;

d) felterjesztésben fordult a kormányhoz, ha végrehajtandó kormányrendeletet a polgármester nem valósította meg, amelyhez a polgármester nyilatkozatát is hozzá kellett csatolni;

e) a tisztújítás idején a jegyzői és a tiszti ügyészi hivatalra helyettest nevezett ki a kijelölő választmányhoz, amelynek elnöke a választmány kinevezés alá eső tagjait is meghatározta;

f) kinevezte a levéltárnokot élethossziglan és a tiszteletbeli hivatalnokokat;

g) végül gyakorolta azon jogokat és teljesítette mindazon kötelezettségeket, amelyeket a törvény ráruházott (53. §).³³⁶

A főispán megkapott minden jogot, hogy a városokban biztosítsa a kormányellenőrzést, amelyen keresztül őrködött az állami közigazgatás érdekei felett.³³⁷ A főispán jogkörét véleményem szerint úgy határozták meg, hogy befolyásolni tudja a város életét. Beleszólása legyen mindazon ügyekbe, amelyek a kormány szempontjából fontosnak mutatkoztak. Ezek közül a legjelentősebb a kivételes jogkör volt.

³³⁵ KMETY, 1897. 120., ZELIZY, 1882. 223-224., CSIZMADIA, 1979. 15.

³³⁶ SzH. 1871. június 16. 72. sz. A városi főispánok kinevezése előtt., A főispáni hatáskörrel: NAGY E., 1907. 373-375., KORBULY, 1877. 447-448., SARLÓS, 1976. 85-86., RUSZOLY, 1991./c 640., FÖGLEIN, et al. 2003. 411-412., CSIZMADIA-KOVÁCS-ASZTALOS, 1998. 350-351., SÁPI, 1962. 239., MIRU, 1999./a 187., IRINYI, 2002. 38., KAJTÁR, 1992. 76-77., RUSZOLY, 1995./b 186., IRINYI, 1997. 287., STIPTA, 1992. 485-489., BALOGH A., 1901. 307., KOZÁRI, 2005. 203., CSIZMADIA, 1976. 124., STIPTA, 1995./a 299-312., FÁJI, 1938. 201-213.

³³⁷ BÁNKINÉ, 1995. 298.

1.5.1. A főispán kivételes jogköre

Külön is nevesítette a törvény azt, ha a közgyűlés vagy a polgármester a kormány oly rendeletét, melyet azonnal teljesíteni kellett volna, nem fogatosította, akkor miniszteri felhatalmazás alapján a főispán hajtatta végre, és e tekintetben rendelkezett azon tisztviselőkkel, akire csak szüksége volt (kivételes jogkör).³³⁸ A tisztviselő a főispán követelményeit azonnal és fenntartás nélkül teljesítette, ami miatt a közgyűlés nem vonhatta felelősségre. A nem engedelmeskedő tisztviselőt a főispán tisztkeresetétől megfoszthatta, hivatalából felfüggeszthette, illetve elmozdíthatta, és helyébe helyettesítést nevezhetett ki. Az így kinevezett tisztviselő állását a következő tisztújításig megtarthatta, aki a többi tisztviselővel egyenlő jogállású volt (54., 55., 56. §).

Azonnal végrehajtandó rendeletnek számított a tartalékos katonák berendelése, az állam veszélyeztetése miatt fogatosított rendőri intézkedés, a kormány olyan intézkedésének végrehajtására vonatkozó szabály, amely ellen a törvényhatóság már egyszer felírt és azon jogszabályok is, amelyekben a kormány a magánosok ügyeiben kelt törvényhatósági határozatok fogatosításától tiltja el.³³⁹ A főispán a törvény 41. §-a szerint a közgyűlésen elnökölhett.

Ez volt az a jogköre a főispánnak, amely leginkább azt a kormányzati célt mutatja, hogy törekvései és politikája ellen a városok ne tudják fellépni és megakadályozni a parlamentáris rendszer hatékony működését. Ezért mind Dáni Ferencről, mind Patay Andrástól elvárták a végrehajtó hatalom határozott és erélyes képviselését, a „közigazgatás érdeke fölötti lelkiismeretes” örökösét.³⁴⁰

2. Az átszervezési munkálatok

Még a kormány be sem fejezte a vármegyék átalakítását, máris hozzálátott a városi köztörvényhatóságok megszervezéséhez. A kormány mindenáron keresztül akarta vinni az átszervezést az 1871-es év végéig. Ez azonban egyik városban sem sikerült.³⁴¹ Szegeden csak néhány nappal haladták meg ezt a határidőt, míg Debrecenben néhány hónappal tartottak tovább a munkálatok.³⁴²

³³⁸ IRINYI K., 2002. 287., BONCZ, 1876. 128.

³³⁹ SARLÓS, 1976. 53., 85-86., CSIZMADIA-KOVÁCS-ASZTALOS, 1998. 351., IRINYI, 2002. 38., BALOGH A., 1901. 309., GERGELY-SZÁSZ, 1978. 136.

³⁴⁰ SzH. 1871. június 16. 72. sz. A városi főispánok kinevezése előtt.

³⁴¹ Db. 1871. július 10. 134. sz. A törvényhatóságok szervezése., Db. 1871. július 8. 133. sz. A királyi városok rendezése kérdéséhez., AH. 1871. szeptember 9. 106. sz. Városunk egyetemes hatósági és községi kormányzatának újra szervezése.

³⁴² AH. 1871. szeptember 25. 113. sz. A szervezési munkálatok megkezdése.

2.1. A szervező bizottságok megalakítása

A kormány körrendeletben döntötte el, hogy a városokban az 1870:XLII. tc. 91. §-ának megfelelően a szervezési javaslatok elkészítésére küldöttségeket kell megválasztani szeptember 30-ig. Ezen rendeletet még 1871. augusztusában közzé tette a belügyminisztérium, amely fordulópontot jelentett a szervezési munkálatok elkezdésében.³⁴³

A belügyminiszter a következőket mondta az átszervezésről: „részemről azon véleménynek adok kifejezést, hogy a város közönsége, áthatva az átalakulás e nagy művének fontosságától, a város rendezésére oly tervezetet fog kidolgozni és jóváhagyás végett hozzám mielőbb fölterjeszteni, mely jó és gyors közigazgatás biztosítása mellett az ország, illetőleg az adózó polgárok anyagi érdekeinek megóvása iránti jogosult kíváncságnak is megfelenel.”³⁴⁴

Dáni Ferenc szeptember 6-án kelt rendeletében a „szervező javaslat készítésével megbízandó küldöttség” megválasztása végett a közgyűlést szeptember 17-re hívta össze.³⁴⁵ Előtte azonban (szeptember 16-án, du. 4 órakor) e témában ülést tartottak a városi tanácssteremben. Aradon és Kecskeméten a szervező bizottság alakuló ülését szeptember 18-án tartották meg.³⁴⁶

Debrecenben a szeptember 8-án tartott közgyűlés 209. sz. határozata hozta létre ezt a bizottságot, azzal a megbízással, hogy a törvényhatóságokról szóló törvény 91. §-ában, s a törvényben körülírt szervezet tárgyában javaslatot készítsen. Szegeden szeptember 17-én Dáni Ferenc nyitotta meg a közgyűlést, és előadta, hogy a belügyminiszter leirata alapján meg kell választaniuk a szervező küldöttséget. A közgyűlésen elmondták, hogy a küldöttség feladata abban áll, hogy az 1870:XLII. tc. 91. §-nak b, c, d, e, f és g pontjai által érintett teendőket végezze el.³⁴⁷ Ez nemcsak Szegedre, hanem a többi városra, köztük Debrecenre is elmondható.

A szegedi főispán által összehívott közgyűlésen meghatározták tagjainak számát, amelyeket a képviselőtestület választott meg. Megválasztható volt a város azon polgára is, aki képviselői mandátummal nem rendelkezett ez idő szerint. A bizottság Szegeden és Debrecenben is a főispán elnöklete alatt működött. Üléseit nyilvánosan tartották. Munkájukról a közgyűlési tagokat tájékoztatni kellett, ha ez időhiány miatt nem volt lehetséges, akkor legalább három írott példányban rendelkezésükre kellett bocsátani a jelentéseket és betekintési jogot kellett biztosítani. A közgyűlés, hogy a testület feladatát

³⁴³ RUSZOLY, 1993. 79. SzH. 1871. szeptember 6. 107. sz., Sz. Kjkv. 1871:178.

³⁴⁴ Tóth Vilmos, Buda, 1871. szeptember 1.

³⁴⁵ SzH. 1871. szeptember 8. 108. sz., Sz. Kjkv. 1871:178. A szervezési feladatok közül a legelső volt, hogy a törvény szövegét ki kellett nyomtatni és a hivatalnokoknak el kellett jutatni. Sz. Kjkv. 1871:179.

³⁴⁶ SÁRLÓS, 1976. 77.

³⁴⁷ Sz. Kjkv. 1871:178.

megfelelően elvégezhesse, a város tisztviselőit arra kötelezte, hogy a bizottság, vagy más alválasztmányok meghívására az ülésben jelenjenek meg, a szükséges felvilágosítást adják meg és a kért adatokat szolgáltatassák ki.³⁴⁸

2.2. A bizottság szervezete és feladatai

Mindkét városban a közgyűlés által létrehozott bizottság, megválasztását követően azonnal három alküldöttségre oszlott. Ezek feladata a következő volt:

az első alküldöttséget a törvény 91. §-ának a, b, f, g, h pontjaihoz képest a választókerületek alakítására, a választók névjegyzékének és a legtöbb adót fizetők névsorának megállapítására teendő javaslatra kapott megbízást;

a második alküldöttséget azzal bízták meg, hogy a törvény 91. § c, d, pontjai alapján az árvaszék szervezése és az árvaügyeknek a törvényszéktől való átvétele tárgyában készítsen tervezetet;

a harmadik alküldöttség feladata az volt, hogy a törvény 91. § c, d pontjai értelmében, hivatkozva a 64. §-ban foglaltakra, a belügyi szervezet, a tisztikar, a segéd-, a kezelő- és a szolgaszemélyzet létszámáról és hatásköréről, a munkamegosztásáról, a fizetés mennyiségéről és a napidíjak fokozatáról készítsen javaslatot.³⁴⁹

A szegedi alküldöttségbe a következő személyek tartoztak.

Az első tagjai: Babarczy József, Baly Ferenc, Balog János, Bátori Antal, Börcsök Ignác és Sándor, Fluk Ferenc, Fodor Imre, Löw Lipót, Meák Gyula, Nyilasi Ferenc, Órhalmi Lajos, Szüts Ferenc alvégi, Szluha Ágoston. Az elnök Órhalmi Lajos, az alelnök Fucsek Ferenc és a jegyző Szluha Ágoston volt.

A második alküldöttség tagjai: Bamberger S., Bánhidya Vendel, Benke József, Burger Zsigmond, Csiszár János, Dobó Miklós, id. Felmayer Antal, Fodor István, Gál Ferenc, Kovács Albert, Kremminger Antal, Kupetz Antal, Muskel Sándor, Nagy Sándor, Obláth Lipót, Reizner János, Singer Mátyás, Takáts Mihály, Tóth Mihály, Vadász Manó, Vass Károly, Pálffy Ferenc, Szabó János, ifj. Felmayer Antal, Zsótér Andor, Mészáros György. Az elnök a főispán, az alelnök Fodor István és a jegyző Mészáros György volt.

A harmadik albizottság tagjai: Damjanovits János, Egresi József, Kolb Antal, Magyar János, Neskovits György, Ördög János, Rosenberg Izsó, Szekerke János, Szemmáry József, Szivesi J., Szüts Andor, Szüts Ferenc cserepes, Mészáros Lajos. Az elnök Kolb Antal, az alelnök Damjanovits János és a jegyző Mészáros Lajos volt.

³⁴⁸ Db. Kjkv. 1870:207.

³⁴⁹ Sz. Kjkv. 1871:227., SzH. 1871. szeptember 20. 113. sz., Db. 1871. szeptember 9. 178. sz.

Debrecenben a következő személyek vettek rész a küldöttség munkájában: Szabó Bálint, Simonffy Imre, Harsányi Gábor, Mészáros József, Király József, Nagy Ferenc, Laky Lajos, Szabó Imre, Baranyi Miklós, Szabó Lajos, Poroszlay László, Nánássy Iászló, Tóth Ferenc, Oláh Károly, Simonffy Antal, Papp Ferenc, Búr Kálmán, Karap Móricz, Ferenczy Aladár, Csurka János, Kaffka Károly, Fráter Zoltán, Várady Imre, Nagy Lajos, Laky Imre, Kovács Dániel, Beke Mihály, Török Pál, Tegze Imre, Ármós Bálint, Buzás Pál, Böszörményi Pál, Dalmi Károly, Huszty Károly, Harsányi Sándor, Komlóssy Imre, Kovács Sándor, Károly Antal, Molnár György, Makó István, Mezey Gábor, Nánássy Ferenc, Paksy Imre, Révész Bálint, Rác György, Sápy Sámuel, Simonffy Sámuel, Szesztina Lajos, Szanczinger Károly, Szepessy Antal, Tóth Antal, Telegdy László, Tamássy Károly, Varga Lajos, Vecsey Imre és Udvarhelyi Károly.³⁵⁰

A szegedi szervező bizottság szeptember 22-én kezdte meg munkáját. Debrecenben a munkálatokat a főispán és olykor a polgármester elnöklete alatt végezték el. Az első alküldöttség Simonffy Imre vezetésével látott munkához.³⁵¹ A harmadik testület szeptember 23-án tartotta első ülését, amelyben arról folyt a vita, hogy miképpen lehetne a törvényhatóságok teendőit rendezni úgy, hogy a közigazgatási és vagyonkezelési eljárást egymástól elkülönítsék. Ezzel egy külön képviselői csoportot bíztak meg, amelynek feladata a közigazgatási viszonyok meghatározása volt.³⁵²

Az első alküldöttség már a szeptember 22-i ülésen javaslatot terjesztett be feladatával és a törvény 91. §-ával összhangban. A legfontosabb feladata a virilisek névsorának meghatározása volt Debrecenben.³⁵³ A törvény szerint minden 250 lakos után egy bizottsági tagot lehetett választani.³⁵⁴ Debrecen lakossága 46,565 fő volt, így 186 személy lehetett a képviselők száma, amely 93 fő virilis és 93 fő választott képviselőből állt. A királyi adóhivatal hibásan határozta meg a virilisek névjegyzékét (pl.: vidéken lakó, itteni birtokosok kimaradtak). Ezt követően a városi adóhivatalt kérték fel a munkálatok pontos elvégzésére. A virilisek névsorát az elnök hirdette ki a nép között, így akik élni akartak jogukkal vagy adójukat kétszeresen kívánták számíttatni, azoknak jelentkezniük kellett. A törvény 20. §-a szerint, aki két hold földet vagy telket bérelt sem virilis, sem választó nem lehetett. Az összeírást tovább nehezítette, hogy sok változás történt 1869 óta a városban. Voltak olyan személyek, akik akkor még a városban laktak, de már 1871-ben nem, vagy egyik kerületből a másikba költöztek át. Ezért volt szükség egy új, helyi összeírára.³⁵⁵

³⁵⁰ Db. Kjkv. 1871:209.

³⁵¹ Db. 1871. szeptember 20. 186. sz.

³⁵² Db. 1871. szeptember 25. 189. sz. Debreczen szervezési munkálatai köréből.

³⁵³ Db. 1871. július 18. 140. sz. Debreczen város legnagyobb adót fizetőinek névsora.

³⁵⁴ RUSZOLY, 2004. 11.

³⁵⁵ Db. 1871. szeptember 26. 190. sz. Debreczen szervezési munkálatai köréből., GRATZ, 1934. 93.

Szegeden is hasonlóan gyorsan haladtak a szervezési események. Az első alküldöttség itt is hamar meghatározta a virilisek névjegyzékét. A törvény alapján (21. §) Szeged köztörvényhatósági bizottságának számát a lakosság számarányához (70,179 ezer) viszonyítva 280 főben állapították meg. Így 140 fő virilis és 140 fő választott képviselő kapott helyet a közgyűlésben. Virilis mindkét városban az a személy lehetett, aki a város területén a legtöbb állami adót fizette, nagykorú, országgyűlési képviselőválasztásra jogosult honpolgár volt.³⁵⁶ Az 1870:XLII. tc. 27. §-a szerint az a személy lehetett választó, aki országgyűlési képviselő választáson részt vehetett.³⁵⁷

Többen úgy vélték, hogy a törvény már említett rendelkezése csak a „rendezett” és nem pedig a „rendezkedő” törvényhatóságokra vonatkozik. Hiszen az átmeneti időszakra vonatkozó szabályokat a törvény VII. fejezetében állapították meg, így csak ezek lehettek az irányadók. Ezen eszmefuttatás alapján csak annyi lett volna a bizottság feladata, hogy állítsa össze a választókerületek választóinak a névjegyzékét. A belügyminiszter rendeletében a fentebb említett érvelést elutasította, mondván, hogy ha az új rendszer szerint kellene a választói névjegyzék felállítását, az olyan sok időbe telne, hogy akár hónapokkal is elhúzódhatna a törvényhatóságok átszervezése.

Debrecenben az első alválasztmány november 7-i ülésén a már fentebb említett hibák miatt az 1871. évi adóösszeírásokat vette alapul. Mivel a királyi adóhivatal és a helyi adószámvevőség nyilvántartása között különbség volt, a helyi viszonyokat tartotta szem előtt.

2.2.1. A választókerületek kialakítása

Debrecenben az 1869-es választói névjegyzék kiigazítása iránt megtették a szükséges intézkedéseket a képviselők. A választókerületek számát hétben határozták meg Debrecenben a helyi körülményeket figyelembe véve:

- I. kerület: Hatvan út, 1.2.3.4.5. belső és az I-ső külvárosi tizedek 597 választóval;
- II. kerület: Péterfia 1.4.5. belső, és 1.2 külvárosi tizedek 525 választóval;
- III. kerület: Csapó út 2.3.4.5. bel- és 1.2 külvárosi tizedei 576 választóval;
- IV. kerület: Czegléd utca 1.4.5. belső és 1.2.3 külső tizedei 576 választóval;
- V. kerület: Varga utca 1.2.4.5. belső és 1 külső tizede 570 választóval;
- VI. kerület: Piacz utca 595 választóval;

³⁵⁶ SzH. 1871. szeptember 27. 116. sz., SzH. 1871. december 3. 145. sz. Szeged szabad királyi város választó polgáraihoz.

³⁵⁷ Db. 1871. augusztus 9. 156. sz. A törvényhatóságok rendezéséről szóló törvény 27-ik §-a.

és a VII. kerület: Csapó út 1. belső, Péterfia út 2.3., Czegléd utca 2.3., Varga utca 3-ik belső és a Hatvan utca bizonyos tizedei 381 választóval.³⁵⁸

A törvény meghatározta azon személyek körét, akik nem lehetnek bizottsági tagok (20. §): a) aki olvasni, írni nem tud; b) aki a város területén legalább két éve jövedelemmel nem bír, vagy ugyanennyi idő óta nem lakott és adót nem fizet; c) aki a város közjavadalmát haszonbérli, vagy a törvényhatóságokkal más számadási viszonyban áll. A bizottsági tagok megválasztását (a 25. §) választókerületenként kellett végrehajtani.

Szegeden, csakúgy mint Debrecenben, szintén hét választókerületet hoztak létre, amelyek a következők voltak:

- I. kerület: a Felsőváros északi része, amely a Dugonits utca keleti, a Győri útnak egészen a Kapuig tartó nyugati sora és a Tisza között fekszik, 371 választóval, a választási helyiségül a felsővárosi társalgó egylet lett kijelölve;
- II. kerület: a Felsőváros többi része, a felső tanyák egészen, a Sóház utca, 318 választóval, választási hely: a felsővárosi nagyiskola;
- III. kerület: Rókusváros, 385 választóval, választási hely: a Hétpacsirta vendéglő;
- IV. kerület: a belvárosból az északi rész, amelynek véghatára a Hal- és Széchenyi tér vonala, a Kárász utca nyugati sora, innen a Mayer-féle háztól a Kálvária utcáig terjedő sora a Búza térnek, továbbá az egész Kálvária és Kormányos utca, 429 választóval, választási hely: a széképületi közgyűlés terme;
- V. kerület: a belváros az előbb megjelölt részekről délre, 464 választóval, választási hely: a széképület tanácsterme;
- VI. kerület: az Alsóváros azon része, mely a szabadkai kaputól az államvasúti indóházig vezető terület, északi részén fekvő alsótanyákkal, bele nem értve az Alexi utcát, Barát teret, Gácsér- és Kápolna utcákat, 445 választóval, választási hely: Kotucs vendéglője;
- VII. kerület: az Alsóváros többi része, Röske, SzentMihály-telek, 581 választóval, választási hely: az alsóvárosi belsőiskola.³⁵⁹

2.3. A városok belsőszervezetére vonatkozó tervek

A belügyi szervezet megvalósításánál néhány elvet figyelembe kellett venni, „melyek egyfelől a törvény szerkezetéhez képest a törvényhatósági, illetőleg a közigazgatási eljárás

³⁵⁸ Db. 1871. november 8. 221. sz. A törvényhatóságok szervezése., Db. 1871. november 9. 222. sz. A törvényhatóságok szervezése., AH. 1871. szeptember 9. 106. sz. Városunk egyetemes hatósági és községi kormányzatának újra szervezése.

³⁵⁹ SzH. 1871. december 3. 145. sz. Szeged szabad királyi város választó polgáraihoz., RUSZOLY, 1993. 81-82., SARLÓS, 1976. 83.

láncolatának egymásutánát s a kormányközegek legfelsőbb hatósági körében összpontosulását világosan meghatározzák,” másfelől pedig a törvényhatóság önállóságát és a királyi városok jogosultságát hangsúlyozzák, miszerint belügyi szervezetüket maguknak kell megállapítaniuk. Ezen elvek összeegyeztetésére kellett törekedni minden városban.³⁶⁰

Debrecen nagy kiterjedésű – hasonlóan Szegedhez – és figyelemre méltó gazdasággal rendelkező város volt, amelynek következtében közigazgatási szervezetét úgy kellett megállapítani, hogy abban a város földrajzi fekvése, eddig gyakorolt önálló hatásköre és a kultúrájával kapcsolatban álló anyagi viszonyai jövőre nézve biztosítva legyenek. A törvény 1. és 53. §-a kétségtelenné tették, hogy a bizottság fő célja, hogy a törvényhatóságok által közvetített állami közigazgatásban összefüggést, pontosságot és gyorsaságot teremtsen. A törvény azon szigorú rendszabályokat, melyek útján a törvényhatóságok eljárási és kezelési műveleteit ellenőrzi, – a királyi városokra nézve, melyek egyúttal törvényhatóságok és vagyonnal bíró testületek is, – csakis a törvényhatóság működésére kívánta alkalmazni. Ellenben a belügyek és ezek között a vagyoni és gazdasági viszonyok nemcsak nem estek a törvény megszorító hatálya alá, hanem a 2., 53-64. és a 91. §-ok szerint a törvényhatóságok önkormányzati jogának körébe tartoztak, amelyeket szabályrendelettel állapítottak meg a helyi viszonyoknak megfelelően.³⁶¹ Ebből pedig az következett, hogy a törvénynek nem lehetett célja az önkormányzati joggal rendelkező szabad királyi városoknak a vagyonkezelést érintő hatáskörét megszorítani annyira, hogy e tekintetben is a hivatkozott törvény szabályai alá helyezték őket. A vagyoni viszonyok kezelése a belügyi szervezetnek éppen azon ágát képezte, melyre nézve a törvény önálló jogkört hagyott fenn a szabad királyi városoknak. Ezt fenn is kellett tartani, mert a községi törvény (1871:XVIII. tc.) 22. és a 78. és más §-aiban a törvényhatósági jogokkal nem bíró községeknek is megadták a saját vagyona feletti rendelkezést, sőt általában a községi tisztviselőknek kijelölés nélküli választási szabadságát.³⁶²

Azt pedig fel sem lehet tételezni, hogy a törvény célja az lett volna, hogy több jogot engedjen a törvényhatósági joggal nem bíró községeknek, mint a szabad királyi városoknak, melyek egyúttal törvényhatóságok is voltak. Ebből kiindulva az elvi alap az volt, hogy „az ügymenetnek mindkét ágában gyorsítása s általában az eljárás célszerűsége tekintetéből a

³⁶⁰ Db. 1872. január 13. 9. sz. Debreczen sz. k. város szervező küldöttségének jelentése a közgyűléshez., Lásd még: Db. 1872. január 16. 11. sz. Debreczen sz. k. város szervező küldöttségének javaslata., Db. 1872. január 17. 12. sz. Debreczen sz. k. város szervező küldöttségének javaslata., Db. 1872. január 19. 14. sz. Debreczen sz. k. város szervező küldöttségének javaslata., Db, 1872. január 20. 15. sz. Debreczen sz. k. város szervező küldöttségének javaslata., Db. 1872. január 22. 16. sz. Debreczen sz. k. város szervező küldöttségének javaslata., Db. 1872. január 23. 17. sz. Debreczen sz. k. város szervező küldöttségének javaslata., Db. 1872. január 24. 18. sz. Debreczen sz. k. város szervező küldöttségének javaslata.

³⁶¹ Uő. 1976. 76-77.

³⁶² CSIZMADIA, 1979. 15.

közigazgatási és gazdasági ügyek kezelése egymástól” elkülönítsék. „Mert ha mind a közigazgatás mind a nagyvárosi vagyon kezelését ugyanazon személyek látják el, akkor ez vagy az egyik vagy mindkét ágban helyrehozhatatlan kárt fog okozni.”³⁶³ Ez a debreceni szervezési elvek között jelent meg. Ha a közigazgatási ügyek vitelére hivatott tisztviselőt egyúttal a gazdasági ágak körébe tartozó ügyek elintézésére is feljogosították volna, akkor lehetetlen lett volna, hogy az állami közigazgatás a törvény céljainak megfelelően működjön. Mindez fordítva is igaz volt. Ha a gazdasági ügyeket a közigazgatási tisztviselők intézték volna, akkor a város vagyoni érdekei sérültek volna.

A szegedi szervezőküldöttség második albizottmánya egy hét alatt elvégezte munkáját, megállapította a tisztviselők számát, hatáskörét, hivatal szervezetét és a fizetéseket. A munkálatokat teljesen kidolgozta, kivéve a pénztárra vonatkozó részt, amelyet a szakszerű ügyintézés miatt egy szakértőkből álló alosztálynak adott ki.

Legnehezebb feladatot a tisztviselői fizetések megállapítása jelentette, hiszen tekintettel kellett lenni a nehéz gazdasági viszonyokra. A hivatalnokoknak olyan összeget akartak biztosítani, amelyért maximálisan ellátják tisztségükből eredő feladataikat. Figyelembe vették továbbá azt az elvet, hogy a „tisztviselőnek a város belterületén soha semmiféle díj nem jár, s bármelyik ajándékot, fegyelmi vizsgálat terhe alatt, elfogadniuk tilos!”³⁶⁴ A korrupció megakadályozása érdekében a megélhetéshez elegendő fizetést akartak biztosítani, így az eddigieknél azokat jóval magasabbra kellett volna emelni. A főbb tisztviselők fizetését a bírói járulékhoz igyekeztek közelíteni, mert úgy gondolták, hogy ha ezt nem teszik meg, akkor a közigazgatási állások üresen maradnak. A rendes fizetésen kívül a pótlékátalányt (irodai szerek, stb.) is meghatározták. Előzetes tervek alapján a polgármester fizetése 2400 ft + 300 ft át. = 2700 ft, a főjegyzőé és a főkapitányé 1800 ft + 300 ft át. = 2100 ft, a négy tanácsnok fizetése egyenként 1500 ft + 200 ft át. = 1700 ft, a főügyész járuléka 1200 ft + 200 ft át. = 1400 ft, az alügyész fizetése 1000 ft + 200 ft át. = 1200 ft, a városi pénztárnoknak 1200 ft + 200 ft át. = 1400 ft járna, a városi főorvos, kórházi főorvos 800 ft + 200 ft át. = 1000 ft fizetést kapnának, az építész főmérnök 1800 ft + 200 ft át. = 2000 ft, míg az első mérnök juttatása összesen 1200 ft, a második mérnöké 1000 ft lett volna. A többi fizetést csak ideiglenesen állapították meg.³⁶⁵ Debrecenben a polgármester 2400 ft, a főjegyző 1600 ft, a főkapitány 1500 ft, a négy tanácsnok fejenként 1200 ft, a tiszti ügyész 1200 ft, a házi pénztárnok 150 ft, a főmérnök 1200 ft, az almérnök 900 ft és a tiszti orvos 500

³⁶³ Db. 1872. január 13. 9. sz. Debreczen sz. k. város szervező küldöttségének jelentése a közgyűléshez.

³⁶⁴ SzH. 1871. szeptember 27. 116. sz.

³⁶⁵ SzH. 1871:116.

ft fizetést kaptak. Ebből világosan kitűnik, hogy közel azonos módon határozták meg a tisztviselők fizetését.³⁶⁶

Debrecenre vonatkozólag teljes kimutatást is találhatunk, amelyből kitűnik, hogy az összes kiadások (tisztviselők, segéd-, kezelő- és szolgazemélyzet fizetése) 136.504 ft és 32 kr lett volna a tervek szerint. Ez 45.597 ft és 18 kr kiadási többletet jelentett volna. Ebbe nem számolták bele az állam által megtérítendő törvénykezési költség összegét (30.934 ft, 91 kr).³⁶⁷

A törvényszéki költségvetés terhére rótt fizetést át kellett vállalni a hatóságnak, és ezzel szaporodott a kiadása az állam által történő azonnali megtérítés reménye nélkül. Ilyenek az árvapénztárnok és ellenőr, az egyik tiszti ügyész, az egyik orvos és alorvos, illetve több kisebb jelentőségű tisztviselő fizetése. Továbbá a városi főgondnoki, az árvaszéki elnöki és a két ülnöki, a rendőrség és erdészet körében felállítani szándékolt új állomásokkal és intézményekkel összefüggő költségek.

Emellett kiadási többletet okozott az a körülmény, hogy emelni kellett a fizetéseket is, mivel az állam a közigazgatási hivatalnokok fizetéseit az akkori városi tiszti fizetésekhöz képest jóval felemelte. Ha azokkal nem tartottak volna lépést, akkor a közigazgatásban esetleg tisztviselőhiány jelentkezett volna. Az említett 45,597 ft 18 kr kiadási többletet az 1872. évre fedezhetőnek tartották, mert a számvevő hivatal kimutatásából kitűnt, hogy a következő évi várható jövedelmek növekedni fognak, illetve több kiadási tétel megszűnik. 1 %-nyi többletbevételt vártak attól is, ha az árvapénztár által kezelt mintegy 300,000 ft-nyi árvapénzt ezután 7 %-ra adják ki.³⁶⁸ „Az 1870. 42. t. cz. 11. és 90-ik paragrafusában lefektetett rendelkezésből s az országgyűlés azon intézkedéseiből miszerint a belügyminisztériumot utasította, hogy a törvényhatóságok közigazgatási költségeinek az állam által miképp leendő fedezése tárgyában, tekintettel a királyi városok érdekeire, törvényjavaslatot készítsen – remélnünk kell, hogy a közigazgatási költségek az állam által adandó megtérítés folytán fedezhetőek lesznek.”³⁶⁹

A debreceni szervező küldöttség javaslatában a második osztály jelentése alatt szerepelt a városi tisztviselők, segéd-, kezelő- és szolgazemélyzet teendőinek köre.³⁷⁰ Az egyes hivatalokra vonatkozó részletesebb utasításokat, mivel azok nem az általános szabályozás körébe tartoztak, a megalakítandó bizottmány és az osztályok főnökeinek kellett

³⁶⁶ IV. B. 1405/ b. 1. 6028/1872. Sz. Kir. Debrecen város tisztviselői és szolgazemélyzetének névsora az 1872-ik évre. Ez a kimutatás tartalmazza a fizetéseket.

³⁶⁷ Db. 1872. január 13. 9. sz. Debreczen sz. k. város szervező küldöttségének jelentése a közgyűléshez.

³⁶⁸ MOL BM Általános Iratok 1870. V. kűtfő, 2. tétel: 2603. sz. Debrecen 1870. évi költségvetése., 3965 sz. Debrecen 1871. évi költségvetése.

³⁶⁹ Db. 1872. január 13. 9. sz. Debreczen sz. k. város szervező küldöttségének jelentése a közgyűléshez.

³⁷⁰ Lásd még: Db. 1872:11., Db. 1872:12., Db. 1872:14., Db. 1872:15., Db. 1872:16., Db. 1872:17., Db. 1872:18.

elkészíteni. A tiszti személyekre vonatkozóan a következőket határozták el. A kapitányi hivatalnál öt alkapitány alkalmazását javasolták, öt külön osztály alakításával, azonban csak egy alkapitányi állomás lett volna új, mivel az eddigi két alkapitányon kívül már eddig is szolgáló szállásolási főbiztos és tollnok szintén kapitányi teendőket látott el.³⁷¹ Ezek helyeit alakították át hivatalokká, s még ezeken kívül alkalmaztak volna egy kapitányt. Ezt azzal indokolták, hogy a kapitányi hivataloknál összegyűlt sokféle teendő sikeresebben elvégezhető az alkapitányi hivatalok által. Másrészt javasolták, hogy a városi belrendőrséget hat belső és két külső rendbiztossal, valamint 36 rendőrrel állítsák fel, amely az eddigieknél nagyobb hatékonysággal működhetne. A rendőrség felállítása a személy- és vagyonszállás tekintetében könnyen indokolható.³⁷² Ezen intézmény, valamint a rendszeresítendő tizházigazdai állomás nagyobb kiadásokat igényelt volna, amely a vagyon és személybiztonság miatt volt szükséges. A „megszületendő utcza kapitányszék intézményéből s a tizházigazdák által utcza őrzés címén követelt összegek miatt fölmerült sokféle kellemetlenségnek véget vető új intézmény véleményünk szerint megfelelően azon célnak, a mi behozataluk által kitűzve van.”³⁷³

Javasolták, hogy a földipénztárt külön hivatal helyett a házipénztári hivatal kezelje, és ott erre a célra egy külön pénztári tisztet alkalmazzanak. A fizetések emelése mellett ez a változás jelentős költségmegtakarítást jelentett.

A városi számvevőségre nézve előirányozták a kettős könyvvezetési rendszer bevezetését, amely a „város bevételeinek, kiadásainak, a gazdasági ágak üzleti eredményeinek, s általában a város vagyoni állapotának tisztább ismereté”-t jelentette volna.³⁷⁴ Mivel azonban e könyvvezetőséget azonnal nem lehetett felállítani, ezért a javaslat szerint addig a számvevő látta volna el ideiglenesen e feladatkört. Mind a városi, mind az adószámvevőség ügykezelésére nézve a főfelügyeletet a főszámvevő gyakorolta volna a jobb és célszerűbb eljárás érdekében. A könyvvezetői állás rendszeresítéséig a számvevői tisztségek egyikét nem töltötték volna be.

Az erdészeti személyzetet egy erdészszel és négy erdővéddel kívánták bővíteni, és közvetlenül az erdőmester alá rendelték volna a gyorsabb és az összehangoltabb munkavégzés érdekében.

Új hivatalok lettek volna még Debrecenben a városi főgondnokság és az árvaszéki iroda. Ez egy árvaszéki elnökből és két ülnökből állt volna, akik ellátták volna a közgyámi teendőket is. Ezeken kívül a kezelő és szolgaszemélyzetnél mutatkozott bővítés, amely

³⁷¹ Db. 1871. november 30. 237. sz., AH. 1871. december 23. 151. sz. A kapitányi hivatal újra szervezésének tervezete.

³⁷² Lásd még: AH. 1871. december 9. 145. sz. A rendőrség szervezete.

³⁷³ Db. 1872. január 13. 9. sz. Debreczen sz. k. város szervező küldöttségének jelentése a közgyűléshez.

³⁷⁴ Db. 1872:9.

máshol pont ellenkezőleg személycsökkentést vont volna maga után. Ez az új rendőrséget leszámítva egymást nagyjából kiegyenlítette volna.

A belügyekkel foglalkozó szervező bizottság Debrecenben a kapitányi hivatal és a helyi rendőrség kezelésére külön osztályt akart alakítani. A városi számvevőhivatal helyett pedig célszerűbb könyvvezetőséget kívántak létrehozni. A kapitányi hivatal feladatairól Simonffy Imre tartott előadást.³⁷⁵

A fennálló törvényhatóság a tapasztalatok alapján nagyon sok hasznos intézkedést akart bevezetni az új szervezetbe, „de felettök damocles kard gyanánt áll a szigorú törvény, mely szerint minden jogot a kormány és hivatali közegei nyelnek el az utolsó rendelkezésben.”³⁷⁶ A Debreczen c. lap valószínűsítette, hogy a törvényhatósági életből hiányozni fog az önállóság. „Inkább jól felhúzott és tetszés szerint alkalmazott gépeknek kell lenniök, melyeknek billentyűi a kormány kezei között vannak.”³⁷⁷ A törvényben az utolsó szó a kormányé volt, „mivel ott, hol az erő önérzete nem adhatja meg az ingert a cselekvésben, a hol mindig a felsőbb hatalom hideg és rideg mutatójúja irányához kell szabni a cselekvést: ott öntudatos, eredménydús közélet nem is képzelhető el.”³⁷⁸ A napilap úgy gondolta, hogy haszna mégis lesz, hogy rávilágít a törvény hibáira. „Feljajdul fájdalomában a nemzet, s elveti nyakáról a szolgaságra vezető veszélyes rendszert, hogy azt jobbal, célszerűbbel cserélje fel!”³⁷⁹

A már fentebb említett, Simonffy által beterjesztett javaslat öt alkapitányi állomást kívánt felállítani, amelyek közül csak kettőnek lett volna alkapitányi rangja.³⁸⁰

A belügyi bizottság egy korábbi ülésen előterjesztette a szakértői tisztviselőket, a főkapitányt, a gazdaszt, az erdőmestert, a számvevőt, az adószámvevőt, a tisztii főügyészt, az építészeti hivatalnokot és a főjegyzőket. A javaslatban öt alkapitány és 73 rendőri állás létrehozását indítványozták éjjeli őrökösésre. Eddig ez a tizházigazdák feladata volt, akik csak megadóztatták a lakosságot, őrökösést nem végeztek. Ebből az összegből próbálták a közbiztonság fenntartását garantálni.³⁸¹

A december 18-án tartott ülésen javasolták a gazdasági és közigazgatási ügyek egymástól való elválasztását. A gazdasági ügyeket külön könyvben vezették volna, hogy az ügyek intézésében fennakadás ne történjen. A gazdasági ügyekbe a közigazgatási tanács nem

³⁷⁵ Db. 1871. november 27. 234. sz., AH. 1871. december 23. 151. sz. A kapitányi hivatal újra szervezésének tervezete.

³⁷⁶ Db. 1871. november 28. 235. sz. A szervezkedési munkálatok.

³⁷⁷ Db. 1871:235.

³⁷⁸ Db. 1871:235.

³⁷⁹ Db. 1871:235.

³⁸⁰ Db. 1871. november 20. 229. sz. A zürzavar., Db. 1871. november 30. 237. sz.

³⁸¹ Db. 1871. december 2. 238. sz.

avatkozhatott volna bele. A rendőri személyzet számát (36 közrendőr, 12 rendőrbiztos) is rendezni kívánták, mindemellett 22 tizházigazdai állomást kívántak létrehozni Debrecenben.³⁸²

A szegedi belügyi tervezettel kevesebb gond volt, hiszen az a később elfogadott szervezeti szabályzattal majdnem megegyezett.³⁸³ Lényeges megemlíteni, hogy a javaslatot kidolgozó albizottság munkája a közgyűlés, a polgármester, a tanács és a rendőrkapitány hatáskörét érintette. A küldöttség által elkészített javaslatot a közgyűlés módosítás nélkül elfogadta. Mivel a törvénycikk nem rendelkezett a polgármester helyettesítéséről a városokban, így saját maguk határozhatták meg ezt a személyt. Szegeden a megyei példa alapján a polgármester helyettese a főjegyző lett.

2.3.1. A városi tanácstervezet

2.3.1.1. A közigazgatási tanács

Az egyik legjelentősebb különbség a két város között a szervező küldöttség tervezete alapján a városi tanács kialakításában jelentkezett. Debrecenben a javaslatok alapján külön közigazgatási és gazdasági tanácsot terveztek felállítani, amely Szegeden összevontan, városi tanácsként jött létre. A november 9-én tartott bizottsági ülésen tárgyalták Debrecenben azt a javaslatot, amely szerint a közigazgatási és gazdasági ügykezelést el kellett volna különíteni egymástól. Ezért külön közigazgatási és gazdasági tanácsot szerettek volna felállítani. Az előbbi élén a polgármester állt volna. A közgyűlés hatáskörébe tartoztak volna azok az ügyek, amelyek mindkét szervezetet érintették. A gazdasági tanácsba a tagokat jelölés nélkül választanák. Mindenről külön költségvetést kellett volna vezetni a tervezet szerint.³⁸⁴

Szegeden a tanács szervezetében módosítást az előadói rendszer bevezetése jelentett. Debrecenben azonban az egész eddigi gyakorlattal szerettek volna szakítani azáltal, hogy külön közigazgatási és gazdasági tanácsot kívántak létrehozni.³⁸⁵ A közgyűlés által a közigazgatási tanács hatáskörébe utalt ügyek az alábbiak lettek volna: a miniszteri rendeletek, a köröztetések, az országos és a helyi rendőri, a honvédelmi, a katonai, a közadó, a fegyenc ügy, a közigazgatási költségvetés tervezése, az alapítványi pénztárak kezelése, a vagyontalan árvák segítése, az egészségügy, a gázvilágítás, a közkórház, az iskola ügyek, a törvények végrehajtása, az országos közmunka, a könyöradományok gyűjtése, az élelmiszerekkel való rendelkezés, a vasút, az országutak rendben tartása, az italmérés, a népszámlálás, a bizonyítványok kiállítása, a közlevéltár kezelése, az ipar és a kereskedelem.

³⁸² Db. 1871. december 19. 250. sz.

³⁸³ A szervezési munkálatokról: Sz. Kjkv. 1871:235., Sz. Kjkv. 1871:289.

³⁸⁴ Db. 1871. november 11. 223. sz.

³⁸⁵ Sz. Kjkv. 1871:228., AH. 1871. november 11. 133. sz. A városi tanácsok s azok hatásköre.

A közigazgatási tanács az önkormányzat keretében a fentebbi ügyekre nézve a város végrehajtó közege lett volna. Önállóan járt volna el mindazon ügyekben, amelyeket a fennálló törvények vagy szabályrendeletek más hatósági szervekhez nem utaltak. Fellebbviteli hatóság lett volna azokban az ügyekben, amelyeket a törvényhatósági szabályrendeletek ráruháznak. A tanács minden tagja felelős lett volna a rábízottak pontos teljesítéséért és a törvény végrehajtásáért.

Az ügyek célszerű ellátása végett osztályokat hoztak volna létre: rendőr és katonait; adó és számvevőit; iskolai, egyleti, sajtó és közmunkaügyit; árva, szegény, közkórházi és közegészségügyit. A polgármester változtathatott volna a munkabeosztáson. A rendőri és katonai osztályhoz tartozó ügyeket a főkapitány intézte volna, a többi felsorolt csoporthoz tartozó ügyeket pedig két tanácsnok látta volna el. A tanács tagjai lettek volna: a polgármester, a főkapitány, a két tanácsnok és a főjegyző, akik fejenkénti szavazattal rendelkeztek volna. Nem lett volna szavazati joga a tiszti főügyésznek, a főmérnöknek, a főorvosnak és a főszámvevőnek. A tanács határozata akkor lett volna csak érvényes, ha három szavazattal bíró tag általános szótöbbsége mellett hozzák meg. Szavazategyenlőség esetén az elnök döntött volna.

A polgármester határozta volna meg azt, hogy milyen ügyek intézhetők el ülésen kívül, azzal a megkötéssel, hogy a kölcsönök utalványozása és a biztosítékok meghatározása mindig a tanácsülésen intézendők. Az ülésen kívül intézendő ügyeket az ügyosztályokban az osztálytanácsnokok által, de a polgármesterrel, illetve helyettesével egyetértve, s azok együttes felelőssége mellett kellett volna intézni.

A tanács hatáskörébe tartozó ügyek elintézésében az előadói rendszert léptették volna életbe. A tanácsülésen előadandó minden egyes tárgyról az előadó által külön előadmányt kellett volna szerkeszteni, amelyben a tanácsülés ideje, az ügydarab száma, tartalma, az előadó határozati javaslata, a határozat következtében szükséges kiadmányok, felterjesztések és levelek, a fogalmazványokkal együtt kerültek volna bele, és azokat az előadó írta volna alá.

A tanácsülésekről az aljegyző rövid eljárési jegyzőkönyvet készített volna, amelybe a jelenlevők neveit, szavazatát, illetve az egyhangú szavazattal létrejött megállapodást és az írásban beadott különvélemény rövid vázlatát, a tárgy iktatói számát jegyezték volna be, és amelyet az elnök és a jegyző a tanácskozás napján írtak volna alá.

Az előadmányi ívek rovataiban a szavazók neveit, a határozati javaslat elfogadását, az esetleges módosításokat rögzítette volna a jegyző, aki az előadótól az íveket az elnök ellenjegyzésével a kiadónak, ha pedig nem fogadták el a tervet, az előadónak adta volna vissza.

A határozatokban azt, hogy birtokon kívül fellebbezhetők, világosan fel kellett volna tüntetni, különben birtokon belül kellett volna elintézni. A határozatokat a polgármester vagy helyettese aláírásával hivatalból kellett volna kiküldeni és ellene a kézbesítés napjától számított 15 napon belül a közgyűléshez lehetett volna fellebbezni. A tanácsi határozatok elleni fellebbezést a közgyűléshez kellett volna címezni. A tanácsülésen a főkapitány olyan fellebbezett ügyekben, amelyeket a hatásköréhez tartozó határozatok ellen nyújtottak be, szavazati joggal nem rendelkezett volna.³⁸⁶

2.3.1.2. A gazdasági tanács

A gazdasági ügyek körüli eljárásra, illetőleg a városi birtok- és vagyonkezelésre gazdasági tanács címen külön hivatalt hoztak volna létre. Az ellenőrzést részint azáltal tették volna lehetővé, hogy „a gazdasági tárgyak körüli eljárás feletti végintézkedés a közgyűlésnek tartatik fenn, melynek elnöke a főispán, illetőleg a polgármester – részint azáltal, hogy a pénzültványozás általában a polgármesternek jogai közé soroltatik – kinek számára az is fenn van tartva, hogy az összes beadványok osztassanak szét, s adassanak ki azokból a gazdasági tanácsnak.”³⁸⁷ Így a polgármester a város összes ügyeiről tudomással bírt volna, sőt a polgármesternek a törvény 63. § g pontja értelmében a város állapotáról a közgyűlésnek és a főispánnak jelentést kellett volna tennie, aki egyben a gazdasági tanács elnöke is lett volna. Azáltal vélték a kérdést megoldottnak, hogy a főispán az összes közigazgatási és gazdasági tárgyakra érvényesíthette volna a közgyűlés útján ellenőrző jogkörét.

A gazdasági tanács feladatkörébe a következő ügyek tartoztak volna: a városi erdészet, a cserép és téglá, az eladó fa ára iránti javaslat, a ménék, az igavonó jószág, a takarmány, az irtás, a legeltetés, a haszonbérlet, a színház, az adásvétel, a vadászat, a halászat, a vám, a határkérdések, a községi utak, a járdák, a városi kötelmek, a gazdasági költségvetés tervezése, a középítkezés, a szépítés, a városi követelések behajtása, az adósságok törlesztése, a város által fölveendő kölcsönök, a követelési és a szenvedőleges perek – a magánlevéltári bizottmány hatáskörében fenntartottak kivételével, – a város közvagyoni viszonyát érintő számadószéki ügyek, az egyházi és iskolai építkezések, a községi kötelékbe való felvétel, a polgárosítás, az elengedések, a kérelmezések, a dologház, az adományozás, a város vagyonára kivetett adó elleni felszólalások elbírálása, a nyugdíjazások és mindaz, amit a közgyűlés a hatáskörébe utalt volna. Részint önállóan járt volna el, részint pedig a közgyűlés irányában

³⁸⁶ Db. 1872. január 15. 10. sz. Debreczen sz. k. város küldöttségének javaslata., AH. 1871. november 22. 138. sz. A közigazgatási tanács alosztályai., Lásd még: AH. 1871. november 25. 139. sz. A teljes közigazgatási tanács., AH. 1872. január 20. 9. sz. A közigazgatási tanács és a polgármester városunk szervezési munkálatában.

³⁸⁷ Db. 1872. január 15. 10. sz. Debreczen sz. k. város küldöttségének javaslata.

véleményezte volna az ügyeket. Önállóan járt volna el a közgyűlés által végrehajtás végett hozzá utasított ügyekben és más halasztást nem tűrő gazdasági ügyekben. Egyéb gazdasági ügyekben javaslattevő, előterjesztő és véleményező szerepe lett volna az állandó gazdasági bizottsággal együtt. A fentebb említett ügyeket csak a gazdasági tanács véleményének meghallgatása után döntötték volna el.

Gazdasági tanács végezte volna a város vagyonkezelését, a közgyűlés felhatalmazása értelmében a haszonbérletekre nézve javaslatokat, árverési feltételeket készített volna és az építés tárgyában költségvetéssel ellátott tervet nyújtott volna be a közgyűléshez. Ha a testületi szerv azt helyben hagyta volna, akkor azt végre lehetett volna hajtani.

A gazdasági tanács felügyelte volna, hogy időben elkészüljenek azokkal a munkákkal, amelyeket a közgyűlésnek kellett volna megvizsgálni. Az év végén kimutatásokat készített volna a város ügyeiről, és ezeket a polgármesterhez kellett volna beterjesztenie. A törvény 63. §-ának megfelelően a város állapotáról kimerítő jelentést kellett volna készítenie. A gazdasági tanács tagjai felelősek lettek voltak saját eljárásukért és a mulasztással okozott problémákért. Az ügyeket három igazgatási csoportba osztották volna be, amely alapján gazdasági és erdészeti; építészeti és pénzügyi, illetve jogi osztályt alakítottak volna ki.

Mindegyik alosztály élén tanácsnok állt volna. Az ügyek osztályokba történő beosztását a gazdasági tanács határozta volna meg, amelyről a közgyűlésnek tett volna jelentést. Általában a gazdasági tanács elnöke és a három gazdasági tanácsnok fejenkénti szavazattal rendelkeztek volna. Szavazati jog nélküli tagja lett volna a tisztii főügyész, a főmérnök, a főszámvevő, az erdőmester, a városgazda és mindazon gazdasági tisztek, akiket a tanácsülésre meghívtak volna.

A gazdasági tanács maga vette volna fel a szakkezelő tiszteket, akiket el is bocsáthatott volna a közgyűlés beleegyezésével. Az alsóbb szintű szolgálószemélyzetet is a tanács alkalmazhatta volna. A kezelőszemélyzet a következőkből tisztségviselőkből állt volna: öt erdész, erdészgyakornok, rőzsebiztosok, városgazdák, városistálló felügyelő, építetőbiztos, téglamester, könyvnyomdai művezető, kútmester. Ezek teendőit a gazdasági tanács határozta volna meg a célszerűséget figyelembe véve. A felügyeletet a városi vagyonra és a haszonbérben levő ingatlanokra nézve a gazdasági tanács tagjai között osztották volna fel, akik a tapasztalataikról három hónaponként a tanácsnak számolnának be.

A tanácsülésen érvényes határozat hozatalához három szavazattal bíró tag jelenlétére lett volna szükség. Egyenlő szavazatszám esetén az elnök szava döntött volna. Határozatait a kézbesítésétől, illetve a panaszolt eljárás napjától számított 15 nap alatt a közgyűlésen lehetett volna megfellebbezni. Mindegyik tanácsnok előadó is lett volna a saját témájában. Az ügykezelést a második fejezetben megállapított mód szerint határozták volna meg. A városi

főgondnok osztotta volna ki a tárgyakat a tanácsnokoknak, amelyekről külön könyvet kellett volna vezetni. A gazdasági tanácshoz beadott indítványokra nézve iktatókönyvet hoztak volna létre. Pénzkönyvet is vezettek volna, amelybe a beérkezett és letéteményezett pénzeket vezették volna be. Ebben a könyvben rögzítették volna az összegek beadási díját az utalványozás miatt.

A gazdasági tanács elnöke a város gazdasági ügyeinek irányítója lett volna, aki a város vagyonára felügyel és az ügyek célszerű, gyors és becsületes kezelése iránt mindent elkövet. A folyamatban lévő munkálatokat, mindegyik ügykezelést annyiszor ahányszor szükséges, személyesen megvizsgálja és ellenőrzi. Különösen arra vigyázna, hogy a bevett pénzek azonnal a megfelelő helyre kerüljenek.

Ha visszaéléseket tapasztalt volna, akkor saját felelősségére, vagy a gazdasági tanács útján intézkedett volna. A gazdasági tanács jelentést tett volna rendszeres időközönként a közgyűlésnek az ügyletekről, a perekről és a nagyobb munkák folyamatáról. A tanács által a közgyűléshez előterjesztett jelentések számát a városi általános iktatókönyvbe jegyezték volna fel. Ezen ügyeket a főjegyző vagy a közgyűlés jegyzője adta volna elő.³⁸⁸

A javaslat kapcsán elmondható, hogy a képviselők nem helyeselték, hogy az országgyűlési többség által elfogadott törvényhatósági törvény legtöbb rendelkezését, mert az abban foglalt elveket a lakosság érdekeinek figyelmen kívül hagyásával állapították meg. Meg kell azt jegyezni, hogy a kormány tagjai „hatalom polcán annak varázsától elbűvölten, csak ritkán veszik figyelembe mindazon tekintetet, melyek a nemzet s annak életszerves közegei jelleméhez, sajátságaihoz viszonyítva magasabb szempontokból megítélést igényelnek.”³⁸⁹ Éppen abban állt a népképviselői alapokon kialakult törvényhozás értéke és előnye az „önkényuralommal” szemben, hogy a nemzet különböző rétegeiben meggyökerezett sajátságokra kellő gondot fordít.

Különösen elhibázottnak tartották a törvény azon rendelkezését, hogy a miniszter a törvényhatóságok belügyi szervezeti javaslatától is megvonhatja a támogatást, vagy legalább is nem a helyi viszonyoknak legmegfelelőbb formában fogadja el azokat, mint ahogy ez megtörtént a városi tanács esetében Debrecenben.³⁹⁰

Az országban egyetlen városnak sem voltak olyan különös sajátságai, mint éppen Debrecennek. Hatalmas magánvagyon, pusztái, erdőségei és gazdálkodása volt, amely olyan

³⁸⁸ A gazdasági tanácsról: Db. 1872:11., Db. 1872:12., Db. 1872:14., Db. 1872:15., Db. 1872:16., Db. 1872:17., Db. 1872:18.

³⁸⁹ Db. 1872. április 4. 68. sz. A belügyminiszter mindenhatósága.

³⁹⁰ Nagyvárad szervezéséhez: Db. 1872. március 20. 58. sz. A törvényhatóságok szervezése., Db. 1872. április 4. 68. sz. A törvényhatóságok szervezése., Db. 1872. április 6. 69. sz. A törvényhatóságok szervezése. Kecskemét szervezéséhez: KL. 1871. július 22. 29. sz. Javaslatok a helyhatósági szabályaink minkénti alkotásáról A., KL. 1871. július 29. 30. sz. Javaslatok a helyhatósági szabályaink minkénti alkotásáról B.

viszonyokat hozott létre, amelyek nagy figyelmet érdemeltek a szervezési munkálatok idején. Az idézett törvény 64. §-a szerint a királyi városoknak fennmaradt az a joga, hogy a belügyi szervezeteiket sajátjaikhoz és helyi viszonyaikhoz képest maguk állapítsák meg.

Debrecen két szabályt foglalt bele a szervezeti szabályba, amelyeket a gazdasági- és a birtokviszonyai indokoltak. Egyik az volt, hogy a gazdasági tárgyakat elválasztanák a közigazgatástól. A célszerűbb ügyintézés érdekében a város arra törekedett, hogy tisztviselői ne foglalkozzanak egyszerre gazdasági és közigazgatási ügyekkel, hanem a közigazgatási tisztviselők a közigazgatási, a gazdaságiak pedig a gazdasági ügyekkel kapcsolatban járjanak el úgy, hogy az utóbbi esetekben a rendelkezési jog és az elvi megállapodások végső soron a törvényhatósági bizottmány közgyűlésének hatáskörébe tartoznának.

A belügyminiszter az elkülönítést elvetette azon a nézet alapján, hogy a tisztviselők közt különbséget tenni nem lehet. Pedig a kormánynak támogatnia kellett volna azt, hogy ilyen elvi megkülönböztetés létre jöjjön, amely lehetővé tette volna, hogy a közigazgatási és a gazdasági ügyek külön tisztviselők által, szakszerűbben és gyorsabban lettek volna elintézhetőek.

A másik az volt, hogy a magánlevéltárnok és a magánlevéltári bizottmány tagjait a régi gyakorlat szerint kijelölés nélkül választanák meg. Ezt is elvetette a belügyminiszter, mert a törvény szerint ebben az esetben a főispánnak kijelölési joga van. „Ezáltal a magánbirtokviszonyok körül még fennállani kellő titkoknak tárt kapu nyílnék s Debrecen város legnagyobb kincse idegenek prédájává lehetne, amit ugyan a város semmiképpen meg nem engedhet! Így áll a dolog a törvényhatóságok önállóságára nézve, mit semmivé akar tenni a belügyminiszter mindenhatósága.”³⁹¹

Látható, hogy Debrecenben el akarták különíteni a feladatokat a városi tanácsban. Célszerű lett volna ez a szakszerűbb közigazgatás megvalósítása érdekében. A törvény azonban nem ismerte a közigazgatási és gazdasági tanács kategóriáját, amelyre alapozva a belügyminiszter nem is támogatta a tervet. A szegedi javaslatban eredetileg sem szerepelt ilyen szeparatív megoldás a tanács szervezetén belül, amelynek következtében az megegyezett a később elfogadott tanács-szervezeti megoldással. Ez tovább késleltette a szervezeti szabályzat elfogadását Debrecenben.

³⁹¹ Db. 1872. április 4. 68. sz. A belügyminiszter mindenhatósága.

2.4. A tisztviselők körének meghatározása

2.4.1. A tanítók

A szegedi szervező bizottság közgyűlése október 22-én ült össze és 26-án fejezte be működését. Az első néhány ülésen alapvető elvek fölött vitatkoztak és határoztak. Ezen elvek a szervezési munkálatokhoz kapcsolódtak csakúgy, mint Debrecenben.

Az első elvi vita az volt, hogy a tanítók legyenek-e városi tisztviselők, vagy sem. A városi tanítókat tisztviselőknek tekintette a szervező küldöttség. Ezzel a tanítói hivatás erkölcsi megítélését emelték. Így eleget kívántak tenni a népiskolai törvény 133. §-ának, amely szerint: „tanítói hivatalra ezentúl csak oly egyének képesíttetnek, aki valamely nyilvános képezdében az egész tanfolyamot bevégezték s a kötelezett vizsgákat letévén oklevelet nyertek.”³⁹² A küldöttség „e kérdés fölött határozni föladata körén kívül esőnek tartotta.”³⁹³ Néhányan védelmezték az indítványt. A nagy többség azonban nem tartotta érdemlegesnek e téma megtárgyalását. „Nézetünk szerint nálunk e kérdés fölvetése legalább is fölösleges, miután azt a tényleges viszonyok nem indokolják, ha már fölvetett inkább óhajtották volna az indítvány elfogadását, nem ugyan a tanítótestület, melynek tekintélye nem áll alantabb a tisztviselőknél, hanem ezen vidéki kisebb közösségeként, melyek még máig sem ismerték föl és tudják méltányolni a tanítói állás fontosságát.”³⁹⁴ Ha Szeged város közgyűlése e témában a végső szót kimondta volna, akkor annak kétségtelenül pozitív hatása lett volna a helyi társadalom alsóbb rétegeire nézve, mert „mely még sok helyen cselédsorba helyezi gyermekei nevelőjét.”³⁹⁵ Mégis inkább a vélemények a nemleges válasz felé hajlottak.³⁹⁶

2.4.2. A kórházi főorvos

A második elvi kérdés a kórházi főorvos személye körül bontakozott ki. Lényeges problémaként merült fel, hogy a főorvos köztisztviselő legyen-e, vagy sem.³⁹⁷ A tisztiorvosi hivatal szervezése kérdésében beadott alválasztmányi jelentés és a küldöttségi jegyzőkönyv szerint nehézségek merültek fel a közkórházi orvos, a kezelő- és a szolgaszemélyzet tekintetében. Ezen kérdések felvetését nem csak az alválasztmány, hanem maga a küldöttség is javasolta. E személyzetet a városi tiszti főorvostól függetlenítték és közvetlenül a tanács

³⁹² SzH. 1871. október 18. 125. sz. Tisztviselők-e a városi községi tanítók?

³⁹³ SzH. 1871. október 27. 129. sz. Szeged város szervező közgyűlése.

³⁹⁴ SzH. 1871:129.

³⁹⁵ SzH. 1871:129.

³⁹⁶ RUSZOLY, 1991./a 648.

³⁹⁷ SzH. 1871. október 27. 129. sz.

hatásköre alá helyezték, azon az alapon, hogy a közkórház, mint városi hatóság felügyelete alatt álló intézet tisztviselői a városi köztisztviselők soraiba tartoznak. A kórház pénzügyeit a tervezet szerint a kórházi pénztár kezelte volna. Az egészségügyi bizottságnak jelentős szerepet akartak biztosítani az egészségügyi kérdések eldöntésében. A szervező bizottság javaslatát a közgyűlés elfogadta, amely a kórház és személyzetének ügyét szabályozta.³⁹⁸

2.4.3. A tiszti ügyész

A második alválasztmány javaslatának a tiszti ügyész hatás- és munkakörét tárgyaló pontját a küldöttség módosította.³⁹⁹ Az ügyész fizetéséről (2000 ft) is vita bontakozott ki, amely arról szólt, hogy mi történjen a részére bíróilag megállapított díjakkal, amelyeket a városi pénztárba kellett volna befizetni. Az is felmerült, hogy a fizetését alacsonyabb összegben kellene meghatározni. Az első variációt fogadták el a képviselők.

3. A virilizmus

Előzményei egészen a reformkorig nyúlnak vissza, amikor a büntető eljárásjogi javaslat kapcsán felmerült, hogy a bírókat olyan testületek választanák a városokban, amelyek kizárólag virilisekből állnának. Ezt Deák Ferenc élesen bírálta. A köztörvényhatósági törvényben tehát az 1843-as konzervatív álláspont győzedelmeskedett. Ez a rendszer a „polgárok biztosságára nézve elegendő kezességet nem nyújt, a városok polgári állásához pedig egészen méltatlan, s lehetlenné teszi azoknak alkotmányos kifejlődését.”⁴⁰⁰

A köztörvényhatósági törvény vezette be a virilizmus intézményét. A kormány a következőkkel indokolta. A „legtöbb adófizetőkben biztosítani akarja a törvényhatóságokban azok közreműködését, kik megbirják a tiszteletbeli funkciókkal együttjáró tetemes költségeket; az értelmiség vagyoniilag függetlenebb tagjaiban pedig a józan szabadság legtermészetesebb és legértékesebb képviselőit hozza be a bizottságba.” Volt egy másik indok is. Nem „méltányos választási esélyektől függővé tenni azon honpolgároknak a törvényhatósági önkormányzatba való befolyását,” akik nagy összeggel járultak hozzá a költségekhez.⁴⁰¹ Ez a konzervatív intézmény a centralizmus jegyeit viselte magán.⁴⁰²

³⁹⁸ Sz. Kjkv. 1871:229.

³⁹⁹ Sz. Kjkv. 1871: 228.

⁴⁰⁰ FAYER, 1896. 2. köt. 332. Erre találhatunk utalást MIRU György tanulmányában is. MIRU, 1999./b 544.

⁴⁰¹ CSIZMADIA, 1941. 172.

⁴⁰² PÖLÖSKEI, 1995. 223-224.

A törvény kimondta, hogy a törvényhatósági bizottság tagjainak fele az adott városban a legtöbb adófizetők közül kerüljön ki.⁴⁰³ Ez eddig teljesen ismeretlen volt a magyar közjogban. További feltétele volt, hogy nagykorú magyar állampolgár legyen az illető személy, aki országgyűlési választójoggal is rendelkezik.

A sorrend megállapításánál csak a törvényhatóság területén lévő ingatlan után járó földadót, házadót, jövedelemadót lehetett figyelembe venni. Az értelmiségiek egyenes állami adóját pedig kétszeresen kellett számítani.⁴⁰⁴ A férj vagy az apa adójához a feleség vagy a gyermek adóját is hozzá kellett számítani, ha vagyónukat ő kezelte.

Az azonos összegű adót fizetők közül sorshúzással döntötték el, hogy ki lesz a virilis. Ebben az esetben is elsőbbséget élveztek az értelmiségiek. A legtöbb adót fizetők névjegyzékét a területi adóhivatalok állították össze minden évben.⁴⁰⁵ Ezt a jegyzéket a törvényhatósági bizottság hagyta jóvá. Ezt a jegyzéket az adóhivatalok kimutatásai alapján a törvényhatósági bizottság igazoló válaszmánya állította össze minden évben. Ez a válaszmány kilenc tagból állt, amelynek elnökét és három tagját a főispán nevezett ki. A virilisek jegyzékét a közgyűlés erősítette meg.⁴⁰⁶

Mindenki csak egy bizottságnak lehetett a tagja. Ha valaki választás útján is bekerült a bizottságba, akkor döntenie kellett arról, hogy melyiket fogadja el.

A szavazások alkalmával általában a virilisek szavazata volt a döntő. „A törvényhatósági bizottság tagjainak az országgyűlési választójog alapján megválasztott másik fele eleve alárendelt szerepet játszott a közgyűléseken, még akkor is ha történetesen valamennyien egységesen léptek volna föl.”⁴⁰⁷

Előfordulhatott, hogy a választott tagok a viriliseket támogatták szavazatukkal. A lakosság leggazdagabb rétege jutott ezáltal meghatározó szerephez. Ez is volt a törvény célja, hogy így biztosítsa a kormány befolyását a törvényhatóságokban. A kormánypártiak részt

⁴⁰³ Ez volt az ún. nyers virilizmus. Az 1929:XXX. tc. vezette be a másik fajtáját a puha virilizmust, amelynek értelmében már a virilisek választottak maguk közül a törvényhatósági bizottsági tagokat. A virilizmusról lásd: GRATZ, 1934. 93., SARLÓS, 1981. 296-297., RUSZOLY, 1999. 8., SÁPI, 1962. 239., RUSZOLY, 1984. 13., MIRU, 1999./a 187., IRINYI, 2002. 38., MEZNERICS-TORDAY, 1937. 59., HORVÁTH, 1971. 339., IRINYI, 1997. 287., RUSZOLY, 1995./a 4-8., STIPTA, 1992. 489., KOZÁRI, 2005. 207., BLAZOVICH, 2005. 150., VÖRÖS, 1979. 7-9., GERGELY J., 2002./b. 450.

⁴⁰⁴ SARLÓS, 1976. 80. Ilyennek számítottak: a tanárok, a tanítók a lapszerkesztők, a Magyar Tudományos Akadémia tagjai, az ipar- és kereskedelmi kamarák tagjai, az ügyvédek, az orvosok, a sebészek, a mérnökök, a gyógyszerészek, a bányászok, az erdészek és a gazdatisztek. IRINYI, 2002. 38., RUSZOLY, 2004. 11., CSORBA, 1998. 380-381., HORVÁTH, 1971. 339., RUSZOLY, 1991./b 667-668., KAJTÁR, 2003. 207. KAJTÁR István beszél a tisztított virilizmusról, amely abban különbözött a nyers virilizmustól, hogy a fővárosban az összes választó közgyűlés virilis tagjait a betöltendő létszám hatszorosát kitevő, legtöbb adót fizetők közül választotta. Uő. 1990./a 95. GERGELY András a virilizmust, mint „kényszer-képviselési” rendszert említi tanulmányában. Uő. 2004. 51. John LUKACS szerint a virilizmus révén a városokban háttérbe szorultak a „feudális” elemek. A „pénzarisztokrácia” befolyásáról beszél. Uő. 1999. 101-103.

⁴⁰⁵ HORVÁTH, 1971. 339.

⁴⁰⁶ SARLÓS, 1976. 80.

⁴⁰⁷ Uo. 81.

vettek a városok életében, sőt akár ilyen összetételű többség is kialakulhatott a bizottságokban.

Sarlós Béla szerint előnye inkább csak a vármegyékben jelentkezett, mert ott kiszorította a vagyontalan nemességet. „A politikai fejlődést hosszú időre lehetetlenné tette a kiegyezés után általánosan bevezetett virilista módszer, amelyben a legszembevetőbb formában nyilvánult meg a kiegyezés egész politikai rendszerének antidemokratizmusa.”⁴⁰⁸ Elfogadhatónak tartotta Kmety is a virilizmust, mert „kell gondoskodni bizonyos mérséklő tényezőkről, kell gondoskodni olyan elemről, mely abban a törvényhatósági bizottságban az általánosabb, egyetemesebb felfogást képviseli még a helyi érdekekkel szemben is.”⁴⁰⁹ Az előadásából az is kiderül, hogy tisztában volt a virilizmus elleni érvekkel is.

Ez az intézmény teljesen ellenkezett a jogegyenlőség elvével, amelyet már e korban is hangoztattak. Bevezetését a kormány az ország sajátos viszonyaival indokolta.⁴¹⁰ Szükséges volt ez ahhoz, hogy helyi szinten is érvényesíteni tudja akaratát.

3.1. A cégek virilis joga

A tanítók kérdése mellett a legélénkebb vita a cégek virilis joga körül bontakozott ki. A törvény arról, hogy a cégek bírnak-e virilis választói joggal, nem rendelkezett. A küldöttség első osztálya az elsősorban megnevezett cégtulajdonost vette be a virilisek közé, azon indoknál fogva, hogy a választójog „személyhez kötött, mint ilyen személyesen, nem pedig meghatalmazás által gyakorolható, a cégeknél pedig az elől megnevezett tekinthető ágalapítónak.”⁴¹¹ A nem megnevezett cégeket, pl.: N. N. fiai, nem is vették fel a listára.⁴¹² A társas cégek virilis jogát az fogja gyakorolni, akit a cég erre kijelöl. E kérdéskört illetően eltérő vélemények alakultak ki. A virilis választójog tisztán személyhez kötött volt. Néhányan azt állították, hogy ebből nem lehet levezetni a cégek virilis jogát. A javaslat szerint a cég maga jelölte volna ki azt a személyt, aki e jogokat gyakorolta volna. A politikusok egy része állította, hogy ha a cégeknek nincs választójoga, akkor a meghatalmazott általi képviseletet még kevésbé lehet elfogadni.

Ha egy cég a kiszabott adót megfizette, akkor virilis képességgel is rendelkezhetne, „de a képesség még nem jog, s az csak akkor lehet, ha a személyre vagy személyekre

⁴⁰⁸ Uo. 82.

⁴⁰⁹ KMETY, 1914. 27.

⁴¹⁰ NAGY F., 1912. 115. A virilizmus eltörlését indítványozták: Sz. Kjkv. 1872:235. A virilizmus gyakorlati megvalósulásához: SIMONFFY, 1971. 235-268.

⁴¹¹ SzH. 1871. október 22. 127. sz. A társas cégek s a virilis jog.

⁴¹² SzH. 1871:127.

alkalmazva is megüti a törvényes mértéket.”⁴¹³ Az érvelésben szereplő példa szerint, ha a földbirtokos fizetne 100 Ft adót és egy cég is ugyanannyit adózna, akkor a cég választójogot gyakorolhatna. A cég egyik tagja ugyanúgy választó lenne, mint a földbirtokos, holott a cég adóösszegét a tagokra elosztva, talán 1/2 vagy 1/3 rész jutna, és így az nem jogosítná fel a választójog gyakorlására. Viszont, ha egy társas cég annyi adót fizetne, hogy abból minden tagra esne olyan nagyságú összeg, amennyi a választójoghoz elég, akkor mindenki virilisnek számítana. Ellenkező esetben egyik tag sem lenne virilis. Több megye (pl.: Csongrád megye) is ezen elv alapján járt el.⁴¹⁴ Azon nézettel szemben, hogy a virilis jogot a cégek által választott személyek gyakorolják, csak Balogh János képviselő emelte fel a szavát. Néhányan helyesnek tartották, hogy „a cég által fizetett adóösszeg a cégtulajdonosokra elosztassék, ha azok így elérik a virilis képességet, a virilisek közé felveendők legyenek.”⁴¹⁵ A Magyar János vezette csoport ezen az elképzelésen is túlmélt és állította, hogy „a cégekkel együtt a cégtulajdonosok mint ilyenek virilis-ségét is elveté.”⁴¹⁶ A virilis képviselőre az országgyűlési képviselőválasztási joggal rendelkező, nagykorú állampolgárokat jogosította fel a törvény 19. §-a. A cégeket a közgyűlés azzal az indokkal, hogy „mint cégek és társulatok országgyűlési képviselő választásra jogosítva nincsenek,”⁴¹⁷ nem sorolta a legtöbb adófizetők közé.⁴¹⁸

A virilizmus révén a legvagyonosabb és a kormány politikáját támogató réteg került be a városi közigazgatásba. Véleményem szerint érthető volt a városi képviselők ellenállása az jogintézménnyel szemben. Nem hagyható figyelmen kívül az a tény a legtöbb adófizetők hozzájárulhattak a város gazdasági és anyagi jólétének fejlődéséhez azáltal, hogy a helyi politikát és közigazgatást döntésükkel megfelelő irányba terelték.

4. A szervező bizottság munkája

Ezen elvi viták megtárgyalása után a szegedi közgyűlés hozzalátott a szervezőbizottság munkájának részletes értékeléséhez. A közgyűlés munkáját Magyar János képviselő megnehezítette, mert majdnem minden ponthoz fűzött módosításokat és megjegyzéseket. Főképp „a tisztai fizetéseknel fejté ki beszélőképességét és buzgalmát, kifogyhatatlan türelemmel és következetességgel indítványozván, hogy mindenkinek fizessenek egy-két száz

⁴¹³ SzH. 1871:127.

⁴¹⁴ SzH. 1871:127.

⁴¹⁵ SzH. 1871. október 27. 129. sz. Szeged város szervező közgyűlése.

⁴¹⁶ SzH. 1871:129.

⁴¹⁷ SzH. 1871. október 22. 127. sz. A társas cégek s a virilis jog.

⁴¹⁸ RUSZOLY, 1991./a 648.

forinttal kevesebbet, dacára annak, hogy buzgalmával majd mindig magára maradt, hiszen a legtöbb idő üres szalmacséplésben telt el, akadályozva ezzel a közgyűlés munkáját.”⁴¹⁹

A közgyűlés a következő lényeges tervekkel foglalkozott:

1. a városi hatóság szervezete;
2. a tisztikar, szolgáló és kezelőszemélyzet fizetése és napidíja;
3. az árvaszék szervezete;
4. a legtöbb egyenes állami adót fizetők névsora, a választókerületek alakítása, a választók neveinek kerületenkénti, betűrendbeli összeírása;
5. a tanács szokásairól szerkesztett jegyzőkönyvek, az alválasztmányok javaslatai és jelentései, az egyéb hozzátartozó iratokkal együtt.⁴²⁰

E tárgyalás menete kisebb eltérésekkel megegyezett Debrecen szabad királyi város szervező bizottmányának javaslatát tárgyaló közgyűlés lefolytatásával.

Szegeden elsőként a szervező küldöttség alakuló üléséről szerkesztett jegyzőkönyvet tárgyalták meg. Ismertették a városi hatóság szervezetére, a tisztikar, a segéd-, a kezelő- és a szolgaszemélyzet létszámára, hatáskörére, fizetésére és napidíjazására a második alválasztmány által tett javaslatot.

Az árvaszék szervezetére vonatkozó jelentéseket is megtárgyalták. Debrecenben az árvaszékkel kapcsolatos munkálatokat is külön vitatták meg. Egy önállóan működő árvaszék felállítását terjesztették be. Debrecenben a gyámhatósági felügyelet alatt álló árvák száma 1840 volt és javainak nagysága, kamatozó, nem kamatozó tőkájüek, értékpapírjaik 297,126 ft 66 kr, ingatlanaik becsült értéke 134,720 ft 10 kr volt (68 ház, 109 nyilas tanyaföld, 94 boglyás kaszáló, 190 kapaszóló és két malom). Ezek alapján az árvák érdekeit szem előtt tartó munkálatok kialakítására törekedtek.⁴²¹ Az árvaszék létrehozásánál a törvényi előírásokat vették figyelembe. Olyan állandó szervezetet képzeltek el mindkét városban, amely mellé elnököt rendelnének és személyzetét meghatároznák. Debrecenben az eddigi gyakorlattól némileg eltérően, rendezni kívánta a javaslat az árvapénztári kezelést, úgy hogy biztosítsák az árvák érdekeit, illetve a belügyminiszter által az árvapénztár kezelésére tett előírásokat is figyelembe vegyék.

Az árvapénztári naplóra, a tartozási és a követelési számlakönyvre nézve nem javasoltak módosítást, csak a mérlegre vonatkozóan, mert az addig fennálló gyakorlatot az árvapénztár egyszerűbbre és célszerűbbre változtatta. Lényeges különbség volt az ajánlott utasítás és az addigi kezelés között, miszerint minden kiskorú árva az árvapénztárakban elhelyezett pénzére 6 % kamatot kapott, és csak a pénztári kezelés alóli kivételkor kellett ún.

⁴¹⁹ SzH. 1871. október 27. 129. sz. Szeged város szervező közgyűlése.

⁴²⁰ Sz. Kjkv. 1871:227-229., 232.

⁴²¹ Lásd: Db. 1872:11., Db. 1872:12., Db. 1872:14., Db. 1872:15., Db. 1872:16., Db. 1872:17., Db. 1872:18.

őrzési díjat fizetni. Minden forint után, ha az összeg egy évig volt kezelés alatt, akkor fél krajcárt, ha 1-5 évig egy krajcárt, ha 5-10 évig 1,5 krajcárt, és ha 10 év felett, akkor két krajcárt az árvapénztár az évi számadások megvizsgálása és helybenhagyása idején a városi pénztárba juttatott el. A miniszteri javaslat szerint az árvapénztári kezelés alatt lévő tőke után évenként 5 % kamat jutna az árvának, míg az árvapénztár jutalékként 1 %-ot kapna, és egyéb díjat nem lehetne levonni. A javaslat tartalmazta az őrzési díj megszüntetését és az árvapénzek 7 %-os kamatra való kiadását, amelyből 1 % az árvaszéki kiadások fedezésére lenne fordítható. A hatályban levő rendszer a kiskorúaknak előnyösebb volt, ezért nem volt ok annak lényeges megváltoztatására. A később elfogadott szegedi árvaszéki tervből tudhatjuk, hogy az előmunkálatok itt is közel azonos módon haladtak.

Szegeden a már említett néhány pont után a szervező küldöttség javaslatát tárgyaló közgyűlésen a legtöbb állami adót fizetők névsorának összeírására, a választókerületek megalakítására és a választók betűrendes névjegyzékének elkészítésére kiküldött első alválasztmány jelentése került napirendre.⁴²² Debrecenben e munkálatokat a III. szám alatt terjesztették a városi közgyűlés elé.⁴²³

A belügyi szervezet létrehozásával megbízott alválasztmány javaslata alapján az egyes városokban a következő terveket ajánlották elfogadásra. Szegeden javasolták a polgármester hatáskörének kiterjesztését mindazon ügyekre, amelyeknek feladatkörébe való utalását helyi érdekből igazoltnak látták, és amelyet az 1870:XLII. tc. 40 §-ának g és a 63. § b pontjai alapján helyben hagytak.

A bizottság a belső szervezeti javaslatot elkészítő alválasztmány ajánlása nyomán a tisztikar, a kezelő és a szolgáló létszámára, hatáskörére, a munka felosztására nézve alapvető elveket dolgozott ki. Ezen elvek iránymutatást nyújtottak az előforduló esetekre nézve, másfelől a köztisztviselői állásra vállalkozók számára.

a) Kimondták, hogy a tisztviselőt a köz- és beligazgatás rendes és zavartalan folyama érdekében csak is szakmája és megszabott munkakörében lehet alkalmazni.

b) Fegyelmi büntetés terhe mellett megtiltották a városi tisztviselőknek bármely ügy „szorgalmazását,” magánhivatal elvállalását, a magánfelek érdekében való eljárást és ajándék elfogadását.

c) Meghatározták a tisztviselők hivatalban tartózkodásának idejét is; naponta reggel nyolctól déli 12 óráig, illetve – vasárnapokat és ünnepeket kivéve – három órától hat óráig. A tanács felhatalmazást kapott arra, hogy heti és országos vásári napokra a rendőri osztály és az

⁴²² Sz. Kjkv. 1871:228

⁴²³ Db. 1872. január 13. 9. sz. Debreczen sz. k. város szervező küldöttségének jelentése a közgyűléshez., A szervezési munkálatokhoz: AH. 1872. január 17. 8. sz. A városunk szervezését tárgyzó küldöttségi javaslat.

adószedői tisztség személyzetének munkaidejét reggel nyolctól délután egy óráig kiterjeszthesse.

d) A tisztviselőket, valamint a segéd- és kezelőszemélyzetet irodaszer-átalánnyal rendelték ellátni, a tanács ugyanis csak a papírt, nyomtatványokat és a tintát biztosította részükre.

e) Elhatározták, hogy a tisztviselők mellett és a hivatalokban alkalmazott hivataloszolnokokat, rendőröket, pusztázókat és más cselédeket hivatalos teendőikön kívül más, különösen házi és egyéb gazdasági foglalkozásra alkalmazni nem szabad.

f) A rendőrkapitánytól és az alkapitánytól jogvégzettséget,

g) a tiszti és kórházi főorvostól, a kerületi orvosoktól pedig a magyar államban érvényes orvosi, sebészi oklevél mellett legalább két évi gyakorlatot követeltek meg.

h) A főispán által az 1870:XLII. tc. 53. §-ának g pontja alapján kinevezhető tiszteletbeli tisztviselőket a rendes tisztviselők közé sorolták,

j) eszerint őket is megillette, – mint minden tisztviselőt, az aljegyzőket, az alügyészt, az alkapitányt, az adópénztárnokot és a kórházi főorvost is beleértve – a közgyűlésen való szavazati jog a törvény 47. §-a alapján.

k) A két útbiztos fizetési járandóságát az utak fenntartására rendelt közmunkaváltság díjából rendelték fedezni.

l) Megállapították, hogy a pusztai rendőrség fontos feladatának csak úgy tud eleget tenni, ha a városi külterület felső és alsó részének alkalmas pontján fog állomásozni.

n) Az erdei és más csőszök alkalmazásának feltételeit a háztartási és közigazgatási szakbizottság által előterjesztendő rendezési javaslatig nem változtatta meg a közgyűlés.⁴²⁴

A harmadik alválasztmányának az árvaszéki szervezet tárgyában készített javaslatát is részletes vizsgálat alá vette a közgyűlés. E testület és a bizottság véleménye között nem volt lényeges ellentét a javaslat alapelveire nézve. Tartalmazta a jelentés, hogy a tiszti ügyészekre előírt szabály szerint kell eljárni az árvaszéknél működő ügyészknél is, különös tekintettel az árvaszék nevében folytatandó perekben.⁴²⁵

⁴²⁴ Sz. Kjkv. 1871:228., Uő. 1993. 80.

⁴²⁵ Sz. Kjkv. 1871:228., A törvényhatóságok átszervezéséhez: Db. 1872. február 20. 37. sz. A törvényhatóságok szervezése., Db. 1872. február 21. 38. sz. A törvényhatóságok szervezése., Db. 1872. február 23. 39. sz. A törvényhatóságok szervezése., Db. 1872. február 26. 41. sz. A törvényhatóságok szervezése. Nagyváradral kapcsolatban: Db. 1872. március 2. 45. sz. A törvényhatóságok szervezése., Db. 1872. március 4. 46. sz. A törvényhatóságok szervezése.

5. A „belügyér”-i jelentések

A törvényben azon veszélyes elv érvényesülését látták a városok, miszerint a törvényhatóságok a kormány, vagy az őt képviselő „közegek” tetszése szerint kötelesek politikájukat és közigazgatásukat meghatározni. Ez a feltevés igazolódott. A napi sajtó szerint a törvényhatóságok hiába terjesztették fel szervezési munkálataikat, amelyek tükrözték sajátosságaikat anélkül, hogy a kormányzást megnehezítették volna, ám a belügyminiszter tetszése szerint vetette el a legegyszerűbb szervezeti munkálatokat is.⁴²⁶ A valóságban ez akkor történt meg, ha a szervezeti szabályzat ellenkezett a törvény rendelkezéseivel.

A szervezési munkálatokat Szegeden időben befejezték, így a város a közigazgatási reformterveket elsőként terjesztette fel a belügyminisztériumhoz jóváhagyás végett, „s így valószínűleg be fog teljesedni azon előremondásunk is, hogy a szabad királyi városok közt Szeged lesz az első, mely az új törvény alapján szervezkedni fog.”⁴²⁷ Debrecenben a javaslat felterjesztése korántsem ment ilyen hamar végbe, mintegy hat hónap késéssel történt csak meg.⁴²⁸ Adódott ez abból, Szegeden a javaslat kapcsán nagyobb volt az egyetértés a képviselők között és jobban ragaszkodtak a törvény előírásaihoz. Szegeden a szervező küldöttség tagjai (50 fő) által létrehozott munka kitüntetését érdemelt volna. Főleg Mészáros György főjegyző tevékenysége, aki hozzájárult kész javaslatával a gyorsabb munkavégzéshez. Dáni Ferenc buzdító szavai hatására a lelkes szervező küldöttség hamar be tudta fejezni a város átépítését.

Ez azonban nem mondható el Kecskemétről, Aradról és Debrecenről. Kecskeméten és Aradon a megalakított küldöttségek és azok alválasztmányai még október 29-ig sem ültek össze. Ez annak a következménye volt, hogy a városoknak nem volt olyan vezetője, mint Szegednek. Aradon és Kecskeméten kívül más szabad királyi városok is mintaként kezelték a Szegeden korán elfogadott városátszervezési tervet.⁴²⁹

A belügyminisztériumban dicséretben részesítették Szeged javaslatát, más, azzal egyidőben felterjesztett városi terveket viszont elutasítottak. Szegeden reménykedtek a mihamarabbi jóváhagyásban. A közgyűlés utolsó ülésén meg akarták vitatni a már elfogadott tervet, majd pedig kijelölni a választási elnököt, létrehozni az igazoló és bíráló választmányokat, hogy a tisztújítást még december végéig megtarthassák.

⁴²⁶ Db. 1872. április 8. 70. sz. A miniszteri leírát megérkezett Debrecen városába, tudhatjuk meg a Debrecen soraiból.

⁴²⁷ SzH. 1871. október 29. 130. sz.

⁴²⁸ AH. 1872. február 21. 23. sz. A város-szervezési munkálat felterjesztése. A belügyminiszter sürgette a munka mihamarabbi befejezését. Db. Kjkv. 1872:11.

⁴²⁹ Uő. 1984. 13.

Kecskemét város képviselőtestülete elfogadta a szegedi terveket. Valószínűnek tartották, hogy Aradon is hasonlóképpen fognak cselekedni a vezetők, hiszen kevés volt az olyan ember, aki ezt a hatalmas munkát véghez tudta volna vinni.⁴³⁰

Azonban Debrecenben és Szegeden is a belügyminiszteri jelentés a javaslatot csak módosításokkal együtt fogadta el.⁴³¹

Debrecen törvényhatóságának szervezésével foglalkozó, január 20. és 24. között állandóan ülésező közgyűlés által a miniszterhez felterjesztett javaslatban a köztörvényhatóságok rendezéséről szóló 1870:XLII. tc. 91. § b, c, d, f, g pontja alatt meghatározott feladatok szerepeltek:

- a) a választókerület megalakítása;
- b) a tisztikar, a szolgálószemélyzet létszámának, hatáskörének, a munkafelosztásának, a fizetések mennyiségének és a napidíjak fokozatának meghatározása;
- c) a törvény 64. §-ában említett szervezet kialakítása;
- d) a választókerületek választói névjegyzékének megállapítása és végül
- e) a legtöbb adót fizetők névsorának rögzítése és felülvizsgálata.

5.1. Az első belügyi leirat

A debreceni javaslatot a belügyminiszter a törvény által reá ruházott jogoknál fogva a következő észrevételek mellett erősítette meg.

1. Azt, hogy a városi hatóságnál külön közigazgatási és gazdasági tanácsot hozzanak létre, nem támogatta, mondván, hogy ez nem egyeztethető össze a törvény 44. §-ában körülírt teendők ellátásával. A jogszabály 14. §-ában foglaltak csakis a városi tanácsot illették meg, amelyben utalás található a fentebb említett szakaszra. Egy olyan testület, amelyet a közgyűléshez tartozó tárgyak előkészítésére nézve az állandó választmányok ügykörével láttak volna el, a város szervezetében nem kaphatott helyet. A városi tanács hatósága alól egyes tárgyak szabályrendelet útján nem vonhatók el. A törvényhatósági bizottság és a tárgyak főbb ágazatai szerint állandó bizottmányokat hozhatott volna létre, amelyek a közgyűlésnek lettek volna alárendelve, de csupán véleményező hatáskörrel. Az egyes szakágak köréhez tartozó ügyeket tárgyalhatták volna, vagy azokat, amelyeket a közgyűlés, illetve a tanács a hatáskörükbe utalt volna. Egyes kérdések megvitatására külön bizottságot is létrehozhatott a közgyűlés. A javaslatban rögzített tanácsi hatásköröket a városi tanácsos és

⁴³⁰ SzH. 1871. november 10. 135. sz. Szeged város közgyűlése 1871. november 6-án.

⁴³¹ A belügyminiszter leirata. Db. Kjkv. 1872:88. Ehhez kapcsolódik még: Db. Kjkv. 1872:112., 115., Sz. Kjkv. 1872:173.

polgármester látta el. A törvény csak a városi tanácsot ismerte, amelynek minden tagját a törvényben foglalt módon választották meg.

2. Ezek után a közgyűlés hatáskörét tárgyaló fejezet 2. részének a) pontjában foglalt azon általános megoldásra, hogy a közgyűlés a tanácsi előterjesztések felett véglegesen határoz, a következőket jegyezte meg a miniszter. A tanácsi határozatok ellen benyújtott fellebbezésnek, amit a közgyűléshez a törvényhatóság bizottsága által alkotott szabályrendeletek alapján lehet beterjeszteni, csakis a város javadalmát, vagyonát vagy gazdaságát érintő ügyekben van helye. Ez nem vonatkozott a közigazgatás körében, a fennálló törvények és szabályok értelmében hozott tanácsi határozatokra.

A közigazgatás vezetését a tanácsnak kellett gyakorolni, amely a törvény 43. és 63. §-ai szerint sem a közgyűlés, sem a polgármester hatáskörébe nem tartozik. Ennél fogva az általa, mint önálló közigazgatási hatóság által a törvények és szabályok szerint illetékességéhez tartozó ügyekben hozott határozatok ellen nem a közgyűléshez, hanem az illetékes szakminisztériumhoz lehetett fellebbezni. A város javadalmait, vagyonát és gazdászátát érintő ügyekben a harmadfokú döntés mindig a belügyminisztert illette meg.

3. Ugyanazon rész b) pontjában a magánlevéltárnok és segédjének, valamint a magánlevéltári bizottmány tagjainak megválasztása iránt foglalt intézkedéssel kapcsolatban a belügyminiszter megjegyezte, hogy a törvény 65. §-a szerint a levéltárnok kinevezése a főispánt illeti, de nincs ellenére, hogy a törvény értelmében a főispán által kinevezendő levéltárnok mellé a város magánügyeire vonatkozó levéltár kezelésére egy levéltárnokot válasszanak meg. Létrehozhatnak egy levéltári szakbizottmányt is.

4. A költségvetés keretén túlterjedő rendkívüli kiadások iránti intézkedés a közgyűlés hatásköréhez tartozik. Ilyen esetekben a határozatokat a kormány helybenhagyásának hiányában nem lehet végrehajtani.

5. A kormány által kiállított találmányi szabadalmat az arra kijelölt lapban mindig hivatalból kell közzétenni. E szabadalmakat másodszor már nem kell kihirdetni a közgyűlésen. Az érdemben felmerülő kérdésekben pedig nem a közgyűlés, hanem a tanács fog dönteni.⁴³²

Szeged belügyeibe való avatkozásról szóló részt egészen mellőzendőnek tartotta a belügyminisztérium, mivel az félreértésre adhatott volna okot, hiszen a város csak a saját hatáskörében intézkedhetett, amelynek keretében a kormány és a törvényhatóság viszonyát nem volt joga rendezni.⁴³³

⁴³² Db. 1872. április 18. 78. sz. Debreczen sz. k. város szervezése ügyében kiadott belügyminiszteri leirat.

⁴³³ SzH. 1871. december 3. 145. sz. Szeged szabad királyi város választó polgáraihoz.

6. Ugyanazon résznek az s) pontjánál figyelmeztette Tóth Vilmos Debrecent, hogy a törvény 9. §-a szerint a törvényhatóság árva- és gyámhatósági jogait az állandó árvaszék által gyakorolja, minélfogva az árvákat és a gondnokoltakat illető ingatlan vagyon eladása vagy megtartása iránt a szabályszerű fellebbezési módozatok között csakis az árvaszék határozhat.

7. A rendkívüli közgyűlés 20 bizottsági tag kérésére történő egybehívását nem hagyta jóvá a miniszter, mert a törvény 42. §-a a rendkívüli közgyűlések tartásának esetére vonatkozik, ezért a szabályrendeletek a törvényes jogokon túl nem terjedhetnek. Debrecenhez hasonlóan a szegedi javaslatban is kifogásolták a rendkívüli közgyűlés egybehívásának formáját. Pontosítására várt a polgármester jogköre is a tekintetben, hogy hogyan hozhat létre és szüntethet meg hivatalt a közgyűlés beleegyezésével.⁴³⁴

8. A debreceni munkálatnak a tanács hatáskörét tárgyaló részére a miniszter megjegyezte, hogy a rendőrkapitány, aki a IV. fejezetben említett ügyekben elsőfokon jár el és önállóan intézkedik, nem állhat az élén a rendőri intézkedés ellen felmerülő fellebbezések tárgyalására hivatott tanácsú ügyosztálynak. Sem ő, sem valamely alárendelt hivatalnok nem lehetett előadója a saját intézkedései ellen benyújtott jogorvoslatnak a tanácsülésben. Miután a rendőrkapitány a hivatali ügyekkel eléggé le volt terhelve és azok pontos teljesítését el is várták, célszerű lett volna mindazon ügyeket, amelyek a rendőrkapitány elsőfokú hatásköréhez nem tartoztak valamely egyéb ügyosztályba áttenni, és az említett szabályzatokat ennek megfelelően módosítani.⁴³⁵

9. Az 1. sz. mellékben leírt intézkedéseket változatlanul fenntartandóknak vélte a miniszter, amelyek a tisztviselők, a segéd-, a kezelő- és a szolgálatszemélyzetre vonatkoztak.

10. A kapitányi teendőknél, az alkapitánynak a kapitányhoz való, valamint utóbbinak a közgyűléshez fűződő viszonyának, fennálló felelősségének határozottabb megfogalmazására hívta fel a figyelmet a miniszter. Nem volt megengedhető, hogy az alkapitány, mint a rendőri ügyek főkapitányi előadója a szabályrendelet által részére kijelölt ügykörökben a főkapitánytól függetlenül, önállóan is alkothasson rendelkezést, mert a főkapitány a hozzá utasított ügyekben, mint önálló hatósági közeg van csak feljogosítva határozatok meghozatalára. E hatáskörére nézve minden megosztást kizáró felelősség állt fenn. Így az alkapitány egy ügy ellátására csak a főkapitány felelőssége mellett lehet felhatalmazva.

11. Részletesebben kellett volna kidolgozni azokat az eseteket, amelyekben a főkapitány békebírósági hatásköre továbbra is fennállna.

12. A rendőri pénzbírságok beszedését a rendőrkapitány hatáskörétől egészen el kellene határolni, és a tanácsra lehetne bízni. A tanács indítványozhatja a bírság összegeinek

⁴³⁴ SzH. 1871:145.

⁴³⁵ Db. 1872. április 18. 78. sz. Debreczen sz. k. város szervezése ügyében kiadott belügyminiszteri leirat.

behajtását a városi pénztárnál bevételként. Hasonló módon lehetne behajtani a kórházi, a rabtartási járadékokat és a közmunkaváltsági hátralékot is.⁴³⁶

A Szegedre beérkezett módosító javaslatok a rendőrkapitány hatáskörét csak néhány pontban érintették. A kiszabott pénzbírság behajtására vonatkozólag azt javasolta, hogy a tanács a bírságokat a határozat jogerőre emelkedése után a közpénztárnál bevételként előírhasssa.⁴³⁷ Tóth Vilmos a törvény 17. §-ára hivatkozva érvénytelenítette a szegedi tervezet azon rendelkezését, amely a 20-200 ft-ig terjedő lakossági díjak beszedésére irányult, mondván e díjakat csakis azok a hivatalok szedhetik, amelyek a terheket teljesen a községi vagyontól fedezik.⁴³⁸

13. A miniszter nem javasolta, hogy a debreceni magánlevéltárnak önálló határozathozatali és a pénzkérdésekben döntési jogosultsága legyen. Illetékes hatóságul a közgyűlést, illetve a városi tanácsot jelölte meg. A városi közgyűlés az ügykezelési ágra helyi szakosztályt hozhatott létre, amely véleményt nyilvánított csak, hasonlóan a többi, már fentebb említett osztállyal egyetemben.

A tiszti és szolgaszemélyzet létszámát, illetve fizetéseit az eddigiekhez képest aránytalanul magasabban állapította meg Debrecen. Ez 46,649 ft 45 kr költségtöbblet okozott az 1870. évi köz költség-előirányzattal szemben, amely már ekkor is 12,524 ft 43 és fél kr-nyi hiányt mutatott és 59,176 ft 88 és fél kr deficitet idézett elő.

A tiszti fizetések méltányos emeléséhez hozzájárult volna a belügyminiszter, de a pénztári mérlegre tekintettel azt a községi pótdadó mellőzésével alig lehetett volna kivitelezni. Ezért azt nem támogatta. Debrecen szervezetének véglegesítésekor a tisztviselői létszámot és a fizetéseket a valódi szükségleteknek megfelelően, a városi bevételek korlátai között állapították meg. Ez annál is inkább ajánlatos volt, mivel a város közigazgatási költségeinek fedezésében egyedül magára számíthatott, az állam részéről semminemű segílyt vagy térítést nem kapott.⁴³⁹

Szegeden a leirat szintén érintette a tiszti fizetéseket. A megállapított összegeket olyan magasnak találta, hogy az a város rossz anyagi helyzete mellett a polgárok újabb adókkal való megterhelését okozhatja. A Szegeden tervezett fizetésemelésekkel 20-25 ezer ft kiadási többlet keletkezett volna az évi budgetben. A belügyminiszter elutasította a javaslatot és a

⁴³⁶ Db. 1872. április 19. /Rendkívüli kiadás/ Debreczen sz. k. város szervezése ügyében kiadott belügyminiszteri leirat.

⁴³⁷ SzH. 1871. november 29. 143. sz.

⁴³⁸ SzH. 1871. december 3. 145. sz. Szeged szabad királyi város választó polgáraihoz.

⁴³⁹ Db. 1872. április 19. Debreczen sz. k. város szervezése ügyében kiadott belügyminiszteri leirat. (Buda, 1872. március 25-én Tóth Vilmos)

fizetéseket a korábbi szinten hagyta. Kivételt a főjegyzői (1700 ft), az árvaszéki ülnöki (1200 ft), a közgyámi (800 ft) és a fogalmazói (600 ft) fizetések vonatkozásában tett.⁴⁴⁰

A javaslat szerint Debrecenben az árvapénzek kezelésénél rendszeresített kamatkülönbségből eredő összegeket a közpénztár javára fordították volna. A miniszter figyelmeztette a várost, hogy a 2 %-nyi különbözetből nyert összegeket csakis az árvapénztár biztosítására, vagyis ezen intézmény tartalékalapjának folyamatos gyarapítására lehet fordítani. A kiadások ily módon történő fedezése csak akkor lett volna indokolt, ha az említett pénztári tartalékalap már olyan biztosítási összeggel rendelkezett volna, amely a további növelést feleslegessé tette volna.

A 4. mellékletben feltüntetett napidíjak vonatkozásában azt jegyezte meg a miniszter, hogy a nagyobb városok és a megyék tisztviselői napidíjaiban négy osztályt kell kialakítani:

a) Az első osztályba a polgármester, mint a város első tisztviselője 5 ft-nyi napdíjjal tarozott volna.

b) A második osztályt a főkapitány, a tanácsnokok, a főjegyző, az árvaszéki elnök és ülnökök, a főügyész, a főmérnök, a főorvos és a bizottmányi tagok 4 ft napdíjjal alkották volna.

c) A harmadik osztályba a főszámvevő, a főpénztárnok, az aljegyzők, a közgyám, az alkapitány, a levéltárnok és az alorvos 3 ft-nyi napdíjjal kerültek volna.

d) A negyedik osztályt a többi tisztviselők 2 ft 50 krajcárnyi napdíjjal képezték volna.

e) Végül pedig a négy osztályon felül külön kellett volna rögzíteni a szolgaszemélyzet 1 ft-nyi napdíjjal.

Ezeket a napdíjakat a város határán kívül, vidéki kiküldetéseknél számíthatták fel. Erre vonatkozóan figyelembevételre ajánlotta a miniszter az 1870:XLII. tc. 90 §-ának rendelkezéseit is.⁴⁴¹

A belügyi leirat Szegeden is módosította a napidíjakat. A miniszter utasította a szegedi közgyűlést, akárcsak a debrecenit, hogy a javasolt módosításokat a város hajtsa végre és terjessze föl a belügyminiszterhez újbóli jóváhagyás végett, továbbá tegyen eleget a 92. §-ban írottaknak.

Szegeden az első pont mellett Magyar János szólalt fel a közgyűlésen. Óvni kívánta a jogtalan beavatkozásoktól a törvényhatóságot. A többség támogatásával a második és harmadik pontot is elfogadták. A negyedik pontnál Magyar János szintén az eredeti javaslatát

⁴⁴⁰ SzH. 1871. december 3. 145. sz. Szeged szabad királyi város választó polgáraihoz.

⁴⁴¹ Db. 1872. április 19. Debreczen sz. k. város szervezése ügyében kiadott belügyminiszteri leirat.

óhajtotta fenntartani, amit Mészáros György támogató felszólalása következtében elfogadtak.⁴⁴²

A belügyminiszteri leirat a segédmérnöki hivatal, valamint a fogalmazói, gyakornoki állomások megszervezését nem találta szükségesnek Szegeden. A fogalmazó helyett az aljegyzői elnevezést ajánlotta. A közgyűlés a fogalmazói elnevezést nem kívánta módosítani, hiszen az aljegyzői álláshoz jogvégzettséget követeltek meg.

A tisztí fizetésekre vonatkozólag Mészáros György kimutatta, hogy a leiratban közölt számítás téves és 10.000 ft-nál nagyobb kiadást nem eredményezne a bérek megváltoztatása. Számításai szerint ez a többlet még 7000 ft-ot sem tett volna ki, ami csak látszólagos, hiszen az igazi pénzkadás 6000 ft alatt van. Abban állapodtak meg, hogy a fizetések egy részét 10 %-kal, másokét pedig, a tisztí főorvosét, az erdőmesterét, a közgyámét, az ellenőré, az állatorvosét, stb. nagyobb összeggel is szállítsák le. Ezzel a kiadás 900 ft-tal csökkent volna. A napidíjakat azonban változatlanul hagyták.

A részletes javaslat körül hosszú vita bontakozott ki, amely révén némi módosításokkal a főjegyző, Mészáros György által beterjesztett tervezetet fogadták el.⁴⁴³

5.2. A második belügyi leirat

Mindkét városba még egy belügyminiszteri leirat érkezett. Debrecenben az 1870:XLII. tc. értelmében felállítandó árvaszék és árvavagyon ügyében tartott közgyűlésről felterjesztett szabályrendeletet a következő észrevételekkel erősítette meg a miniszter.

Megjegyezte, hogy közgyámi tisztet is létre kell hozni, amit nem lehet mellőzni azzal, hogy a közgyám hatáskörét az árvaszéki ülnökök feladataival szélesítették volna. A közgyámi hivatalt úgy kellett kialakítani, hogy az a tisztviselők létszámát ne növelje. Az árvaszéki perekben első fokon a területileg illetékes magyar királyi törvényszék fog eljárni, míg a pesti, magyar királyi ítélőtáblát jelölték ki fellebbviteli fórumként.

Az árvák és a gondnokoltak javainak eladására vagy cseréjére vonatkozó okmányt a közgyűlésnek helybenhagyás végett be kellett terjeszteni. Az árva- és gyámhatóság gyakorlására az árvaszék lett volna feljogosítva. Nem volt összeegyeztethető a törvénnyel, hogy az árvaszék hatáskörét némely ügyekben a közgyűléstől tette függővé.⁴⁴⁴ Az árvák és gondnokoltak törzsvagyonát, amennyire csak lehetett sértetlenül kellett hagyni. E cél elérhető lett volna az eladásra vagy az elcserélésre vonatkozó részletes szabályok megállapításával és a

⁴⁴² Magyar János tevékenységéről lásd: RUSZOLY, 1991./a 648.

⁴⁴³ SzH. 1871. december 3. 145. sz. Szeged szabad királyi város választó polgáraihoz., Uő. 1991./a 648., Uő. 2004. 11. Lásd még: AH. 1872. április 24. 49. sz. A szervezési tervezetre tett miniszteri észrevételek.

⁴⁴⁴ SzH. 1871:145.

tiszti ügyésznek, mint az árvaszék tagjának az 1870:XLII. tc. 60. §-a értelmében arra való kötelezésével, hogy felügyeljen arra, hogy az említett ügyben megállapított szabályrendeletet az árvaszék pontosan betartsa, és ha attól eltérő árvaszéki határozatok születnének, azok ellen jogorvoslattal éljen.

Az 5. § 1. pontjában a gondnokoltakat a gondnokság alól az árvaszék menthette fel. Ez módosítást igényelt a január 30-án kelt 3091 sz. körrendelet II. cikke értelmében, miszerint nagykorúaknak gondnokság alá helyezését célzó kérvények ügyében a bíróság az illetékes. Ez a szerv járt el az általa elrendelt gondnokság megszüntetésében is.⁴⁴⁵ A 6. § az ügyvitellel kapcsolatban fogalmazta meg a követelményeket, amelyekre a fennálló törvényes szabályok voltak az irányadók. Az árvaügyekben a törvényhatóságban a bevett gyakorlatot fenntartották.

Az árvapénztáraknak kellett vezetni az árvakönyvet. Ez a közgyám feladata volt, miután a gyám kötelességéhez tartozott, hogy az árvákat és a gondnokoltakat nyilvántartsa, felügyelje a gyámok és gondnokok feladatának ellátását. A „gyümölcsöztetés”-re elhelyezett árvapénzek után fizetendő 7 % kamat hetedik része a városi pénztárt illetve volna meg.⁴⁴⁶ Megjegyezték, hogy az árvaszék ne csak a vagyonos, hanem a vagyontalan árvákkal is foglalkozzon. E feladatokkal járó kötelességek a törvényhatóságot terhelték. Az árvapénztár kezeléséből származó jövedelemnek az volt a rendeltetése, hogy abból árvapénztári tartalékalapot létesítsenek azért, hogy a károk az arra jogosult személyeknek megtéríthetők legyenek, „így a városra nehezedő kártérítés terhe kikerültessek vagy legalábbis enyhíttessék.”⁴⁴⁷

Debrecenben még fentiekén kívül további módosításokat tartott szükségesnek a belügyminiszter. A kérdéses 1 %-nak a városi pénztárba való utalását csak akkor engedélyezte, ha az árvapénztári tartalékalap oly nagy mértékű volt, ami elégséges fedezetet nyújtott az esetleges károkra. Ellenkező esetben a város jövedelmei az árva és gyámhatósággal járó költségek fedezésére elégtelenek lettek volna. A fent említett tervet úgy módosították, hogy a 7 %-os kamat hetedik részének a fele az árvapénztári tartalékalapot, a többi pedig a kezelés fejében a városi pénztárt illetve. Az árvapénzek kezelésével kapcsolatban a városi törvényszék által 1868. november 18-án kiadott 1967. sz. szabályzatról és az árvaszék szervezéséről szóló szabályrendelet 13. §-áról a miniszter a következőket jegyezte meg. Az érintett utasítás kibocsátása idején fennállt bírósági és gyámhatósági szervezet az 1870:XLII. tc. 8. és 9. §-ai folytán megváltozott, ezért célszerű lenne a szóban forgó utasítást megváltoztatni.

⁴⁴⁵ Db. 1872. április 22. 80. sz.

⁴⁴⁶ Db. 1872:80.

⁴⁴⁷ Db. 1872:80.

Szegeden is az árvaszék szervezetére vonatkozott a második miniszteri leirat. Minden változtatás nélkül helyben hagyták, de a gyakorlatra vonatkozó eljárási javaslat kidolgozását a város feladatai közé sorolták.⁴⁴⁸

Debrecenben 1872. május 11-én tartott közgyűlésen határoztak a belügyi leiratban javasolt módosításokról. Azt a véleményt mindenki elfogadta, hogy a javaslatához indokolást is fűzzenek. A tanácsban külön gazdasági és külön közigazgatási osztályt terveztek létrehozni. A magánlevéltár ügyében készült javaslatot továbbra is fenntartották, hiszen e tagokat nem a tisztújítás alkalmával választották volna meg, hanem a közgyűlésen, kijelölés nélkül.⁴⁴⁹ A május 13-i közgyűlésen befejeződtek a belügyminiszteri javaslatok tárgyalásai. Az alkapitányi és a kapitányi hivatal fogalmazói állását eltörölték, az ötödik erdési hely betöltetlen maradt, a két „díjhajtói” biztosi állást megszüntettek, és elrendelték a közgyámi tisztség felállítását.

Az árvapénztárnok lett a közgyám. Az árvapénzek kamatának 7 %-ra emelését elvetették és az eddigi gyakorlatot tartották fenn. Az őrzési díjból tartalékalap létrehozását rendelték el 5000 ft erejéig. A közgyűlési módosítások szerint a négy fogalmazói és az öt alkapitányi állás megmaradt, viszont egy díjhajtói és három hajdúi tisztséget töröltek. Simonffi Imre főkapitány indítványára a közgyámi állomást nem egyesítették az árvapénztárral, hanem külön 1000 ft fizetéssel hozták létre.

E tárgykörben május 22-én tartottak közgyűlést.⁴⁵⁰ Ezen a közgyűlésen elfogadták a javaslatot, amelyhez néhány módosítást terjesztettek be. A javaslatot 23-án hitelesítették. A helyben hagyott terveket május 28-án postázták. A küldöttség pedig egy nappal később ment fel a fővárosba.⁴⁵¹ A belügyminiszter előtt a város tervezetét Kovács Lajos, Oláh Károly főjegyző és Molnár György képviselő adta elő. A szervezőküldöttség június 3-án tért haza a minisztériumból és elmondták, hogy minden a legnagyobb rendben történt. A javaslatot elfogadták.⁴⁵²

A belügyminiszteri jelentésekből kitűnik, hogy a szegedi tervezettel kevesebb gond volt, mint a debrecenivel. Ez annak volt a következménye, hogy a szegedi képviselők pontosan betartották az előírtakat, amelyet alátámaszt az tény is, hogy a belügyminiszteri leirat sokszor törvényellenesnek ítélte meg a cívis város szervezeti szabálytervezet egyes rendelkezéseit. Ezt volt az oka, hogy Debrecenben tovább tartottak a munkálatok.

⁴⁴⁸ SzH. 1871. december 3. 145. sz. Szeged szabad királyi város választó polgáraihoz., Uő. 2004. 11.

⁴⁴⁹ Db. 1872. május 11. 94. sz.

⁴⁵⁰ Db. 1872. május 14. 96. sz.

⁴⁵¹ Db. 1872. május 22. 101. sz.

⁴⁵² Db. 1872. június 3. 109. sz.

VIII. A törvényhatóságok szervezete

1. A városok közigazgatás-szervezeti megoldásai

Mindkét városban nagy küzdelem bontakozott ki a belső szervezeti szabályok gyakorlati megvalósítása körül. Ha ugyanis egy, a helyi állapotoknak megfelelő, reális és célszerűnek mondható szabályzatot fogadott el a város, akkor azt a belügyminiszter sok esetben nem támogatta, mert úgy vélte, hogy nem felel meg a törvényi előírásoknak. Ez ellentétet gerjesztett a városok és a minisztérium között. Nem volt előnyös, ha a belügyminiszter megsemmisít minden, a hagyományhoz hű rendelkezést.

A szervezeti szabályzatnak rögzítenie kellett mindkét városban azon elveket, amelyeket a legideálisabbnak véltek, amelyeket az alkotmányosság helyreállítása szempontjából fontos 1867-es közgyűlések fogadtak el. A két város egymástól sok tekintetben eltérően szabályozta a közigazgatást. Ennek következtében vannak olyan rendelkezések, amelyek csak az egyik szervezeti szabályzatban találhatók meg. Mivel a dolgozatom célja, hogy bemutassa a törvényhatóságok új berendezkedését, ezért elengedhetetlennek tartottam, hogy e különbségeket is ismertessem. A jegyzőkönyvekből lehet tudni, hogy ha a város egy tisztséget vagy hivatalt nem szabályozott, az nem jelentette azt, hogy nem is létezett. Ebben az esetben a bizottsági jegyzőkönyvek adnak eligazítást a kutatóknak. A törvényhatóságok összehasonlított közigazgatási szervezete a szabályzatokban rögzített sorrend szerint kerülnek bemutatásra.

1.1. A város hatósága

Szeged és Debrecen szabad királyi városok, mint köztörvényhatóságok belügyeiket az 1870:XLII. tc. értelmében és annak korlátai közt önállóan intézték. Hatóságuk kiterjedt a város területén lakó vagy tartózkodó minden személyre és területükön lévő minden vagyponra.

Nem vonatkoztak ezek az általános szabályok:

a) a hadseregnek, a haditengerészetnek és a honvédségnek tényleges szolgálatban álló tagjaira, a katonai szolgálatra vonatkozó és általában az 1867:XII. tc. 14. §-a és az 1868:XL tc. 54. §-a szerint a katonai bíróság hatásköréhez tartozó ügyekre.⁴⁵³

b) A királynak és udvarának állandó, vagy ideiglenes lakhelyül szolgáló épületekre és azok tartozékaira.

c) Kizárólag erődítési és más katonai célokra használt épületre vagy helyiségre a használat tartama alatt.

⁴⁵³ MÁRKUS, 1896./e 333-346., Uő. 1896./g 470-480.

Debrecenben az ügymenet gyorsítása és a siker biztosítása érdekében a közigazgatási és a gazdasági ügyek kezelését elkülönítették egymástól. Azonban a gazdasági ügyek feletti intézkedés is elsősorban a tanács hatásköréhez tartozott, ahol külön gazdasági ügyosztály létrehozását rendelték el.

A két szabad királyi város belügyi autonómiáját az 1870:XLII. tc. korláta között a törvényhatósági bizottság közgyűlése, a polgármester, a tanács, a rendőrkapitány és az árvaszék által gyakorolta.⁴⁵⁴

1.2. A törvényhatósági bizottság

Szegeden a törvényhatósági bizottság szervezetét és hatáskörét az 1870:XLII. tc. II. és III. fejezete szerint állapították meg; utóbbi alá a törvény 43. §-ában felsorolt ügyeken felül még a következők tartoztak: minden közjogi ügy, azokra vonatkozó kormányrendeletek, hatósági levelezések és magánkérelmek az 1870:XLII. tc. 1-ső § c pontjának korlátaiban belül.

A város és hatóságának jogai a következők voltak: a város határait és törvényhatóságának illetőségét érintő kérdések; az egyházi pártfogói jog gyakorlása; a város nevében sommás bírói eljárásra nem utalt magánjogi követelések iránti per megindításának vagy megszüntetésének elrendelése; egyezségek helybenhagyása és ezen ügyekben a város pecsétje alatt meghatalmazó levelek kiadása; a jóváhagyott költségvetésben elő nem forduló kiadásoknak, mint az ajándékoknak és a jutalmaknak a megszavazása; mindennemű köztartozásbeli elengedések; jótékony alapítványok létrehozása; a törvényhatóság kezelése és felügyelete alatt álló pénztárak számadásának elbírálása, a kezelők felmentése és marasztalása; a szakbizottságok alakítása; minden egyéb köz- és beligazgatási, a közrendtartási ügy, melyeket fontosságuk miatt vagy a közgyűlés rendelt magához, vagy a kormány, a főispán, a polgármester, a tanács utalt közgyűlési tárgyalás alá. A polgármester intézkedései és a tanács határozatai ellen benyújtott föllebbezések másodfokú ellátása; a tisztviselőknek, a kezelő- és a segédszemélyeknek nyolc napot meghaladó időtartamra történő szabadságolása.

A debreceni és a szegedi közgyűlés hatásköréhez hozzátartoztak még: a szabályrendeletek alkotása, amelyre a szegedi közgyűlésnek is volt lehetősége; a közigazgatási és választó kerületek alakítása; a törvényhatósági közlekedési vonalak, a közművek, az építkezések, a közmunka feletti intézkedés; a kölcsönvételek, a törzsvagyon

⁴⁵⁴ Sz. Kjkv. 1871:232., A szervezeti szabályzatot Debrecenben nem foglalták jegyzőkönyvbe, hanem a városi tanácsi iratok között lehet megtalálni. HBML Debrecen Városi Tanácsának Iratai (1871) 1872-1929. IV. B. 1405./b.1. 5641/1872. A bevezetőt KOMORÓCZY György írta, amelyben utalást találunk a 88. számú jegyzőkönyvre 1872-ben. Ez azonban csak a BM. rendeletét tartalmazza e témában.

szerezése vagy elidegenítése; a költségvetési előirányzat megállapítása; a zárszámadások megvizsgálása; a tisztviselők, az állandó, az igazoló, a bíráló és a fegyelmi választmány, az egyes küldöttségek megválasztása; a főispán által felfüggesztett polgármester helyettesítése, valamint egyéb, a törvény 54. és 55. §-iban meghatározott esetek kivételével; a tisztviselők ellenőrzése, felelősség alóli felmentése, felfüggesztése, valamint ellenük a tisztviselők ellenőrzésének elrendelése; a tisztviselők, a segéd- és kezelőszemélyzet és a szolgák fizetésének szabályozása, felemelése, vagy leszállítása; az új hivatalok és állomások felállítása, vagy a régiéek megszüntetése; a törvényhatóság kezelése vagy felügyelete alatt álló pénztárak megvizsgálása, erre vonatkozó jelentések megtétele; a kérelmezési és levelezési jog gyakorlása; az indítványok tárgyalása; a felirati jog gyakorlása és általában mind azon ügyek, melyeket a törvény vagy a törvényhatóság szabályrendelete kizárólag a közgyűléshez utalt.

A hatáskörébe tartozott még a tanács eljárásának ellenőrzése. A tanács, mint önálló közigazgatási hatóság által a törvény és a szabályok szerint illetékességéhez tartozó közigazgatási ügyekben hozott határozatai ellen az illetékes szakminiszterhez; a város javadalmait, vagyonát és gazdaságát érintő ügyekben hozott határozatok ellen pedig a közgyűléshez lehetett panaszt benyújtani. Az ügyekre vonatkozó kimutatásokat átnézte és azokkal kapcsolatban intézkedett.

A törvényhatósági bizottság tagjai titkos szavazás útján, kijelölés nélkül megválasztották a magánlevéltári bizottmányt, a magánlevéltárnokot és segédjét általános szótöbbséggel, mégpedig a magánlevéltárnokot és segédet élethosszig.

Ez a testületi szerv intézkedett a tartozásbeli elengedések és a költségvetés keretein túlterjedő rendkívüli kiadások felett, amelyekről a szegedi közgyűlés is rendelkezhetett. Azonban a rendkívüli kiadásokat tárgyaló közgyűlési határozatok a kormány jóváhagyása előtt nem voltak végrehajthatók.

A törvényhatósági bizottság gyakorolta a főfelügyeletet a közoktatás, az adó, az árvaügy és az újoncozás felett. Meghatározta a háziadó szükségességét, mennyiségét és kulcsát. Megállapította a közmunka és más közterhek mértékét. Felülvizsgálta a számadásokat. Határozott a városi kötelékbe történő felvételtől és ennek feltételeiről. Intézkedett a marhahús és más szabályozás alá eső élelmiszerek sorsáról. A vám nagyságát szabályozta.

Rendezte a városi és a szomszéd birtokosok közti határkérdéseket, a város és a szomszéd törvényhatóságok közt felmerülő problémákat. Kihirdette az okleveleket és felsőbb helyen kiadott szabadalmakat, kivéve a találmányi szabadalmaikat hasonlóan Szeged város közgyűléséhez. Átvizsgálta a város pereit és az ügyvéd által a tanács, illetőleg a magánlevéltári bizottmány útján negyedévenként beadandó jelentéseket.

Kezelte a város ingó és ingatlan javait, azokról leltárt készített. A polgári és a honossági oklevelek tárgyában intézkedett a tanács előterjesztése alapján. Döntött a közös használati viszonyokból eredő kérdésekben a tanács és a gazdasági bizottmány előterjesztése alapján.

Némelyik hatáskör átfedésben volt a szegedivel, de mégis a debreceni közgyűlés hatáskörének érzékeltetése végett szükségesnek tartottam külön is kiemelni. A debreceni szabályzat részletesebben határozta meg a bizottság hatáskörét.⁴⁵⁵ A törvényhatósági bizottságok legfontosabb feladata a következő évi költségvetés és az előző évi zárszámadás elfogadása volt.⁴⁵⁶

Szegeden az elmúlt évi számadások megvizsgálását mindig tavasszal, a következő évi költségvetést mindig ősszel kellett megállapítani. Ez volt a két legfontosabb ügy, amelyet a törvény külön is nevesített. Ezen felül minden hónapban rendes közgyűlést kellett tartani, de rendkívüli közgyűlést is összehívhattak, ha azt a főispán, a bizottság vagy az előbbi akadályoztatása esetében a polgármester szükségesnek látta.

Debrecenben az elmúlt évről készült számadások megvizsgálásának határidejéül – ellentétben Szegeddel – a következő év június végét határozták meg és a jövő évi költségvetés megállapításának legfeljebb november végéig meg kellett történnie. Rendes közgyűlést tartottak minden hónap első csütörtökén és a következő napokban. Rendkívüli közgyűlést akkor kellett összehívni, ha a körülmények megkívánták, vagy ha a főispán, a bizottmány vagy a polgármester szükségesnek látta. A rendes közgyűlést legalább 24 órával, a rendkívüli ülést pedig legalább a tanácskozás előtt két nappal, a tárgy megnevezésével együtt ki kellett hirdetni és arról a közgyűlési tagokat egyenként írásban kellett értesíteni. A közgyűlés ülései nyilvánosak voltak.

A közgyűlés által szabályszerűen hozott határozatokat 30 napon belül nem lehetett megváltoztatni. Később is csak úgy, ha előzőleg írásban indítványt nyújtották be és az illető szakosztálytól kikért vélemény alapján rendes tárgyalás alá vették.

A közgyűlésnek az önkormányzat körében hozott határozatai elleni föllebbezési idő Szegeden az 1870:XLII. tc. 4. §-a szerint 15 napon belül lehetett fellebbezni, a szabályrendeletek elleni jogorvoslatra ugyanazon törvény 7-ik §-a értelmében a kihirdetéstől számított 30 nap állt rendelkezésre.⁴⁵⁷

Tanácskozási rendjét a két városban a közgyűlés külön szabályrendelettel állapította meg.⁴⁵⁸

⁴⁵⁵ A közgyűlés hatásköréről: SÁRLÓS, 1976. 83-84.

⁴⁵⁶ Uo. 79.

⁴⁵⁷ Uo. 78-79.

⁴⁵⁸ Uo. 84. Szegeden ez korábban is így volt.

Debrecenben a képviselőtestület a közgyűlés tagjait a szervezeti szabályzatban nevezte meg. A közgyűlés elnöke a főispán, akadályoztatása esetén a polgármester, aki szavazati joggal is bírt, további tagjai a jegyzők, a főkapitány, a tanácsnokok, a tiszti ügyész, az árvaszéki elnök és az ülnökök, a közgyám, a pénztárnokok, a főorvos, a főmérnök, a főszámvevő és a közlevéltárnok, továbbá 186 bizottmányi tag, akiknek fele választás útján, fele pedig a legtöbb államadót fizetők közül került ki.⁴⁵⁹ Ezen kívül mindegyik tisztviselő részt vehetett a bizottmányi gyűléseken, de szavazati joggal csak abban az esetben bírtak, ha a bizottsági tagok közé bekerültek, vagy a legtöbb államadót fizetők körébe tartoztak. Az elnök rendszerint nem gyakorolta szavazati jogát, csak szavazategyenlőség esetében, amikor az elnök szava döntött.

Szegeden is hasonló volt a helyzet az elnökségre és a tagokra nézve, de létszáma más volt. E szabályok legtöbbjét a törvény is pontosan meghatározta.⁴⁶⁰ A törvényhatósági bizottság feladatköréből is látszik, hogy a város legfontosabb dolgait intézte. A szervezeti szabályzatok közel azonos módon határozták meg a feladatkörét.

1.3. A városi tanács szervezete és hatásköre

A két város szervezetében az egyik legszembetűnőbb különbség a tanács létrehozásában figyelhető meg.⁴⁶¹ Ezért szükségesnek tartom mindkét városban ezen intézmény részletes bemutatását. Elsőként Szeged város tanácsával foglalkozom.

A tanács hatáskörébe tartoztak azok az ügyek, amelyeket nem soroltak a közgyűlés, a polgármester, a rendőrkapitány és az árvaszék hatáskörébe. Szeged szabad királyi város területére nézve első, a rendőrkapitány által az alább szabályozott hatáskörben ellátott ügyekben pedig másodfokú közigazgatási hatóságot jelentett, egyszersmind a város kezelése, ellenőrzése alatt álló pénztárakra, intézetekre és alapítványokra.

A két város hatósága alá tartozó ügyek elintézésében az előadói rendszer lépett életbe, amely azt jelentette, hogy minden tisztviselő egyben előadó is volt a hozzá tartozó ügyekben.

A szegedi és a debreceni tanács elnöke a polgármester volt, akadályoztatása esetén a főjegyző.⁴⁶² Szavazattal bíró tagjai voltak a polgármesteren kívül a főjegyző, a

⁴⁵⁹ RUSZOLY, 1991./c 640., SARLÓS, 1976. 83.

⁴⁶⁰ RUSZOLY, 1995./b 185. A törvényhatósági bizottságról: VÖRÖS K., 1956. 19-20., Sz. Kjkv. 1871:232., HBML Debrecen Városi Tanácsának Iratai (1871) 1872-1929. IV. B. 1405./b.1. 5641/1872. A köznapi szóhasználat a törvényhatósági bizottságot nevezte közgyűlésnek, amelyet a jegyzőkönyvek is alátámasztanak. EÖTTEVÉNYI, 1911. 254.

⁴⁶¹ A legszembetűnőbb különbség a szervezési javaslatoknál a már említett gazdasági és közigazgatási tanács létrehozásában nyilvánult meg Debrecenben. Igaz, ezt nem fogadták el, de a hatásköri megosztást továbbra is fenntartották.

⁴⁶² SARLÓS, 1976. 79., CSIZMADIA–KOVÁCS–ASZTALOS, 1998. 354.

rendőrkapitány és a négy tanácsnok. Debrecenben a tanácsnokok pontos száma nem volt meghatározva a szabályzatban. A tisztiügyész, a főmérnök, a főorvos, a főszámvevő és a többi, kevésbé jelentős tisztviselő az elnök meghívására köteles volt megjelenni a tanácsülésen, de szavazati joggal nem rendelkeztek.

A tanácsülések nyilvánosak voltak, amelyeket rendszerint hetenként kétszer, maga a tanács által meghatározandó és szokott módon kihirdetendő időben és helyen tartottak. Rendkívüli tanácsülést tarthatott az elnök, ahányszor valamely fontosabb tárgy halaszthatatlan elintézését látta szükségesnek.

A tanácsülésben kellett elintézni mindazon ügyeket, amelyek a köztörvényhatóság kezelése és felügyelete alatt álló pénztárak bevételeit, kiadásait, a helybenhagyott költségvetés akár bevételi, akár kiadási tételeinek megvalósítását, a közköltség-előirányzatba fölvetett közjavadalmak bérbeadásának idejét és módját állapította meg és az ennek folytán megtartott versenyeljárás eredményének elfogadását vagy elutasítását érintette, továbbá az adóösszeírás, a kivetés, a behajtás, az újoncozás, a közmunka, a katonák elszállásolását, a köznevelés, az oktatási- és az iparügyek tartoztak a hatáskörébe. Más hatóságnak fenn nem tartott bármely köz- vagy magánügyben érdemleges intézkedést tanácsülésben kellett meghozni. Ugyan itt kellett megállapítani a tanács által a közgyűlés elé terjesztendő javaslatokat, és itt lehetett véleményt nyilvánítani a kormány részéről a tanács hatáskörébe tartozó ügyekben és el lehetett intézni másodfokon a rendőrkapitány által saját hatáskörében hozott határozatok elleni föllebbezéseket.

Debrecenben a következőképpen szavazták meg a tanács szervezetét, amely így lényegesen eltért a szegedihez képest. Külön közigazgatási és gazdasági osztályt hoztak létre a városi tanácson belül. Ilyen elkülönültség, amely a feladatok még hatékonyabb, célszerűbb és gyorsabb ellátását eredményezte volna, nem jött létre a szegedi tanácson belül.

A közigazgatási ügyek körébe a következők tartoztak: általában a törvény, a rendeletek, a szabályzat és a közgyűlés által a közigazgatási ügyosztály körébe utasított ügyek végrehajtása; különösen a miniszteri rendeletek, a köröztetések, az országos és helyi rendőri, honvédelmi, katonai, közadó, fegyencügyek; a közigazgatási költségvetés tervezése; az alapítványi pénztárak kezelése; a közgyűlési határozatok szerinti felügyelet; a kikölcsonzések; a vagyontalan árvák segítése; az egészségügy, a gázvilágítás, a közkórház, a közbátorság, az iskolai ügyek; az országos közmunkákhoz, a könyöradományok gyűjtéséhez, a hús és más élelmiszerekhez, a vasúthoz, az országúton történő italméréshez, a mértékhitelítéshez, a népszámláláshoz, a statisztikák készítéséhez kapcsolódó feladatok; a bizonyítványok, az előfogatozás, a közlevéltár, az ipar és kereskedelmi ügyek és a találmányi szabadalmak körül felmerülhető kérdések a törvény által meghatározott hatáskörben.

A közigazgatási feladatok mellett a tanácsban az elintézendő munkálatok jelentős részét a gazdasági ügyek képezték. Gazdasági ügyeknek a következőket tekintették: a városi erdészet, az eladandó fa, a cserép és téglák árának meghatározása; a nyomda, a ménes, az igavonó jószág, a takarmány, a szerbtövis irtás, a legeltetés, a haszonbérlet, a színház, a vadászat, a halászat, a vám, a határkérdések, a községi utak, a járdák, a városi jövedelmek, a gazdasági költségvetés tervezése, a középítkezés, a szépítés, a városi követelések behajtása, az adósságainak törlesztése, a város által fölveendő kölcsönök, a „követelési és szenvedőleges” perek a magánlevéltári bizottmánynak fenntartottak kivételével, a város köztulajdoni viszonyait érintő számadások, az egyházi és iskolai építkezések, a községi kötelekbe felvétel, a polgárosítás, az elengedések, a segedelmezések, a dologház, a város vagyonaira kivetett adó elleni felszólalások és a nyugdíjazások.

A debreceni vagyona, a haszonbérben levő birtokokra és épületekre történő felügyeletet a tanács tagjai és a tisztviselők közt osztották fel. Tapasztalataikról a tanácsnak három hónaponként, szükség esetén rövidebb idő alatt jelentést kellett tenniük. A tanács ezekről az üzletekről és az ezekből folyó perek állapotáról, a nagyobb munkálatok folyamatáról a közgyűlésnek negyedévenként jelentést terjesztett be.

A tanács a város közönségének úgy az állami közigazgatás, mint az önkormányzat körében bizonyos ügyekre nézve végrehajtó közege és egyszersmind önálló közigazgatási hatósága volt mindazon ügyekben, amelyek a fennálló törvények vagy szabályrendeletek szerint más hatósági közegeknek nem voltak fenntartva. Fellebbviteli hatóság volt oly ügyekben, amelyeknek fellebbezés útján való elintézését a törvények vagy szabályrendeletek ráruházták. A tanács minden tagja felelős volt a rábízottak pontos teljesítéséért. A tanács a hatásköréhez tartozó ügyeket részint ülésen, részint pedig ülésen kívül intézte el.

Az ügykezelés célszerűsége érdekében a tanács feladatkörébe tartozó ügyeket csoportosították: rendőri és katonai; adószámvevői, iskolai, sajtó- és közmunkaügyi; árva-, szegény-, közkórház- és közegészségügyi és a gazdasági.

Egyébiránt a polgármesternek fennmaradt az a joga, hogy e munkabeosztáson a körülményekhez és a szükséghez képest változtatásokat tegyen. A rendőri osztályhoz tartozó ügyeket a kapitányi hivatal és a főkapitány intézte. A másik három osztályba sorolt ügyek pedig egy-egy tanácsnok hatáskörébe tartoztak.

A két városban a határozatokat és az indokaikat, ha a tárgyat elintézésre megérettnek és alkalmasnak találták az előadó véleményének meghallgatása mellett, szótöbbséggel állapították meg. A szavazatok számának egyenlősége esetén az elnök döntött. Azt, hogy a határozat csak birtokon kívül föllebbezhető, magában a határozatban világosan ki kellett

fejezni. A kisebbség szavazatát Szegeden írásba kellett foglalni, melyet az ügyiratokhoz mellékeltek.

A debreceni és a szegedi tanácsnak a magánfeleket érintő határozatait a polgármester vagy helyettese aláírásával az érintetteknek hivatalból kézbesítették, és azok ellen a kézbesítéstől számított 15 nap alatt lehetett jogorvoslással élni. A fent említett határidő alatt a közgyűléshez lehetett föllebbezést benyújtani azon határozatok ellen, amelyeket a tanács által a város és valamely vállalkozás, bérlet, szerződés vagy bármely közérdekű viszonyból felmerült kérdésekben hoztak. Minden más kérdésben pedig az illetékes minisztériumhoz fordulhattak jogorvoslatért. Mindkét esetben a föllebbezést a tanácshoz kellett beadni, amely azt az ügyiratokkal kiegészítve a legközelebbi közgyűlés elé, illetve legfeljebb 15 nap alatt a minisztériumhoz felterjesztette. Debrecenben ezt egyszerűen úgy szabályozták, hogy a határozatok elleni föllebbezést a tanácshoz kell benyújtani.

A tanácsüléseken a két városban előadandó összes tárgyról az illetékes osztály által jegyzéket kellett vezetni és az előadó nevét fel kellett tüntetni. Minden egyes tárgyról külön előadói ívet is kellett szerkeszteni, amelybe a tanácsülés idejét, az ügydarab számát, tartalmát, az előadó határozati javaslatát, a kiadmányokat és a leveleket kellett bejegyezni és ezt a fogalmazványt készítő személy és az osztályvezető írta alá.

Mind az általános jegyzékben, mind az előadói ívnek e végre kijelölt rovatában a szavazók nevét, a határozati javaslatnak az elfogadását, az esetleges módosításokat és kiegészítéseket a jegyző jegyezte fel, aki az előadói íveket, ha a javaslatot elfogadták, az elnök ellenjegyzésével a kiadónak, ha pedig nem fogadták el a legközelebbi tanácsülésre beterjesztendő fogalmazványok elkészítése végett az előadónak adta vissza. A tárgyjegyzékeket az elnök írta alá és azt gondosan megőrizte a levéltárban.

Szegeden a hatóságilag megrendelt munkák végrehajtására felfogadott munkások havi, heti vagy napi bérének utalványozása ülésen kívül is történhetett. Ez esetben a számvevőség előzőleg kikért véleménye és az összes iratok közzlése mellett az előadói véleményt a tanácstagoknak körbeadták, a tanácsnokok az előadó javaslatához fűzött észrevételeiket az előadói ívre feljegyezték.

Az előadói ívet a kiadmányi tervezettel az elnökség elé terjesztették és a helybenhagyás után a kiadmányozást elvégezték. Az ekképp elintézett ügyeket azonban utólagosan a tanácsülésben ismét elő kellett adni.

Debrecenben azon helyi ügyek voltak elintézhettek ülésen kívül, amelyeket a polgármester meghatározott, azon megjegyzéssel, hogy a kölcsönök utalványozását és a biztosítékok meghatározását mindig tanácsülésben kellett elintézni. Az ülésen kívül elintézett

ügyeket az ügyosztályokban az osztálytanácsnok felelőssége alatt, de a polgármesterrel, illetőleg helyettesével egyetértésben és ennek együttes felelőssége mellett kellett elintézni.

A szegedi szabályrendelet megállapítása szerint a tanács határozatainak a megállapításánál a fennálló törvények, kormányrendeletek, szabályok és a törvényes gyakorlat szerint kellett eljárni.

A háztartást érintő ügyekben köteles volt Szeged város érdekét mindenképp föltt szem elött tartani és ezt a törvény korlátai közt megvédeni, támogatni és előmozdítani. Ebből kifolyólag örködött és intézkedett a tanács, hogy a városnak és a felügyelete alatt álló intézeteknek a vagyonát ne lopják. A város jövedelmi forrásait lehetőleg a legalönyösebb módon használják fel, a közjövödelmek a pénztárba befolyjanak, a költségvetésbe felvett bevételek legalább az előírányzott mennyiségben realizálódjanak és a kiadásokban a lehető legnagyobb mérvű megtakarítások érvényesüljenek anélkül, hogy a város érdeke veszélybe kerülne. Így kimondták, hogy a városi vagyont általában bérbeadás útján kell kezelni és házilagos kezelést csak oly esetben lehet megengedni, amikor az a város érdekét szolgálja.

A szegedi vagyon bérbeadása rendszerint nyilvános árverés vagy ajánlati eljárás útján történt. A tanács állapította meg az árverés módozatait és a kikiáltási árat olyan városi vagyon bérbeadásánál, mely korábban is bérbe volt adva és jövedelme a költségvetésben bevételként szerepelt. Oly vagyon bérbeadására nézve azonban, melyet előbb nem bérlet útján kezeltek, vagy amelynek haszonbérletéért az előírányzott összeget a már megtartott árverésen nem ígérték meg, mind az árverés módozatai és a kikiáltási árnak meghatározása, mind az árverés eredményének elfogadása vagy elutasítása a közgyűlés jogköréhez tartozott.

Valamely városi vagyonnak árverés mellözésével, magánegyezkedés útján történő bérbeadását csak a városnak az ebből származó előnye indokolhatta és ezt a közgyűlésnél csak ilyen esetben indítványozhatták a szegedi képviselők.

A város számára teljesítendő építkezéshez szükséges eszközök, szerek megrendelését és beszerzését kizárólag előzetesen megvizsgált költségvetés és terv alapján teheték meg a középületeken és a csatornákon. A végrehajtott munkát, valamint a szállított eszközöket és szereket szakértők vizsgálták meg. A felülvizsgálat eredménye meghatározó volt a díj- vagy árutalványozásánál.

Köteles volt a tanács, mint a költségelöírányzat elbírálására elsödlegesen hivatott testület, ügyelni arra, hogy a költségvetésben a városnak minden jövedelmét feltüntessék és a kiadásokat úgy jelöljék meg, hogy egyrészlől a közigazgatás rendes folyamata biztosítva legyen, a közvagyon épségben maradjon és a pénztárt a fölösleges költségektől megövják. Ezt csak minden egyes kiadási tétel szigorú bírálata által lehetett elérni. Ezt mind a tanács, mind pedig a közgyűlés által kellett elvégezni. A tanácsnak kellett intézkedni arról, hogy az évi

költségvetésnek kiegészítő részét képező, a város ingatlan és ingó vagyonáról szóló leltár, amelyet minden harmadik évben újra kellett szerkeszteni, az időközi változások pontos feltüntetésével, idejében elkészüljön. A költségvetéshez szükséges adatokat az egyes hivataloknak időben be kellett adni, azok alapján az előirányzatot összeállították és az 1870:XLII. tc. 14. §-a értelmében megtárgyalták.

Az előirányzott bevételeknek a kiadásokkal történő összevetése következtében az esetlegesen mutatkozó hiány fedezésére a közgyűlés által lehetett kivetni a házi adót. A kidolgozandó adókulcs szerinti kirovásról és behajtásról a tanács gondoskodott. A városi pótdadó kivetésénél a korábbi gyakorlatot tartották fenn. A behajtásánál pedig az 1868:XXI. és 1870:LVIII. tc. rendelkezései voltak az irányadók.⁴⁶³ A megállapított költségvetés megtartásáért a tanács vállalt felelősséget.

Ha az előirányzat valamely rovatában felvett összeget teljesen felhasználták, és mégis felmerültek olyan előre nem látott kiadások, amelyekre nem számíthattak, megengedték, hogy ezek fedezésére közgyűlési jóváhagyás mellett más rovat alatti összeg fölöslegét felhasználják. Ha rendkívüli kiadás állt elő, akkor a tanács esetről esetre kimerítő jelentést és indokolt javaslatot terjesztett a szegedi közgyűlés elé. A zárszámadásokra nézve az idézett törvény rendeleteit kellett betartani. Az e tekintetben szükséges intézkedések megtétele és a foganatosításuk feletti felügyelet szintén a városi tanácshoz tartozott.

A tanácsnak a városi illetőség kérdésében az 1871:XVIII. tc. 6-19. §-ai alapján lehetett eljárni és határozni. A város kötelékébe való felvételt a magyar királyi belügyminisztérium az 1871. december 18-án 32465 sz. alatt kelt engedélye folytán a törvényhozás további intézkedéséig díjfizetéshez kötötték. Ezt a házi pénztári jövedelmet képező díjat a tanács a hozzá folyamodó személyek vagyoni vagy üzleti viszonyai arányában határozta meg és ilyen határozatok ellen a fellebbezést a közgyűlés elé kellett beterjeszteni.

Közös tanácskozás útján intézték el a jelen fejezet elején részletesen felsorolt ügyeken túl a hatósághoz benyújtott, vagy hozzá érkezett minden olyan ügyeket, melyek érdemleges intézkedést nem igényeltek és a város jogaira, érdekeire befolyással nem voltak. Ezek általában csak bizonyos szabályok foganatosítására és erre való felügyeletre vonatkoztak. Az elintézés módja abban állt, hogy az illető előadó a törvények, a szabályzatok, vagy a törvényes gyakorlatnak az ilyen ügyre történő alkalmazásával határozati javaslatot készített és azt a polgármester elé terjesztetett.

A szegedi tanács hatáskörébe utalt tárgyak előkészítése, mint a rövid eljárás alá tartozó ügyek elintézése, külön osztályokban történt. A munka arányos elosztása miatt az ügyeket hasonlóságuk alapján öt osztályba sorolták, melyek a következők voltak: a) háztartási, b)

⁴⁶³ MÁRKUS, 1896./f 390-397., Uő. 1896./k 229-230.

rendőri, c) pénzügyi, d) jogi és e) katonai. Debrecenben a tanácson belül a következő osztályokat hozták létre: a) rendőri és katonait, b) adó-, számvevő-, iskola-, egylet-, sajtó- és közmunkaügyi, c) árva-, szegény-, közkórház- és közegészségügyit és d) gazdaságait.

A tanács, illetőleg a közgyűlés hatáskörébe tartozó ügyek tökéletes előkészítése és a hozandó határozatokban a megállapodás megkönnyítése végett szakbizottságokat állítottak fel: a) háztartási és közgazdászati, b) építkezési, c) közegészségi, d) pénzügyi és pénztári, e) jogi, f) köznevelési és oktatási.

E szakbizottságok szervezetét a közgyűlés állapította meg és ugyanez a közigazgatási szerv határozza meg az egyes bizottságok tagjainak számát. E szakbizottságok tanácskozó, véleményező és indítványozó testületek voltak, melyek a törvényhatóság törekvéseit és munkálatait segítették elő.

Debrecenben is létrehoztak szakbizottmányokat, amelyek a következők voltak: a) rendőri és katonai, b) adó-, számvevő-, iskola-, egylet-, sajtó- és közmunkaügyi, c) árva-, szegény-, közkórház- és közegészségügyit, d) levéltárrendezési, e) gazdasági, f) magánlevéltári, g) jogi és pénzügyi, h) építészeti és szépítészeti. Az állandó bizottmányoknak kötelességük volt a közgyűlés és a tanács által hozzájuk utalt tárgyakra nézve véleményt adni, a hatáskörükbe tartozó ügyekben tapasztalt hiányokat felderíteni. Üléseikről jegyzőkönyvet vezettek. Mindegyik állandó bizottmány – a magánlevéltári kivételével – az elnökön és jegyzőn kívül 12 bizottmányi tagból és a szaktisztviselőkből állt, akik szavazati joggal rendelkeztek. Érvényes határozat hozatalára az elnökön és jegyzőn kívül legalább öt tag jelenlétére volt szükség. Egyenlő szavazatszám esetén az elnök szavazata döntött. Belügyeit mindegyik bizottmány maga rendezte. Az állandó bizottmányok ülései nyilvánosak volt. Pontosan rögzítették azt is, hogy az egyes bizottmányok hatáskörébe milyen ügyek tartoztak.

Meg kell említeni, hogy Debrecenben a tanácsülésben a főkapitány olyan fellebbezett ügyekben, melyek a hatásköréhez tartozó tárgyokban hozott határozatokra vonatkoztak, szavazattal nem rendelkezett. Ilyen ügyekben a főkapitány nem lehetett előadó sem.⁴⁶⁴

A testületi szervek hatásköreinek szabályozásából láthatjuk, hogy a törvényhatósági bizottság intézte végső soron a legfontosabb ügyeket, ugyanakkor a tanács oldotta meg a város mindennapi problémáit. Ez annak volt a következménye, hogy a közgyűlés ritkábban ülésezett. A törvényhatósági bizottság létszámát tekintve sem tudott olyan operatív munkát végezni, mint a városi tanács. Az ügyek szakszerű és gyorsabb ellátása végett alakították ki az osztályok és bizottmányok rendszerét mindkét városban.

⁴⁶⁴ Sz. Kjkv. 1871:232., HBML Debrecen Városi Tanácsának Iratai (1871) 1872-1929. IV. B. 1405./b.1. 5641/1872.

1.4. A polgármester és hivatala

A polgármester jogait és kötelezettségeit az 1870:XLII. tc. 4., 30., 38., 41., 42., 47., 51., 53. b, c, pontja 63., 78. és a 87. §-ai állapították meg.⁴⁶⁵ A törvény idézett szakaszaiban meghatározott jogain és kötelezettségein felül Szegeden a polgármester beosztotta és áthelyezte a tanácsnokokat, illetve a segéd személyzetet az osztályokba. A város első számú tisztviselőjének számított.⁴⁶⁶

Ellátta a tisztikarnak, a segéd- és a kezelő személyzetnek, valamint a szolgálknak a közgyűlés számára fenn nem tartott személyi és illetményi ügyeit és nyolc napot meg nem haladó szabadság engedélyezése iránti kéréseit. A közgyűléshez a tanáccsal egyetértésben indokolt javaslatot terjesztett be az új hivatalok föllállítása, vagy a régiéek megszüntetése iránt.

Szegeden és Debrecenben egyaránt az évente előforduló rendkívüli munkák teljesítésére és időtartamára fölvette a közgyűlés által engedélyezett napidíjas írnokokat, továbbá a főjegyző, illetve adóügyi előadó meghallgatása mellett kinevezte a kézbesítőket, az adóvégrehajtókat, az adóintőket, az előbbieket a rendkívüli munka megszüntével, az utóbbiakat kötelességeik hűtlen vagy pontatlan teljesítése esetén elbocsátotta.

Debrecenben a polgármester felfogadta, különös tekintettel a kiszolgált honvédekre és katonákra a városi szolgálkat. Rendelkezett a törvényhatóság tisztviselőivel, a segéd- és a kezelő személyzettel, és ha hivatalos kötelességüknek teljesítésében nem pontosan jártak el, a teendők elvégzésével más tisztviselőt bízott meg a hanyag tisztviselő fizetésének rovására utalványozott napdíj mellett.

A két város polgármestere megállapította a segéd- és a kezelő hivatalokban a munkabeosztást az illető hivatal főnökével egyetértve. Vizsgálatot rendelhetett el a segéd- és a kezelő személyzet hanyag és vétkes tagjai ellen és másokkal helyettesíthette őket. A felfüggesztett tisztviselők ellen hozott döntéseket a közgyűlés elé terjesztette. Elintézte a tisztikar, a segéd- és a kezelő személyzet, valamint a szolgálknak a közgyűlés elé nem tartozó személyi és illetményi ügyeit, a 14 napot meg nem haladó szabadságot kérő kérvényeit. Ez Szegeden részben a közgyűlés hatáskörébe tartozott.

Jelentést tett a közgyűlésnek az 1870:XLII. tc. 58-ik §-a alapján az elnökileg elintézett ügyekről. Az idézett § d pontja értelmében az illetékes miniszterhez jelentést tett. Beszámolt minden rendes közgyűlés kezdetén a városban időközben előfordult nevezetesebb

⁴⁶⁵ A polgármester hatásköre jóval kevesebb ügyre terjedt ki, mint a vármegyében az alispánnak. Közel sem volt annyira egyszemélyi vezetője a városnak, mint az alispán a vármegyének. SÁRLÓS, 1876. 91-92., CSIZMADIA-KOVÁCS-ASZTALOS, 1998. 354., MEZNERICS-TORDAY, 1937. 59., VÖRÖS, 1956. 20. A tisztségről: GÁRDONYI, 1939. 359-370.

⁴⁶⁶ A polgármesterről általában: SÁRLÓS, 1976. 78., CSIZMADIA, 1976. 124. EÖTTEVÉNYI is a polgármestert említi a törvényhatósági jogú városok elsőszámú tisztviselőjeként. Uő. 1911. 257.

eseményről, a köz- és beligazgatásban felmerült lényegesebb mozzanatokról, a közbátorság, a közegészség állapotáról és a pénztárról.

Végrehajtotta a közgyűlés által hozzá utalt és a magánszemélyeket érintő határozatát. A szabályrendeleteknek dobszó mellett és kifüggesztés útján történő kihirdetését végrehajtotta és ezt a közgyűlésnek bejelentette.

A pénztárak megvizsgálását elrendelte, akkor amikor szükségesnek látta, de legalább negyedévente egy alkalommal, és az erről szóló jelentést a közgyűlés elé terjesztette.

Debrecenben a polgármester hatáskörét, ami némi eltérést mutat a szegeditől a következőképpen szabályozták. A törvény értelmében a polgármester a tanácsnak volt az elnöke és a főispán akadályoztatása esetében a közgyűlésnek is. Szavazattal bíró rendes tagja volt a testületi szerveknek. Rendkívüli közgyűlést hívhatott össze. Intézkedett azon ügyekben, amelyek a törvény vagy a szabályrendeletek értelmében a polgármester hatásköréhez tartoztak. Átvette a városhoz intézett kormányrendeleteket, leveleket, jelentéseket és folyamodványokat. Aláírta a város nevében kiállított okmányokat, leveleket és felterjesztéseket. Őrizte a város pecsétjét. A közgyűlésnek és a főispánnak jelentést tett intézkedéseiről és évenként legalább egyszer a város állapotáról. A főispán akadályoztatása esetében ellátta a bíráló választmány elnökségét. A rendes és a rendkívüli közgyűléseken előadandó tárgyak sorozatának időben történő közzétételéről gondoskodott. Megvizsgáltatta a pénztárakat és a tisztviselők eljárását. Ellenőrizte az ügykezelést. A polgármester hatáskörébe tartozott a házasságok esetében szükséges kihirdetések alóli felmentés. Debrecenben a házipénztári be- és kiutalványozásokat teljesítette, az utóbbiakat azonban a költségvetés körén belül, lehetőleg a magánlevéltári bizottnának megkeresésére. Gondoskodott arról, hogy a tisztviselők a náluk lévő előlegekről – legfeljebb azon év végéig, amelyben a pénztárból kivétették – számadást nyújtottak be.

Joga volt a szegedi polgármesternek rendkívüli sürgős esetekben 500 ft erejéig a közpénztárra utalványokat kibocsátani. Ilyen eseteket azonban a tanácsnak a legközelebbi ülésen be kellett jelentenie. A polgármester mindkét városban élt azon jogokkal, amelyeket az 1870:XLII. tc. 58. § k pontja a megyékben az alispánra ruházott.

A szegedi polgármester hatáskörébe utalt ügyekről nyilvános iktatókönyvet vezetett a mellé rendelt aljegyző és írnok segítségével.

Szeged és Debrecen város polgárai a polgármester sérelmes határozatai ellen a közgyűléshez és onnan a belügyminiszterhez 15 napon belül föllebbezést nyújthattak be. A polgármester helyettese akadályoztatása esetében, – ahogy az a debreceni szabályrendeletből kitűnik, – a főjegyző volt.

A debreceni szervezeti szabályzat a szegedivel ellentétben részletesen szabályozta a polgármesteri hivatal ügykezelését is.⁴⁶⁷ A törvényhatóságot megillető minden beadványt egy általános iktatókönyvbe, évenként egy folyószámmal vezették be, ami hasonlított a szegedi eljáráshoz. A polgármester osztotta ki naponként a tárgyakat. Az általános iktatókönyvön kívül a polgármesteri hivatalnál egy másik iktatókönyvet is vezettek, amelybe az általános iktatókönyvből a tárgyak csak a számok megjelölésével kerültek. Ebből a könyvből meg lehetett tudni, hogy kinek és mikor adták ki az ügyet, valamint az elintézés idejét és számát is feljegyezték. Mindegyik osztály számára külön könyvet vezettek az elnökségnél, melybe úgy a kiosztási és átvételi elismerést, mint az elintézés megjelenési formáját rögzítették. A könyveket a polgármester ellenőrizte.

A rendőri felügyelet és engedély nélküli építkezéseket betiltotta.

A koldulás korlátozása, addig is míg azt végleg meg nem szüntették, engedélyezve volt. A koldusok számontartása, a lelencekről történő gondoskodás, a szegények gyógyíttatása és eltemettetése, az ápolást nem találó szegény sorsú betegek kórházba szállíttatása is a feladatai közé tartozott. A rendőrbiztosokra, a pandúrlegényekre, a hajdúkra, az utcaseprőkre, a tizházigazdákra, az éjjeliőrökre és a gyepmesterre felügyelt. Az egyes dolgozók fejezetére való felvigyázás szintén hatáskörébe tartozott a hivatalnak. A piaci rendet biztosította, különösen a heti vásárok alkalmával és a sertés- és a baromvásároknál, az országos vásárkor a városban, a külső vásárban, a „zsibvásárban”. Az élelmiszerekre való felügyelés tevékenységének jelentős részét képezte. A húsvágókat, nevezetesen a mészárosokat és a henteseket (a borjút, a sertést, a juhot vágókat), a lacikonyhásokat és más pecsenyesütőket felügyelte. A vágóhid, a vágni való marhák vizsgáztatását és bejegyzését is szükségesnek látta. A fogadókban, a kocsmákban és a gyógytárakban vizsgálatok tartására feljogosították. Felügyelt a fürdőházakra, a színházkertre és a sétányokra. A toronyórák karbantartását is elvégezte a testület.⁴⁶⁸

A polgármester feladatkörét és hivatalának eljárási rendjét részletesen szabályozták a városok, érzékeltetve, hogy a polgármester a törvényhatóság első számú tisztviselője, aki így igen jelentős politikai és közigazgatási jogkört gyakorolhatott.

1.5. A rendőrkapitány és hivatala

Szegeden a rendőrkapitány, mint a rendőrség főnöke első fokon járt el a város egész területén minden olyan esetben, amely elintézési módját törvényben, kormányrendeletekben és

⁴⁶⁷ HBML Debrecen Városi Tanácsának Iratai (1871) 1872-1929. IV. B. 1405./b.1. 5641/1872.

⁴⁶⁸ Sz. Kjkv. 1871:232-233., HBML Debrecen Városi Tanácsának Iratai (1871) 1872-1929. IV. B. 1405./b.1. 5641/1872. A polgármesterről: RUSZOLY, 1995./b 185.

törvényhatósági szabályzatokban határoztak meg. Így feladatkörébe tartozott minden olyan ügy, amely a csend és rend, a személy- és vagyónbiztonság fenntartására vonatkozott. A rendőrkapitánynak közigazgatási és rendőrségi ügyekben egyaránt volt hatásköre.⁴⁶⁹

A köz- és mezőrendőri kihágások felett is intézkedett, amennyiben utóbbiak bűnvádi eljárást vagy kártérítést nem vontak maguk után és így nem tartoztak a rendes bíróság elé. A vizsgálat szabályszerű lefolytatása mellett hozta meg ítéletét. Kezelte a tolonc- és cselédügyet az erre nézve fennálló szabályok szerint. Elintézte az utazási és vándorlási engedély iránti kérelmeket, tekintettel az illetők hadkötelezettségi viszonyára. Irányította a vásári rendőrséget. Kezelte a „barmász-rendőrséget,” kiállította a „marhajárlatokat,” és eljárta azon esetekben, amikor az e tárgykörbe tartozó okirat valódiságát és hitelességét kellett megvizsgálni. A bitang jószágokkal kapcsolatos ügyeket kezelte és az ilyen jószág tartásdíjáról, esetleg eladási áráról a tanácsnak beszámolt. A nyilvános mulatságok tartásához szükséges engedély iránti kérelmeket a közerkölcsre való tekintettel intézte.

Debrecenben a kapitányi hivatalnak, illetve a rendőrségnek is a főnöke volt. A cívisváros szabályzata a szegedivel szemben rendelkezett még a főkapitány által beszédett pénzekről és bírságokról, melyekről külön naplót kellett vezetni. A főkapitányt akadályoztatása esetében az alkapitány helyettesítette, akit a polgármester nevezett ki a főkapitány meghallgatása mellett.

Mindkét köztörvényhatóság esetében a rendőrkapitány hatáskörébe utalt és utalandó kérdésekben hozott határozatok ellen a fellebbezést a tanácshoz kellett benyújtani. Ha szükséges volt, akkor felterjesztették az illetékes szakminiszterhez.

A fellebbezést a rendőrkapitányi első és a tanácsi másodfokú határozatok ellen a kihirdetésétől számított nyolc nap alatt kellett beadni a tanácsnak.⁴⁷⁰

Az alkapitány rendőri osztályban mindazon teendőket teljesítette, melyeket a rendőrkapitány ruházott rá. Működése közben és eljárásában a rendőrkapitány utasításait be kellett tartania. A rendőrkapitányt bizonyos esetekben polgármesteri felhatalmazás alapján helyettesítette.⁴⁷¹

⁴⁶⁹ A szervezési munkálatok felterjesztését követően a belügyminiszter nem hagyta jóvá a rendőrkapitány kettős szerepét. A miniszter a rendőrkapitányt teljesen függetleníteni akarta a polgármestertől, amelyet szintén nem lehetett elfogadni. Végül a „belügyér” mégis elfogadta a szegedi rendőrkapitány kettős hatáskörét. Uő. 2004. 14-15.

⁴⁷⁰ Uő. 1995./b 185. Lásd még: AH. 1871. december 9. 145. sz. A rendőrség szervezete., AH. 1871. december 23. 151. sz. A kapitányi hivatal újra szervezésének tervezete., AH. 1871. december 20. 150. sz. A kapitányi hivatal személyzete és közegei., VÖRÖS, 1956. 20., Sz. Kjkv. 1871:232., HBML Debrecen Városi Tanácsának Iratai (1871) 1872-1929. IV. B. 1405./b.1. 5641/1872.

⁴⁷¹ HBML Debrecen Városi Tanácsának Iratai (1871) 1872-1929. IV. B. 1405./b.1. 5641/1872., Sz. Kjkv. 1871:233.

1.6. Az árvaszék

1.6.1. Az árvaszék hatásköre

Mindkét törvényhatóság szervezeti és működési szabályzatának V. fejezete foglalkozott az árvaszékkel. Az árvaszék hatáskörét a következőképpen szabályozták a városok.

Árvaszéki gyámot neveztek ki minden akár „törvényes, akár törvénytelen ágyból” származott olyan kiskorú részére, akinek szülei nem éltek.

Gondnokot rendeltek ki olyan gyámolt részére, akinek érdeke a gyám érdekével ellenkezett; ha egy gyám alá tartozó árvák érdekei egymással összeütközésbe kerültek; az ismeretlen helyen tartózkodó személyek vagyonának kezelésére, valamint a jogerősen elmebetegnek vagy tékozlóknak nyilvánított személyek és legalább félévi szabadságvesztésre ítélt feyencek vagyona és kiskorú gyermekei számára.

Az árvaszéket illette meg a hagyaték felosztása iránt a bíróság előtt tervezett egyezség jóváhagyása, továbbá az örökösök, hogy a gondnokolt öröksége biztonságban legyen. Ha a hagyaték ingatlanból állt, akkor az árvaszék intézkedett, hogy a tulajdoni jogot a kiskorú nevére bejegyezzék a telekkönyvi nyilvántartásba.

Az árvaszék felügyelte, hogy a gyámoknak és gondnokoknak a rájuk bízott árvák és gondokoltak személyére és neveltetésére gondjuk legyen és a kezelésükre bízott vagyont a törvény és a helyhatósági szabályok szerint kezeljék.

Az árvaszék erősítette meg valamennyi gyámság vagy gondnokság alatt levő személyt érintő nevelési, tanítási, vagyonra vonatkozó, házassági vagy bármely egyéb szerződést, meghatározta a gyámi és gondnoki díjakat.

Mindenféle ingatlanra vonatkozó jogügylethez, különösen a kölcsönfelvételhez, az adásvételhez, a haszonbérlethez, a cseréhez vagy az egyezségkötéshez, az ingatlanok jelzálogi lekötéséhez és a befektetésekhez az árvaszék előzetes jóváhagyására volt szükség.

A gyámság vagy gondnokság alatt levőket illető ingó és ingatlan vagyon közárverés útján történő eladásának megengedése, az ingatlanok tényleges értékénél magasabb áron történő értékesítése és a gyámhatósági jóváhagyás fenntartása az árvaszéket illette meg. Ha azonban ingó vagy ingatlan képezte az árverés tárgyát, az árverési feltételek megállapítása is az árvaszék hatáskörébe tartozott.

Az árvaszék utalványozta az árvák tartására és nevelésére szükséges összegeket és egyéb előre nem látott költségeket. Az adó, a gyógy- és a temetkezési költségek kifizetésére utalványt nem kellett kiállítani.

Felügyelte továbbá a nagykorúvá vált vagy a gondnokság alól felmentettek részére gyámilag kezelt vagyon ki- és átadását. Intézkedett az árvaszék arról, hogy a vagyontalan, az

elhagyott és a lelenc árvákat örökbe adják vagy ellátásuk és képzésük miatt magán személyeknél helyezték el őket. Az árvaszék megszavazta az árvatári kölcsönöket. Árvaszéki kölcsönt csak is olyan ingatlanokra lehetett felvenni, melyeknek tulajdonát és birtoklását illetően semmi kétség nem merült fel. Az árvatári kölcsönök esetében a kölcsönt kérő megbízhatóságát is figyelembe kellett venni, de az árvaszéki személyzet hozzátartozói árvatári kölcsönt nem igényelhettek.

Az árvaszék véleményezte a korengedmény megadását az örökbefogadás és törvényesítés eseteiben. A korengedmény támogatásához megkívánták a 20. életév betöltését, az elmebeli érettséget, a takarékossgot, az erkölcsös magaviseletet és az igazoló okmányokat: az anyakönyvi kivonatot, a gyám vagy a legközelebbi rokonok bejegyző nyilatkozatait és az iskolai bizonyítványokat. A közgyám megváltozása alkalmával intézkedett az árvapénztár rendes átadásáról és átvételéről. Cselekedett a törvény, a rendeletek és a helyhatósági szabályok értelmében mindazon panaszos gyámi és gondnoki ügyekben, melyek nem tartoztak bírósági útra.⁴⁷²

1.6.2. Az árvaszék szervezete és eljárása

Az árvaszék a hatáskörét nyilvános ülésen és törvényes közegei által gyakorolta. Az üléseken az érvényes határozathoz az elnökön kívül még két, szavazattal bíró tag jelenlétére volt szükség. Szavazattal rendelkezett az elnök, az ülnökök és a jegyző, ha ülnököt helyettesített.

Az ülésről a jelenlévők megnevezése mellett jegyzőkönyvet kellett vezetni, melyet az elnök hitelesített. Az árvaszéki határozatok ellen a fellebbviteli fórum a belügyminisztérium volt.

A gyám- vagy gondnoknevezésről külön okiratot kellett kiállítani, amit az érintetteknek kézbesíteni kellett. Mindenről szükséges volt a közgyámot, ingatlanok létében pedig a telekkönyvi törvényszéket a kiskorúság, illetve gondnokság alá helyezés feljegyzése végett értesíteni.

Abban az esetben, ha a gyám vagy gondnok részéről hanyagságot, kötelességmulasztást vagy visszaélést tapasztalt, akkor elmozdítása és a körülmények szerint a vagyonnak bíróság útján történő biztosítása miatt tiszti kereset útján intézkedhetett.

Az árvaszék a benyújtott pénztári számadást, úgymint a magángyám vagy gondnoki számadást a számvevőnek átvizsgálás végett átadta, és azt – észrevétel nem létében – helybenhagyta.

⁴⁷² HBML Debrecen Városi Tanácsának Iratai (1871) 1872-1929. IV. B. 1405./b.1. 5641/1872., SZEGED, 1873. 18-21.

Az árvaszéki intézkedésig el nem tartható és romlandó dolgokat az érdekeltek meghallgatása mellett a közgyám vagy a kiküldött személy eladhatta ugyan, intézkedésének helyességét azonban utóbb az árvaszék előtt igazolnia kellett. Az árvaszék határozatai ellen 15 nap alatt lehetett benyújtani a fellebbezést. Az eljárás szabályait az 1869. árpilis 29-én a bírói ügyvitel tárgyában kibocsátott igazságügy miniszteri rendelet határozta meg részletében.⁴⁷³

Debrecenben az árvaszék tagjai a következő személyek voltak: az elnök, az ülnökök, a tiszti ügyész, a jegyző és a számvevő.

Az elnök vezette az árvaszéki üléseket, az ügyeket feldolgozás és előadás végett kiosztotta, a határozatokat kimondta, a felterjesztéseket és megkereséseket aláírta, az irodai munkára és a pénztári hivatalra felügyelt, azokat időszakonként átvizsgálta és a tapasztalt hiányok vagy hanyagságok orvoslásáról gondoskodott. A beadványozott pénzeket azonnal pénztári letétbe utalta. A közgyűlésnek jelentést tett az árvaügyek állapotáról, és arról, hogy a gyámság alól hányan szabadultak fel, ezek vagyona kiadatott-e vagy sem, továbbá arról, hogy a legközelebbi negyedévben hány árva és gondnokolt fog gyámság alól kikerülni, és a vagyonkiadásra van-e fedezet.

Gondoskodott az árvapénztár mérlegének az évi zárlat után a közgyűléshez történő beadásáról, és általában az árvaügyek ellátásáról. Felügyelte az árvapénzek kezelésére vonatkozó szabályrendeletek pontos betartását és az árvakönyvek vezetését. Az elnököt akadályoztatása esetében az első ülnök helyettesítette.

Az árvaszéki ülnökök az 1868:LVI. tc. 562. §-a alapján, mint a törvényhatóság részéről kirendelt hivatalos közegek teljesítették a halálesetek felvételét, a hagyaték előzetes biztosítását, valamint az árvák és elmebetegek részére gondnokok kinevezését.⁴⁷⁴ Az ülnökök az árvaszék előadói is voltak egyben. Az elnökség által részükre kiosztott ügyeket feldolgozták, azokat az üléseken, illetve ülésen kívül előadták, és külön foglalkoztak a számadásokkal.

A tiszti ügyész az árvaszék ülésein köteles volt megjelenni. Eljárt azoknak a kiskorúaknak és gondnokoltaknak a nevében, akiket gyámjuk vagy gondnokuk a törvényes ügyekben nem képviselhettek. Az árvaszék utasítása folytán teljesítette mindazon ügyeszi teendőket, melyek a kiskorúak és gondnokoltak érdekében szükségesek voltak. Részt vett az árvapénztár vizsgálatában és a reá bízott perek végrehajtásáról negyedévenként az árvaszéknek jelentést tett.

A jegyző vezette a jegyzőkönyveket, az elintézett ügyeknek az iktatóból kivezetésére, a gyors kiadmányozására felügyelt és szükség esetén helyettesítette az ülnököt.

⁴⁷³ HBML Debrecen Városi Tanácsának Iratai (1871) 1872-1929. IV. B. 1405./b.1. 5641/1872., SZEGED, 1873. 21-23.

⁴⁷⁴ MÁRKUS, 1896./h 581-588.

A számvevő köteles volt az árvapénztári és a neki kiosztott gyámi számadásokat átvizsgálni, az eredményről jelentést tenni és az árvapénztár vizsgálatánál jelen lenni.

Szegeden az árvaszék tagjai voltak: az elnök, aki egyben a város főjegyzője is volt, a két ülnök, egy ügyész, aki a város tiszti ügyésze is volt egyben, egy számvevő, aki az árvaszék rendszerinti előadója volt, egy jegyző, aki a város aljegyzője volt, a közgyám és egy ellenőr, aki az árvapénztárt kezelte, egy irodatiszt, aki az iktatói, kiadói és levéltárnoki teendőket teljesítette, két írnok és egy hivatalszolga, aki egyszersmind a város belterületén árvaszéki kézbesítő is volt. A külterületi kézbesítéseket a városi külső kézbesítők végezték.

Az irodai személyzet és a szolga, csakis az árvaszéki teendőkkel foglalkozhattak. Közárvaügyekben és a város külterületeire kiküldetés esetében a szabályszerű fuvar- és napidíjakat a városi pénztárból kapták. Ezt az árvaszék megkeresésére a tanács utalványozta, ezen felül díjat és illetékeket nem fogadhattak el. A fent említett díjak a megállapított költségvetés keretén túl nem terjedhettek.

Az elnöknek, ülnöknek, az ügyésznek és jegyzőnek az 1869:IV. tc. 6. és 7. §-ában rögzített rendelkezéseinek meg kellett fellelniük.⁴⁷⁵

Árvaszéki tisztviselők nem lehettek azok, akik fel vagy lemenő ágon egyenesági rokonok, vagy egymással harmadízigenig oldalrokonságban, vagy másodízigenig sógorsági viszonyban álltak.

Az árvaszéki tagok hivatali büntetési és fegyelmi vétségeire nézve az 1871:VIII. tc. II. és III. fejezete vonatkozott.⁴⁷⁶ Az e tekintetben követendő eljárást pedig az 1870:XLII. tc. VI. fejezete szabályozta.

Az árvaszéki tisztviselők, a segéd-, a kezelőszemélyek és a szolgák járandóságát a városi tisztikarára, a segéd-, a kezelő- és a szolgaszemélyzetére vonatkozó tervezetben állapították meg.

A városi főjegyző, mint elnök, a jogügyi előadó tanácsnok, a tiszti ügyész és a jegyző árvaszéki működésük után külön díjat vagy fizetést nem kaphattak.⁴⁷⁷

Mindkét város hasonlóan rendelkezett mindkét város a magángyám és a gondnok számadásról, illetve a törvényes hatod kiszámításról is. A gyám és a gondnok köteles volt a kezére bízott és mindenesetben leltár mellett átvett vagyont lelkiismeretesen kezelni, gyámoltját nevelni vagy neveltetni, állásához illően tudományokban képezni, bíróság előtt képviselni, az árvaszéknek évi számadásaik mellett gyámoltja neveléséről és ellátásáról a

⁴⁷⁵ 1869:IV. tc. 1 §-a kimondta, hogy a közigazgatást is és az igazságszolgáltatást elválasztják egymástól. Ez egyben alapját képezte egy új törvénykezési és közigazgatási szervezet kialakításának. CSIZMADIA, 1979. 15., SÁRLÓS, 1981. 289., CSIZMADIA, 1968. 118., GRATZ, 1934. 93., MEZNERICS–TORDAY, 1937. 59.

⁴⁷⁶ MÁRKUS, 1896./I 236-248.

⁴⁷⁷ HBML Debrecen Városi Tanácsának Iratai (1871) 1872-1929. IV. B. 1405./b.1. 5641/1872., SZEGED, 1873. 23-25. Az árvaszéki elnökről és az ülnökről: VÖRÖS, 1956. 20., Db. Kjkv. 1872:27-28.

körülmények szerint községi és lelkészi bizonyítványokkal igazolt jelentést tenni, és gyámoltja nagykorúságát bejelenteni.

Minden gyámnak vagy gondnoknak feladata volt, hogy elkészítse a kezelése alatti vagyonról január elsejétől december végéig terjedő számadást, és ezt az árvaszéknek minden év február végéig be kellett mutatnia.

A magángyámok vagy gondnokok számadása bevételi és kiadási főrovatokra oszlott és a következő alrovatokkal rendelkezett: tételszám, okiratszám, tárgy, készpénz, értékpapírok és drágaságok.

Az értékpapírok rovatába kellett bejegyezni a kötelezvényeket, a váltókat, az állami- és a hitelpapírokat, a részvényeket, a sorsjegyeket és a takarékpénztári könyveket.

A készpénzbeli bevételt és a kiadást a készpénz rovatba kellett beírni. A kölcsönadások az eredeti okirattal együtt az értékpapírok rovatában bevételként szerepeltek. A kölcsön adott pénzt pedig a készpénz rovatban kiadásként jegyezték fel. A visszafizetett pénzt is be kellett írni a megfelelő helyre, és csatolni az ezzel kapcsolatos okmányokat is.

A bérházaknál a negyedévi, vagy a szokásos havi lakbér kimutatást, a lakók és a bérlők neveit, a bérleti vagy haszonbérleti szerződéseket vagy azok másolatát, birtokoknál a jövedelemváltozást, minden bevételi tétel ellennyugtáját és minden kiadási tétel nyugtáját és az utalványt mellékelni kellett az iratokhoz.

Az építkezési anyagok felhasználását igazolni kellett, és erről pontos nyilvántartást kellett vezetni.

A számadás alapját a leltár, illetve az osztálylevél, a többi számadás első tételét a törzsvagyonnal együtt azon maradék képezte, mely az előző számadás következtében fennmaradt.

A gyám a számvevő által tett felhívásokra a kézbesítéstől számított 15 nap alatt köteles volt felelni.

Ha több gyámolt vagy gondnokolt volt, akkor mindegyik vagyonáról csak annyiban kellett külön számadást készíteni, amennyiben a bevételben vagy a kiadásokban nem egyenlően részesültek.

A gyámolt vagy a gondnokolt kereskedéséről vagy a gyári üzletéről előterjesztendő mérleget úgy kellett megszerkeszteni, hogy abból tisztán kitűnjék, mennyit tesz ki a kereskedési vagy gyári vagyon, a fekvő javak, az áruk, az ingóságok, a követelések készpénzben, mennyivel tartozik a kereskedés vagy a gyár a hitelezőknek, és mennyiből állt a tiszta nyereség vagy a veszteség az előző évben. Csak a főösszeget kellett előadni ezekre vonatkozóan.

A mérleget alá kellett írni a gyámnak vagy a gondnoknak, vagy ha a kezelést nem maga végezte, akkor az üzlet főnökének, és mindkét esetben azon kívül még az árvaszék részéről kirendelt szakértőnek az üzleti könyvekkel történő összehasonlítást követően. Maga az árvaszék is köteles volt azt az üzleti könyvekkel az e végre kiküldött tisztviselői által összehasonlíttatni és gondosan megvizsgálni. A helyesnek talált mérleget az árvaszék megerősítette, és az iratokkal együtt megőrizte.

Ezen szabályok olyan kereskedelmi társaságokra, melyekben gyámság vagy gondnokság alatti személyek vettek részt, csak annyiban voltak alkalmazhatók, amennyiben ezt örökölt társasági részekenél az örökösöket kötelező társasági szerződések megengedték.⁴⁷⁸

A törvényes hatod csak a tiszta jövedelem után járt. Tiszta jövedelemnek az tekintették, ami a javak rendszerinti kezelésre és a terhek törlesztésére fordított költségek levonása után a számadások bevételi összegéből fennmaradt.

Levonandó költségek voltak: a gazdatiszti fizetések, a cselédbérek, a tisztok és a cselédek úti és egyéb költségei; a gazdasági eszközökre, a kézművekre, az anyagokra, a terményekre fordított költségek; a mesteremberek fizetése; a hasznos javítások és a beruházások költségei, ha ezek a gyámság ideje alatt jövedelmeztek; az elemi csapások és a balesetek által okozott károk; a gyámság kezdetével átvett épületek fönntartási költségei; az adósságok kamatai; az évi nyugpénzek; a kegyurasággal járó költségek; olyan haszonbéri összegek, melyek hasznában a gyám is részesült; az adók és a közterhek; az ügyvédi jutalmak és költségek.

Az árvák személyére fordított pénzt azonban nem lehetett levonni. Ilyenek a nevelésükre, a tartásukra, a ruházatukra, a képezésükre, az adósságaik kifizetésére, a gyógyításukra fordított költségek; a jogaik biztosítására, a hasznos egyezségekre, az új szerzésekre költött pénz; az új építkezések és a törvénykezési költségek.

Az árvaszék az árváknak és a gondnokoltaknak az általa kezelt készpénzekre 6 % kamatot fizetett. A kamatoztatás tekintetében Szeged város törvényhatóságának fennálló szabályai, utasításai és határozatai teljesen érvényben maradtak, míg a cívis város szabályzatában erre vonatkozóan nem találunk említést.

Az árvapénztár kezelésére nézve a fennálló gyakorlatot és a szabályokat kielégítőnek találták, s ezeket az 1870:XLII. tc. 10-ik § folytán továbbra is érvényben hagyták.

A közgyámi és ellenőri hivatalok után járó biztosítékok tekintetében a jelenlegi szabályokat tartották érvényben azzal a kis módosítással, hogy a biztosítékok nagyságát a fizetés mennyiségéhez arányosították.

⁴⁷⁸ HBML Debrecen Városi Tanácsának Iratai (1871) 1872-1929. IV. B. 1405./b.1. 5641/1872., SZEGED, 1873. 25-27.

Az őrzési díjat az árvapénztárilag kezelt értékek után a fennálló szabályok értelmében a jövőben is be fogják szedni és az árvapénztári tartaléktőke gyarapítására fordítják mindaddig, míg az 5000 ft-ot el nem éri. Ha ezt az összeget elérte az őrzési díjak ezután már az árvaszék fenntartásával járó kiadások fedezésére szolgáltak és a városi pénztárnak kellett befizetni.

Mind Szeged, mind pedig Debrecen átmeneti intézkedéssel zárta le szabályzatának ezt a fejezetét. A szegedi árvaszék a gyámtörvényszékétől az árvakönyveket, a folyamatban levő ügyeket és az ügyiratokat, a tanácstól pedig az árvapénztárt és az arra vonatkozó könyveket, ügyiratokat, úgy a hivatali bútorokat és szerelvényeket átvette.

Debrecen szabad királyi város átmeneti intézkedései e tárgykörben a következők voltak. Az árvaszéki ügyeknek átvételével az árvaszéki elnökből, a tisztí ügyészből, a számvevőből, az árvaszéki jegyzőből és a képviselőikből álló küldöttséget bízták meg, mely küldöttség átvette mindazon hagyatéki iratokat, melyekben a gyámhatósági felügyelet alatt álló gyámoltak és gondnokoltak érdekelve voltak, és amelyek további bírói intézkedést nem igényeltek. Átvette továbbá az árvapénztárt és az arra vonatkozó könyveket és ügyiratokat.⁴⁷⁹

1.6.3. A közgyám

A közgyám kezelte az árvák és gondnokoltak hozzá utalt mindennemű vagyonát. Rendszeres bevételekről és kiadásokról nyilvántartást vezetett, és azok jegyzékét a pénztár állapotáról szóló kimutatással együtt negyedévenként az elnöknek bemutatta.

Az árvapénztárt az eddig érvényben levő és további intézkedésig fenntartott szabályok szerint kezelte. Az év végével a számadási könyveket lezárta, és a szabályszerű táblás kimutatásokat a mérleggel együtt az árvaszéknek két példányban benyújtotta. Az árva ügy kezelése körül tapasztalt hiányokat, visszaéléseket, alapos panaszokat, valamint az árvák és gondnokoltak ügyeire nézve sérelmes mulasztásokat az elnöknek jelentette. Az árvák ügyében szükségesnek mutatózó intézkedések végett az elnöknek előterjesztést tett.⁴⁸⁰

1.7. A városi iroda

Szegeden a városi irodában egy iktató, egy kiadó, hat városi írnok, két bel- és két külterületi kézbesítő dolgozott. Az iroda ügykezelését a polgármester a főjegyzővel együtt határozta

⁴⁷⁹ HBML Debrecen Városi Tanácsának Iratai (1871) 1872-1929. IV. B. 1405./b.1. 5641/1872., SZEGED, 1873. 27-29.

⁴⁸⁰ HBML Debrecen Városi Tanácsának Iratai (1871) 1872-1929. IV. B. 1405./b.1. 5641/1872., SZEGED, 1873. 21-29.

meg. Debrecenben az általános iktató, kiadó hivatalokat együtt szabályozták az irodával. Mindhárom hivatal a főjegyző felügyelete alatt állt. Az iktatókönyvet az iktató vezette.

Az iktató kötelessége volt, hogy ünnep- és vasárnapokon délelőtt 11 órától 12 óráig, a többi napon délelőtt 9 órától 12 óráig, délután három órától öt óráig a beadványokat átvegye. Fel kellett jegyeznie a leglényegesebb tartalmi elemeket, és a mellékletben felsorolni a kapcsolódó iratokat. Ezt követően a polgármesterhez kellett átküldenie az anyagot. Lezárta minden nap az iktatókönyvet, amelyben feltüntette még a pontos dátumot is.

Az olyan beadványokon, melyek mellé pénzt is csatoltak, az igazgató annak mennyiségét is feljegyezte, és a polgármesterhez, illetve főjegyzőhöz átküldte, hogy azok azonnal utalványozhatók és letéteményezhetők legyenek.

A kiadó vezette a kiadói, a levéltározási, a kézbesítési, az ügyhátrány, a posta és a pénzküldemény könyveket is. A kiosztás végett hozzá utasított pénzt haladéktalanul a megfelelő helyre küldte át. A pénzkönyvbe a küldemény minőségét és mennyiségét bejegyezte, a pénzküldeményekről a tértivevények eredetijét az illető ügyiratokhoz csatolta, és a pénzkönyvet minden héten a polgármesterhez, illetve a főjegyzőhöz megvizsgálás és aláírás végett benyújtotta. A posta és egyéb aprólékos költségekre kivett előlegekről pontosan okiratokkal ellátott számadást vezetett.

A kiadmányozás végett hozzá érkezett határozatokat átküldte az iktatónak az elintézés bejegyzésére, a kiadmányozás után pedig a közlevéltárnoknak a könyvbeli elismerés elvégzésére. Az ügyhátrányokról jelentést tett a tanácsnak és a közgyűlésnek. Írnokok segítették az irodai munka ellátását.⁴⁸¹

1.8. A pénztári hivatal

A bevételeket vagy közvetlenül, vagy a segédpénztárak útján fogadta el, a kifizetéseket pedig egyedül csak a főpénztárnok teljesíthette Szegeden. Minden bevételt és kiadást megfelelő iratok alapján lehetett rögzíteni. Pontosán vezetni kellett a pénztári mellékleteket, a számlákat, a nyugtákat, az ellennyugtákat, a jegyzékeket és a kimutatásokat is.

A segédpénztárakba hetenként befolyt bevételeket a cím megnevezésével összeállított jegyzékeket nyugta és ellennyugta mellett jutatták el a városi főpénztárba. E jegyzék képezte a könyvelés alapját. A befizetések elfogadását és a kifizetések teljesítését délelőtt 9-12 óráig, ünnep vagy vasárnapok kivételével du. 3-4 óráig lehetett rendezni. Az országos és a heti vásárok alkalmával vagy rendkívüli körülmények között a befizetéseket du. egy óráig lehetett

⁴⁸¹ HBML Debrecen Városi Tanácsának Iratai (1871) 1872-1929. IV. B. 1405./b.1. 5641/1872., Sz. Kjkv. 1871:233.

elfogadni. Az összes pénz- és értékpapírkészletet a főpénztárban kellett tartani, a kézitárban csakis a napi szükségletnek megfelelő pénz maradhatott. A hivatalban dolgozott a főpénztárnok, az ellenőr és egy pénztári tiszt.⁴⁸²

A főpénztárnok az ellenőrrel és esetleg helyettesítéskor a pénztári tiszttel együtt felelős tevékenységük pontos ellátásáért. A főpénztárnok, mint a főpénztár kezelője minden, akár közvetlen, akár közvetett bevételt személyesen fogadott el. A kifizetéseket szintén személyesen teljesítette, mindkét esetben a megfelelően felszerelt és kiállított pénztári mellékletek átvétele mellett. A nyugtákat, az ellennyugtákat és az egyéb okmányokat aláírta, s ezeket az ellenőrrel ellenjegyeztette. A pénztárban lévő összegek „gyümölcsöztetésére” felügyelt, és megtett mindent annak érdekében, hogy az ne akadályozza a kiadások rendszeres teljesítését. E tekintetben a főkönyvvivővel egyeztetett.

Mindennap a zárlatnál a pénzkészletet megszámlolta, és ezt az ellenőr naplójával összeegyeztette. Köteles volt a kifizetésekről és bevételekről jegyzéket vezetni. Megtekintette a lejáratú könyvet a teljesítendő kifizetések és remélhető bevételek miatt. A pénztár egyik kulcsát őrizte.

Debrecenben pénztári hivatalokat hoztak létre, melyek a következők voltak: házipénztár, alapítványi pénztár, adópénztár és árvapénztár.

A házipénztári hivatal a tanács felügyelete alá tartozott, amely állt a pénztárnokból, az ellenőrből, egy pénztártisztból és egy írnból. Minden bevételről és kiadásról fő- és részletes naplót kellett vezetni, melyek közül az előbbiek a pénztárnál maradtak, a részletes naplót azonban havonként a hozzátartozó okmányokkal együtt átvizsgálás végett a számvevő hivatalhoz kellett benyújtani.⁴⁸³ A biztosítékokról állandó letéti naplót, minden más pénzről pedig kis letéti naplót kellett vezetni. Általában a hivatalhoz utalt tárgyokról segédnaplót készítettek.

Az alapítványi pénztári hivatal állt egy pénztárnokból és egy ellenőrből. Az alapítványokról és az e hivatal körébe utasított egyéb pénzkezelésről külön naplót vezettek. A bevételek és a kiadások számvevői ellenjegyzés mellett történtek. A vagyontalan árvák részére utalványozott segélypénzek fizetése és nyilvántartása is ide tartozott. A kiutalványozott kölcsönöket sorrendben kifizették, és az ezekről szóló kötelezvények biztosításáért felelősséget vállalt a tiszti ügyéssel együtt. A pénztári hivatal minden évről számadást készített, és azt időben betérjesztette a tanácshoz, melynek felügyelete alatt állt.

Az adópénztári hivatalban a pénztárnok, az ellenőr, egy késedelmi kamatszámító és két napdíjas hivatalnok dolgozott. E hivatal az állam érdekében az adókötelesek által fizetett

⁴⁸² HBML Debrecen Városi Tanácsának Iratai (1871) 1872-1929. IV. B. 1405./b.1. 5641/1872., Sz. Kjkv. 1871:233.

⁴⁸³ Lásd: AH. 1871. december 27. 152. sz. A városi számvevő- s ellenőrzőszék.

adót átvette, az adókönyvbe beírta, és a naplóba is pontosan nyugtázta. Minden este az adott napon befolyt összeget a napló tételeivel egyeztette, és minden hétvégén a heti bevételeket összesítette, amelyet a királyi adóhivatalnak adtak át. E hivatal az illetékes tanácsnok és a számvevőség felügyelete alatt állt.

Az árvapénztárról az árvaszéki szervezet kapcsán már szoltam.

Mindegyik pénztárnok és ellenőr a legszigorúbb felelősséggel tartozott a munka megfelelő ellátásáért.⁴⁸⁴

1.9. A tisztiorvosi hivatal

Az egészségügyi tisztviselők legfontosabb feladatai a következők voltak: a betegségek keletkezése és terjedésének meggátolása, a már megbetegedett, szegény sorsú személyek ápolása. Az egészségügyi feladatot ellátó személyek tekintetében Szeged városának szabályozása részletesebb volt, mivel itt az egyes szervek tételes felsorolásával és elemzésével is találkozunk, míg Debrecen szabályzata összefoglalóan, csak az egészségügyi személyzetről tett említést, s ezen belül taglalta az egyes hivatalokat.

Debrecenben a tisztiorvosi hivatal személyzete állt egy kórházi főorvosból, két alorvosból, kórházi gondnokból, két állatorvosból, egy bábából, négy betegápolóból és egy kórházi szolgából. A hivatalos teendőket az alábbi beosztás szerint teljesítették.

A főorvos felügyelt az egészségügyre vonatkozó minden egyes tevékenységre; figyelemmel kísérte a városban keletkezett betegségeket, járványokat és azokról havi és évi kimutatást készített; megfigyelte a kóranyag fejlődését és terjedésére kedvező körülményeket, s azoknak elhárítása iránt egészségügyi javaslatokat terjesztett elő a végrehajtással megbízott hivatalnokokhoz. Az idősek, a munkaképtelenek és a menedékházban ápoltakat orvosi felügyelet alatt tartotta. A város és az egyházak által segélyezett árvákat, a város szolgálatában levő cselédséget szükség esetében orvosi ellátásban részesítette. A rendes és pótsorozásoknál közreműködött. A helybeli gyógyszertárak felett gyakorolta az ellenőrzési jogot, és a közintézetek számára kiszolgáltatók gyógyszerek árjegyzékét felülvizsgálta. A fegyencek orvosi felügyeletét is ellátta.

A kórházi orvos gyógyította a városi árvákat, szegényeket és cselédeket. A főorvos akadályoztatása esetén ellátta helyette a munkát.

A két alorvos közül az egyik a fegyenceket gondozta naponta, míg a második a közkórháznál dolgozott. Mindkettőjük kötelessége volt a himlő elleni védőoltást, a

⁴⁸⁴ HBML Debrecen Városi Tanácsának Iratai (1871) 1872-1929. IV. B. 1405./b.1. 5641/1872., Sz. Kjkv. 1871:233.

halottvizsgálást teljesíteni és a haláleseteket bejelenteni. A hozzájuk fordult árvákat, szegényeket és városi cselédeket orvosi ellátásban részesítették.

Az állatorvosok közül az egyik március 1-től november 1-ig a hortobágyi pusztán lakott és az ott lévő állatok egészségi állapotára felügyelt. A másik orvos ugyanezt a feladatot látta el, de a város területén. Naponta átvizsgálta a levágandó és a vasúton szállítandó marhákat, és jelen kellett lennie a heti vásárokon is. Mindketten ellátták a város tulajdonához tartozó állatok gyógyítását.

Szegeden az egészségügy szolgálatában két apparátus állt: az egészségügyi tisztii személyzet és az egészségügyi bizottmány.

Az egészségügyi tisztii személyzet két részre oszlott: az egyik része kizárólag a közegészségügyi és orvosrendőri feladatokkal foglalkozott, amelynek ellátásában egy városi tisztii főorvos, négy városi kerületi orvos, négy városi kerületi szülésznő és egy állatorvos vett részt. A másik része a közbetegápolással foglalkozott a városi kórházban, melyben közreműködött egy kórházi igazgató főorvos, egy kórházi másodorvos és egy kórházi gondnok.

A tisztii főorvos hatásköre a következő volt. Az orvosrendőri vizsgálatokat teljesítette a törvények értelmében; felügyelt a lakóhelyek és épületek egészségügyi állapotára; indítványban előterjesztette a járványos és ragályos kórok megelőzésére szolgáló rendszabályokat és a járványok további terjedésének meggátolása tekintetében intézkedéseket hozott.

Felügyeletet gyakorolt az állatjárvánnyal kapcsolatos törvények szigorú betartására. A himlőoltás sikeres elvégzéséről és az oltási körök beosztásáról gondoskodott. Az élelem, a tápszerek és az italok minőségére és tartalmára felügyelt. A kéjhölgyek vizsgálata és a halottkémlés tekintetében a főfelügyeletet gyakorolta. Ellenőrizte a gyógyszertárakat és ezek törvényes működését. A katonai és honvédújoncozási bizottmányban közreműködött, a letelepedő személyek orvosi és egészségügyi okleveleit megvizsgálta. A városi tanács útján negyedévenként egészségügyi jelentést küldött a belügyminisztériumhoz. A tanácsnak volt alárendelve és ettől kapta hivatalos utasításait.

Szeged négy részében egy-egy kerületi orvos tevékenykedett. Szolgálati tekintetben a városi tisztii főorvosnak voltak alárendelve és utasításaikat a tanácstól csak a városi tisztii főorvos útján kaphatták. Kötelességeik az egyes kerületekben a következők voltak: a kéjhölgyek heti kétszeri vizsgálata, az oltás és a halotti vizsgálat, a szegény betegek díjtalan gyógyítása, a közegészségi és az orvosrendőri tárgyakra nézve segítség nyújtása a városi tisztii főorvosnak.

A főorvosnak az írásos jelentéseket megküldték. Hónaponként felváltva a városházán a központi szolgálatot, úgynevezett inspectiot teljesítettek mindazon ügyekben, melyek feladatkörükhöz tartozott.

Az állatorvos az állatgyógyászati és barmászrendőri teendőket végezte, és ezekre felügyelt Szegeden. Kötelességeit külön utasításban határozták meg. A városi tiszti főorvosnak volt alárendelve.

A kórházi igazgató-főorvos fennálló szabályrendeletek és utasítások nyomán a városi tanácsnak volt alárendelve, és ezzel közvetlen kapcsolatban állt. Felügyelt mindazon ügyekre, melyek a kórházat nemcsak közegészségi, hanem közigazgatási szempontból is érintették, és ezeket vagy személyesen intézte el, vagy a kórházi gondnok, illetve a kórházi másodorvos által.

Mint főorvos a kórházban felvett betegeket legjobb tudása és lelkiismerete szerint kezelte. Mindennap a reggeli órákban beteglátogatást tartott, mely alatt minden egyes beteget tüzetesen megvizsgált. A kórházban, ha szükség volt, akkor a betegeket gondozta. Minden hónap végén írásos jelentést küldött a tanácshoz és a tiszti főorvoshoz, mely a betegforgalmat és az egyes betegségeket tartalmazta.⁴⁸⁵

A kórházi másodorvos kötelessége volt, hogy segítséget nyújtson a kórházigazgató főorvosnak a beteglátogatások, vizsgálatok, műtétek és más teendők alkalmával; a rendelvényeket feljegyezte; a gyógyszerházból érkezett szerekre felügyelt; a napi jelentéseket és étlapokat szerkesztette; az orvosi felvételi könyvet vezette; a betegek étkezésének rendes szolgáltatására vigyázott; az ápolóban megbetegedett egyéneket gyógykezelt és súlyosabb esetekben a kórházigazgató főorvosnak jelentést tett. Kórházi szolgálata tekintetében a kórházigazgató főorvosnak volt alárendelve.⁴⁸⁶

1.10. A mérnöki hivatal

Szegeden a mérnöki hivatal állt egy főmérnökből, két almérnökből, két útbiztosból és egy írnből. Debrecenben a két útbiztos helyett egy gyakornokot alkalmaztak. Mindkét városban rögzítették, hogy a mérnököknek a korabeli igényeinek megfelelő műszaki végzettséggel kellett rendelkezniük.

Szegeden a mérnöki hivatal két hivatalra oszlott, jelesen az építőmérnöki és a földmérési ügyosztályra. Mindegyikbe egy-egy almérnököt osztottak be a főmérnök felügyelete alatt.

⁴⁸⁵ Uő. 1956. 20.

⁴⁸⁶ HBML Debrecen Városi Tanácsának Iratai (1871) 1872-1929. IV. B. 1405./b.1. 5641/1872., Sz. Kjkv. 1871:233.

Az építőmérnöki osztály kötelessége volt, hogy a város által szándékolt minden száraz és vízi építkezésre nézve javaslatot, tervet és költségvetést készítsen, az elrendelt építkezések vezetését és felülvizsgálatát véghezvigye. Az évi költségvetéshez szükséges adatokat össze kellett állítania és a közmunkaerő felhasználásáról évente tervet és elszámolást kellett készítenie, amit az illetékes szervekhez kellett betérjesznie.

A másik osztály végezte a földméréseket és a fekraszokot. A kirendelést és a szolgálat elvégzését ellenőrizte, és erről a tanácsnak időnként jelentést tett. Az írnok segítette a munkálatok pontos rögzítését.

Az útbiztosok közreműködtek az útépitésnél, a javításoknál és a munkák kezelésében. Szükség esetén a hivatal egyéb feladatainak ellátásában is részt vettek.

Debrecenben jóllehet nem nevesítették a hivatal két osztályát, de feladatkörüket vizsgálva szinte teljes átfedést tapasztalhatunk. A debreceni szabályzat ugyanakkor rögzítette továbbá, hogy a főmérnök köteles volt a tanácsban megjelenni, és rendes tagja volt az építészeti és szépítészeti bizottmánynak.

A mérnöki hivatalok mindkét városban a feladatkörükbe tartozó ügyekben jártak el, melyeket a közgyűlés, a polgármester és a tanács határozott meg.⁴⁸⁷

1.11. A számvevőségi hivatal

A számvevőség a város számvizsgáló, ellenőrző és nyilvántartó hivatala volt. Debrecen esetében a számvevőségnek két osztálya volt: a tulajdonképpeni városi számvevőhivatal és az adószámvevőség.⁴⁸⁸

E két osztály a főszámvevő vezetése alá tartozott. A számvevőhivatal kötelességét a következőkben állapították meg. Ellenőrzést gyakorolt a városi vagyon és pénzkezelés minden ágában; a számadásokat átvizsgálta, azokat a tanács útján a közgyűlésre betérjesztette; az évi költségvetés előirányzatát megszerkesztette; a bevételek és kiadások főkönyveit vezette; a város vagyoni és jövedelmi állapotát nyilvántartotta és gondja volt arra, hogy a város követeléseit időben behajtsák. A leltárak készítésében részt vett. A számvevő minden kiadást és bevételt ellenjegyzett.

Minden hónap végén a házi és az alapítványi pénztári naplót a főkönyvvel az okmányok alapján szigorúan egybevetette; az alapítványi pénztárból kiutalványozott összegek fizetési sorrendjét ellenőrizte; a városi cselédség ruhailletményeit, a városi középületek tűzkár

⁴⁸⁷ HBML Debrecen Városi Tanácsának Iratai (1871) 1872-1929. IV. B. 1405./b.1. 5641/1872., Sz. Kjkv. 1871:233.

⁴⁸⁸ AH. 1871. december 2. 142. sz. Az adószámvevőségi ügyosztály.

biztosítását, a gázfogyasztást nyilvántartotta; a belső rőzsebiztosi naplót naponként lezárta és a begyűlt pénzt a házi pénztárnál elhelyezte.

Az adószámvevőség tisztviselői a következő személyek voltak: egy számvevő, egy írnok, hat adókievítő és két adósürgető.

Szegeden az adószámvevőség teendőit a következőkben állapították meg. Megvizsgálta a kifizetés végett benyújtott számlabeli vagy egyéb követeléseket. Az évi költség-előirányzatot (budget), szem előtt tartva a szervezési munkálatnak ide vonatkozó határozatait a háztartási osztály előadójával és a főkönyvvivővel együttesen összeállította. A város tulajdonát képező haszonbérben lévő földterületeket, a királyi kisebb haszonvételeket, a javadalmakat, a vállalatokat, az évenként előfordulni szokott terményeket és jövedelmeket (fütermés, nádlás, stb.) nyilvántartotta és az ezekkel kapcsolatos szerződések lejáratának, vagy a hasznosításnak az idejét a tanácshoz a lejárat előtt hat hónappal bejelentette.⁴⁸⁹

A tanács vagy elnökség által kitűzött időben a városi hatóság alatt álló pénztáraknak azonnali megvizsgálásában, a pénztárt kezelő személyzet változásakor a pénztár átadásában és a városi vagyon leltározásában részt vett. Összeállította és nyilvántartotta a pénztáraknál tett összes kifizetési és bevételi járandóságokat. Felügyelt az évi költségelőirányzat szoros betartására, és az észrevételeit köteles volt a harmadik osztály főnökével és a főkönyvvivővel rövid úton, szükség esetén a tanáccsal írásban közölni. A város hatósága alatt álló pénztárak, valamint az alkamarás, az erdőmester és a kórházi gondnok és a szállásbiztos évi számadásait részletesen átvizsgálta.⁴⁹⁰

Az utalványozás kétféle lehetett: tanácsi vagy elnöki. Az elnökség 500 ft-ig utalványozhatott, amelynek keretében, ha külön közgyűlési vagy tanácsi felhatalmazása volt, a számlákat a számvevőséghez utasította. Azokat átvizsgálta és helyességük megállapítását követően az illetékes személynek kiadta.

A számvevő a főkönyvvezetővel együtt állapította meg a jóváhagyott költségelőirányzat alapján a bevételi és kiadási címeket. A főkönyvvel megegyező nyilvántartást vezetett, melybe az utalványokat is beírták. Az utalványozási címeket a számvevőség adta meg és jegyezte fel.

Ha szabálytalanság vagy kétség merült fel az eljárással kapcsolatban elnöki utalványnak többé nem volt helye, és ilyen esetben a számvevőség köteles volt a felmerült akadályok iránti határozat hozatalára az ügyet a tanácshoz beterjeszteni.

⁴⁸⁹ MOL Bm Általános Iratok, 1871. V. kűtfő, 11. tétel, k 150.: Az 1871. július 20-án kelt 18202. sz. körrendeletben kérte a belügyminiszter, hogy a királyi kisebb haszonvételek, különösen az italmérés kapcsán válaszoljanak arra, hogy ezt a jogát hogyan gyakorolja a város. HBML Debrecen Városi Tanácsának Iratai (1871) 1872-1929. IV. B. 1405./b.1. 5641/1872., Sz. Kjkv. 1871:233.

⁴⁹⁰ AH. 1871. november 29. sz. 141. sz. A főszámvevőség vagy is főkönyvvitel.

A hivatalhoz érkezett számlák és készpénzbeli követeléseket haladéktalanul, de legkésőbb a benyújtási határidőtől számított 15 nap alatt kellett elintézni.

Szegeden e területen dolgozott a főszámvevő, az alszámvevő, négy főszámtiszt és egy írnok. A főszámvevő feladatkörébe tartozott a munka arányos beosztása és ennek teljesítése feletti őrködés, és a költségeloirányzat összeállításánál és leltározásnál is közreműködött. Részt vett a várost érintő adásvételek, árverések, pénzbehajtások és kölcsönfelvételek lebonyolításában és egyéb a várost érintő pénzügyi műveletekben.

Az alszámvevő a főszámvevőt akadályoztatása esetén helyettesítette és rendszerint a főszámvevő által kiosztott teendőket végezte.

Az árvaszéki számvevő az árvaszék rendes tagja és előadója volt Szegeden, s az árvaszéki üléseken szavazati joggal rendelkezett. A magángyámok számadásait megvizsgálta. Az árvatári naplót késedelem nélkül minden hónap elsején átvizsgálta, annak egyes tételeit az okmányokkal összehasonlította, hogy azok megfelelően lettek-e elkönyvelve. Vizsgálata eredményéről minden hónapban az árvaszéknek jelentést tett. Felügyelt arra is, hogy az árvatári tisztség az évi számadásokat átvizsgálás végett a megszabott időben bemutassa. E számadásokat azonnal átvizsgálta, és az eredményről az átvételtől számítva legfeljebb hat hét alatt az árvaszéknek jelentést tett. Az árvatári vizsgálatokban kiküldetés folytán részt vett. Az árvaszék költségeloirányzatát évenként a közgyámmal együttesen határozta meg.

A debreceni számvevőség összetétele ettől egy kicsit eltért. A tulajdonképpeni városi számvevőhivatal állt egy fő- és két alszámvevőből és három számtisztből. A számvevők egyike az árvaszéknél tevékenykedett. Az adószámvevőség tagja volt egy számvevő, egy írnok, hat adókiivető és két adósürgető.⁴⁹¹

1.12. Az adóhivatal

Szeged aprólékosan rendezte az adóztatásra, illetve az ehhez kapcsolódó tisztségek betöltésére vonatkozó szabályokat, Debrecen azonban nem fektetett erre különösebben nagy hangsúlyt.

A királyi egyenes- és városi póttadót összeírta, illetve kivetette, nyilvántartotta, könyvelte és beszedte. Ugyanígy járt el a városi fűbér, a földvizsgálat, a töltésvezetés, a malomdíj, a földmunkálati és a zálogolási díjak tekintetében is, melyek adó természetűek voltak. Mint a városnak adóbehajtó és kezelő közege önálló hivattal rendelkezett.

⁴⁹¹ HBML Debrecen Városi Tanácsának Iratai (1871) 1872-1929. IV. B. 1405./b.1. 5641/1872., Sz. Kjkv. 1871:233.

Közreműködött a befizetések végrehajtásában és a pénznek az adóhivatalokba való eljuttatásában.⁴⁹²

A főkönyvekben, a naplókban és az adókönyvecskékben javítás és „vakarás” nem fordulhatott elő. A széljegyeket is megfelelően rögzíteni kellett. Az adókönyvecskéket a hivatalban visszatartani és megsemmisíteni még azon esetben sem volt szabad, ha a fél új könyvet kapott.

Az adószedő és az ellenőr az óvadékon kívül még köteles volt biztosítékot is nyújtani, mely készpénz vagy a tanács által meghatározott értékpapír lehetett.

Annak érdekében, hogy az újonnan szervezett adóhivatal a folyó ügyeket fennakadás nélkül intézhesse, és zavartalan legyen az eljárás az adószembesítő hivatalban ezért 1 ft 50 kr napi díjjal fizetett hat napi díjnoki tisztséget állítottak fel. Feladatuk volt még az adófőkönyvek vezetése, a hátralékok és túlfizetések feltüntetése mellett.

Az ilyen módon megerősített hivatalnak az volt a feladata, hogy év végéig a főkönyveket lezárja.

Az adófőkönyvek lezárását végző hivatal továbbra is egy számtiszt vezetése és az adóigazgató felügyelete alatt áll, aki a munkálat pontos és gyors elvégzéséért felelősséggel tartozott.

A hivatalban a következő személyek dolgoztak: igazgató, adószedő, ellenőr, adónyilvántartó, hat adótiszt, két írnok, négy belterületi és három külterületi adóvégrehajtó, két belterületi és két külterületi adóintő.

Az igazgató volt a hivatal főnöke, és hatásköre az összes hivatali teendőkre kiterjedt, így felügyelte a személyzet közötti munkafelosztást, és valamennyi, az adóhivatal körébe tartozó és a tanács által odautasított ügyek pontos teljesítését. Az adóösszeíróknak az összeírás teljesítésének módjára illetően utasítást adott. Az állami adókat egyénekenként, a városi pótagadókat és díjakat a számvevői előterjesztésen alapuló tanácsi utasítás értelmében adókönyvekbe pontosan bevezette. A föld- és házadó nyilvántartásra felügyelt, a birtokváltozásoknak a telekkönyvi törvényszék határozata értelmében a birtokíveken történő keresztülvezetéséről és az évi összesítésről gondoskodott.

A végrehajtásokat a hátralékosok sorrendjében személyválogatás nélkül a legnagyobb körültekintés mellett fogatosította. A végrehajtási költségeket megfelelően nyilvántartotta és gondoskodott róla, hogy azokat a városi pénztárnak visszafizessék. A tanács által hozzá utasított kincstári vagy városi illetékeket beszedte. A behajthatatlan adók kimutatásait szabályszerűen elkészítette. A hivatal nevében szükséges vagy tanácsilag megkívánt

⁴⁹² HBML Debrecen Városi Tanácsának Iratai (1871) 1872-1929. IV. B. 1405./b.1. 5641/1872., Sz. Kjkv. 1871:233.

jelentéseket és egyéb munkálatokat elvégezte. Az adóügyi panaszokat meghallgatta és az ezzel kapcsolatos intézkedéseket megtette.

Az adószedő az adópénztárt kezelte. Az adótiszt által kiszámított és az illető fél adókönyvecskéjében előírt állami adót, városi pótdadót és az esedékes kamatokat, nemkülönben a mellékdíjakat és illetékeket a féltől beszedte. A könyvben ezeket az adatokat betűvel beírta, és az összeget saját kézi naplójába is bejegyezte. A lezáráskor az ellenőr naplójával és a napi bevétellel összehasonlította az beírt pénzüsszeget és a bevételt a pénztárban elhelyezte.

Az állami adókat a királyi adóhivatalnak jutatta el, miután a naplót a főkönyvvivő aláírta. A pénztár egyik kulcsát őrizte. Az adószedő az igazgató távollétében a hivatal főnökeként is eljár.⁴⁹³

A letét- és segédpénztárnok legfontosabb feladatai a következők voltak: a tanácsi letéttár, a kórházi tár, a szegényalap, a házi szegények pénztárát illető összegek, a közmunkaváltság, az átíratási krajcárok, a szabad húsvágási díj, a föld- és vályogdíj, a facsemeték ára, az ínségi kölcsön az 1863. évről, a kántor és bormérési díj 1862-1866 között, az 1867. évben megszűnt előfogatozási díj, az 1862/3 évi fogyasztási adó, az 1860. évi vízipuska díj, az 1865. évi pálinka díj és az 1861. évi bélyegcsonkítási díj beszédése és kezelése.⁴⁹⁴

1.13. A gazdasági hivatal

A gazdasági ügyek elintézése Szegeden a gazdasági hivatal, amely egy gazdász, egy segéd és egy írnokból állt. Debrecenben külön osztály intézte a gazdasági ügyeket.

Kötelessége volt a város fekvő és ingó vagyonára, a terményeikre és az eszközökre felügyelni, azokról leltárt vezetni, és évente a számviteli szabályok szerint rendes számadást tartani. Gondoskodott a járandóságot képező termények, írószerek és a háztartáshoz szükséges eszközök beszerzéséről, kiszolgáltatásáról és e tekintetben a tanács utasításai szerint járt el. A városi cselédség ruházatának elkészítéséről, az ingó vagyon folyamatos karbantartásáról és a mutatkozó szükségletek megfelelő időbeni előállítatásáról gondoskodott. A város fogatait megfelelő állapotban tartotta.

A város leltározott vagyonába felvett, időközben használhatatlanná vált tárgyak jegyzékét évente a tanácshoz beadta. Felügyelt a város szegényápoló intézetére, az ott elhelyezett személyekre, akik fölött a házi fegyelmet is gyakorolta. Az ápodában a

⁴⁹³ HBML Debrecen Városi Tanácsának Iratai (1871) 1872-1929. IV. B. 1405./b.1. 5641/1872., Sz. Kjkv. 1871:233.

⁴⁹⁴ Sz. Kjkv. 1871:233.

helyiségek, fekhelyek és az ápoltak ruháinak tisztaságára, ezen személyek élelmezésére gondot fordított, amelyekről a tanácshoz jelentést tett.⁴⁹⁵

1.14. Az erdészeti hivatal

Szegeden az erdészeti hivatalban dolgozott egy erdőmester és egy erdész. Irányítása alatt állt az új-szegedi népkerti kertész és az erdőcsőszök. Debrecenben az erdészeti személyzet elnevezéssel találkozunk, amely állt egy erdőmesterből, négy erdészből, egy gyakornokból és 42 erdővédőből.

Az erdőmester alapfeladatákként mindkét helyen a város határában lévő erdőkre, erdei területre, csőszházakra, nyilvános séta és befásított helyekre, az országutak széléin levő fákra történő felügyeletet jelölték meg, illetve azt, hogy a vadászati tilalom fönntartását a rendőrséggel együttesen határozza meg. Az erdei területen elkövetett mezőrendőri kihágásokat bejelentette. Végezetül, hogy az erdők fenntartása tárgyában a tanácshoz javaslatot terjesztett be, és általában gondoskodott mindarról, ami a város erdészeti vagyonának gyarapításához, hasznosításához és a hozandó vadászati és erdészeti törvény fogantatásához szükséges.

A szegedi szabályzat feladatkörébe sorolta még a fatenyésztés és gyümölcsfanevelést, a selyemtenyésztésre és ennek terjesztésére vonatkozó felügyeletet. A facsemetékről, a tűzifákról, a rőzséről, ugyanúgy mint az erdei eszközökről és szerekről rendszeres számadást kellett vezetni. Az erdei jövedelmekről és kiadásokról évente költségelőirányzatot készített.

Debrecenben rögzítették még, hogy az erdőmester a tanácsban, annak meghívásra köteles megjelenni, és a gazdasági bizottmány rendszeres tagja. Segítségét nyújtott a külső rendőrségnek, és a kapitány hivatalnak.⁴⁹⁶

1.15. A tanácsnokok

A tanácsnak a szegedi szabályzat szerint szavazattal bíró tagjai voltak: az egyes osztályok vezetői és az azokba sorolt ügyek előadói, mint ilyenek teljesítették mindazt, amit a hatósági szervezetre vonatkozó szabályzat III. fejezete kötelességüké tett.

⁴⁹⁵ HBML Debrecen Városi Tanácsának Iratai (1871) 1872-1929. IV. B. 1405./b.1. 5641/1872., Sz. Kjkv. 1871:233.

⁴⁹⁶ HBML Debrecen Városi Tanácsának Iratai (1871) 1872-1929. IV. B. 1405./b.1. 5641/1872., Sz. Kjkv. 1871:233.

Rendszerint tagjai és előadói voltak azon szak-, illetve külön bizottságoknak, melyeket a közgyűlés által kiemelt tárgyokban hoztak létre. Ha a bizottságok tagjai közül nem választottak jegyzőt, akkor a megállapodásokról a jegyzőkönyveket és a jelentéseket a segédszemélyzet igénybevételeivel készítették el.

Felelősek voltak a közigazgatás gyors ügyintézésért, és elő kellett segíteniük az egyes osztályokba utalt tárgyakra a lehető leggyorsabban történő elintézését. Kötelességük volt a bizottsági közgyűlésekben, ahol az 1870:XLII. tc. 47. §-a szerint szavazattal bírtak, valamint a tanácsulésekben megjelenni.

Egyes osztályoknak élén álltak segédszemélyzetükkel, amely az I. III. IV. és V. osztályban egy-egy fogalmazóból, a II. osztályban pedig a most érintett személyzeten felül az alkapitányból és egy írnból állt, melynek a négy városi, a két pusztai és egy vásári biztos, a várnagy, az őr, a rendőrszolgák és a pusztázók voltak alárendelve. Munkájukat is ők osztották be.

Debrecenben a szabályzat értelmében az osztályokban a következő személyek tevékenykedtek: a főkapitány, egy fogalmazó, egy iktató, egy írnb, aki egyszersmind irattárnok is volt, két írnb, hat biztos nappali szolgálatra és egy biztos éjjelnappal a vasúti őrségen, egy biztos éjjelnappalra, mint felügyelő a városházánál, egy hajdú a főkapitányhoz és még 18 hajdú, amelyből három lovas szolgálatot teljesített. Az egyes osztályoknál a következő tisztviselők láttak el szolgálatot.

Az első osztálynál egy alkapitány, egy fogalmazó és egy hajdú.

A második osztálynál egy alkapitány, egy írnb és egy hajdú.

A harmadik osztálynál egy alkapitány, egy fogalmazó és egy hajdú.

A negyedik osztálynál egy alkapitány, három biztos és hét hajdú, amelyek közül egy hivatalsszolgaként dolgozott.

Az ötödik osztálynál egy alkapitány, egy fogalmazó, egy írnb, három szállásbiztos és melléjük rendelt három hajdú, és egy hajdú, mint raktározó és előfogatállító.

Az osztályok belügyeire nézve a következőket határozták meg. A polgármester által az osztályokhoz utalt és az iktatói hivataltól átvett ügyiratokat az iktatókönyvbe vezették be, melynek rovataiban az osztályszámot, az iktatói számot, az ügy tartalmát, az elintézés idejét jegyezték fel és beiktatás után az osztályvezetőnek bemutatták, aki intézkedett a feldolgozásukról.

A megkeresésekre a szükséges felvilágosítást minden tisztségviselőnek meg kellett adni.

Mindazon ügyeket, melyeket tanácsülésen kellett elintézni előadói ívbe foglalták és tartalmát pontosan feljegyezték. Ezt követően az osztályvezető határozati javaslatát és az ahhoz kapcsolódó indokokat röviden ismertették.

Ha a tárgy előkészítéséhez a számvevőség, az adónyilvántartás vagy más hivatal felvilágosítására szükség volt, akkor azt is be kellett szerezni.

Az osztályvezetőnek az osztályba utalt ügyekről a legkisebb részletre is kiterjedő felvilágosítást kellett adni a tanácsnak, és köteles volt nemcsak az iratokból, hanem az egyes hivataloktól mindazt megtudni és megszerezni, ami által e kötelessége teljes mértékben megvalósítható.

Gondoskodnia kellett továbbá az ügyek gyors elintézéséről, ha pedig szükséges volt, akkor a tisztviselők számára kiadványt kellett szerkeszteni. A tisztviselők és a hivatalok számára a kiadványokat nem határozat formájában, hanem levél és rendelvény alakjában készítette el. Az ügyek pontos elintézésének idejét fel kellett tüntetni az adott osztály iktató könyvében.

A hivatali pénzeket, melyek az osztályokhoz kerültek, az ügyirattal együtt nyomban az elnökséghez kellett beadni. Ezeket megtárgyalták és döntöttek a letéteményezéséről. A jelentések megtételére a kitűzött határnapokat pontosan be kellett tartani.

Mindegyik osztály köteles volt a hozzá utalt ügyekben, netán személyesen jelentkezett felek kívánatára azok kérelmét, panaszát és felvilágosítását jegyzőkönyvbe venni, és azt a köziklatókönyvbe bevezetve rendes beadványként kezelni és tárgyalni. Az osztályok a széképületben elkülönített helyiségekben működtek.⁴⁹⁷

1.16. A jegyzők

Szegeden a jegyzői hivatal egy főjegyzőből és két aljegyzőből állt, míg Debrecenben a főjegyző mellett három aljegyző tevékenykedett.

A jegyzők jogait és kötelességeit az 1870:XLII. tc. 9., 22., 46., 51., 59. §-ai határozták meg. Ezen felül a jegyzők az idézett törvény 38. §-ában rendszeresített bírálóválasztmánynál, mint tollvivők és előadók működtek közre.⁴⁹⁸

⁴⁹⁷ HBML Debrecen Városi Tanácsának Iratai (1871) 1872-1929. IV. B. 1405./b.1. 5641/1872., Sz. Kjkv. 1871:233.

⁴⁹⁸ HBML Debrecen Városi Tanácsának Iratai (1871) 1872-1929. IV. B. 1405./b.1. 5641/1872., Sz. Kjkv. 1871:233.

1.16.1. A főjegyző

A főjegyző mind a két városban akadályoztatása esetén helyettesítette a polgármestert és ellátta annak teendőit. A szegedi főjegyző általában elnöke volt az árvaszéknek, főfelügyelője a városi nyilvános és titkos levéltárnak, mely utóbbinak egyik kulcsát is őrizte; felügyelt a városi irodára, az irodai személyzet tevékenységére, a kiadmányozás folyamatára, a közgyűlések jegyzőkönyveit, a közgyűlési felterjesztéseket, jelentéseket és leveleket szerkesztette; a törvényhatóság nevében kiállítandó okmányokat elkészítette; a közgyűlési tárgyakat a kiadóságtól átvette és azokról sorozatot készített, aminek a törvényes idő alatti kihirdetéséről gondoskodott; az ügyeket a jelentkezett közgyűlési tagoknak betekintésre átadta és a közgyűlésben előadta; a közgyűlési jegyzőkönyvek másolatainak a m. kir. belügyminisztériumhoz a törvényben meghatározott idő alatti felterjesztéséről intézkedett, és teljesítette a törvény vagy közgyűlés által a főjegyzőre ruházott egyéb kötelességeit.

Árvaszéki elnökként az árvaszéki üléseken elnökölt, az ügyeket feldolgozás és előadás végett kiosztotta, az előadandók sorrendjét megállapította és intézkedett, hogy az ülésben előadandó tárgyakat a tanácskozási terem ajtajára kifüggeszék. Sürgős ügyek elintézése végett rendkívüli ülések tartásáról is gondoskodott.

Az árvapénztár negyedéves megvizsgálásában részt vett, amelyet bármikor teljesíthetett; intézkedett az árvaügyekről, és arról, hogy a gyámhatóság alól hányan kerültek ki, ezek vagyonát kiadták-e, s ha nem miért nem. Gondoskodott arról, hogy a közelebbi negyedévben hány árva és gondnokolt fog a gyámhatóság alól kikerülni. Megvizsgálta, hogy a vagyon kiadására van-e fedezet, és évenként jelentést tett a közgyűlésnek az árvapénztár mérlegéről.

Akadályoztatása esetén a városi jogügyi előadó-tanácsnok helyettesítette. Az elnök felügyelt az árvák érdekére, e végből a tanyákra is ellátogatott, hogy megvizsgálja az árvák nevelését, személyes ellátását, a vagyonkezelést, az árvavagyon és kölcsönök biztonságát.

Az elnök felügyelt az árvakönyvek vezetésére is. Az árvakönyv magába foglalta a város területén levő összes árva nevét. E táblázatokat betűrendben, kötetlen állapotban is kemény borítékban kellett lezárni. Az árvaság vagy gondnokság megszűntével a táblázatot a többi közül ki kellett venni, és az illető iratokhoz kellett csatolni. Minden táblázat tartalmazta a következő rovatokat:

- a) az árva vagy gondnokolt nevét, állapotát, születési idejét, helyét, foglalkozását, tartózkodási helyét;
- b) a gyám vagy gondnok nevét, polgári állását, lakhelyét, kinevezési idejét;

c) az átadott vagyon minőségét, mennyiségét, értékét, állapotát, kezelési módját, tiszta jövedelmét;

d) tartozik-e a gyám számadással vagy sem, mikor kellett számolnia, mikor volt az utolsó időszaki számadás;

e) a gyámság és a gondnokság ideje alatti hatósági engedélyeket;

f) a gyámság esetleges meghosszabbítását;

g) a gyámság vagy gondnokság megszűntének idejét és

h) az észrevételi rovatot, melyben a vagyontalan árvák tartási, ruházati és iskoláztatási költségei, valamint a források minősége és mennyisége volt följegyezve.

Az árvakönyvbe az árvaszéki jegyző az ügydarabok kiadmányozása előtt minden intézkedést, annak dátumával és ügyszámával együtt minden árvára külön-külön rögzítette. Az árvakönyvet mindenki megtekinthette.

Ezzel szemben a debreceni főjegyző jogállását és feladatát a következőképpen határozták meg. A tanácsülésekben szavazati joggal vett részt. A közgyűléseken rendszerint „vitte a tollat,” azaz szerkesztette a közgyűlési felterjesztéseket, jelentéseket és leveleket. A törvényhatóság nevében kiállítandó okmányokat elkészítette.

A közgyűlések kihirdetéséről és az ott előadandó tárgyak sorozatának elkészítéséről gondoskodott. A közgyűlési jegyzőkönyveket azok hiteles másolataival a belügyminisztériumhoz kellett felterjesztenie a hitelesítéstől számított 30 napon belül.

A városi közlevéltárnak felügyelője és a rendezésére felügyelő bizottmánynak az elnöke is volt egyben. Felügyelte az iktató, a kiadó és az irodai személyzet tevékenységét és a kiadó által vezetett könyvek pontos vezetésére is vigyázott.⁴⁹⁹

1.16.2. Az aljegyzők

Az aljegyzők jogállásának szabályozása jelentősen eltért a két városban. Ennek az oka a köztörvényhatóságok szervezetének különbözőségében keresendő. Szegeden az egyik aljegyző a polgármester mellett és a tanácsülésekben, a másik pedig az árvaszéknél működött, és teljesítette a jegyzőkre ruházott teendőket. Az árvaszéki jegyző vezette a jegyzőkönyvet, helyettesítette az ülnököt, az elnök felügyelete alatt végezte és nyilvántartotta az árvakönyveket.

Debrecenben az első aljegyző rendszerint a közigazgatási osztály jegyzőkönyveit vezette. A második aljegyző rendszerint a gazdasági osztályba volt beosztva, s a gazdasági és

⁴⁹⁹ HBML Debrecen Városi Tanácsának Iratai (1871) 1872-1929. IV. B. 1405./b.1. 5641/1872., Sz. Kjkv. 1871:233.

a jogi, a pénzügyi és az építetési bizottmányok jegyzőkönyveit vezette, valamint gondoskodott a gazdasági ügyek elintézésére vonatkozó határozatok és javaslatok leíratásáról és kiadmányozásáról. A harmadik aljegyző az árvaszéknél működött.

Az aljegyzők szükség esetén előadói minőségben is eljártak és ilyen esetekben szavazati joggal is rendelkeztek.⁵⁰⁰

1.17. A tiszti ügyész

Mindkét város esetében a tiszti ügyész jogait és kötelezettségeit az 1870:XLII. tc. a 9., a 47., a 60., a 77. és a 80. §-aiban állapították meg. Az idézett szakaszokban körülírt kötelezettségeken felül a közgyűlés, a tanács és a szakbizottságok rendelete, felhívása folytán a hozzá utalt ügyekben jogi véleményt nyilvánított. A várost érintő perekben eljárta, azok végeredményéről jelentést tett, amennyiben pedig megegyezésre volt lehetőség, vagy annak létrejötte a város érdekében célszerűnek mutatkozott, akkor a szükséges intézkedéseket megtette. A hozzá utalt ügyekről naplót, a perekről jegyzéket vezetett, utóbbiakról negyedévenként táblás kimutatást készített, melyben a végrehajtás alatt álló ügyeket feltüntette. E táblázatot a polgármester elé terjesztette.

Szegeden a szabályozás kitért az alügyészek alkalmazására is. A főügyész mellett egy alügyészt foglalkoztattak, aki az előbbi személy akadályoztatása esetén mindazon kötelezettségeket teljesítette, melyeket a törvény és a szervezeti szabályzat a tiszti ügyészre ruházott. Rendszerint azonban az árvaügyekkel foglalkozott, az árvaszéki üléseken és tanácskozásokon részt vett, az árvaszéki határozatokat az árvák és gondnokoltak érdekében hivatalból megfellebbezte, az árvaszék rendeletére az elszámolni vonakodó gyámokat és gondnokokat, vagy azok örököseit felhívási perrel számadásra kényszerítette. A gyám és gondnoki számadásokból eredő és jogerőre emelkedett elmarasztalásokban foglalt összegeknek a behajtását végrehajtotta és minden, az árvák és gondnokoltak ügyeit érintő peres ügyekben az árvaszék utasítása szerint járt el. A szerződések és a jogi ügyek kapcsán elmondta véleményét. A pénztár vizsgálatánál, átadásánál és átvételénél jelen volt és gondoskodott arról, hogy az árvaügyekben a törvényeket, rendeleteket és a helyhatósági szabályokat betartsák.

Az ügykörére vonatkozó határnapokról nyilvántartást, a kezelésére bízott perekről perlajstromot vezetett, negyedévenként a perek állapotát és a végrehajtás alatti ügyeket,

⁵⁰⁰ HBML Debrecen Városi Tanácsának Iratai (1871) 1872-1929. IV. B. 1405./b.1. 5641/1872., Sz. Kjkv. 1871:233., Bővebben: Uő. 1956. 20.

különösen a végrehajtás fokát feltüntető kimutatást készített. Az árvatártól kapott előlegről az árvaszéknek be kellett számolnia.⁵⁰¹

1.18. A könyvvivői tisztség

Szegeden a városi pénzre, a bevételeikre és a kiadásaikra, valamint a város kezelése alatt levő, azonban tulajdonát nem képező alapítványok pénzére a kettős könyvvitel szabályait⁵⁰² kellett alkalmazni. Ebben a hivatalban dolgozott egy főkönyvvivő, egy segédkönyvvivő, egy számtiszt és egy írnok.

1.18.1. A főkönyvvivő

A főkönyvvivő vezette a város főkönyvét és naplóját (Journal), az utalványt, illetve a számla címekeket a közkölség-előirányzat alapján a főszámvevővel közösen állapította meg. A főkönyv és a napló alapján havonként nyers mérleget, az év végével pedig zárszámadást készített, és azokat a tanácsnak küldte meg. Az éves mérleget legfeljebb a következő év február 15. napjáig kellett elkészítenie. Negyedévenként a pénztári forgalom kimutatását összeállította, melynek egy példányát a tanács útján a közgyűlés elé terjesztette.

A közkölség-előirányzat megállapításához, úgy mint az esetleg előforduló kimutatásokhoz a főkönyvvitel köréből szükséges adatokat az illető hivatalnokokkal közölte. A közkölség-előirányzat összeállításánál és leltározásnál részt vett. A várost érintő jelentősebb adásvételek, árverések, árlejtések, pénzbehajtások, kölcsönfelvételek és egyéb fontosabb pénzügyi műveletek kidolgozásában szintén közreműködött. A bevételeket és bevételi járandóságokat az erre vonatkozó és vele esetenként közlendő tanácsi határozatok és fizetési meghagyások alapján könyvelte el. Ahhoz, hogy az utóbbiak elkönnyvelhetők legyenek, a fizetés teljesítésére minden esetben határidőt szabott meg. Az évi közkölség-előirányzat szoros betartására is felügyelt, és az észrevételeit köteles volt a pénzügyi osztály főnökével és a főszámvevővel közölni. Rendkívüli, a közkölség-előirányzatban előre nem tervezett kiadások mikénti fedezéséről a főszámvevővel együtt javaslatot dolgozott ki. Kötelessége volt továbbá az adóhátralékosok neveit és tartozásukat a fizetési határnap megjelölésével a tanácsnak intézkedés végett bemutatni.

⁵⁰¹ HBML Debrecen Városi Tanácsának Iratai (1871) 1872-1929. IV. B. 1405./b.1. 5641/1872., Sz. Kjkv. 1871:233.

⁵⁰² AH. 1871. november 29. sz. 141. sz. A főszámvevőség vagy is főkönyvvitel.

Mint a központi háztartás egyik főszereplője a könyvviteli osztályban az ügyrendet meghatározta, így joga volt a pénztárak kezelésébe is betekintni.⁵⁰³

1.18.2. A segédkönyvvivő

A város haszonbérben lévő földjeivel, épületeivel és egyéb javadalmaival kapcsolatos követelések számláit vezette és nyilvántartotta. A hátralevő követeléseket havonként összesítette, és azt további intézkedés végett a főkönyvvivőnek átadta.

A járandóságok befizetésénél a fizető fél tartozását kiszámította tekintettel a kamatokra. A nyugtát a bevételi cím följegyzésével az írnnokkal együtt állította ki.

A fizetéseket az előirányzat szerint könyvelte, és a fizetési határnapokra azok jegyzékét a név, a cím és összeg világos feltüntetése és a könyvelési cím rávezetése mellett a kifizetés teljesítése végett a főpénztárnak átadta. A főkönyvvivő akadályoztatása esetén a hivatalfőnöki tisztséget is ellátta.⁵⁰⁴

1.19. A levéltárnok

A levéltári hivatal mindkét városban egy levéltárnokból és egy segédből állt. A levéltár őre a levéltárnok volt. A titkos levéltár egy-egy kulcsát a polgármester, a főjegyző, az egyik tanácsnok és a levéltár őrizte. A szegedi szabályzat azt írta elő, hogy a kezelés rendjét a polgármester a főjegyzővel és a levéltárnokkal egyetértésben határozza meg.

Debrecenben ezzel szemben konkrétabb rendelkezéssel találkozhatunk. A levéltár a közlevéltárnok felügyelete alá volt rendelve. Az eredeti okmányokat csak tisztviselőknek adhatta ki meghatározott időre. A hiteles másolatokat kiszolgáltatta, a levéltárrendezést folyamatosan ellátta, a régebbi iratokat rendbe rakta, az újat megfelelően kezelte.

A közlevéltár a főjegyző, illetve a levéltár rendezésére felügyelő bizottmány irányítása alatt állt.⁵⁰⁵

⁵⁰³ HBML Debrecen Városi Tanácsának Iratai (1871) 1872-1929. IV. B. 1405./b.1. 5641/1872., Sz. Kjkv. 1871:233.

⁵⁰⁴ HBML Debrecen Városi Tanácsának Iratai (1871) 1872-1929. IV. B. 1405./b.1. 5641/1872., Sz. Kjkv. 1871:233.

⁵⁰⁵ HBML Debrecen Városi Tanácsának Iratai (1871) 1872-1929. IV. B. 1405./b.1. 5641/1872., Sz. Kjkv. 1871:233.

1.20. A segéd- és kezelőszemélyzet

A szegedi szabályzat rögzítette a debrecenivel szemben az ide tartozó hivatalokat, illetve a tisztségviselők hatáskörét.

Szegeden a fogalmazók a tanácsi osztályokban tevékenykedtek. Az osztályokba került tárgyak feldolgozását az osztály főnökének utasítása szerint végezték. Az osztályvezetők akadályoztatása esetén az osztály ügyeit intézték, és a tanácsüléseken előadták, ahol azonban szavazattal nem rendelkeztek.⁵⁰⁶

A főpénztári ellenőr a főpénztárnok által teljesített bevételek és kiadások felett örködött és a pénztárnok kezelését ellenőrizte. A kiadásokról és a bevételekről a tárgy rövid megnevezésével és az utalványcím beiktatásával pénztári naplót vezetett. E naplóban a főpénztár egyenlegéről naponként kimutatást készített. A főpénztárnokkal együtt aláírta és a kimutatott egyenleget a következő napra átvezette, amelyet követően a naplót mellékleteivel könyvelés végett a főkönyvvivőnek kézbesítette, aki azt a könyvelésnek küldte vissza.

A pénztári naplót minden hónap végén be kellett köttetni, és a számvizsgálat miatt meg kellett őrizni, amelyet az irattárba helyeztek el. A főpénztárnok által kiállítandó nyugtákat ellenjegyezte. A pénztár egyik kulcsát őrizte. A főpénztárnok akadályoztatása esetén eljárta helyette.⁵⁰⁷

Az adószedői ellenőr felügyelte az adószedőt és vezette a naplót. A mellékdíjakról egy közös naplót vezetett, melyben minden mellékdíjnak külön helye volt. A pénztár egyik kulcsát őrizte, és az adószedővel egyetemleges felelősséggel tartozott. A naplót mindennap lezárta, és azt az adószedővel együtt aláírta. Ha valamiféle probléma merült fel, akkor megtette a szükséges intézkedéseket. Ha eredményt még ekkor sem értek volna el, a tanácshoz haladéktalanul jelentést kell tenni. Az évi számadásokat elkészítette. Az ellenőr az adószedőt akadályoztatása esetén helyettesítette.⁵⁰⁸

Az adónyilvántartó a föld és házadó nyilvántartását vezette, a birtokváltozásokat a telekkönyvi törvényszék határozatai értelmében a birtokíveken pontosan rögzítette, és az év végén az összesítést végrehajtotta. A földadót kivetette, és az új házszámokat megállapította. A feleknek a föld- és házadó mennyiségét az ingatlanok átruházása vagy egyéb előforduló esetekben díj nélkül kiszámította, ezen összeget feljegyezte, és arról külön hivatalos bizonylatot adott ki. Az igazgató utasításai szerint járt el.⁵⁰⁹

⁵⁰⁶ Sz. Kjkv.1871:233., Debrecenben is voltak fogalmazók, mert a tisztújításokon már szerepeltek. Db. Kjkv. 1872:65-68.

⁵⁰⁷ Sz. Kjkv.1871:233.

⁵⁰⁸ Sz. Kjkv.1871:233. Szintén voltak ellenőrök Debrecenben is: házipénztári és adópénztári ellenőr. Db. Kjkv. 1872: 40-41.

⁵⁰⁹ Sz. Kjkv.1871:233.

Az árvtári ellenőr felügyelte a pénztárt, annak egyik kulcsát magánál tartotta, vezette a naplót és a számadási könyveket. A pénztárnokkal egyetemleges felelősséggel tartozott.⁵¹⁰

A letéttári ellenőr felügyelte a pénztárnokot és vezette a naplókat. A pénztárnokkal egyetemlegesen felelős és a számadásokat vele együtt készítette, és a pénztár egyik kulcsát őrizte.⁵¹¹

A számvevői számtisztek átvizsgálták a főszámvevő vagy helyettese által hozzájuk utalt számlákat, számadásokat, és elkészítették a fogalmazványokat.⁵¹²

A könyvvivői számtiszt teljesítette a bevezetendő lejáratú és egyéb mellékkönyvek vezetését és a főkönyvvivő által reá bízott ügyeket.⁵¹³

A pénztári tiszt helyettesítette az ellenőrt. Feladatait a főpénztárnok állapította meg, az árveréseknél a pénzbeszedést végrehajtotta, melyet a főpénztárnak kellett átadnia.⁵¹⁴

Az adótisztek vezették a városrészi főadókönyveket és a mellékdíjak főkönyveit. Minden év végével lezárták az adófőkönyveket és az adózók könyveit; összesítették a főkönyveket laponként és kiszámították a végösszesítést a hátralék és túlfizetés világos feltüntetése mellett.

Minden következő évre az új főkönyveket elkészítették. Adóbefizetéseknel a fél által bementett összeget, a hátralékra való szigorú tekintettel, a hátralék után lejárt kamatok kiszámítását a királyi és a városi pótdadó arányában felosztották. Az adókönyvecske fizetési rovatában beírták ezeket az összegeket. Ha eltérés vagy bármilyen probléma merült fel, akkor az ügyet az adószedővel és ellenőrrel együtt ki kellett vizsgálni. A hátralékosok névszerinti és részletes kimutatását elkészítették. A főkönyvi összeírási kivonatokat és a hátraléki kimutatásokat összeállították.⁵¹⁵

Az iktató kezelte az általános iktatókönyvet, azon szabály szerint, melyet az iroda-ügykezelésre nézve a polgármester és a főjegyző állapított meg.⁵¹⁶

A kiadó vezette a kiadmányozást, felügyelt az irodai írkokokra. A kezelésre nézve és az irodai ügyvitel tekintetében a polgármester és főjegyző állapította meg a részletes szabályokat.⁵¹⁷

A szállásolási biztos nyilvántartotta a hadsereg és honvédség szabadságos és tartalékos tagjait egy írkok segítségével. Intézkedett a sorkatonaság és honvédség ideiglenes és állandó elszállásolásáról. Megoldotta a tiszti, az irodai, a raktári és egyéb helyiségek bebútorozását a

⁵¹⁰ Sz. Kjkv.1871:233.

⁵¹¹ Sz. Kjkv.1871:233.

⁵¹² Sz. Kjkv.1871:233., Db. Kjkv. 1872:37.

⁵¹³ Sz. Kjkv.1871:233.

⁵¹⁴ Sz. Kjkv.1871:233.

⁵¹⁵ Sz. Kjkv.1871:233.

⁵¹⁶ Sz. Kjkv.1871:233., Db. Kjkv. 1872:59.

⁵¹⁷ Sz. Kjkv.1871:233., Db. Kjkv. 1872:58.

tanács jóváhagyása mellett. Gondoskodott, hogy az elszállásolt katonaság és honvédség után fizetendő illetmény, úgymint a tiszti lak, az irodai és egyéb helyiségek használatáért járó díj a város pénztárába befolyjon, vagy azt a magánszemélyek megkapják. A katonatiszti bútorokról leltárt és számadást vezetett, és karbantartásukról intézkedett.⁵¹⁸

Az útbiztosok a mérnöki hivatal tisztviselői voltak, és mint ilyenek a főmérnök felügyelete alatt álltak. Kötelességeik teljesítése során be kellett tartaniuk az 1870. évi május 9-én tartott közgyűlésen a 92. sz. alatt megállapított utasításokat.⁵¹⁹

A város belterületére négy és a külterületére két csendbiztost alkalmaztak, akik a vásárbiztossal együtt a rendőrkapitány felügyelete alatt álltak.⁵²⁰

Szegeden külön szabályzatban rendezték a kórházi gondnok feladatát, míg Debrecenben ezt az egészségügyi és közkórházi bizottmányon belül intézték el. A szegedi gondnok kötelességei a következők voltak. A betegek felvételét pontosan rögzítette. Minden egyes betegről felvétele után honossága és vagyonbeli állapotára vonatkozó jegyzőkönyvet vett föl. Felügyelt a cselédségre, a betegszobák és az egész ház tisztaságára és rendben tartására. Minden egyes beteg számláját, valamint az összes számadási kimutatásokat elkészítette, és ezeket a tápdíjak beszerzése céljából a városi tanácshoz benyújtotta, melyeket a számvevő által történt megvizsgálás után a belügyminisztériumhoz felterjesztett.

A kórházhoz tartozó bútorokról, ruhákról, ágyneműkről, a kórházi ingó vagyronról leltárt vezetett, és évente rendes számadást tartott. A kórházi gondnok a kórházi szolgálat teljesítése tekintetében a kórházi igazgató főorvosnak volt alárendelve.⁵²¹

Debrecenben érdekes módon nem találunk említést a várnagyról. Szegeden a széképületre felügyelt, a hivatalszobák rendszerinti tisztítása és fűtése, az őrszolgálat pontos és folyamatos ellátása is feladatkörébe tartozott.⁵²²

A letartóztatott egyéneket nyilvántartotta és azok számára kijelölt helyiségekre, mind tisztasági, mind biztonsági tekintetben felügyelt. Gondoskodott, hogy a kitoloncolt személyekre vonatkozó rendelkezéseket betartsák és az ezzel kapcsolatos költségekről készített jelentést a tanácshoz eljuttassák. A rendőrkapitánynak alárendelve dolgozott.⁵²³

A gazdaszsegéd a gazdasági hivatalban dolgozott. A gazdasz felügyelete alatt állt, akinek utasításai szerint a rá bízott ügyeket el kellett végeznie.⁵²⁴

⁵¹⁸ Sz. Kjkv. 1871:233., Db. Kjkv. 1872:82.

⁵¹⁹ Sz. Kjkv. 1870:92., Sz. Kjkv.1871:233., Db. Kjkv. 1872:84

⁵²⁰ Sz. Kjkv.1871:233., Db. Kjkv. 1872:69., 85. Debrecenben vásárbíróvá választottak: Db. Kjkv. 1872:64.

⁵²¹ HBML Debrecen Városi Tanácsának Iratai (1871) 1872-1929. IV. B. 1405./b.1. 5641/1872., Sz. Kjkv. 1871:233.

⁵²² Valószínű, hogy Debrecenben is volt olyan személy, aki betöltötte a „gondnoki” feladatkört, annak ellenére, hogy nincs megemlítve a szervezeti szabályzatban.

⁵²³ Sz. Kjkv. 1871:233.

⁵²⁴ Sz. Kjkv. 1871:233.

A levéltári segéd a levéltáros mellett a levéltár kezelésében segédkezett.⁵²⁵

Az írnokok a hivatalokban dolgoztak és kötelesek voltak mindazt végrehajtani, amit az irodaigazgató, a kiadó, illetve a hivatalfőnök rájuk bízott.⁵²⁶

Az erdész az erdészeti hivatal tisztviselője volt és közvetlenül az erdőmester felügyelete alatt állt. Ellenőrizte a város belső faiskoláit, a fatenyésztést és a nemesítést. Emellett a selyemtenyésztés előmozdítása érdekében megtett mindent az erdőmester felügyelete alatt.⁵²⁷

A debreceni szülésznők (bábák) jogállását szintén a már fent említett egészségügyi és közkórházi bizottmányon belül rendezték, míg a szegedi szabályzatban a szülésznők feladatkörét külön alpontban rögzítették a segéd- és kezelőszemélyzetre vonatkozó fejezeten belül.

Minden városrészben egy-egy szülésznőt alkalmaztak. Kötelességük volt a szolgálatukat igénylőknek kivétel nélkül segítséget nyújtani. A rókusi szülésznő végezte el a közkórházban szülő nők mellett a szülésznői teendőket díjtalanul. A szegények körül tanúsított tevékenységükért a szülésznők számára a rendes fizetésükön túl esetről-esetre meghatározott jutalomdíjat helyeztek kilátásba. Közvetlenül a tisztí főorvos és az illetékes kerületi orvos felügyelete alatt álltak.⁵²⁸

Szegeden az adóbehajtók az állami és városi adóilletékek behajtását az 1868:XXI. tc. és az 1870:LV. tc. alapján végezték.⁵²⁹

Az adóintők kiküldték az adófelhívásokat azon utasítás szerint, melyet az adószedőtől kaptak. Az adószedő felügyelete alatt álltak.⁵³⁰

A kézbesítők a közgyűlési, a tanácsi, a polgármesteri és az árvaszéki határozatok kézbesítését végezték. Az irodai ügykezelést a polgármester és főjegyző által megállapítandó szabály alapján fogják végezni. Közvetlenül a kiadónak voltak alárendelve.⁵³¹

1.12. A szolgák és cselédek

Különálló fejezetként a szolga és cseléd személyek körét szintén csak Szeged találhatjuk meg. Az ellátott feladatok alapján ide a következő tisztségek tartoztak: a hivatalszolgák, az őrszolgák, a rendőrök, a pusztázók, a kocsisok, a toronyőrök, az erdészeti és a kórházi

⁵²⁵ Sz. Kjkv. 1871:233., Db. Kjkv. 1872:83.

⁵²⁶ Sz. Kjkv. 1871:233., Db. Kjkv. 1872:86.

⁵²⁷ Sz. Kjkv. 1871:233., Db. Kjkv. 1872:48-51.

⁵²⁸ Sz. Kjkv. 1872:198. A szülésznőkkel kapcsolatos hivatali dolgaikat határozta meg. Sz. Kjkv. 1871:233., Db. Kjkv. 1872:88.

⁵²⁹ Sz. Kjkv. 1871:233.

⁵³⁰ Sz. Kjkv. 1871:233., Db. Kjkv. 1872:80-81.

⁵³¹ Sz. Kjkv. 1871:233.

szolgák. A hivatalsszolgák tisztántartották az egyes épületeket. A munkaidejük alatt a hivatalfőnök utasításai alapján kellett eljárniuk.

Az őrszolgák száma 13 volt, akik közül egy, mint tizedes az őrszolgálat pontos teljesítésére felügyelt. A széképületben a nyitva tartás ideje alatti éjjel-nappal, a pénztárak és a fogházi helyiségek mellett éjjeli őrszolgálatot teljesítettek. A várnagy közvetlen irányítása alatt álltak.

Nyolc rendőrszolgát rendeltek a belterületi csendbiztosok mellé, a vásárbiztos mellé és a tiszai hídhöz kettőt alkalmaztak. Összesen 36 főben állapították meg a létszámukat. A csend- és vásárbiztos melletti rendőrök, a hídi rendőrök a rendőrkapitánynak voltak alárendelve, akinek utasításait teljesíteni kellett. A rendőrszolgálat külterületi teljesítése közben a két külső csendbiztos parancsait kellett figyelembe venni, akinek felügyelete alatt 20 puszta állt.⁵³²

A város fogatai mellett két kocsi alkalmaztak, akik a gazdasz irányítása alatt voltak.

A széképületi, valamint felső- és alsóvárosi tornyokban alkalmazott két-két, összesen hat toronyőr a rendőrkapitány rendelkezése alá voltak helyezve.

Az erdészeti szolgák szabályozását változatlanul hagyták addig, míg azok rendezése, beosztása és járandósága tekintetében a gazdasági bizottság javaslata alapján más intézkedés nem történik. A városi erdőmester felügyelete alatt álltak.

A kórházi szolgaszemélyzet állt egy ajtóőrből, egy udvarosból, egy férfi és hét női ápolóból és egy mosónőből. A kórházi igazgató főorvostól és a kórházi gondnoktól kapták feladataikat.

Ezek szerint Szeged tisztviselői kara – beleszámítva az árvaszéki tisztviselőket is – összesen 37 személyből, a segéd és kezelőszemélyzet az árvaszéknél alkalmazandók betudásával 77 egyénből állt, és a szolgák és cselédek száma 133 volt. Debrecenben a segédkezelő és szolgaszemélyzet száma 440 fő volt.

A tisztviselők, a segéd-, a kezelő- és a szolgaszemélyzet járandóságát a következő táblázatok tartalmazzák.⁵³³

⁵³² A törvényhatóságok maguk határozhatták meg a számukat, hatáskörüket és fizetésüket. CSAPÓ, 1999. 186.

⁵³³ Sz. Kjkv. 1871:233., A létrehozott szervezetről: RUSZOLY, 1995./b 185.

Szeged sz. kir. város segéd- és kezelőtiszteinek járandósága			
I. A városi tárból			
Létszám	Tiszti minőség	Fizetés	
		egyenként	összesen
5	Fogalmazó	700	3500
1	Főpénztári ellenőr	-	800
1	Adószedői ellenőr	-	800
1	Adónyilvántartó	-	600
1	Gyámtári ellenőr	-	700
1	Letéttári ellenőr	-	600
4	Számvevő tisztt	600	2400
1	Főkönyvvivői tisztt	-	600
1	Főpénztári tisztt	-	600
6	Adótisztt	600	3600
1	Iktató	-	700
1	Kiadó	-	700
1	Árvaszéki irodavezető	-	700
1	Szállásolási biztos	-	600
2	Úti biztos	600	1200
2	Pusztai csendbiztos	600	1200
4	Városi csendbiztos	600	2400
1	Vásárbiztos	-	450
1	Várnagy	-	500
1	Gazdász segéd	-	500
1	Levéltári segéd	-	500
18	Írnok	450	8100
4	Szülésznő	200	800
1	Erdész	-	400
3	Tanyai adóvégrehajtó	350	1050
4	Városi adóvégrehajtó	300	1200
2	Tanyai adóintő	300	600
2	Városi adóintő	250	500
2	Tanyai kézbesítő	350	700
2	Városi kézbesítő	300	600

Debrecen sz. kir. város segéd- és kezelőtiszteinek járandósága			
I. A városi tárból			
Létszám	Tiszti minőség	Fizetés	
		egyenként	összesen
1	Házipénztári ellenőr	800	
1	Adópénztári ellenőr	700	
1	Alapítványi pénztári ellenőr	700	
1	Házipénztári számtiszt	600	
3	Számvevősegi számtiszt	600	1800
1	Közlevéltári rendező segéd	912-50	
1	Közlevéltári rendező segéd	730	
1	Magánlevéltári ügyvéd	1000	
1	Magánlevéltári segéd	800	
1	Pesti-táblai ügyvéd	400	
1	Közlevéltári segéd	600	
1	Kiadó	800	
1	Igtató	700	
4	Erdősz	900	3600
1	Erdősz	600	
1	Erdősz gyakornok	500	
1	Mérnök gyakornok	600	
2	Állatorvos	360	720
1	Külső állatorvos	800	
1	Belső állatorvos	750	
1	Kórházi gyakornok	500	
2	Városgazda	700	1400
1	Szertárnok építető biztos	600	
1	Téglamester	400	
1	Városistálló felügyelő	350	
1	Vásárbíró	400	
2	Elnöki fogalmazó	800	1600
2	Kapitányi hivatali fogalmazó	800	1600
2	Kapitányi hivatali fogalmazó	700	1400
16	Írnok	a550	8800
2	Napidíjas írnok	1,25	2,5
8	Utcabiztos	500	4000
3	Díjszedő biztos	500	1500
6	Belső biztos	500	3000
3	Szállásbiztos	500	1500
2	Külső rendbiztos	700	1400
1	Csendbiztos	800	
1	Gázvilágítási felügyelő	600	
6	Adókiivető	500	3000
2	Adósürgető	360	720
1	Késedelmi kamatszámító	500	
1	Utcatisztogatási felügyelő	360	
19	Tizházigazda	200	3800
1	Városi bába	100	
1	Színházi intendáns	1000	
1	Színházi gépész	200	
1	Színházi kapuőr	500	
1	Nyomdaművezető	1200	
1	Nyomdasegéd személyzet		8762
1	Városi kútmester és segédje		1600

Debrecen sz. kir. városszolgái és cselédei járandósága			
I. A házi pénztárból			
Létszám	Tiszti minőség	Fizetés	
		egyenként	összesen
5	Fogalmazó	700	3500
1	Házmester	300	-
1	Hajdútizedes	260	-
2	Dobos	220	440
1	Órvezető	230	-
65	Gyalogközhajdú	220	14300
3	Lovashajdú	420	1200
8	Pandúrlegény	400	3200
42	Erdővéd	200	8400
36	Közrendőr	220	10000
34	Utcaseprő	160	5440
1	Kertész a népkertben	336	-
1	Téglafelügyelő	100	-
1	Cserépfelügyelő	50	-
4	Kórházi betegápoló	80	320
1	Szertári építető biztosi szolgáló	160	-
1	Városházi fűtő	120	-
3	Lucernás csősz	100	300
9	Mezei csősz	200	1800
2	Tisztasági lovascsősz	250	500
4	Mezei pandúr	200	800
14	Gazdasági taligásbéres	216	3024
8	Tisztasági béres	216	1728
2	Mérnöki béres	216	432
1	Csikós	420	-
1	Hintóskocsis	200	-
3	Igás kocsis	180	540
6	Toronyőr	72	432
1	Városházi tisztogató	40	-
1	Gyepmester	200	-
1	Peczegődör tisztító	216	-

Szeged sz. kir. városszolgái és cselédei járandósága			
I. A házi pénztárból			
Létszám	Tiszti minőség	Fizetés	
		egyenként	összesen
14	Hivatalzolga	200	2800
13	Őrszolga	200	2600
36	Rendő	200	7200
20	Pusztázó	250	5000
2	Kocsis	216	432
6	Toronyőr	150	900
1	Újszegedi kertész	-	240
1	Rókusi Faiskolai kertész	-	180
5	Erdőkerülő	105	525
8	Erdőkerülő	105	840
1	Erdőkerülő	-	180
1	Erdőkerülő	-	63
1	Erdőkerülő	-	20
1	Erdőkerülő	-	24
1	Újszegedi töltés és karó csász	-	105
1	Felsővárosi téglacsász	-	25
4	Vályoggödör csász	24	96
1	Vályoggödör csász	-	12
1	Cédulaház felügyelő	-	5
1	Alsóvárosi téglacsász	-	60
1	Alsóvárosi tánchely csász	-	24
1	Kőfelügyelő	- 72	

Forrás: HBML Debrecen Városi Tanácsának Iratai (1871) 1872-1929. IV. B. 1405./b.1. 6028/1872., Sz. Kjkv. 1871:233.

1.22. A napi és ételmezesi díj

A két városban az alábbi feltételek vonatkoztak a napi és ételmezesi díjak kifizetésére. A kiküldetések alkalmával, ha az nappalra esett a kiküldött tisztviselőknek, segéd- és kezelőszemélyzetnek, bizottsági tagoknak napidíj, a szolgálknak és a cselédeknek ételmezesi díj járt.

A napi és ételmezesi díjak felszámítására nézve a következő szabályokat határozták meg. A felszámításnál az elindulás idejét pontosan rögzíteni kellett. Ha az elindulás és a visszaérkezés a nappali órákban történt, akkor a díjat az egész napra fel lehetett számítani, ellenben az éjjeli indulás esetében csak az előző nap estéjéig lehetett a díjakat követelni.

Az erdőmester, a pusztai- és az útbiztosok, a tanyai kézbesítők, adóbehajtók, az intők és a pusztázók a város határán belül csak abban az esetben tarthattak napi, illetve ételmezesi díjra igényt, ha hivatásukhoz nem tartozó ügyekben küldték ki őket. Az útbiztos a város belterületén kívüli működése ideje alatt fuvarozási feladatot kapott, akkor fuvardíjának megtérítését követelhetette.

A kiküldöttek a napi, illetve az ételmezesi díjon felül csak a szoros értelemben vett útiköltséget számíthatták fel. Az útiköltség alatt értették a következőket: a fogatbér; a vasúton vagy a gőzhajón történt szállításért fizetett tarifaszereű összeg. A vasúti vagy a gőzhajó állomásokig vagy azoktól a leszállóhelyig használt bérkocsi díját, a vendéglői szállásbért, az étkezési költséget, az ajándékot és bármi egyéb ilyenemű kiadást nem lehetett felszámítani.

Olyan kiküldetéseknél, melyek teljesítésére fogatot használtak, a város fogatait kellett igénybe venni, és ezen esetekben a lovak ételmezesését fizetett összeget, mint útiköltséget számolhatták el. Fogadott fogatot csak elnöki jóváhagyás mellett lehetett használni.

A napi és az ételmezesi díjakat számlákkal kellett igazolni. E számlán fel kellett tüntetni a kiküldetést tartalmazó tanácsi, közgyűlési, árvaszéki határozat idejét és számát, az elindulás és visszaérkezés idejét, az egy napra és a kiküldetésben eltöltött egész időre járó napi és ételmezesi díj nagyságát.

Az ételmezesi díjat szolgálk és cselédek számára napi 50 kr-ban, a város határán kívül pedig egy forintban határozták meg.⁵³⁴

⁵³⁴ HBML Debrecen Városi Tanácsának Iratai (1871) 1872-1929. IV. B. 1405./b.1. 5641/1872., Sz. Kjkv. 1871:233. A szabályozás jellegéből és tartalmából következtethetünk arra, hogy a főispánok is leggyakrabban fogatokkal utaztak az irányításuk alá rendelt városok között.

1.23. Általános rendelkezések

Szegeden a szabályzat záró részeként a leltározásra, illetve a számvevőségi vizsgálatra vonatkozó általános rendelkezéseket olvashatjuk.

A pénztárkezelési rendszer változásának, illetve az új rendszernek az alapja a leltár lett, melyet azonnal el kellett készíteni. A leltár tárgya a következők voltak. A város vagyona: az ingatlanok, a királyi kisebb haszonvételek és egyéb javadalmak, az ingók, a követelések és tartozások, az alapítványi és bizományi összegek.

A leltári rovatokba a tárgyak becsértékét kellett feltüntetni. A becsérték az ingatlanoknál az adó százszorosa volt. Az épületeknél esetenként kellett azonban megállapítani az értékét. A királyi haszonvételeknél és egyéb javadalmaknál tízévi jövedelem átlagát vették figyelembe. Az ingóknál a becsértékét vették alapul.

A követelések értékét, illetve behajthatóságát egy bizottság bírálta el, és eszerint kellett osztályozni is őket.

A leltározást a főszámvevő, a tiszti ügyészi főkönyvvivő, a főmérnök, a gazdász, az erdőmester, a kórházi gondnok, a szállásbiztos, a várnagy és a szakértői bizottsági tagok végezték el. Egy tanácsnok elnöklete alatt működő bizottmányt hoztak létre e feladat ellátására.

A leltár összeállítását követően rendelték el a könyvelést. Miután az ellenőrzés mindenre kiterjedt az eddigi számvizsgálati rendszer helyett a főkönyvek, a mellékkönyvek és a számadások átvizsgálását egy a törvényhatósági bizottság által kirendelt szakértői küldöttség végezte, mely küldöttség jelentését a legközelebbi közgyűlésnek kellett bemutatni.⁵³⁵

Szeged és Debrecen köztörvényhatósági szervezetét a belügyminiszter a felterjesztés nyomán véglegesen helybenhagyta. A két szervezeti szabályzat (SZMSZ) összehasonlító vizsgálatából kiderül, hogy több helyen a szegedi részletesebb volt. Pontosabban határozta meg az egyes tisztségviselők feladatait. A hivatalnokok, a segéd-, a kezelő- és a szolgaszemélyzet hatáskörét és eljárást is rögzítették, amely debreceni szabályzatban csak nagyon röviden van említve.

Nyomon lehet követni, hogy Debrecenben nagyobb hangsúlyt fektettek a testületi szervek hatásköreinek a meghatározására, amely már az előmunkálatokból is látszott. Az így elfogadott szervezeti szabályzatok olyan jelentős fordulópontjai voltak a közigazgatási reformnak, amelyek hosszú időre meghatározták a városok felépítését.

⁵³⁵ Sz. Kjkv. 1871:233.

Álláspontom szerint a szervezeti szabályzat volt a köztörvényhatósági törvény gyakorlati megvalósulásnak egyik legfontosabb eredménye. Mindkét szabályzatban jól tükröződnek azok a helyi jellegzetességek, amelyek a városok eltérő fejlődéseinek következményei voltak. Ez a közigazgatási szervezet maradt fenn lényegében az egész dualizmusban kisebb módosításokkal.

VI. A törvényhatósági bizottság és a tisztújítás

1. A törvényhatósági bizottság megalakítása

A belügyminiszter 1870. november 7-én kelt 28,656. sz. utasítása alapján a „törvényhatóság egyetemét” képviselő és annak nevében a hatósági jogokat gyakorlandó törvényhatósági bizottság megalakítása volt a következő szervezési lépés⁵³⁶.

Szegeden és Debrecenben egyaránt megalakították az igazoló és bíráló bizottságokat. Szegeden az igazolóbizottság választott tagja lett Fodor Ádám Imre, Börcsök Ignác, Neskövíte Gy., Szűcs Ferenc, Szemári József, s a főispán nevezte ki Fluck Ferenc elnököt, Bozsó Imrét, Zsótér Andort és Bátori Antalt.⁵³⁷

Debrecenben is létrehozták ezen bizottmányokat az új törvényhatósági bizottmány megalakulásáig terjedő hatáskörrel, amelyben a következő személyek kaptak helyet: Komlóssy Imre, Molnár György, Ármós Bálint, Ráczy György, Jámbor Ferencz, jegyző Csurka János lett, akik mind baloldaliak voltak. A főispán által kinevezett tagok a következő személyek lettek: Sági Sámuel elnök, Dalmi Károly, Kovács Sándor, Sesztina János (jobboldaliak). Debrecenben ez a felállás jól tükrözte a kor politikai beállítottságát.⁵³⁸

Szegeden a bíráló bizottmány tagjai a következő politikusok voltak: Balogh Ferenc, Damjanovits János, Dobó Miklós, Korvác Albert és Tóth Mihály stb.⁵³⁹ A debreceni bíráló bizottmány tagjainak megválasztása pedig az új törvényhatóság megalakulásának idejére lett elhalasztva. Debrecenben a bizottmányi tagok megválasztásának napja 1872. július 4-én de. 9 órára lett kitűzve.⁵⁴⁰

Szegeden ezt a jelentőségteljes eseményt 1871. december 8-án tartották. A városban emiatt tartott rendkívüli közgyűlésen Burger Zsolt mondta el a képviselőtestület nevében a búcsúbeszédet. Azt azonban lehetségesnek tartották, hogy halaszthatatlan ügy esetén a testület összeüljön. „Használja fel mindenki alkotmányos jogát, s járuljon a szavazati urnához, de ne felejtse el senki, hogy Szeged városa beteg, annál betegebb, mert évtizedek óta nem hivatott orvosok, hanem kuruzslók gyógyították, azért adja mindenki szavazatát alkotmányos érzeletű és becsületes és értelmes orvosokra, kik akarják is, tudják is a megromlott életműszereket rendbehozni.”⁵⁴¹ A virilisek névsorát a városkapura függesztették ki, ahol mindenki megtekinthette.

⁵³⁶ SzH. 1871. december 3. 145. sz. Szeged szabad királyi város választó polgáraihoz.

⁵³⁷ SzH. 1871:145.

⁵³⁸ Db. 1872. június 10. 114. sz.

⁵³⁹ SzH. 1871. december 3. 145. sz. Szeged szabad királyi város választó polgáraihoz.

⁵⁴⁰ Db. 1872. június 10. 114. sz.

⁵⁴¹ SzH. 1871. december 3. 145. sz. Szeged szabad királyi város választó polgáraihoz.

A Debreczen című újság a következőket jegyezte meg a választással kapcsolatban. A törvényhatóság belső dolgaiba való kormányzati beavatkozás egy bizonyos mértéket nem haladhat meg. A „mindenáron való kormányzás” a hatóságok önállóságát csorbítaná, a személyek közéletben való részvételi kedvét elvonná.⁵⁴² A belügyminiszter – a lap írója szerint – az országgyűlés feloszlatása óta „a törvényeket tetszése szerint magyarázza, oly rendeleteket is bocsáj ki,” amelyek fölöslegesek, vagy pedig rendkívüli szigorúak, illetve a társadalmi érdeket sértik és a „túlbugzóság jellegét viselik magukon.”⁵⁴³

Debreczenhez megérkezett a leirat, miszerint a képviselőválasztások előkészítése a központi választmány kötelessége. A polgármester meg is hirdette a közgyűlést, amelyen az elnökséget a főispán magának tartotta fenn.

Debreczen törvényhatósága még az 1870:XLII. tc. alapján nem volt megszervezve. A főispán a közgyűlésen nem elnökölt soha, a szervezési munkálatok feletti tárgyaláson kívül. A polgármester felterjesztést tett a belügyminiszterhez, hogy a városi törvényhatóságok az új törvény alapján még nincsenek megszervezve, így még mindig az 1848. évi törvény alapján állnak fenn, az 1848:XXIII. tc. 29. §-a szerint pedig a közgyűlés elnöke a polgármester, vagy annak akadályoztatása esetén a legidősebb tanácsnok, ezért kérte a főispánnak adott utasítás visszavonását. A belügyminiszter ragaszkodott a rendeletéhez a törvény értelmében!

Az 1870:XLII. tc. átmeneti intézkedései sem engedték meg azt, hogy a főispán a szervezkedés előtt a törvényhatóságok életébe beavatkozzon.

Az április 20-án kelt 1316. sz. BM. rendelet szerint a választási elnök feladata a rend feletti őrökösés. A részrehajló személyeket a főispán függeszthette fel. Sérelmes volt ez azért is, mert a törvényben nem volt rendezve, hogy a főispánnak felügyeleti joga lenne, hiszen a törvény nem adott lehetőséget arra, hogy a főispán az alispánt vagy a polgármestert felfüggeszesse.

A királyi főügyész olyan utasítást bocsátott ki a királyi ügyészeknek, amelyben jogot adott az összegyűlt választók feletti rend betartására. Tőlük függött a személyes szabadság feletti rendelkezés is. Többek szerint a pártérdek előmozdítása játszott itt szerepet. Lényeges lett volna, hogy „a választók őröködjenek jogaik és a közszabadság felett.”⁵⁴⁴

A belügyminiszter egy korábban érkezett levelében (április 16.) felhívta a figyelmet, hogy a képviselőválasztásokat a kizárólag mezeti gazdászattal foglalkozók érdekében az aratási nagy munkaidő bekövetkezése előtt kell megtartani.⁵⁴⁵

⁵⁴² Db. 1872. április 29. 85. sz. Őrködjünk a választójog és a közszabadság felett.

⁵⁴³ Db. 1872:85.

⁵⁴⁴ Db. 1872:85.

⁵⁴⁵ Db. 1872. április 18. 78. sz. Debreczen sz. k. város szervezése ügyében kiadott belügyminiszteri leirat.

Szegeden a választások közeledtét csupán néhány értekezlet jelezte. Féltek attól, hogy ez a nyugalom a választások iránti közönyt jelenti, és hogy kevesen fognak majd elmenni szavazni.⁵⁴⁶ A belvárosi választók december 7-én du. 4 órakor a sétányi sörcearnokban gyűlést tartottak nagy részvétel mellett. A jelenlevők Balogh Jánost elnökké, és Nagy Sándort jegyzővé választották közfelkiáltással, és hét főből álló bizalmi bizottmányt alakítottak, melynek feladata volt a névsor összeírása mellett a belvárosi kerületre szóló névjegyzék elkészítése. Rendelkeztek a névjegyzéknek a választók közötti szétosztásáról is.⁵⁴⁷

A debreceni bizottmányi tagok megválasztásának határidejét július 4-ben határozták meg. A kijelölt választási kerületek székhelyein a kerületek szerint 14 vagy 13 egyén nevével ellátott szavazólapot, az igazolójeggyel együtt minden szavazónak személyesen kellett beadnia a választási elnöknek.

A virilisek névjegyzékét is közzé tették.⁵⁴⁸ Rájuk szavazni lehetett ugyan, de éppen nem volt szükséges, sőt felesleges.⁵⁴⁹ A július 10-én tartott közgyűlés elrendelte a városi bizottmány azon 93 tagjának megválasztását, akik a törvény szerint választás útján fognak a közgyűlés tagjává válni. Közeledett „az idő, midőn a kormány a bölcs és szabadelvű kezdeményezése folytán létrejött törvényhatósági törvény áldásaihoz képest a vagyoni arisztokrácia képviselői a legtöbb adót fizetők nem polgártársaik bizalmából, hanem a szerencse, tehát a véletlen akaratából ülnek be a városi közönség képviselésére szolgáló közgyűlési terembe.”⁵⁵⁰ A szerencsés véletlen ugyan úgy hozta, hogy a Debrecenben virilisként szereplők többsége szabadelvű volt, és olyan férfiakból állt, akik polgártársaik szeretetét és becsületét kiérdemelték, és így tőlük a város csak jót remélhetett. A debreceni virilisek többsége választás útján is bejutott volna a bizottmányba. „Vajon nem éppen ezért is kellemetlen rájuk nézve az, hogy a vagyonképviselet osztályosaivá lettek, holott a közbizalomnál fogva éppen úgy, s talán még nagyobb erély kifejezésével ülhetek volna a zöld asztalhoz? S bármilyen tisztas férfiak legyenek is ők vajon azok részéről akik választás útján jutnak be nem fognak e némi ellenszenvben részesülni, ha olykor a véletlen ellentétet szít? És a választott bizottmányi tagok - habár a virilisek személyére nézve méltatlanul - nem látják e bennük az 1848. évi törvényekben lefektetett népképviseleti elv élő ellenzőit? Minderre a választás utáni időszak ad majd választ.”⁵⁵¹ E vegyes képviselet és a pártállás adalékot szolgáltat azon harchoz, mely Debrecenben kezdett kialakulni.

⁵⁴⁶ SzH. 1871. december 6. 146. sz.

⁵⁴⁷ SzH. 1871. december 8. 147. sz.

⁵⁴⁸ Db. 1871. július 18. 140. sz. Debrecen város legnagyobb adót fizetőinek névsora., Db. 1871. december 9. 243. sz.

⁵⁴⁹ Db. 1872. június 25. 125. sz.

⁵⁵⁰ Db. 1872:125.

⁵⁵¹ Db. 1872:125.

A törvény tisztelete az egyik legjelentősebb alkotmányos elv, amelyet be kellett tartaniuk a városi polgároknak a választásoknál és tágabb értelemben véve a köztörvényhatóságok átszervezésénél. Ezért a város új hatóságának arra kellett figyelnie, „hogy a bizottság tagjai mint jó testvérek, ne éreztessék egymással a törvény okozta kellemetlenségeket, hanem válllvetve törekedjenek, hogy a törvény szigorát elviselhetőbbé tegyék.”⁵⁵² A hatóság új tagjainak tartózkodniuk kellett minden olyan lépéstől, amely a városra káros hatással lenne. „A kígyó okosságaival és a galamb szelídségével kell bírniuk.”⁵⁵³

A Debreczen c. lap szerint bárhogy fogták is fel hivatásukat, nem maradhattak ki azon alkotmányos küzdelemből, amely az önálló törvényhatósági élet védelme érdekében indult el a központosítási törekvésekkel szemben. A népképviselői rendszer visszaállítása a legfontosabbnak számított. Nem tanúsíthattak közönyt a törvényhatósági élet átszervezése iránt. Az önállóságot meg kellett őrizni. A vagyoni és a szellemi érdekek egyaránt azt követelték, hogy minél simábban menjenek végbe az átszervezés utolsó mozzanatai a városokban. Ezért volt szükség az önkormányzatnak önálló cselekvési jogosultságra. „Csak úgy felelhet meg tehát az új törvényhatóság némileg a közérdek iránti kötelezettségének, ha tagjai közt minél több olyan elem lesz, aki nem engedi magát gép gyanánt felhasználni a kormány és közegei által.”⁵⁵⁴

A bizottmányi tagok választása nagyfontosságú közigazgatási esemény volt a törvényhatóság jövőjére nézve. Az önálló, független, szabadelvű és kellő értelmiséggel bíró polgárokból kellett létrehozni a bizottmány választás alá eső részét!⁵⁵⁵

A bizottmányi tagok választására nézve a városi hatóság hirdetményt tett közzé, akik ezután a városi közgyűlést fogják megalakítani és a tisztújítást végrehajtani.

A debreceni virilisek névsora a következő volt. Vecsey Imre, Rikl József, Sikszay József, Csanak József, Field Károly, Tóth Antal, Szabó Lajos, Klein Ignác, Király József, Dalmi Károly, Stenczinger Károly, Barcsay Miklós, Burghofer István, Shaffer Nándor, Kovács Lajos, Somogyi András, Telegdi László, Jámbor Ferencz, Fáncovcics Mátyás, Kardos László, Kulcsár Dániel, Udvarhelyi Károly, Kovássy Lajos, Steinfeld Ignác, Kecskés János, Tóth István, Tamássy Károly, Sesztina Lajos, Steinfeld Antal, Jóna István, Talay Miklós, Vásári István, Berger Henrik, Bányai Péter, Reviczky Emil, Mezey István, Kain Albert, Vecsei Viktor, Sárváry Jakab, Margitay István, Kövesdy János, Barcsay István, Simon György, ifj. Béressy Sámuel, Csóka Sámuel, Szatmáry István, Dragota Sándor, Pinczés

⁵⁵² Db. 1872:125.

⁵⁵³ Db. 1872. június 11. 115. sz. A városi bizottmányi tagok választásának kérdéséhez.

⁵⁵⁴ Db. 1872:115.

⁵⁵⁵ Db. 1872:115.

Mihály, Gáll József, Kovács István, Magyar Gábor, Simonffy Imre, Nánássy Ferencz, Molnár György, Ungváry János, Márton Lajos, Lombmayer József, Makó István, Krajnik Alajos, Kerestesy Mihály, Possert János, Nánássy Benő, Geréby Fülöp, Sápy Sámuel, Csiszár Ferencz, Kacz Lázár, Paksy Imre, Kádár István, Csonka Dániel, Weisz Iczik Ferenc, Czeglédy Gyula, Funtek János, Szántay József, V. Szabó Miklós, Sz. Nagy Károly, Sárközy Ferencz, Szücs Mihály, Tóth Mihály, Kökényessy Imre, Pálffy Dániel, Papp József, Simay Tüdor, Dragota Miklós, Liptay Miklós, Györfy Péter, Vilmos Károly, Harsányi Sándor, Feische Fülöp, Lőrinczy János, Buday József, Varga Ferencz, Keszev József, Rontschnek Emil.

Póttagok: Muraközy Károly, Püspöky István, Buzás Pál, Harsányi János, id. Borsay Sándor, Szöke István, Bulster Ágoston, Bészler Lajos, V. Szabó János, Erdei Péter, Jenei József, id. Leibermann Ábrahám, Varjas István, Vass János, Varga Imre, Szentessy István, Jasztrabszky Ignác, Koncz Lajos, Ormós Gábor, Szentpéteri János, Szepessy Gusztáv, Balogh István, Vértessy Lajos, Horváth György, Göltl Nándor, Nagy József, Reke Vilmos, Polgári András, Lada István, Katona Lajos, Szombathy István, Nánássy László, Tóth János, Czeglédy József, Nagy Ferencz, Kertész István, Bihary István, Dobray József, Tóth Bálint, Marjalaky Mihály, Kovács Dániel, Simonffy Sámuel, Móricz András, Bernáth Vincze, Baranyi Mihály, Gerson Ödön, Hoffmann József, Szabó Antal, Kertész János, K. Vértessy István, Reidl Ignác, Blaskovics Kálmán, Bánky István, Balog János, Szilági Gábor, Pérchy Antal, Tóth János.⁵⁵⁶

A virilisek e névsorán a közgyűlésen csak annyi változás történt, hogy Molnár György nevét – saját kívánatára – törölték, Patay István országgyűlési képviselőt pedig bevették 62. virilisnek, aki tévedésből maradt ki.⁵⁵⁷

A debreceni törvényhatósági bizottság tagjainak megválasztására nézve a baloldali pártbizottmány a következő egyéneket ajánlotta, akik közül a baloldali érzelmű szavazók minden kerületben meghatározott számú bizottmányi tagot választanak a hatóságtól kapott szavazatlapokkal.

Az első választókerületből (14 tagot): Oláh Károly, Komlóssy Imre, Csáky Gergely, Révész Bálint, Alibán Mihály, Csikos Ferencz, Szabó Bálint, Tegze Imre, Kádár Bálint, Baranyi Miklós, Borsy András, Albert István, Kiss Albert, Nikházy Dániel, László Sándor, Hornyák Sándor, Balla Mihály, Beszterczey Károly, Csicsó Lajos, id. Harsány János, Mike Ferencz, ifj. Harsányi János, id. Jeney József és Somogyi Dániel.

⁵⁵⁶ Db. 1871. július 18. 140. sz. Debrecen város legnagyobb adót fizetőinek névsora.

⁵⁵⁷ Db. 1871. január 24. 17. sz.

A második választókerületből (14 tagot): Kiss Lajos, Kiss Sándor, Révész Imre, Kovács Dániel, Nagy Ferencz, Antal Gábor, Kerekes György, Kacs Kovics Iván, Gőnyey Károly, Jóna Dániel, Szatmári Sándor, Tóth Mihály, Szecsei Sándor, Tóth András, Popper Alajos, Tóth Gergely, Hoffmann József, Varga Károly, Szűcs Mihály és Balog Mihály.

A harmadik választókerületből (13 tagot): Koszthy Lajos, Dobray József, Vásári András, Török Pál, Pap Ferencz jegyző, Meggyaszay Imre, Gelenczey Pál, Varga Lajos, Ökrös János, Dinnyés Károly, Dávidházy Imre, Katona István, Némethy Lajos lelkész, Zöld János, Budaházy Antal, id. Csapó Lajos, Ménes András, Polgári Sándor, Jobbágy János, Kiss Mihály idősb., Nagy Sándor, Nagy Károly iktató, Hódy Gyula és Bikkfalvi István.

A negyedik választókerületből (13 tagot): Böszörményi Pál, Szatmáry Sándor, Nagy Ferencz ügyvéd, id. Vásári András, Őri István, Újfalussy Sámuel, Polgár András, Faragó István, Daku Mihály, ifj. Bacs László, Diószegi János, Katona Mihály k. v., Nagy József mészáros, id. Harsányi János, Beretzki István, Kozma István, Rab László, Szepessy Kálmán, Hegedűs István, Nagy Imre, Böszörményi Mihály, Székely Sándor, Trocsányi Ferencz és Kerekes Mihály.

Az ötödik választókerületből (13 tagot): Bánki István, Beke Mihály, Kis Orbán János, Proszlai László, Patay István, Szombaty István ács, Tüdős János, Szőke István, Vértesi Lajos, Balog János, Bátori Bálint, Berényi Gábor, Tóth József ellenőr, Némethi Gábor, Orbán József, Otrokolsi Végh János, Somosy István, Szatmári Bálint, Papp Ferencz, Rác György, Horváth István, Ungvári József, Papp István és Bihari István.

A hatodik választókerületből (13 tagot): Molnár György, Ármós Bálint, Laky Lajos, Vértesi István vizsg. b., Szabó Soma, Szik L. Vértessy István, Boda J., id. Rác György, Bészler Lajos, Szentessy István, Budaházy István, Nánásy László, Csáthy Lajos, Szmrecsányi Lajos, Hegyi Mihály, Ungvári András, Jobbágy Gábor, Tót Bálint, Böszörményi István, Péresi Antal, Vértesi István, ifj. Vásári András és Kuczik Gábor.

A hetedik vagy vegyes választókerületből (13 tagot): Buzás Pál, Kovács János tanár, Gencsy János, Horváth József, Nagy Mihály, Horváth György, id. Vásári József czeg., Zöld István, Szigeti István, Kovács György, Fodor István, Á. Nagy József, Sárga Jakab, Harsányi Imre, Halmi Mihály, Nagy Bálint lencsés, Tóth József tanár, Tóth cs. u. timár, Nagy József cs. a. hentes, Kálmán József, Pető István, Lada József, Takács Ferenc és Kárdy Imre.⁵⁵⁸

A debreceni városi bizottmányi tagok választásánál előforduló panaszok elintézésére hivatott igazoló választmány a következőket hozta nyilvánosságra.⁵⁵⁹

⁵⁵⁸ Db. 1872. június 27. 127 sz.

⁵⁵⁹ Egyébként Szegeden is hasonló tartalmú rendelkezéseket hoztak a választásokkal és magával az eljárással kapcsolatban.

1. Panaszokat csak írásban július 5. és 19. között, de. 8-12 és du. 3-6 óráig lehet beadni.

2. A beadás helye a városházánál a jegyzői hivatal volt.

3. A megválasztott bizottmányi tagok névsorát a városháza kapujára függesztik ki, és a jegyzői hivatalban is megtekinthető.⁵⁶⁰

4. Az igazolóválasztmány ülését július 20-án de. 9 órától és du. 3 órától kezdve a városház kistanácstermében nyilvánosan tartja.

Azon 93 bizottmányi tagra nézve, akik választás alá estek, mind a hét kerületben megtörtént a szavazás. Az eredmény az lett, hogy mind a 93 megválasztott egyén az ellenzékhez tartozott, legalábbis nem lehetett felfedezni olyan személyt, aki a kormánypárt elveit vallotta volna a Debreczen c. lap szerint. Győzelmük tehát nemcsak kielégítő, hanem teljes volt. Pártszempontokból a bizottmányban – a viriliseket is beleértve,– az ellenzék többségben volt. Azonban néhány olyan személy nem jutott be a bizottmányba, aki a város ügyei körül eddig kellő buzgalmat és szakismeretet tanúsított. Ennek fő oka az a feszültség volt, amely a két párt közt fennállt. Természetes volt, hogy az ellenzék nem adta szavazatát a jobboldal tagjaira, hanem ezen személyeknek kellett volna saját érdekükben közeledni a másik párthoz. Mindez azonban nem történt meg. Egyébiránt el kell ismerni, hogy a megválasztott bizottmányi tagok által az értelmiség, a gazda és iparos rétegek voltak képviselve, és mivel a virilisek közt elég sok birtokos és kereskedő is volt, egyik érdek sem maradt támogatás nélkül a városi közgyűlésen.⁵⁶¹

A megválasztott tagok a következő személyek lettek Debreczenben.

Az első kerületben: Kádár Bálint, Borsi András, Csicsó Lajos, Mike Ferencz, Hornyák Sándor, Albert István, id. Jeney József és Szabó Bálint. Szavazatot kapott még: László Sándor, Mészáros József, Tegze Imre, Huszár Sándor, Baranyi Miklós, Alibán Mihály, id. Harsányi János, Somogyi Dániel, Balla Mihály, ifj. Harsányi János és Beszterczey Károly.

A második kerületben: Révész Imre, Nagy Ferencz, Antal Gábor, Gönyey Károly, Kerekes György, Szatmári Sándor szücs, Balogh István mészáros, Kovács Dániel, K. Tóth Mihály, Kacs Kovics Iván, Kiss Lajos, Hoffmann József, Jóna Dániel és Szücs Mihály. Szavazatot kapott még: Tóth András, Varga Károly, Tóth Gergely és Dáné István.

A harmadik kerületben: Török Pál, Katona István, Varga Lajos, Konti Lajos, Pap Ferencz jegyző, Móricz András, Magyaszay Imre, Gilenczey Pál, Némethi Lajos, Dinnyés Károly, Dobray József, Dávidházy Imre és Nagy Sándor. Szavazatot kapott még: Jobbágy

⁵⁶⁰ Db. Kjkv. 1872:1.

⁵⁶¹ Db. 1872. július 6. 133. sz.

János, Zöld János, Ökrös János, Czapó Lajos, Ménes András, Nagy Károly, Bikfalvi István, Polgári Sándor, Kiss Mihály és Hódy Gyula.

A negyedik kerületben: Böszörményi Pál, Polgári András, Daku Mihály, Vasvári András, Öry István, Faragó István, Diószeghy János, Katona Mihály, Harsányi János, Bácsi László, Nagy Ferencz ügyvéd, Ujfalussy Soma és Szathmári Sándor. Szavazatot kapott még: Rab László, Nagy József, Böszörményi Mihály, Hegedűs István, Bereczky István és Kozma István.

Az ötödik kerületben: Bánki István, Szombati István ács, Patay István,⁵⁶² Proszlay László, Vértessy Lajos, Kis Orbán János, Szőke István, Rác György mészáros, Orbán József, Tüdős János, Beke Mihály, Balog János és Németi Gábor. Szavazatot kapott még: Ungvári József, Szatmári Bálint, Somossy István, Horvát István, Bihari István és Otrokocsi Végh János.

A hatodik kerületben: Rác György, Ármós Bálint, Molnár György, Vértessy István, Laky Lajos, Kuczik Gábor, Bészler Lajos, Vértessy István, Szintesy István, Pérchi Antal, Baik János, Ungváry András és Böszörményi István. Szavazatot kapott még: Szabó Soma, Nemes Kálmán, Nánássy László, Hegyi Mihály, Csáthy Lajos, Budaházy István, Hanke Leo, Kole János, Szepessy Gusztáv, Kovács Sándor és Sánta István.

A hetedik kerületben: Buzás Pál, Kovács János, Tóth József, Horváth József, Király Imre, Gencsy János, idősb. Vásáry József, Sárga Jakab, Horváth György, Zöld István, Kovács György, Nagy Mihály és A. Nagy József. Szavazatot kapott még: Halmi Mihály, Harsányi Imre, Lada István, Harsányi Imre, Takács Ferencz, Nagy Bálint, Szigeti István és Pető István.⁵⁶³

Szegeden, Debrecenhez hasonlóan a választások minden zavargás nélkül mentek végbe a választókerületekben. Az eredmény a jobboldal javára kedvezett. A választók részvétele az idő rövidege miatt nem volt nagy. A 2966 szavazó közül 759 szavazott. Ez az arány Hódmezővásárhelyhez képest még mindig jobb, hiszen ott 3800-ból 880-an szavaztak. A választások eredménye a következő lett.

Az első kerületben: Bakatsi Ferenc fakereskedő, Bánhidi Vendel birtokos, Borbola Mihály fakereskedő, Dóczi Lukács bormérő, Ecsedi Ferenc malomépítő, Heiter Ferenc sütő, Kátai Ferenc szítás, Kátai István vaskereskedő, Korpássy Menyhért ügyvéd, Kernweiss Miklós gőzmalomtulajdonos, Lillin Károly gyáros, Nyilasy Ferenc asztalos, Pálmai János ügyvéd, Takács Mihály ügyvéd, Temesvári István bormérő, ifj. Szabó Antal asztalos, Zombori Mihály lakatos és ifj. Zsótér Ferenc mészégető.

⁵⁶² Patay András rokona volt.

⁵⁶³ Db. 1872:133.

A második kerületben: Bátori Antal bormérő, Bursch János festő, Dékány Lőrinc sertésvágó, Fodor István ügyvéd, Gera József tanyai kapitány, Hámori Andor mészáros, Juhász György asztalos, Kiss János szűcs, Karola István tanácsnok, Pozsgay Mihály asztalos, Szűcs István szappanos, Taschler József tanácsnok, Tóth István Márk bormérő és Zombori András gazdálkodó.

A harmadik kerületben: Csikós János bormérő, Dobó Miklós lelkész, Harbich János, Kiss Márton szappanos, Kovács József asztalos, Kovács József csizmadia, Körösi Antal bábos, Beák Gyula gyógyszerész, Szabadfi Ede tanító, Szabados János kincst. úr. tiszt., Szabó József bormérő, Szemvári Ferenc sertésvágó, Szivesy József takar. pénzt. tiszt., Szűcs János, TombácZ János szappanos és Veszélka Pál.

A negyedik kerületben: Balogh Ferenc csizmadia, Dáni Ferenc főispán, Daniss János szabó, Damjanovits János ügyvéd, Eisenstädter Lukács nagykereskedő, Kréntzberger Ferenc szítás, Leopold Bertalan hajós, Lechtenberger Mór gazdálkodó, Löw Lipót főrabbi, Lusztig Ferenc nagykereskedő, Magyar János ügyvéd, Nagy Sándor ügyvéd, Nagy János tanár, Prosznitz Vilmos nagykereskedő, Rosenber Izsó ügyvéd, Reitzer Adolf kereskedő, Singer Vilmos, Szuha Ágoston ügyvéd, Schütz Antal pékmester, Weisz Jakab Fülöp gazdász.

Az ötödik kerületben: Babarzi Mihály bádogos, Bozsó Imre szabó, Bruger Zsigmond nyomdász, Czinner D. József ügynök, Csermelényi iván ügyvéd, Eördögh Mihály ügyvéd, Felmayer János tanár, Guthmann Ármin kereskedő, Kapcsándy Károly mészáros, Kieter Godotfréd cipész, Landam Alajos tanár, Lunle Miklós kalapos, Madár Mihály kereskedő, Mozgay Károly szabó, Órhalmy Lajos ügyvéd, Papp Ignác csizmadia, Sinku Ferenc csizmadia, Szendrői János tanár, Szabó János ör., fekereskedő, Szávicz György kereskedő, Terescsényi György szabó és Vas Károly igazgató.

A hatodik kerületben: Börcsök Ignác, Bazsó Pál, Balogh András, Dobó Miklós tanyai, Dobó Miklós Antal tanyai, Dobó János (fázekas - utca) Endrényi István orvos, Huszka István, Kotucs József, Kispéter Lőrinc, Molnár János bognár, Magyar Imre tanyai, Nagypál Gáspár, Pálfi Antal tanyai, Pap István t. kapitány, Singléchy László, Szűcs Ferenc cserepes, Szűcs István tanyai, Varga Pál ref. lelkész, Várad Ignác, Vida Ferenc és Zombory József.

A hetedik kerületben: Ács István kovács, Berta István zsendély-vágó, Dobó Sándor gazdálkodó, Dobó János tanyai kapitány, Egressi József szabó, Eördögh Ferenc ügyvéd, Fodor Ádám Imre gazdálkodó, Kiss János gazdálkodó, Kiss István takács, Király István takács, Molnár József kovács, Zombori Ferenc csizmadia, Csonka József bormérő, Gácsér János szabó, Vőneki Pál talyicska-készítő, Dobó János tanyai kapitány, Lantos József korsós, Oltványi Ferenc tanyai kapitány, Fodor Ádám Antal gazdálkodó, Börcsök Sándor szappanos,

Lócsey Mihály szabó, Rác Ferenc gazdálkodó, Katona András csizmadia, Kászó Busa József gazdálkodó, Böngyik István csizmadia és Király János gazdálkodó.⁵⁶⁴

Az újonnan létrehozott szegedi törvényhatósági bizottságról a következőket lehet elmondani. „Mind szellemi, mind anyagi téren irányítja a várost magas nemzetgazdasági elvek érvényre juttatása mellett, zilált vagyoni viszonyok közepette. Ezen probléma megoldására reformtervet készít (tanács, kultúra, közigazgatás), s mindezek által városunkat a fölvirágzásnak azon útjára vezeti, melyet „természeti gazdag forrásai számára rég kijelöltek.”⁵⁶⁵ Meg kell említeni, „hogy amily nagy e föladat, ép oly nagy a felelősség is, mely e testület vállain már előre nyugszik.”⁵⁶⁶ A társadalom összefogását igényelt e hatalmas feladat megvalósítása.

A legtöbb adót fizető szegedi polgárok a következő személyek voltak. Aigner Károly id., Aigner József id., Aigner Károly ifj., Adler Lajos, Árvai Péter, Aigner József, Bamberger Samu, Benke József, Balogh János ügyvéd, Burger Zsigmond, Blás Kováts József, Bánhidi Vendel, Berta Mihály, Bokor József, Brunner József, Braun Mór, Csiszár János, Cineg József, Csányi Márton, Csiszár József, Dáni Ferenc, Dobszay Antal, Doró Imre, Dobó János, Egressi Péter, Eisenstädter Lajos, Eibeschutz Lipót, Erösköri Ignác, Erdélyi József, Felmayer Antal id., Felmayer Antal ifj., Fischer Ignác, Fluk Ferenc, Ferencsevits György, Fuchs Károly, Feiburger János, Grün János, Gál Antal, Gloszner János, Gábor József, Gár Ferenc, Gavallér Ferenc, Gróf István, Gerle Antal, Hoffer Károly, Hosszú Nándor, Heszlényi József, Hevér Dávid, Herz Dávid, Herz Lipót, Hartz Mihály, Henc János, Herzl Fülöp, Imre Antal, Kárász Benő, Kohner Miksa, Kis Dávid, Kováts Antal, Kremminger Antal, Krutrászi József, Kátai István, Krebsz Mihály, Kardás Pál, Keppich Alajos, Kis István, Kopasz István ifj., Kémenczi Adalbert, Kolb Antal, Kis József (felsőváros) Kirschner Hermann, Kain József, Kopasz Mihály, Kis József (rókus), Leffter Mihály, László Mihály, Lengyel Lőrinc, Lipovszky József, Lévai Ignác, Lippai Nagy István, Mayer Ferdinánd, Masa József, Molnár Antal, Magyar József, Molnár Gábor, Nagy József, Nováky György, Neubaner József, Neskovits György, Okerny Gyula, Ördög János, Plann József id., Pap István, Petrovits István, Pacher Rudolf, Pálffy Ferenc, Pálffy Sándor, Pap József, Preges Mór, Pollák S. Sándor, Popovits Sándor, Reiger Mihály, Reiner Mór, Reizner Andrásy, Reines Ferenc, Rajki Mihály, Rákosi Nándor, Rózsa István, Rosenbaum Adalbert, Sümeghi Károly, Szüts Ferenc ügyvéd, Scheinberger Antal, Sávai János, Szüts Ferenc szűrszabó, Szél András, dr. Singer Mátyás, Seifmann Mór, Szél Imre, Schlesinger Henrkik, Szemmari József, Szabó Imre, Simon Mihály, Szilberer Izidor, Tombác Mihály, Tóth János, Tóth Mihály mészégető, Tóth János ig., Traub

⁵⁶⁴ SzH. 1871. december 10. 148. sz.

⁵⁶⁵ SzH. 1871. december 13. 149. sz. Szeged város köztörvényhatósági bizottsága.

⁵⁶⁶ SzH. 1871:149.

Bernát, Vadász Manó, Varga Illés, Veszélka Ferenc, Vidra Sándor, Wagner Károly, Wagner Ferenc, Weiglein Ferenc, Wiener Mór, Zászlósi János, Zombori András, Zombory János és Zsótér Andor.

Ezek után legfőbb adófizető személyek a következők voltak: Molnár Márton ügyvéd, Vas János, Geizler János, Novák János, Vedres István, Zsuffa Antal, Ördög András, stb., akik ha a virilisek egyik helye megüresedett, akkor a helyükbe léptek. Az első három ilyen személy: Dáni Ferenc, Burger Zsigmond és Bánhidi Vendel volt, akik választás útján elnyert bizottsági tagságukat fogadták el.

A virilis személyek foglalkozás szerinti megoszlása a következőket mutatja: 91 tőkepenzes kereskedő és iparos, 17 gazda, 3 lelkész, 3 tisztviselő, 16 ügyvéd, 2 mérnök, 6 orvos és 2 gyógyszerész.

A választott tagok foglalkozás szerinti megosztása pedig a következő: 63 iparos, 30 gazda, 14 kereskedő, 13 ügyvéd, 8 tisztviselő, 4 tanár, tanító, 3 lelkész, 2 orvos, 2 gyáros és 1 gyógyszerész.

Ez azt mutatja, hogy a virilisek és a választott tagok foglalkozásbeli megoszlása Szegeden kiegyensúlyozott volt. A virilisek között nagyszámban voltak kereskedők és nagybirtokosok. 27 virilis és 12 választott képviselő számított nemzetiséginek. Azt is meg kell említeni, hogy az izraelitáknak a törvényhatósági bizottságban 14 %-os volt az arányuk a napilap jelentése alapján.⁵⁶⁷

Mindkét városban a választással kapcsolatosan felmerültek bizonyos törvénytelenések.⁵⁶⁸ Szeged polgárságának jelentős része ellenszenvét fejezte ki a választási eljárással kapcsolatban, amiről a Szegedi Híradó is tudomást szerzett. E vádak valódiságáról nem tudtak sokat „komolyan figyelmeztetjük azokat – mondta a lap tudósítója,– akik a tüzzel játszanak: ne hajtsák végletekre a dolgot, ne oda, ahol már a személyes érdek végződik s a közérkölciség arculcsapása kezdődik, mert ezen esetben le kell tenniük a kíméletről s a nagy közönség előtt nyíltan” vállalniuk kell tettüket.⁵⁶⁹ „Tehát ismételve mondjuk: türelem!”⁵⁷⁰ Ezt azonban másoknak is be kellett volna tartani, mert az egyoldalú türelem csakugyan az, aminek Petőfi jellemezte: „szamarak és birkák erénye - ennek gyakorlására pedig semmi kedvünk.”⁵⁷¹

A debreceni törvényhatósági bizottmány választott tagjai közül hat bizottsági tagnak választását megsemmisítették. Az új választás ezek helyet szeptember 7. napjára lett kitűzve. Az első választókerületben egy, a harmadik választókerületben három, a negyedikben két bizottsági tagnak a megválasztását tekintették érvénytelennek, és helyettük a már említett

⁵⁶⁷ SzH. 1871:149.

⁵⁶⁸ Sz. Kjkv. 1871:340.

⁵⁶⁹ Sz. Kjkv. 1871:340.

⁵⁷⁰ Sz. Kjkv. 1871:340.

⁵⁷¹ Sz. Kjkv. 1871:340.

választókerületekben választottak meg képviselőket. Az első választókerületben, amely állt a Hatvan utczai 1., 2., 3., 4., 5. bel- és 1., 2. külvárosi tizedekből a hiányzó egy bizottsági tag választását Csáky Gergely választási elnök vezérlete alatt a városháza nagy tanácstermében hajtották végre, a harmadik választókerületben, amely állt a Péterfia 1., 4., 5. bel- és 1., 2. külvárosi tizedekből a hiányzó három bizottsági tag megválasztását Kovács Ferencz elnök vezetése alatt a református egyház tanácstermében és a negyedik választókerületben pedig, amely állt a Csapó utczai 2., 3., 4., 5. bel- és 1., 2. külvárosi tizedekből a hiányzó két bizottsági tag választását Csóka Sámuel elnök vezetése alatt a Csizmaszínben tartották. Ezen kerületekbeli választók a választás alkalmával igazoló jegyet kaptak, és a szavazólapokat is kiosztották közöttük, melyekre mindegyik választó annyi nevet jegyzett fel, ahány bizottsági tagot választottak az adott választókerületben.

A szavazólapokat a megfelelő módon töltötték ki, és a választás napján reggel nyolc órától este hat óráig a választási elnöknek kellett leadni. Az itt megjelölt határidőn túl a beadott szavazólapokat nem fogadhatták el. Ha a szavazólap több nevet tartalmazott, mint ahány bizottsági tagot az illető kerületben választani lehetett, az utóírottak neveit nem vették figyelembe. A választási eljárásra vonatkozó panaszokat, vagy a megválasztott tag választójogi képessége ellen tett észrevételeket a választástól számított 15 napon belül az igazoló választmányhoz lehetett benyújtani.

Felhívták az 1., 3. és 4. kerületbeli választók figyelmét, hogy a választásra kitűzött időben és helyen igazolójegyeikkel és a kitöltött szavazólapjaikkal jelenjenek meg.⁵⁷²

A szegedi bizottsági képviselők képesítés szerinti megoszlása arányos volt. Szinte minden kérdéshez biztosított volt a szakmai hozzászólás lehetősége. Természetesen ezen a megosztáson a virilizmus változtatható. E jog alapján szinte bárki tagja lehetett a bizottságnak.⁵⁷³

A szavazásnak a virilis intézmény fennállásáig nagy jelentősége volt, hiszen az átlag polgár csak így tudott a politikába beavatkozni. A Szegedi Híradó szerint a virilis jog a fiatal erőket nem vitte be a törvényhatósági bizottságba. Szükség lett volna „az előtörekvő ifjú szellemre, mely életet önt egy testületbe.”⁵⁷⁴ Nélkülözhetetlen lett volna egy munkabíró tisztviselőgárda. Erről kellett a választóknak gondoskodniuk. A szegedi napilap tudósításaiból az is kiderül, hogy ez remény csekély mértékben realizálódott választások alkalmával, hiszen csak két-három fiatal jutott be a képviselőtestületbe. A virilizmusról úgy gondolkodtak a polgárok, hogy az a műveltebb városokban fölösleges, és bíztak abban, hogy néhány év

⁵⁷² Db. Kjkv. 1872:95.

⁵⁷³ SARLÓS, 1981. 296.

⁵⁷⁴ SzH. 1871. december 15. 150. sz. Szeged város köztörvényhatósági bizottsága II.

tapasztalata bebizonyítja a törvényhozás számára annak hátrányát, hiszen koránt sem „hasznos a közjóra.”⁵⁷⁵

A választásokkal kapcsolatban felmerült problémák és a be nem bizonyított állítások, melyek kétségbe vonták egyes személyek mandátumát, esetleg az egész testület jogát, néha alaptalanok voltak.⁵⁷⁶ „S adja isten, hogy rossz jósok legyünk, de mi azt jósoljuk, hogy ha e most nyilvánult elkülönítő, önzőirány tovább fejlesztetik a közélet küzdtereit, ez oly sebeket vághat társadalmunk testén, melyek gonoszabbak lesznek minden eddiginél, s amiket hosszú idő nem lesz képes orvosolni.”⁵⁷⁷ Bízta abban, hogy ezen irányú törekvések nem fognak kibontakozni a bizottság tagjai között.

A választások eredményeként a két városban eltérő politikai összetételű bizottság jött létre, amely jól tükrözte a már korábban is említett pártállást.

2. A törvényhatósági bizottság alakuló ülése

A törvényhatósági bizottságok első jelentős lépése mindkét városban az alakuló közgyűlés megtartása volt. Szegeden ez az esemény 1871. december 26-án vette kezdetét. Délelőtt 10 órakor Dáni Ferenc nyitotta meg az ülést, és előadta a jövőre vonatkozó terveit. A városi széképületre kitűzték a jeles esemény alkalmából a nemzeti zászlót. „A közgyűlési terem e napon fogadta először kebelébe azon imponans testületet, melynek kezébe 6 évre van letéve a város sorsa!”⁵⁷⁸ A közgyűlés nagy létszáma miatt a terem megnagyobbítására volt szükség, a földszinti korlátokat lebontották. Dáni Ferenc beszéde de. 10 órakor hangzott el.⁵⁷⁹ E beszédében előadott egy részletes munkatervet, amit hangos éljenzés követett.

Debrecenben ez az esemény 1872. július 22-én történt meg, amelynek kezdetét szintén a főispán, Patay András beszéde jelentette.⁵⁸⁰

Szegeden a következő felszólaló Dobó Miklós volt, aki az 1870:XLII tc.-ről beszélt a jövőre nézve. Két fontos probléma merült fel az ülésen az egyik a virilizmus, a másik pedig a főispáni intézmény felállítása. Hivatkoztak a 48-as alapokra, hogy ezen változtatások gátolják a város tevékenységének szabad kibontakozását. Dáni Ferenc személye ellen azonban nem emeltek kifogást, hiszen a város a főispán megválasztása révén biztosítva érezte magát a

⁵⁷⁵ SzH. 1871:150.

⁵⁷⁶ SÁRLÓS, 1976. 83.

⁵⁷⁷ SzH. 1871. december 15. 150. sz. Szeged város köztörvényhatósági bizottsága II.

⁵⁷⁸ SzH. 1871. december 29. 155. sz. A tisztújítás előtt I.

⁵⁷⁹ IV. Függelék, SzH. 1871. december 29. 155. sz. Szeged város köztörvényhatósági bizottságának alakuló közgyűlése. Kecskeméti törvényhatósági bizottsági tagok megválasztásához adatok: MOL BM Elnöki Iratok K. 148. III. tétel, 1137. sz. ebből tudhatjuk, hogy az alakuló közgyűlés időpontja: 1872. március 26. volt. Ezt követte itt is a tisztújítás 1872. április 2-án és 3-án.

⁵⁸⁰ Db. Kjkv. 1872:178.

szellemi és anyagi életének felvirágoztatása szempontjából. Ezt követte az igazoló bizottmány jelentése, amit Mészáros György adott elő. A kijelölő bizottság létrehozásáról is tárgyaltak a belügyminiszteri leirat alapján. Mindezek után pedig a helyi ügyek részletesebb rendezésébe vágta bele.⁵⁸¹

Debrecenben a július 22-én egybehívott első bizottsági közgyűlésen megjelent Patay András, és annak előrebocsátásával kezdte meg az ülést, hogy az igazoló választmány által beadott jelentésből kitűnik, hogy a bizottsági tagok 3/4 része már igazolva van, és így a törvényhatósági bizottságot megalakulnak nyilvánította, s „egyszersmind azt hiszi, hogy a közérzületnek ad kifejezést, midőn a volt törvényhatósági tagok és tisztikar irányában elismerést kíván jegyzőkönyvbe lefektetni.”⁵⁸²

A közgyűlés jegyzőkönyvét ideiglenesen Pap Ferenc bizottsági tag vezette.⁵⁸³ Ezek után az igazoló választmány 6001/1872. sz. jelentését olvasták fel. A közgyűlés 1872. június 10-én 146-4752/1872. sz. alatt kelt végzése alapján az igazoló választmányt a törvényhatósági bizottsági tagok megválasztásánál felmerülő panaszok törvényszerű elintézése végett hozták létre, mely választmány működésének ideje csakis az új törvényhatóság megalakulásáig terjedt. Jelentését így be kellett terjesztenie. A csatolt jegyzőkönyv szerint megállapított panaszok beadási ideje, helye rögzítve volt. G. (?) Ödön által a következő panaszok vettek föl. Az első kerületben Csikós Ferenc ellen, mert a várossal számadási viszonyban állt. A harmadik kerületben Török Pál, Dinyés Károly ellen, akik a várossal szintén számadási viszonyban álltak, Német Lajos ellen pedig azért, mert kevéssel a választás előtt telepedett le a városban. A negyedik kerületben Bácsy László árvaszéki pénztárnok és Újfalussy Sámuel közmunkafelügyelő ellen, mert a várossal számadási viszonyban álltak. A hatodik kerületben Bészler Lajos házipénztárnok ellen emeltek kifogást az előzőekhez hasonló indokkal.

Néhányuknál a panasznak helyt adtak és törölték őket a bizottmányi tagok névsorából: Csikós F., Török P., Dinyés K., Német L., Bácsy L., Újfalussy S. A Bészler Lajos elleni panaszt alaptalannak ítélték.⁵⁸⁴

A választmány azon jogát, hogy a megválasztottak névsorát hivatalból átvizsgálja, elutasították. A fellebbezéseket a kézbesítéstől számított 15 napon belül lehetett benyújtani a polgármesteri hivatalnál. Ez a hivatal elbírálás céljából az okmányokat a törvény értelmében megalakuló állandó bíráló választmánynak juttatta el. Az 1872. július 17-én kelt 168-5620/1872. sz. végzésénél fogva a közgyűlés átvette a választási jegyzőkönyveket. Ezzel kapcsolatban került felolvasásra a virilisek és a megválasztott bizottsági tagok névsora

⁵⁸¹ SzH. 1871:150.

⁵⁸² Db. Kjkv. 1872:1.

⁵⁸³ Db. Kjkv. 1872:2.

⁵⁸⁴ Db. Kjkv. 1872:2.

kerületenként. Ezt kinyomtatták, és a bizottsági tagok közt szétosztották.⁵⁸⁵ Ezután a helyi ügyeket vitatták meg.

Az alakuló ülés mindkét városban azonos módon zajlott le, még akkor is, ha Debrecenben csak pár hónapos késéssel történt meg. Ez volt a törvényhatósági bizottság első ülése, amelyet követően megkezdhette munkáját.

3. A tisztújítás

A képviselőválasztást a városokban a tisztújítás követte.⁵⁸⁶ A tisztviselők csak egy része volt választott, míg a másik felét a főispán nevezte ki.⁵⁸⁷ A választás közvetett volt, mert a hivatalnokokat a törvényhatósági bizottság választotta hat évre. A választhatóság általános feltétele volt a magyar állampolgárság, a 22. életév betöltése, és az, hogy az illető személy ne álljon csőd vagy büntetőeljárás alatt, „becstelenítő büntetést” miatt pedig ne legyen elítélve.⁵⁸⁸

A tisztújításnál a főispánnak különleges jogai voltak. A választást jelölés előzte meg. A kormánynak és a főispánnak is érdeke volt, hogy olyan személyeket jelöljenek, akik közel állnak a kormányhoz és befolyással vannak a helyi viszonyokra.

Mindenki a tisztújítással foglalkozott részben érdekből, részben pedig hazafiságból. A választásoknál a családi és egyéni érdekek játszottak szerepet, hiszen „meg van írva, hogy a világnak kettős mozgatója a család és érdek.”⁵⁸⁹ Olyan tisztviselőket akartak, akik hazafiak, tiszta jelleműek és szakmailag rátermettek, mert ezáltal látták biztosítottnak a város jólétét és emelkedését. Ezen tulajdonságokat a Szegedi Híradó azért is tartotta fontosnak, „mert városunk magyar hazánkban az első város, s mióta a főváros nagy költönket egy ösmeretlen nagy emberért megbuktatta, a tapasztalt vén Európa, a valódi magyar szellemet, csakis tiszta magyar városunktól – illetőleg a város értelmiségét és szellemét képviselendő tisztikartól mérlegelheti – továbbá jusson eszünkbe a választásoknál az is, hogy a tényleges kormány által a szabadválasztások jobb résziből meg vagyunk fosztva, ami még belőle létezik talán attól is nemsokára megfosztatunk.”⁵⁹⁰

⁵⁸⁵ Db. Kjkv. 1872:3.

⁵⁸⁶ A tisztviselőkről: AH. 1871. szeptember 27. 114. sz. A városi előljáróság közigazgatási teendői., AH. 1871. szeptember 30. 115. sz. Városunk előljáróságának községi teendői., AH. 1871. november 8. 132. sz. Városunk Leendő előljárósága., AH. 1872. július 17. 84. sz., A tisztújítás., AH. 1872. július 20. 85. sz. A városi tisztújítás körüli eljárás részletei. A Magyar Országos Levéltárban csak utalásokat lehetett találni a városi tisztújítások megtartására. Egy táblázatos kimutatást készítettek, amelybe csak azt jegyezték be, hogy „megtartott” vagy sem. Szeged, Arad és Kecskemét esetében ez a bejegyzés szerepel, de sajnos Debrecen és Nagyváradról ez nem mondható el. MOL BM Elnöki Iratok K 148 1871. III. tétel, 1083. sz.

⁵⁸⁷ Uő. 1976. 92., RUSZOLY, 1991./c 640.

⁵⁸⁸ SARLÓS, 1976. 92., CSIZMADIA, 1976. 124.

⁵⁸⁹ SzH. 1872. július 28. 90. sz. A választás után V.

⁵⁹⁰ SzH. 1872:90.

Arra kellett törekedni, hogy a szabad választás elve érvényesüljön, és olyan tisztikart hozzanak létre, amely az utókornak is mintául szolgálhat. Oly személyt válasszanak, „aki lángszerelmet ígér népnek és hazának.”⁵⁹¹

A tisztújítás az az esemény volt, amelyet az új törvényhatósági bizottság feladatkörébe az 1870:XLII. tc. utalt. A bizottság általi közvetett választás lépett, a régi közvetlen választás helyére. A rendszer „a szabadelvűség rovására hátrafelé lépett.”⁵⁹² A honatyák a közérdek és a célszerűség szempontjait szem előtt tartva jobb közigazgatási orgánumokat teremthettek, ami kárpótolta a városokat a hátrányokért. E tisztújítás a törvény próbakövét képezte, annak megvalósítása és fennmaradása függött tőle. Abban bíztak a polgárok, hogy ha nem lesz jobb, értelmesebb, szakavatottabb apparátus, „ha ez kezei között a közügyek szitoly rákhálóban haladnak,” akkor a törvényhozás kénytelen lesz visszaállítani a közvetlen választást. Szegeden és Debrecenben egyaránt közzétették a tisztújítási felhívásokat.⁵⁹³

Szegeden a rendőri viszonyok elégtelen volta miatt az egyik legjelentősebb tisztségviselő a rendőrkapitány volt, amely megválasztása közel 71 ezer lakos érdeklődését keltette fel. Fontos személy volt a polgármester mellett, hiszen az ő reformtevékenységére is szükség volt a város átalakításához. Nélkülözhetetlennek mutatkozott „alásüllyesztett” tekintélyének helyreállítása.⁵⁹⁴

A tisztújítás időpontját az új bizottmány határozta meg. Debrecenben a tisztújítás napja 1872. július 31. de. 9 óra volt.⁵⁹⁵ A szegedi választásokat 1872. január 4-én tartották meg.⁵⁹⁶ Nem volt könnyű feladata a kijelölő bizottságnak a tisztújítás alkalmával Debrecenben, hiszen egy-egy hivatalra tömegesen jelentkeztek.⁵⁹⁷ A tiszti állásokra július 29-én déli 12 óráig lehetett jelentkezni. A baloldal részéről polgármesternek Kovács Lajost, a főkapitányi székbe Simonffy Imrét, a főjegyzőségre pedig Pap Ferenczet jelölték.⁵⁹⁸

Röviden és tárgyilagosan leírva a választás folyamata a következő volt Szegeden. A tisztújításon példás rendet valósítottak meg a képviselők, mely elejétől végéig jellemezte az eljárást. Ez a rendezettség dicsőségére vált Szeged város bizottságának.⁵⁹⁹

A legfontosabb kérdés természetesen a polgármester megválasztása volt. Az új törvény jelentős jogokat ruházott rá, mindamelllett a közösségi vagyon kezelése is feladatkörébe tartozott. Szegeden ez a közvagyon 6-7 millió ft. volt, ami őt az ország egyik

⁵⁹¹ SzH. 1872:90.

⁵⁹² SzH. 1871.december 22. 153. sz. A tisztujítás előtt I.

⁵⁹³ SzH. 1871:153., V. Függlék (Szeged felhívása), VI. Függlék (Debrecen felhívása)

⁵⁹⁴ SzH. 1871. december 22. 153. sz. A tisztujítás előtt I.

⁵⁹⁵ Db. Kjkv. 1872:4., Db. 1872. július 23. 145. sz.

⁵⁹⁶ Sz. Kjkv. 1871:344-345.

⁵⁹⁷ Db. 1872. július 25. 147. sz.

⁵⁹⁸ Db. 1872. július 29. 148. sz.

⁵⁹⁹ SzH. 1872. január 5. 2. sz. Szeged város köztörvényhatósági bizottságának tisztujító közgyűlése.

legjelentősebb tisztségviselőjévé tette. A város azonban jelentős mértékű adóssággal is rendelkezett, költségvetése deficitese volt, amit az egyre növekvő adókból próbált kiegyenlíteni. A lakosság legszegényebb rétegeire nem voltak tekintettel. Ezért volt fontos, hogy miképp használják fel a köztisztviselőket. E körülmények lényegesen növelték az elsőszámú tisztviselő felelősségét, aki „ne látná, hogy itt már nem elég magában véve a legjobb akarat, a legmélyebb buzgalom, ha a föld göröngyeihez tapadt! Ide emelkedett szellem, teremtőerő kell, meleg világosságot árásszon a ködös sötétségbe, rendet hozzon a chaoszba!”⁶⁰⁰

Mindkét városra elmondható, hogy oly polgármestert akartak megválasztani, aki megfelelő tudással, különösen közigazgatási és pénzügyi ismeretekkel és világnézettel rendelkezett, és „aki a közügy harcosai közül szellemileg, miként Szent László testileg, egy fejjel magasodjék ki.”⁶⁰¹ Ezen igényeket mérsékelten kielégítő személyt is elfogadtak volna. A Szegedi Híradó jelentései alapján a polgárok azt szerették volna, hogy alaposan ismerje a város közviszonyait, normális elveket valljon, a város anyagi és szellemi gondjait orvosolni tudja, közigazgatási múltja legyen, bírja az országos politikai szereplés viharát, elősegítse a város jólétének emelését, fedhetetlen jellemű és becsületes személy legyen.

Szeged bízott Dáni Ferenc munkásságában, hogy a megfelelő személyek kerülnek a tisztségekbe, és hogy példát mutat az új tisztviselőknek. Nem volt „honlapokra írva a jövő, a személyi viszonyok változnak, s így azokra túlságos bizalommal építeni annyi, mint elbizakodtan, gondtalanul építeni.”⁶⁰² A főispáni széket be lehetett volna tölteni olyan személlyel is, aki nem képviselné a három város lakosságának érdekét, és nem lenne más, mint egy „ellenőrködő és közbenjáró közeg.”⁶⁰³ Ez a megállapítás minden tisztviselőre érvényes lehetett volna. Ellenben a helyi sajtó azt is megjegyezte, hogy már egy saját lábán megállni képes személy is megfelelné a város képviselőjének.⁶⁰⁴

A szegedi, csaknem teljes létszámú közgyűlést Dáni Ferenc de. 9 órakor nyitotta meg. Ezt követően Kolb Antal helyettes polgármester köszönetet mondott Szeged város közönségének a volt hatóság iránt tanúsított bizalmaért és támogatásáért, amelyben öt éven át részesítette.⁶⁰⁵ Ezután ő és tisztársai nevében leköszönvén a város pecsétjét és a titkos levéltár kulcsát átadta a főispánnak, „s végül magát és volt tisztársait a bizottság jó emlékébe és kegyeibe ajánlja.”⁶⁰⁶ Ezt hangos éljenzés követte. Magyar János köszönetét fejezte ki a

⁶⁰⁰ SzH. 1871. december 22. 153. sz. A tisztujítás előtt I.

⁶⁰¹ SzH. 1871. december 24. 154. sz. A tisztujítás előtt II.

⁶⁰² SzH. 1871:154.

⁶⁰³ SzH. 1871:154.

⁶⁰⁴ SzH. 1871:154.

⁶⁰⁵ SzH. 1872. január 5. 2. sz. Szeged város köztörvényhatósági bizottságának tisztujító közgyűlése. Sz. Kjkv. 1872:6.

⁶⁰⁶ SzH. 1872:2.

tisztikarnak. Az elnöklő főispán arra kérte fel a lemondott tisztikart, hogy az ügyek átvételéig maradjanak a helyükön.

A tisztújítás lefolytatására a tiszti ügyészt Babarczy Józsefet és Mészáros Györgyöt nevezték ki. „Vannak a nemzetnek ép nagy, mint városunk és egyesek életében pillanatok, melyek föladatának szerencsés megoldásától függ azok jövő boldogsága.”⁶⁰⁷ Ilyen volt az akkori pillanatnyi helyzet is. A város érdeke és jóléte volt az irányadó. A tisztújítás két irányban indult meg. Egy 40 tagból álló küldöttség Pálffy Ferenc urat kérte fel a polgármesteri tisztségre, aminek örömmel tett eleget. A főjegyzőségre Mészáros Györgyöt jelölték.⁶⁰⁸ A polgármesteri állásra teljes egyetértésben, közfelkiáltással választották meg Pálffy.⁶⁰⁹ Ezt követően három tag képviselével elindultak a lakására, hogy az ülésre meghívják. Néhány perc múlva meg is jelent és éljenzések közepette az elnöki széket elfoglalta. A főispán üdvözölte és tudatta vele, hogy egyhangúlag és közfelkiáltással választották meg. A bizottság üdvözlő beszédében kijelentette, hogy az új polgármestert munkájában támogatni fogja és kérte „a megválasztottra és munkájára isten áldását.”⁶¹⁰ Ezzel átadta a város pecsétjét és a levéltár kulcsát. Az új polgármester kijelentette, „hogy ösztönül fog neki szolgálni arra, hogy a gondjára bízott közügyeket híven tisztán és lelkiismeretesen kezelje.”⁶¹¹ Ezután letette az esküt.

Debrecenben is elsőként július 31-én a polgármestert választották meg. Ezen a közgyűlésen a bizottsági tagok lelkesedéstől fűtve teljes számban jelentek meg. A főispán a gyűlést de. 9 órakor nyitotta meg és beszédével üdvözölte a bizottsági tagokat.⁶¹² Patay András a szavazatszedő küldöttség tagjait felkérte a munka elvégzésére. Tóth Antal elnököt, Buzás Pált, Tamássy Károlyt, Telegdi Lászlót és Kovács Lajos volt polgármestert szintén megkérte, hogy a város pecsétjét a főispán kezébe adják át az új polgármester megválasztásáig. Ezt követően itt is elkezdődtek a tisztújítások. Polgármesternek ismét Kovács Lajost választották meg közfelkiáltással, akit a főispán meleg szavakkal üdvözölt, és visszaadta neki a város pecsétjét. Kovács Lajos megmagasztaltan vette át újra a pecsétet. A tisztségét nem célnak, hanem eszköznek tartotta, arra nézve, hogy a város szellemi és anyagi javát előmozdítsa. Ezután Debrecenben, csakúgy mint Szegeden letette az esküt az új polgármester.⁶¹³

⁶⁰⁷ SzH. 1872:2.

⁶⁰⁸ Sz. Kjkv. 1872:9.

⁶⁰⁹ Sz. Kjkv. 1872:8., KRISTÓ, 1992. 66.

⁶¹⁰ Sz. Kjkv. 1872:8

⁶¹¹ Sz. Kjkv. 1872:8, SzH. 1872. január 3. 1. sz.

⁶¹² Db. Kjkv. 1872:7.

⁶¹³ Db. 1872. július 31. 151. sz. A debreczeni tisztújítás. A polgármester megválasztásánál az általános szótöbbséget írta elő. A többi tisztségviselő esetén elég volt a relatív többség. SARLÓS, 1976. 93., Db. Kjkv. 1872:8.

A helyettes polgármesteri és a főjegyzői állásra Mészáros Györgyöt jelölték Szegeden. A főispán éljenzés közepette jelentette be Mészáros megválasztását, aki köszönetet mondott a választópolgároknak és biztosította őket arról, hogy tiszteletben tartja a város érdekeit,⁶¹⁴ és „imádott hazája s szülővárosa jó létéért lehetősége szerint munkálni, s nyugodt csak akkor lesz, ha elmondhatja majd magáról saját lelkiismerete előtt, hogy kötelességét híven teljesítette.”⁶¹⁵ Ezek után letette a beiktatási esküt.⁶¹⁶

Debrecen városában az árvaszéki elnökségre két személyt jelöltek, Szabó Bálintot és Hajdu Mihályt, akik közül egyhangúan Szabó Bálintot választották meg.⁶¹⁷

Szegeden árvaszéki ülnöknek Harsány Pál és Vidray Károly ellenében Pálmay Jánost választották meg.⁶¹⁸

A civisvárosban pedig ugyanezen állásra a következő tagokat jelölték: Nagy Ferenc, Laki Imre, Hajdu Mihály. Egyhangúan Nagy Ferencet választották meg.⁶¹⁹ Második ülnökségre jelölték: Nánássy Lászlót, Beke Mihályt és Harsányi Gábort. Ezen személyek közül Beke Mihályt választották meg 70 szavazattal, míg Nánássy 60, Harsányi Gábor egy szavazatot kapott.⁶²⁰ A főjegyzői tisztséget Pap Ferencz ellenzéki politikus nyerte el.⁶²¹ A főkapitányi tisztségre közfelkiáltással Simonffy Imrét választották meg Debrecenben.⁶²²

Szegeden pedig Wagner Károly és Tachler József jelöltek közül a gyűlés 20 tagjának kérésére megtartott szavazás eredményeként Tachler József lett az állás betöltője, aki 128, míg ellenfele 86 szavazatot kapott.⁶²³ Ezután következett a tanács megválasztása. Szegeden az első három helyre közfelkiáltással Wagner Károlyt, Veszelinovits Bazilt és Szluha Ágostont, a negyedik helyre Szabad Jánost és Olajos Ferencet, valamint Dobos Istvánt jelölték. Szabad 110, Olajos 58, Dobos 55 szavazatot tudhatott magáénak. A negyedik Szluha Ágoston lett. A megválasztottak megköszönték a bizalmat és letették az esküt.⁶²⁴

Debrecenben az első tanácsnokságra jelöltek névsora a következő volt: Laki Lajos, Csáki Gergely, Nagy Ferencz, Beke Mihály. Beadtak 141 szavazatot, ebből Csáki Gergely 65-öt, Laki Lajos 44-et, Beke Mihály 24-et, Nagy Ferencz 5-öt kapott. Szótöbbséggel Csákira esett a választás.⁶²⁵ Második tanácsnokságra jelölték Poroszlai Lászlót, Hajdu Mihályt, Vértessy István és Körner Adolfot. Egyhangúlag egy ellenzéki képviselőt választottak meg

⁶¹⁴ SzH. 1872. január 3. 1. sz.

⁶¹⁵ SzH. 1872:1.

⁶¹⁶ SzH. 1872:1.

⁶¹⁷ Db. Kjkv. 1872:26., Db. 1872. július 31. 151. sz. A debreczeni tisztújítás.

⁶¹⁸ SzH. 1872. január 3. 1. sz., Sz. Kjkv. 1872:16.

⁶¹⁹ Db. Kjkv. 1872:27.

⁶²⁰ Db. Kjkv. 1872:28.

⁶²¹ Db. Kjkv. 1872:10.

⁶²² Db. 1872. július 31. 151. sz. A debreczeni tisztújítás.

⁶²³ SzH. 1872. január 3. 1.sz.

⁶²⁴ Sz. Kjkv. 1872:11-14.

⁶²⁵ Db. Kjkv. 1872:13.

Poroszlai László személyében.⁶²⁶ Harmadik tanácsnokságra javasolták Karap Mórt, Fancsovics Mátyást és Varga Ferenczet. Ezek közül egyhangúan az elsőként említett Karap Mórt választották meg.⁶²⁷ A negyedik tanácsnoki állás várományosai Hanke Leo, Beér Kálmán és Szentgyörgyi Elek voltak. Egyhangúlag Hanke Leo jobboldali személyt választották meg.⁶²⁸ Az ötödik tanácsnokságra három egyént jelöltek: Bárcsai Istvánt, Keresztszegi Antalt és Márton Károlyt. Itt szintén a jobboldali politikusé, Barcsai Istváné lett az állás.⁶²⁹ Ezt követően került sor a főügyész megválasztására Molnár Márton személyében.⁶³⁰

Debrecenben a tiszti ügyészségre jelölték Beke Mihályt, Budai Ferenczet és Kovács Sándort. Egyhangúlag Kovács Sándor jobboldali politikust választották meg.⁶³¹ A választás ezután már gyorsan haladt.

Szegeden az alügyész Müller János,⁶³² az alkapitány Dobos István ügyvéd,⁶³³ az első aljegyző Reizner János ügyvéd, második aljegyző Endrényi Antal ügyvéd lett.⁶³⁴ Az építészmérnök Bainville József, a főmérnök pedig Szajka Gusztáv, az első mérnök Nováky György, a második mérnök Magyar János,⁶³⁵ az erdőmester Pillich Imre,⁶³⁶ a főorvos dr. Erőskövy Antal, a kórházi főorvos dr. Singer Mátyás, az alorvos Gróf István, a belvárosi kerületi orvos Erőskövi Ignác, a felsőváros kerületi orvosa dr. Aigner Károly, a rókusi kerületi orvos Vadász József, az alsóváros kerületi orvosa dr. Endrényi István,⁶³⁷ a közgyám Gerle Antal, a gyámügyi ellenőr Kelemen Kálmán,⁶³⁸ az alkamarás Priváry Pál és az állatorvos Kis Lajos⁶³⁹ lett. Az esküt ők is letették. A főispán nevezte ki a következő személyeket: Wachsmann Ferencet és Szajka Gusztávot főmérnökké, Novák Józsefet t. aljegyzővé és levéltárnokká Koncz Antalt. Ezután a főispán záróbeszédében áldást kért az új tisztségekre és a tömeg csendben hazament. Ezt követően került sor a templomban az istentiszteletre.

A január 5-én megtartott ülés végén pedig a főispán által megválasztottak névsorát hozták nyilvánosságra.⁶⁴⁰ Január 11-én folytatódott a tisztújítás. Az alsóvárosi pusztai csendbiztos László Mihály, a felsővárosi pusztai csendbiztos Adler Lajos, a belvárosi

⁶²⁶ Db. Kjkv. 1872:14.

⁶²⁷ Db. Kjkv. 1872:15.

⁶²⁸ Db. Kjkv. 1872:16.

⁶²⁹ Db. Kjkv. 1872:17., Db. 1872. július 31. 151. sz. A debreczeni tisztújítás.

⁶³⁰ Db. 1872. július 31. 151. sz. A debreczeni tisztújítás.

⁶³¹ Db. Kjkv. 1872:12.

⁶³² Sz. Kjkv. 1872:17.

⁶³³ Sz. Kjkv. 1872:18.

⁶³⁴ Sz. Kjkv. 1872:19-20.

⁶³⁵ Sz. Kjkv. 1872:22-24.

⁶³⁶ Sz. Kjkv. 1872:25.

⁶³⁷ Sz. Kjkv. 1872:26-32.

⁶³⁸ Sz. Kjkv. 1872:33-34.

⁶³⁹ Sz. Kjkv. 1872:36.

⁶⁴⁰ SzH. 1872. január 5. 2. sz. Szeged város köztörvényhatósági bizottságának tisztújító közgyűlése.

Kemény Nándor, a felsővárosi Virágh József, az alsóvárosi Atkári István, a rókusi Bende Antal, a vásárbiztos Visky (?),⁶⁴¹ a várnagy Gombás József,⁶⁴² a fogalmazók Bérczy Antal, Erőskövy Lajos, Ivánkovics Ferenc, Pillich István és Főkövi Pál,⁶⁴³ az útbiztosok Gál János és Lázár János,⁶⁴⁴ az iktató Kőrösi Antal,⁶⁴⁵ a kiadó Balog Antal,⁶⁴⁶ az árvaszéki irodai vezető Pap Ferenc,⁶⁴⁷ a szállásbiztos Lengei Mihály,⁶⁴⁸ a kórházi gondnok Fölich Ferenc,⁶⁴⁹ a gazdasági segéd Vékes Ignác⁶⁵⁰ és a segéd levéltárnok Szeles Ferenc lett.⁶⁵¹ 18 írnoki és három ideiglenes adótisztviselő állást létesítettek a kijelölő bizottmány javaslata alapján.⁶⁵²

Az állandó igazoló választmány elnöke Fluk Ferenc lett, a tagok pedig a következő személyek lettek: Várady Ignác, Lichtenberger Mór, Varga Pál, Babarczy József, Börcsök Ignác, Gaál Ferenc, Szücs Ferenc, Zsótér Andor jegyző és Mészáros György.

A bíráló választmány elnöke a főispán lett, tagjai pedig Dobó Miklós, Fodor István, Kováts Albert, Magyar János és Tóth Mihály.⁶⁵³

Ezt követően az egyes bizottmányok és szakosztályok megválasztása következett, amelyeknek a tagjai szakonként a következő személyek voltak.

Háztartási és közigazgatási szakosztály: Wagner Károly tanácsnok, mérnöki tisztség, alkamarás, erdőmester főpénztári tisztség, számvevői tisztség, Balogh Ferenc, Bánhidi Vendel, Bozsó Imre, Börcsök Ignác, Börcsök Sándor, Csiszár József, Dobó Miklós, Egresi József, id. Felmayer Antal, Fodor Ádám Imre, Fodor István, Gál Ferenc, Kátai Ferenc, Kémenci Adalbert, Kernweis Miklós, Kovács István, Kőrösi Antal, Krentzberger Ferenc, Leopold Bertalan, Lichtenberger Mór, Madár Mihály, Neskovics György, Ördög János, Simon Ferenc, Schütz Antal, Szabó János, Szemmári József, Tombác Mihály, Tóth Mihály, Tóth János, Vas Károly, Vida Ferenc, Zászlósi János, Zombori András, Zombori András palánk, Zsótér Ferenc, Eibeschutz Lipót, Pálfy Antal, Dobó János, Imre Antal, Oltványi Ferenc, Cserei József és Reisner András.

Egészségügyi szakosztály: Szabados János tanácsnok, Taschler József főkapitány, tisztí orvosok, egészségügyi személyzet, a mérnöki hivatal egy tagja, id. Aigner Károly, Csermelényi Iván, Dobsai Antal, Egresi Péter, Gábor József, Herbich János, Herz Liüót, Here

⁶⁴¹ Sz. Kjkv. 1872:45-51.

⁶⁴² Sz. Kjkv. 1872:52.

⁶⁴³ Sz. Kjkv. 1872:53-58.

⁶⁴⁴ Sz. Kjkv. 1872:59.

⁶⁴⁵ Sz. Kjkv. 1872:61.

⁶⁴⁶ Sz. Kjkv. 1872:62.

⁶⁴⁷ Sz. Kjkv. 1872:63.

⁶⁴⁸ Sz. Kjkv. 1872:65.

⁶⁴⁹ Sz. Kjkv. 1872:66.

⁶⁵⁰ Sz. Kjkv. 1872:68.

⁶⁵¹ Sz. Kjkv. 1872:67.

⁶⁵² Sz. Kjkv. 1872:69., SzH. 1872. január 12. 5. sz. A tisztujítás után III. A szegedi tisztviselők névsorát külön jegyzőkönyvi szám alatt felsorolták: Sz. Kjkv. 1872:70.

⁶⁵³ Sz. Kjkv. 1872:75.

Fülöp, Kovács Albert, Kovács József, Kőrösi Antal, Mayer, Meák Gyula, Molnár Antal, Singer Vilmos, Varga Pál és Eördög Mihály.

Jogi szakosztály: Szluha Ágoston tanácsnok, tiszti ügyészek, Babarczy József, Balog János, Bamberger Sámuel, Benke József, Csermelényi Iván, Csiszár János, Damjanovics János, Dobó Miklós, Eördögh Ferenc, Eördögh Mihály, Fodor István, Kárász Benő, Leffter Mihály, Magyar János, Nagy Sándor, Neskovics György, Reitzer Adolf, Rosenbaum Adalbert, Rosenberg Izsó, Szivesi József, Szücs Ferenc ügyvéd, Vadász Manó, Vidra Sándor, Weisz Jakab, Zászlósy János és Zsótér Andor.

Fogyasztási adó- és egyéb városi javadalmakat házilag kezelő bizottság: Wagner Károly tanácsnok, Börcsök Ignác, Dobó Miklós, id. Felmayer Antal, Fodor Imre, Fodor István (ügyvéd) Gál Ferenc (kereskedő) Hámori Andor id. Kátai István bormérő, Krentzberger Ferenc, Lichtenberger Mór, Szabó János, Szabó József szücs, Szemmári József disznóvágó, Szücs Ferenc szűrszabó, Tót Mihály meszes, Zsótér Andor és Zászlósy János.

Fogyasztási adókezelő bizottság számadásait az átvizsgáló bizottság ellenőrizte, amelynek a következő személyek volt a tagjai: Fluk Ferenc, Vas Károly, Cserei József, Kiss Dávid és Kémenczy Adalbert.

A városi ügyek rendezésére a következő szakosztályok és bizottmányok lettek létrehozva.

Építkezési szakosztály: Veszelinovits Bazil tanácsnok, Wagner Károly tanácsnok, mérnöki kar, id. Aigner József, Aigner Károly, Arleth Ferenc, Babarcsi Mihály, Balogh Alajos, Pató Miklós, Ecsedi Ferenc, ifj. Felmayer Antal, Ferencsevics György, Fodor István, Geré Antal, Heszlényi József, Hoffer Károly, Hosszú Nándor, Juhász György, id. Kátai István, Kiefer Gotofréd, Balogh János, Kirschner Hermann képv., Kis Dávid, Kovács István, Landan Alajos, Lipovszki István, Masa József, Molnár János, Molnár Gábor, Neskovits György, Nyilasi Ferenc, Rákosi Nándor, Schlesinger Henrik, ifj. Szabó Antal, Szabó János, Szücs Ferenc szűrszabó, Temesvári István, Váradí Ignác, Witkovszky Lőrinc, Zombori Mihály, Zombori András és Zsótér Ferenc.

Pénztári és pénzügyi bizottság szakosztálya: Szabados János t. főpénz. főkönyvvezető, főszámvevő, Aigner József, Balogh Ferenc, Bamberger Sámuel, Bánhidi Vincze, Börcsök Igns, Burger Zsigmond, Cserei József, Damjanovics János, Dobó Miklós, Eiteschitz Lipót, Eisenstadter Lajos, id. Felmayer Antal, Fluck Ferenc, Fodor István, Gál Ferenc, Guttmann Ármin, Vértai István vasáros, Keppich Alajos, Kémenczi Adalbert, Kis Dávid, Kis Márton, Lévai Ignác, Lustig Ferenc, Madár Mihály, Magyar János, Mayer Ferdinánd, Okernyi Gyula, Pacher W Rudolf, Petrovics István, Prossnitz Vilmos, Reiner Mór, Reitzer Adolf, Rosenter

Izsó, Rosenbaum Adalbert, Scheinberger Antal, Szabó Imre, Szivesi József, Vas Károly, Weiner Mór, Zombori András és Zsótér Andor.

A tiszai hidvámszedési javadalom kezelésével foglalkozó bizottság: elnöke Taschler József rendőrkapitány, Ördög János, Papp István, Szabó János, Masa József és Szücs Ferenc szűrszabó.

A Baktó-macskási töltés kiépítésére teljhatalommal kiküldött bizottság: elnöke Taschler József rend. kap., tagok a városi mérnöki tisztség Endrényi Antal aljegyző, Börcsök Ignác, Börcsök Sándor, Fodor Imre, Nyilasi Ferenc, Simon Ferenc, Szabadfi Ede, Szabó János, Vida Ferenc, Vőneki Pál és Zombori András.

Köznevelés és oktatásügyi szakbizottság: Szluha Ágoston tanácsos, Szabados János, Balogh János, Benke József, Barger zsigmond, Csiszár József, Dobó Miklós, Eördögh Ferenc, Fodor István, Fluck Ferenc, Gerle Antal, Kapcsándi Károly, Kátai István, Kovács Albert, Kremminger Antal, Landan Alajos, Lichtenberger Mór, Löw Lipót, Magyar János, Magyar Gábor, Meák Gyula képviselő, Mozgai K., Nagy István, Nagy Sándor, Nyilasi Ferenc, Pozsgai Mihály, Rákosi Nándor, Reitzer Adolf, Rosenber Izsó, Sümeghi Károly, Gütz Antal, Szabó János, Szabadfi Ede, Szendrői János, Singer Vilmos, Szücs Ferenc, Tóth János ig, Vadász Manó, Varga Pál, Witkovszky Lőrinc, Ferenczi János, Bodnár Zsigmond, Lévy Ferenc, Iványi és Horváth Sándor.

Főreáltanoda és lacikonyhatelkén fölállítatni tervezett bérház fölépítése ügyében eljáró bizottság: elnöke Pálfy Ferenc polgármester, tagok Mészáros György főjegyző, Taschler József, Wagner Károly, Molnár Márton főügyész, Almay Gyula főszámvevő. Bainville József főépítész mérnök, Nováky György, Babarczy József, Börcsök Ignás, Burger Zsigmond, Balogh János, Dobó Miklós, Fodor István, Fodor Ádám, Fodor A. Imre, Landan Alajos, Szabó János, Szücs Ferenc, Szendrői János, Tóth Jánis, Tóth Mihály és Vadász Manó.⁶⁵⁴

Debrecenben a következő tisztségeket választották meg:

Az első aljegyzőségre jelölték Csurka Jánost, Margittai Sándort, Váradí Istvánt. Egyhangúlag Csurka Jánost választották meg (baloldal).⁶⁵⁵ Másodikra jelölték Óri Sámuel, Farkas Ferenczet, Tüdös Józsefet, Simonffy Istvánt. Szótöbbséggel Farkas Ferencz baloldali képviselőt választották meg.⁶⁵⁶ Harmadikra jelölték Somogyi Kálmánt, Almássy Ignácot és Kálmánchey Mórt. Szótöbbséggel Somogyi Kálmán (baloldali) nyert.⁶⁵⁷ A házipénztárnoki állás Tóth Jánosé lett, aki 55 szavazattal győzött.⁶⁵⁸ Árvapénztárnoknak egyhangúlag Erdei

⁶⁵⁴ Sz. Kjkv. 1872:73.

⁶⁵⁵ Db. Kjkv. 1872:18.

⁶⁵⁶ Db. Kjkv. 1872:19.

⁶⁵⁷ Db. Kjkv. 1872:20.

⁶⁵⁸ Db. Kjkv. 1872:30.

Mihályt választották meg.⁶⁵⁹ Adópénztárnok közfelkiáltással Szabó József lett. Alkapitányi pénztárnoknak Somogyi István mellé Bercze Lajos lett megválasztva.⁶⁶⁰ Főmérnök közfelkiáltással Luchs Sámuel lett, mellette jelölt volt Márton Károly.⁶⁶¹ Almérnök Berényi Gábor (egyhangúan) lett, Tóth Kálmán mellett.⁶⁶² Alszámvevőségben id. Tóth József győzött.⁶⁶³ Második alszámvevőül egyhangúan Tüdös Józsefet választották meg, Megyesi Lajos és Tikos József mellett.⁶⁶⁴ Házipénztári ellenőr Sikk Lajos lett, Tamássy Géza és Bácsi László mellett.⁶⁶⁵ Adópénztári ellenőr Gergely Antal lett 67 szavazattal, aki ellen Vetési Mihály 55 szavazatot kapott.⁶⁶⁶ Főszámvevő Szatmási Sándor lett Laki Lajos és Balog Imre ellenében.⁶⁶⁷ Házipénztári első számtiszt Szabó József lett.⁶⁶⁸ Alapítványi ellenőr Vecsei Kornél lett Kovács Józseffel szemben. Számvevőségi számtiszt: I. Kis Orbán Imre (Szabó István ellen) II. Megyesi Ferencz. Erdősz Tasnádi István 69 szavazattal, Megyaszai Sámuel szemben.⁶⁶⁹ A főorvost közfelkiáltással választották meg Tegze Imre személyében. Ellenjelöltje Szántai József volt.⁶⁷⁰ Kórházi főorvos Palai Miklós lett egyhangú szavazás eredményeként, Plathi Adorjánnal szemben.⁶⁷¹ Első alorvos Kőműves Antal, második alorvos Újházy Károly lett egyhangú szavazás alapján.⁶⁷² Külső állatorvos Deli Tamással szemben Kató Sándor lett. Belső állatorvos Vetéssy István lett.⁶⁷³ Kiadónak Mester Károlyt választották meg.⁶⁷⁴ Igtató Tarcsai Dániel, kórházi gondnok Arany Sándor lett.⁶⁷⁵ Városgazdák: I. Szűcs Mihály (László Sándorral és Lengyel Józseffel szemben), II. Csikós Ferencz (Jobbágy Jánossal szemben).⁶⁷⁶ Építető biztosnak és szertárnoknak Dinnyés Károlyt választották meg Kovács Györggyel szemben.⁶⁷⁷ Vásárbíró 89 szavazattal Czapó Lajos lett Csonka Károllyal szemben, aki csak 38 szavazatot kapott.⁶⁷⁸ Kapitányhivatali fogalmazó

⁶⁵⁹ Db. Kjkv. 1872:31.

⁶⁶⁰ Db. Kjkv. 1872:33.

⁶⁶¹ Db. Kjkv. 1872:34.

⁶⁶² Db. Kjkv. 1872:35., 36.

⁶⁶³ Db. Kjkv. 1872:37.

⁶⁶⁴ Db. Kjkv. 1872:39.

⁶⁶⁵ Db. Kjkv. 1872:40.

⁶⁶⁶ Db. Kjkv. 1872:41.

⁶⁶⁷ Db. Kjkv. 1872:37.

⁶⁶⁸ Db. Kjkv. 1872:42.

⁶⁶⁹ Db. Kjkv. 1872:44-46.

⁶⁷⁰ Db. Kjkv. 1872:52.

⁶⁷¹ Db. Kjkv. 1872:53.

⁶⁷² Db. Kjkv. 1872:54., 55.

⁶⁷³ Db. Kjkv. 1872:56., 57.

⁶⁷⁴ Db. Kjkv. 1872:58.

⁶⁷⁵ Db. Kjkv. 1872:59., 60.

⁶⁷⁶ Db. Kjkv. 1872:61., 62.

⁶⁷⁷ Db. Kjkv. 1872:63.

⁶⁷⁸ Db. Kjkv. 1872:64.

Szabó Gábor, Nagy Károly és Végh Gyula, csendbiztos pedig Medgyaszai Sámuellel szemben Barcza Dániel lett.⁶⁷⁹

A tisztújítás Debrecenben augusztus 1-én de. 9 órakor folytatódott, ahol a segéd-, kezelő- és szolgaszemélyzet megválasztására került sor (440 fő).

Mátai biztosnak Huszár Sándort választották meg Vinerli István és Hatvani Mihály ellenében.⁶⁸⁰ Külsőrendbiztos Gyulai József lett (vetélytárs nélkül). Második külrendbiztosi állásra Megyaszai Sámuelet választották meg Vinerli Istvánnal szemben.⁶⁸¹ Adókiivető Somogyi Lajos, Tikos József, ifj. Tóth József, Nánássy Imre, Lovassy Károly és Megyesi Lajos lett.⁶⁸² Késedelmi kamatszámító Kovács József lett Papp Károly ellenében.⁶⁸³ Díjbeszedő biztos Varga Imre, Szőke Mihály és Veszprémi László lett.⁶⁸⁴ Adósürgetőknek Kerek Bálintot és ifj. Czapó Lajost választották meg.⁶⁸⁵ Szállásbiztos Saitli József, Katona István és Begler István lett.⁶⁸⁶ Közlevéltári segédnek Mészáros Lászlót szavazták meg.⁶⁸⁷ Utcabiztos Nagy Sándor, Nikházi Dániel, Halász Imre, Juhász Imre, Kaderász Gábor, Radechky József, Szakál Ferencz és Katona András lett.⁶⁸⁸ Belső rendbiztosoknak Imre Sámuelet, Tordai Vinczét, Szatmári Andrást, Tóth Imrét, Molnár Ferenczet és Ménes Mihályt választották meg.⁶⁸⁹ Irnok Simon Mihály, Erdei István, Beke Imre, Vecsei Károly, Kémeri Mikó Lajos, Tanássy Géza, Győrössy Gábor, Szarvassy Vincze, Kis Orbán Károly, Arany József, Kapros Lajos, Falusi Károly, Kis Orbán László, Oláh András, Polgári Sándor és Günther Ferencz lett.⁶⁹⁰ Utcatisztogatási felügyelő Megyesi Károly lett.⁶⁹¹ Városi bábának Nemes Józsefnét választották meg.⁶⁹²

A főispán közlevéltárnoknak Laki Lajost nevezte ki.⁶⁹³ Az elnöki fogalmazó, az ötödik kapitányi fogalmazó, az erdési és mérnöki gyakornok felvételével az illető hivatalfőnököt bízták meg. A bizottmány az akkori levéltárrendezőket, Kecskés Jánost és Dömsödi Károlyt állásában hagyta. Közgyám Koszorús Lajos lett, akinek ellenjelöltjei ifj. Tóth József és Csonka Károly voltak.⁶⁹⁴ A harmadik számvevőségi számtiszt Fehér Ferdinánd lett Erdély

⁶⁷⁹ Db. Kjkv. 1872:65-68., Db. 1872. július 31. 151. sz. A debreczeni tisztújítás.

⁶⁸⁰ Db. Kjkv. 1872:72.

⁶⁸¹ Db. Kjkv. 1872:73., 74.

⁶⁸² Db. Kjkv. 1872:75.

⁶⁸³ Db. Kjkv. 1872:76.

⁶⁸⁴ Db. Kjkv. 1872:77-79.

⁶⁸⁵ Db. Kjkv. 1872:80., 81.

⁶⁸⁶ Db. Kjkv. 1872:82.

⁶⁸⁷ Db. Kjkv. 1872:83.

⁶⁸⁸ Db. Kjkv. 1872:84.

⁶⁸⁹ Db. Kjkv. 1872:85.

⁶⁹⁰ Db. Kjkv. 1872:86.

⁶⁹¹ Db. Kjkv. 1872:87.

⁶⁹² Db. Kjkv. 1872:88.

⁶⁹³ Db. Kjkv. 1872:89.

⁶⁹⁴ Db. Kjkv. 1872:29.

Istvánnal szemben. Erdőmesternek Márton Károlyt választották meg Török Pál elenében, első erdész pedig Simonffy Kálmán lett Derzsi Józseffel szemben. Második erdész Lovassy Károly lett Zivuska Józseffel szemben. A harmadik erdész Beszler Jánost lett Czirbesz Kálmán ellenében.⁶⁹⁵ Ezt követően letették az esküt és a főispán megköszönte a választás bonyodalommentes lefolytatását.⁶⁹⁶

A választásról elmondható, hogy „Debrecen város népe a legnagyobb egyetértésben megválasztotta a város atyáit, a tisztviselőket, s nyugodtan bízta rájuk az anyagi és szellemi élet körében való szabad rendelkezést. Oly férfiak állottak a város élén, kik egyetemes akarattal választottak s kik ismerték a város viszonyait. A közbizalom dicső koszorúja övezte körül a leghatalmasabb polcon álló egyén halántékait. [...] De miért idézzük a halottakat csendes álmaikból? Miért merengünk a letúnt időkön, mikor a jelen tette szólít bennünket? A történelem dolga megőrizni a múlt emlékeit. Nekünk haladni kell, a jövőre függesztvén a tekintetünket. Új tér áll nyitva előttünk.”⁶⁹⁷

A városi közéletben a legnagyobb hatalmat nem a polgárok, hanem egy „idegen egyén,” a főispán gyakorolta. A város felett ezután nem a választott polgármester, hanem a kinevezett főispán parancsolt. A város honatyáinak megválasztásában jelentős szerepe volt és igen nagy befolyással rendelkezett a tisztújítások lefolytatásában is. Kijelenthetjük, hogy nem a főispán személye az, ami aggodalmat szült az emberekben, hanem a főispáni hatalom, amelyet ellentétben állónak véltek a városi önkormányzatisággal és a törvényhatósági önállósággal! „Köteles tisztelettel hajlunk meg ugyan a fennálló törvények előtt, de ez nem ment fel bennünket attól, hogy a főispán a végrehajtó hatalom képviselője.”⁶⁹⁸ Ha a főispán valósággal a város végrehajtó hatalma lett volna, akkor érvényt kellett volna szereznie a helyi közakaratnak és a többség véleményének. De nem így történt a gyakorlatban. A tisztikar megválasztásában a törvény jogot adott a főispánnak egyéni céljai vagy érdekei megvalósítására, amennyiben a jelölések felett egyedül ő dönthet.

A kijelölő bizottságba a polgárok csak három tagot választhattak, hármat a főispán nevezett ki és egyenlő szavazatszám esetében maga a főispán döntött. „Látni való, hogy milyen tér van itt nyitva az önkényeskedésnek, mily széles körű hatalom van adva a főispánnak s mint elnyomatik itt a közvélemény szava. És ha ezekhez hozzágondoljuk, hogy a kijelölteken kívül mást nem lehet választani, akkor teljes meztelenségében áll előttünk a főispáni mindenhatóság.”⁶⁹⁹

⁶⁹⁵ Db. Kjkv. 1872:47-52., Db. 1872. augusztus 1. 152. sz. A debreczeni tisztújítás.

⁶⁹⁶ Db. Kjkv. 1872:92-94.

⁶⁹⁷ Db. 1872. augusztus 1. 152. sz. A debreczeni tisztújítás.

⁶⁹⁸ Db. 1872:152.

⁶⁹⁹ Db. 1872:152.

Az is bírálat tárgyává tette a főispáni méltóságot, hogy a főispánnak megadták a tisztviselők felfüggesztésének jogát. Egy „kinevezett hivatalnok kezébe van letéve a választott tisztviselők sorsa. A választók nem rendelkezhetnek választottaik felett, hanem a főispán az úr minden tisztségben.”⁷⁰⁰ A városok azonban élhettek a felirati joggal, amelyen keresztül az országgyűléshez fordulhattak.

Debrecen szabadelvű polgárai meggyőződésük ellenére sem nyugodtak bele a főispáni méltóság bevezetésébe. Ezért a tisztújítás megejtése után a bizottság első dolga az volt, hogy kérvényt intézzen az országgyűléshez a főispáni hatáskörrel szóló törvényi rendelkezések megváltoztatása érdekében. E tekintetben Szatmár megye jó példával járt előttük. „És ha talán ennek nem volna is meg a kívánt eredménye, ott fog állani tiltakozásunk a történet könyvében. És utódainknak utasításul szolgál ez, hogy ne tőrjék az önkényt fejeik felett! És az idő tán megérleli eszméinket. Hiszen az igazság és jogosság szent eszméinek előbb-utóbb győzni kell! Ezek nem a mi főispánunkról, hanem a főispáni állásról mondattak el. Mert örömmel sorozzuk e mai nap történetéhez, hogy főispánunk a választásnál eszélyes s pártatlan eljárást tanúsított.”⁷⁰¹

A tisztújítást követően Debrecenben is az állandó bizottmányokat hozták létre, amelyek a következők voltak.

Rendőri katonai bizottmány: elnöke Simonffy Imre főkapitány, jegyzője Szabó Gábor, tagok: Gelenczey Pál, Bészler Lajos, Buzás Pál, Kerekes György, A. Nagy József, Paksy Imre, Pérchy Antal, Posszert János, Vecsei Imre, Jóna Dániel, Varga Lajos és Steinfeld Antal volt.

Adó-, sajtó-, közmunkaügyi bizottmány: elnöke Karap Mór tanácsnok, jegyzője Csurka János, tagjai: Király József, Telegdi László, Paksy Imre, Vértessy István v. b. Tóth József tanár, Berger Henrik, Stenczinger Károly, Varga Lajos, Laki Lajos, Sesztina Lajos, Kulcsár Dániel és Harsányi Sándor volt.

Árva-, szegény-, egészség-, kórházügyi bizottmány: elnöke Barcsay István tanácsnok, jegyzője Csurka János, tagjai: Bészler Lajos, Muraközy Károly, Tamássy Károly, Kovács János, Dávidházy Imre, Szántay József, Vecsey Viktor, Csóka Sámuel, Kardos István, Béressy Sámuel, Katona István és Böszörményi Pál volt.

Gazdasági bizottmány: elnöke Csáky Gergely tanácsnok, jegyzője Farkas Ferencz, tagjai: Komlóssy Imre, Molnár György, Rác György, Jánbor Ferencz, Polgári András,

⁷⁰⁰ Db. 1872:152.

⁷⁰¹ Db. 1872. július 31. 151. sz. A debreczeni tisztújítás., Db. 1872. augusztus 3. 153. sz., Db. 1872. augusztus 5. 154. sz. Ez utóbbi cikk a városi tanács tagjainak megválasztásához szolgál adatokkal. A tisztújítások teljes lebonyolításáról: AH. 1872. augusztus 3. 91. sz. A tisztújítás menete és végeredménye. A városi tisztújítás 2-dik napja., AH. 1872. augusztus 5. 92. sz. Az új törvényhatóság., AH. 1872. augusztus 7. 93. sz. A tisztújítás utáni teendők.

Nánássy Ferencz, Vásári István, Makó István, Vecsey Imre, Steinfeld Ignác, Kövesdi János és Oláh Károly volt.

Jog- és pénzügyi bizottmány: elnöke Poroszlai László tanácsnok, jegyzője Farkas Ferencz, tagjai: Szabó Bálint, Dalmi Károly, Ármós Bálint, Tóth Antal, Berger Henrik, Sági Sámuel, Nagy Ferencz ügyvéd, Berghafer István, Udvarhelyi Károly, Steinfeld Antal és Kovács Dániel volt.

Építészeti és szépítészeti bizottmány: elnöke Hanke Leo, jegyzője Farkas Ferencz, tagjai: Komlóssy István, K. Tóth Mihály, Gelenczey Pál, Kacskovics Iván, Barcsay Miklós, Varga Ferencz, Vecsey Imre, Felegdi László, Márton Lajos, Antal Gábor, Szathmáry Sándor szücs és Hoffmann József volt.⁷⁰²

Az igazoló bizottmányba bevásztották Komlóssy Imrét, Ármós Bálintot, Rác Györgyöt, Gönyey Károlyot, Jámbor Ferenczet, a főispán pedig kinevezte Sági Sámuel elnököt, és Dalmi Károly, Sesztina Lajos, Márton Lajos tagokat. A bíráló bizottmányi tagja Buzás Pál és Ármós Bálint lett, a főispán által Dalmy Károly és Márton Lajos lett kinevezve.⁷⁰³

A megürült bizottmányi helyeket szeptember 7-én töltötték be. Nagy Károly és Ménes András lemondott, akik helyett azonban már augusztus 29-én tartott közgyűlésen megválasztották a póttagokat. Az ispotályi bizottmányba a városi hatóság részéről megválasztották Simonffy Imrét, Rác Györgyöt, Bészler Lajost és Baik Jánost. Az adó- és számvevőügyi bizottmányt utasították, hogy a számadások felülvizsgálatának rendjére és a díjazásra nézve dolgozzon ki javaslatot a törvényhatósági bizottmánynak.⁷⁰⁴

A megfelelő előkészületek után végrehajtott tisztújítás mindkét városban az átalakulás utolsó, de az egyik legjelentősebb mozzanata volt. Sajnos kevés adat maradt fenn arra, hogy a törvényhatósági bizottsági tagok vagy a tisztviselők pártállása milyen volt. A MOL-ban található kimutatásokból és a városok felterjesztéséből a vármegyei bizottsági tagok esetén ezt ki lehet mutatni, ahogy ezt Stipta István megtette.⁷⁰⁵

A kevés adatból arra lehet következtetni, hogy Szegeden a fontosabb pozíciókat a jobboldaliak, míg Debrecenben a baloldaliak töltötték be. A tisztújítás követően indulhatott meg a városok új, a köztörvényhatósági törvény alapján átszervezett élete. A hivatalnokok

⁷⁰² Db. Kjkv. 1872:97.

⁷⁰³ Db. Kjkv. 1872:96.

⁷⁰⁴ Db. 1872. augusztus 19. 168. sz. A debreceni tisztújítással kapcsolatban: AH. 1872. július 22. 86. sz. A régi elmúlása és az új hatóság életbe lépése., AH. 1872. július 27. 88. sz. A városi bizottság legfontosabb teendője a tisztújítás tekintetéből., AH. 1872. július 29. 89. sz. A tisztújítási készülődések., AH. 1872. július 31. 90. sz. A tisztújítás lefolyása.

⁷⁰⁵ STIPTA, 1992. 481-493.

közül kiemelkedett a polgármester, mint a város elsőszámú tisztviselője, ezért szükségesnek vélem életük és pályafutásuk rövid ismertetését.

3.1. A debreceni polgármester: Kovács Lajos

Kovács Lajos (1803 – 1881) Gimnáziumi tanulmányait Debrecenben végezte, amelyet követően jogot hallgatott Eperjesen, majd pedig Budapesten Kiss Nagy Gábornál volt jurátus. 1833-ban megválasztották városi tanácsi esküdtnek. Közigazgatási tanácsnok volt 1848-ig.⁷⁰⁶ Debrecen város magánlevéltárnoka lett.⁷⁰⁷ A debreceni református kollégium főgondnoki posztját is betöltötte.⁷⁰⁸ „Annyira lelkiismeretes, pontos, szorgalmas munkás volt, hogy a hivatal által csaknem minden idejét, gondolatát elengedte raboltatni, a miért aztán több ízben vissza akart lépni, de lemondása egyszer sem fogadtatott el.”⁷⁰⁹ Az 1861-ben alakult szinegyelet elnöke is volt.⁷¹⁰

Részt vett az ún. „bizalmi férfiak” testületében, amelynek tagjai a zálogos földeket érintő ügyek tárgyalásában a birtokosokat képviselték. Később már, mint levéltárnok tevékenykedett az ügyek elintézésében.⁷¹¹ Részt vett a Birtokrendező Választmány munkájában is.⁷¹²

Az 1867-es tisztújítások alkalmával indult a polgármesteri posztért. Három jelölt volt: Kovács Lajos, Simonffy Imre és Király József. Kovács Lajos győzött 1198 szavazattal, míg Simonffy 85 és Király 18 szavazatot kapott.⁷¹³

Az 1869. évi országgyűlési választások alkalmával Kovács Lajos és Simonffy Imre kerületi követválasztási elnökök voltak, akik biztosították a választások szabadságát.⁷¹⁴ A köztörvényhatósági törvény bevezetését követően is megválasztották polgármesternek Debrecenben.⁷¹⁵

⁷⁰⁶ DE. 1881. december 12. 244. sz.

⁷⁰⁷ FARKAS Károly után lett levéltárnok 1846-ban. A város titkos levéltárnoka volt haláláig. Amikor az uralkodó Debrecenben volt azt kérdezte tőle, hogy milyen titkai vannak a városnak, mire ő azt felelte, hogy „a titkok azért titkok, hogy azok maradjanak.” Vö. DE. 1881:224.

⁷⁰⁸ SZINNYEI, 1899. 6. köt. 1311. Névéhez köthető az 1871. évre vonatkozó jelentés betérjesztése. Db. 1872. április 25. 83. sz. Kivonat a Debreczen sz. k. város polgármesterének az 1871-ik évről betérjesztett évi jelentéséből.

⁷⁰⁹ DE. 1881:244.

⁷¹⁰ SZÜCS, 1871. 3. köt. 1083.

⁷¹¹ OROSZ, 1997. 85-87. Itt különböző vitás birtokügyekben létrehozott bizottságoknak volt a tagja. Ilyen volt SZAUER László ügye is. Rajta kívül részt vettek még a bizottságban: POROSZLAY Frigyes, SZÖLLŐSY János, ZURICS Ferenc, KOMLÓSSY László, DOHÁNYOSSY József, KÉMERI Lajos, NAGY Mihály, BUDAI István és ERDÉLYI Mihály.

⁷¹² Uo. 90.

⁷¹³ SZÜCS, 1871. 3. köt. 1058., IRINYI, 1997. 274., DE. 1881:244.

⁷¹⁴ Uo. 283-284.

⁷¹⁵ Db. Kjkv. 1871:8.

A hivataláról 1875 nyarán mondott le, „aki 35 éven át jelentős szerepet töltött be a város közéletében, 1867-től pedig polgármesterként meghatározó személyiség volt a helyi politikai élet és várospolitikai irányításában.”⁷¹⁶ 1876-tól kezdve folyamatosan betegeskedett „szélhűdés” miatt.⁷¹⁷ Debrecenben halt meg 1881-ben.⁷¹⁸

3.2. A szegedi polgármester: Pálffy Ferenc

Pálffy Ferenc (1824. március 28. – 1907. január 26.) a törvényhatósági joggal felruházott Szeged városának első polgármestere volt. Apja, Pálffy István földbíró, édesanyja Vörös Franciska volt. Meglehetősen jó oktatásban részesült. Szegeden a piaristáknál tanult, majd pedig Pesten jogot hallgatott. Részt vett a reformkorszak jelentős eseményeiben is. Ügyvédi oklevelet is szerzett és bekapcsolódott a helyi közéletbe.

Tagja volt a Kaszinónak. Az 1848-as forradalom és szabadságharc idején a 33. honvédszászlóalj főhadnagya volt. 1849-ben tiszti alügyésszé választotta a közgyűlés, amelyet el is fogadott, de a szabadságharc bukását követően bujdosnia kellett. Békésben, báró Rudnyánszky Sándornál talált menedéket. Az alügyészi hivatalról, amelyet időközben megkapott, csak 1852-ben mondott le. Ezt követően a csorvai apai birtokon gazdálkodott. Külföldön is járt, Németországban és Olaszországban.

Feleségül vette Schaeffer Rozáliát 1855-ben, akitől két fia és két lánya született.⁷¹⁹ A Csongrád Megyei Gazdasági Egyesület alapító tagja volt 1860-ban. A következő évben városi képviselővé választották.

A kiegyezést követően visszatért a szegedi közéletbe, tagja lett a Szeged-Csongrádi Takarékpénztárnak. Országgyűlési képviselő lett 1869-ben.

1872-ben a város polgármesterévé választották.⁷²⁰ Az árvaszék elnöke is volt 1875 és 1884 között. Többször megválasztották polgármesternek, amely tisztségről csak 1904-ben mondott le. Hivatali ideje alatt volt a nagy árvíz Szegeden. Élete végéig a kormánypárt tagja maradt. „Az ő polgármestersége alatt készültek el a város polgári kori igazgatásának első

⁷¹⁶ DE. 1881:244., Uő. 1997. 301.

⁷¹⁷ DE. 1881:244.

⁷¹⁸ Db. 1881. december 12. 244. sz., DE. 1881:244. A gyászjelentése megtalálható: DRK. iratanyagai, Gyászjelentések Kovács-Kre. 402. lad.

⁷¹⁹ Gyermekai: Viktor, aki Szeged tanácsnoka volt; István, aki kincstári intéző volt Mezőhegyesen; Margit, aki egy kolozsvári főmérnök felesége lett és Ida pedig a mácsai CSERNOVICS Agenor főmérnökhöz ment feleségül. G. TÓTH, 1996. 10.

⁷²⁰ CZÍMER, 1929. 152., PÉTER, 2002. 79., Uő. 1999. 46., BLAZOVICH, 2005. 152-153. Réh János halálát követően Pálffy Ferenc úgy döntött, hogy az utókornak is megőrökíti az arcképét, ezért a halott polgármestert fényképeztette le a családdal. PÉTER, 1997. 208. Réh János 1861-ig volt Szeged polgármestere.

szervezési és később újabb szabályrendeletei. Vita dúlt a bürokratizmus csökkentéséről, legyen-e polgármester helyettes, vagy a főjegyző lássa el a tisztséget.”⁷²¹

Földbirtokkal, összesen 240 holddal rendelkezett és még ehhez járultak hozzá a bérelt területek. Cselédek is foglalkoztatott és közel 400 fős juhállománya volt.

Számos társaság elnöke volt. Munkásságának elismeréseként megkapta a Vaskorona Rendet és a királyi tanácsosi címet. Hivatali ideje alatt lépett Szeged a modern fejlődés útjára.

A nemesi levelét sokáig nem vette át, amelyben a Zákányi előnevet adományozták neki. Csak a halálát megelőző pár évben kérte a nyugdíjazását. Mintegy 5040 koronát kapott és még 2460 korona kegydíjat.

Halálakor a kultúrpalota előtt ravatalozták fel és a családi sírboltban temették el. Számos anekdota maradt fenn róla, sokszor természete miatt a jóságos jelzővel illették.⁷²² „A szelid lelkületű aggastyán, aki otthagya valamikor tanyai tuskulánumát, mert kötelességének tartotta, hogy [...] a városnak szentelje életét.”⁷²³ A város érdekében véghezvitt munkásságát a gyakorlatiság és az szerűség jellemezte.

A polgármestereknél is megállapítható az, ami a főispánoknál, hogy igen aktívan részt vállaltak a helyi ügyek intézésében. A szegedi polgármester szintén jogvégzett volt és meglehetősen nagy szakmai gyakorlattal rendelkezett. Ez utóbbi Kovács Lajosról is elmondható. A városok első számú tisztviselője meghatározó szerepet töltött be a közigazgatási reformok végrehajtásában és később a törvény gyakorlati megvalósításában.⁷²⁴

Mindkét személy többször is betöltötte ezt a jelentőségteljes tisztséget, amely azt bizonyítja, hogy megfelelő munkavégzésükkel és szakértelmükkel hozzájárultak a városok közigazgatási életének hatékony előmozdításához.

⁷²¹ G. TÓTH, 1996. 11. Idős korában azt szerette volna, hogy több helyettese legyen.

⁷²² Uo. 11., SZINNYEI, 1905. 10. köt. 160. Életéről: CS. SEBESTYÉN, 2004. 80.

⁷²³ KISS-TONELLI-SZIGETHY, 1927. 27. A szegedi polgármesterekről lásd: RUSZOLY, 2002./b 175.

⁷²⁴ A pécsi polgármesterek rövid pályafutásáról: KAJTÁR I, 1990/b. 61-64.

ÖSSZEGRZÉS

Az 1870-es évek eleje a magyar közigazgatás-történet jelentős időszaka volt. A kiegyezést követő korszak megteremtette a feltételeket a polgári társadalom kialakulásához. A kormány vállalta a korábbi néhány évtized maradványait őrző közigazgatási rendszer átalakítását. Az új törvények, köztük az 1870:XLII. tc. is, a modern, liberális államberendezkedés alapjait teremtették meg. Az igazságszolgáltatási rendszer átalakításával egyidőben kezdődhetett meg a közigazgatás átszervezése.

A törvény gyakorlati megvalósítása az 1867-es közgyűlések feladata volt, amely jelentős változásokat eredményezett a szabad királyi városok közigazgatási életében. A városok lakossága a közgyűléseken képviseltette magát, amelyek megpróbálták végrehajtani a rájuk bízott reformfeladatokat.

A politikai viszonyok helyi szinten ekkor váltak igazán jelentőssé. A dualizmus korának első felében kialakuló pártszervezkedések meghatározóak voltak a közigazgatási reformok gyakorlati megvalósítása szempontjából is. Az országos politika helyi szinten történő érvényesítését nagymértékben befolyásolták a városokban kialakult különböző irányzatok, ahogyan azt a dolgozatomban is érintettem.

A kormány a saját célkitűzéseit nemcsak a vármegyékben, hanem a volt szabad királyi városokban is érvényesíteni akarta. Azokban a városokban, amelyeket a jogszabály törvényhatósági joggal ruházta fel a városokat. Ez nem volt könnyű feladat. A debreceni ellenzéki erők tovább erősödtek. A cívisvárosban a közigazgatás átalakítása nagyobb ellenállásba ütközött, mint Szegeden, ahol a Deák-párt került többségbe. Megmutatkozott ez a szervezeti szabályzat elfogadásánál és a főispáni intézmény bevezetésénél.

A helyi politika nem csak az átszervezési munkálatok megvalósítását befolyásolta, hanem a törvényhatósági bizottsági tagok megválasztását és a tisztújítások lefolytatását is. Azt, hogy az átszervezés és a közigazgatási reform mennyire zajlott politikai síkon is, jól mutatja, hogy a vármegyéknek fel kellett terjeszteniük a belügyminiszterhez a közgyűlésük pártok szerinti összetételének kimutatását. Feltételezhető, hogy ez ugyanilyen fontos volt a városokban is.

Debrecenben és Szegeden nagy elégedetlenséget váltott ki a virilizmus bevezetése és a főispáni tisztség felállítása. A kormány az onnipotens révén gondoskodott politikájának helyhatósági végrehajtásáról. A főispán, mint a mindenkori kormány képviselője, nagy hatással volt a városok gazdasági, szellemi, politikai és társadalmi életének alakulására.

Így vált lehetővé, hogy a tisztújításokba is beleszólhassanak, amely által a központi akarat érvényesülni tudott. Ez jelentős mértékben meghatározta az országgyűlési képviselőválasztásokat is. Mindezek ellenére a központi hatalom érvényesülése nem volt kizárólagos. Nem lehet azt mondani, hogy helyi szinten minden városban a kormány akarata teljes mértékben érvényesült. Debrecenben a közigazgatási reformok megvalósítását követően is az ellenzék maradt többségben.

A főispánok kinevezése volt a közigazgatási reformok első jelentős mozzanata. Minden város erősen tiltakozott e méltóság bevezetése ellen. Hátrányát látták és érezhették a korábbi megyei főispánok tevékenysége miatt. Félttek attól, hogy a főispáni jogkört olyan módon szabályozzák a képviselők, amely jelentős befolyást tesz lehetővé a városok mindennapi életére. Ez meg is történt az 1870:XLII. tc. alapján.

Szeged Dáni Ferenc kinevezését örömmel fogadta, mert a városban jól ismert politikus, a közigazgatásban jártas szakember került a város élére. Ezzel szemben Debrecenben olyan személyt, Patay Andrást neveztek ki, aki szabolcsi származású volt, így a helyi viszonyokat kevésbé ismerhette.

Véleményem szerint a főispánok érvényesíteni tudták a kormány célkitűzéseit. A város főméltósága játszotta a közvetítő szerepet a törvényhatóság és a központi hatalom között. A dualizmus közjogi berendezkedésének fenntartása és helyi szintre történő adaptálása volt a legfontosabb feladata. Ezt a gyakorlatban is meg kellett valósítani, mert ez a közjogi rendszer csak így tudott hatékonyan működni és fennmaradni.

A törvény másik jelentős újítása a virilizmus volt, amely nagyrészt konzerválta a tradicionális hatalmi, politikai struktúrát és a korábbi társadalmi erőket, másrészt nagyobb politikai mozgásteret nyújtott az új, vagyonos rétegek és a feltörekvő értelmiség számára. A törvény ezzel szűkítette a törvényhatóságok képviseleti alapjait.

A törvényhatósági bizottságba azonban olyan személyek is bekerültek a virilizmus révén, akiket meg is választottak volna. Ez a teljes létszámhoz viszonyítva nagyon kevés volt. Nekik el kellett dönteniük, hogy a virilis, vagy a választott mandátumukat fogadják-e el.

A városokban általában többségbe kerültek azok a vagyonosabb személyek, akiknek érdekében állt a dualizmus rendszeréből eredő gazdasági, politikai célok helyi szintű érvényesítésének közvetítése. A kormány a hatalmi politikájában nemcsak a főispánokra, hanem a virilisekre is támaszkodhatott. Úgy gondolom, hogy erre a főispán egymagában nem is lett volna képes.

A kormány befolyást akart szerezni a törvényhatósági bizottság közgyűlésében is. A legtöbb állami adót fizetőknek a bizottságba való bekerülése révén a kormánypártiak

többségben lehettek a városokban. Ez azonban nem mindenhol valósult meg. Természetesen jól látták ezt az ellenzéki politikusok is.

A legtöbb adót fizető, vagyonos réteg közvetlen beleszólásának biztosítása miatt már a törvény parlamenti vitájánál heves összecsapások bontakoztak ki. Az átszervezés során is bírálatok céltáblája volt a virilizmus. A főispán a virilisekre támaszkodva tudta biztosítani célkitűzései megvalósítását.

A kormány a közjogi viszonyok stabilizálását szerette volna elérni helyi, majd pedig országos szinten, amelynek érdekében igyekezett minden tőle telhetőt megtenni. A városok azonban folyamatosan tiltakoztak, feliratokat intéztek az országgyűléshez, a fennálló szabályok módosítását követelve.

A szabad királyi városok közül az 1870:XLII. tc. sokat törvényhatósági joggal ruházott fel, amely alapjaiban széles önkormányzati jogot biztosított számukra. Ezt korlátozta a főispáni méltóság, a virilizmus és a miniszteri jóváhagyás.

A törvényhatóságok egyes határozatainak végrehajtásához megkívták a minisztériumi hozzájárulást. Jelentős korlátozás volt ez a főispáni jogkör, különösen a felügyeleti jog bevezetése mellett. A törvényhatóságok több szempontból is kötve voltak a kormány akaratához.

A hatalompolitikai törekvéseket helyi szinten érvényesíteni tudták, ami azonban nem volt kizárólagos a szakigazgatáshoz képest. Álláspontom szerint a megvalósult szervezeti megoldások a korábbi közigazgatáshoz viszonyítva előrelépést jelentettek. Érvényesülni tudott a szakigazgatás, főként a helyi viszonyokat jobban ismerő városi polgárok közreműködésével. Több, célszerűnek mutakozó változtatást akartak megvalósítani. A szakigazgatás nemcsak a szervezet kialakításában mutatkozott meg, hanem a szakképzettség megkövetelésében is. Bizonyos tisztségek esetében elengedhetlenné vált a szakmai kvalifikáció.

A vármegyékkel való kényszertársulás szintén nagy ellenállást váltott ki a lakosság körében. Jelentős mértékben meghatározta a törvény a két város önkormányzatának szervezeti alapjait, amelyek megvalósítása a belügyminiszteri javaslat értelmében a szervező bizottságok feladata lett.

Az átszervezési munkálatokat a főispán felügyelete alatt kellett kidolgozni. A kormány már a reformtervek megvalósításánál is biztosítani akarta célkitűzéseinek érvényesülését. Ezért nevezték ki olyan gyorsan a főispánokat. A szervező bizottságok legfontosabb feladata a szervezeti szabályzat megállapítása, a választókerületek létrehozása és a virilisek nevének rögzítése volt.

Mindkét városban azonos módon haladtak az események. Az egyik leglényegesebb eltérést a városi tanács szervezetének kialakításánál figyelhetünk meg. Debrecenben külön gazdasági és közigazgatási tanácsot akartak létrehozni, amelyet azonban a „belügyér” elvetett. Mindkét város két leiratot is kapott. Az első általánosságban a közigazgatási szervezetet érintette, míg a második az árvaszékre vonatkozott. A szegedi tervvel kevesebb gond volt, azt a belügyminiszter dicséretben is részesítette. Debrecenben az átszervezési munkálatokat csak pár hónap késéssel tudták befejezni.

A kormány célkitűzéseit vizsgálva érthető, hogy már itt beavatkozott a városok életébe, és nagyon jól látta, hogy az átszervezés az egyik legjelentősebb esemény, amelynek irányítását nem engedheti ki a kezéből.

A városok átszervezési munkálatainak tényleges realizálódása a szervezeti szabályzatokban testesült meg. Megpróbálták a helyi viszonyokat figyelembe venni. Mindkét város szabályzatában rögzítették a testületi szervekre (a bizottságra, a tanácsra) vonatkozó szabályokat. Ezekon kívül még a hivatalok (az árvaszéki, a tisztiorvosi, az adó, az erdészeti, a mérnöki stb.) legfontosabb feladatait is pontosan meghatározták. A jogszabályi alapot nemcsak az 1870:XLII. tc. képezte, hanem az egyes szakigazgatásra vonatkozó rendelkezések is.

A város első tisztségviselőjével, a polgármester hatáskörével is részletesen foglalkoztak. Meghatározták feladatkörét és az eljárására vonatkozó szabályokat. Ezt azért tartották rendkívül fontosnak, mert így látták biztosítottnak a városi érdekek érvényesülését, amely egyben garanciát jelentett a főispáni és a kormányzati törekvésekkel szemben. Természetesen részletes szabályokat találhatunk a tisztviselők, a segéd-, a kezelő- és a szolgaszemélyzetre vonatkozóan is. E tekintetben a szegedi szabályzat kimerítőbb volt.

Ez képezte a közigazgatási reformok igazi célját, hiszen a szervezeti szabályzatok elfogadását követően kerülhetett sor a törvényhatósági bizottsági tagok megválasztására.

A közgyűlés megalakításában jelentős szerepe volt a helyi és az országos politikának. A tagok megválasztását mindkét városban nagy érdeklődés övezte, hiszen itt tudott fellépni a helyi lakosság a kormány törekvéseivel szemben. A virilizmus mellett összehangolt együttműködésre volt szükség a városokban, hogy ellensúlyozni tudják a központi hatalom célkitűzéseit. Debrecenben az ellenzék győzedelmeskedett, míg Szegeden a kormánypártiak kerültek többségbe. A bizottság politikai összetételéről pontos adatok nem maradtak fenn, hiszen erre csak következtetni lehet a napilapok tudósításaiból.

A törvényhatósági bizottságok alakuló ülését követően került sor a tisztújítások megtartására. Erre a főispán jelentős befolyással rendelkezett kijelölési joga révén. A polgármesterek megválasztásával, egyik városban sem csalódtak. Pálffy Ferenc és Kovács

Lajos már korábban is részt vett a helyi közéletben. Megállapítható, hogy a legfontosabb tisztviselői állásokat olyan helyi személyek töltötték be, akik már dolgoztak a közigazgatásban.

A közgyűlési jegyzőkönyvek alapján pontos adatok maradtak fenn arról, hogy hogyan is zajlott le a tisztújítás. A napilapok szintén tudósítottak e jelentős eseményről. A tisztviselők megválasztása több napon keresztül tartott, és a közigazgatási reformok befejező mozzanata volt.

Dolgozatom célja, hogy bemutassa az 1870:XLII. tc. helyi szintű megvalósítását. Ezen keresztül érzékeltetni szerettem volna a dualizmus korának egyik legfontosabb közigazgatási problémáját. A régi idők szellemétől szabadulni akaró szegedi és cívispolgárság jelentős mértékben közrejátszott az új szervezet kialakításában. A városokban közel azonos módon mentek végbe a közigazgatási reformok.

Véleményem szerint az önkormányzat jelentősége éppen az volt, hogy a törvényhatósági jogú város ügyeit saját maga intézze. A közigazgatásnak önállónak kellett volna lennie, különösen a politikától függetlennek. Ez azonban a közjogi helyzet miatt nem valósulhatott meg. A helyi ügyek elintézésében nem lehetett volna szerepe pártállásnak.

A kormány csak politikai helyzetének megerősítésére törekedett. Ez szükséges volt ahhoz, hogy célkitűzéseit ne csak helyi szinten, hanem a törvényhozásban, a közfeladatok ellátásában is érvényesíteni tudja. Ugyanazt a függőségi viszonyt figyelhetjük meg a központi és a helyi szervek között, mint a király és a kormány között. Az állam közjogi berendezkedése erősen rányomta a bélyegét a helyi viszonyok alakulására. Ez a kettősség a dualista államszervezet minden szintjén jellemző volt.

A kiegyezés a közigazgatásban is alapvető változásokat eredményezett és átalakította annak egész rendszerét. A kormány közigazgatási célja az volt, hogy megóvja a dualizmus államberendezkedését a jogszabályokon keresztül, amely úgy vélem megtörtént a köztörvényhatósági törvénnyel.

A törvényhatóságok legfontosabb feladata az volt, hogy mint középszintű közigazgatási egységek, a város mindennapi életét irányítsák, alkotmányvédő szerepük megtartása mellett.

Összehasonlítva vizsgáltam a két törvényhatósági jogú város reformjait, amelyre eddig még nem volt példa a helytörténeti szakirodalomban. Külön figyelmet fordítottam az előzményeknél azokra az intézményekre, amelyek valamilyen formában, a dualizmus időszakában is tovább éltek. Kiemeltem azokat a legfontosabb problémákat, amelyek felmerültek a köztörvényhatósági törvény gyakorlati megvalósításával kapcsolatban, miközben megpróbáltam érzékeltetni a kormány és a városok célkitűzéseit. Ez az időszak a várostörténelem egy igen elhanyagolt korszaka, amelynek következtében a disszertációmban

bemutatott közigazgatási reformok hasznos adatokkal szolgálhatnak a dualizmus korának megítéléséhez. Ezt a városszervezetet a későbbi törvények (pl. 1886:XXI. tc.) kis mértékben módosították, így az a polgári demokratikus forradalomig fennmaradhatott.

SUMMARY

The Introduction of the Municipal Authorities Act (Act XLII of 1870) in the Royal Free Boroughs of Debrecen and Szeged (1870-1872)

In my dissertation, I discuss the reforms in public administration unfolding from 1870 up to 1872, with special attention to the introduction of the office of the Lord Lieutenant, the development of local politics, and the establishment of the new organisation of public administration in Debrecen and Szeged. I present a summary of the transformation of public administration in the second half of the 19th century on the basis of the institutional history of these two towns. In order to provide a wider context of overview and ensure better understanding, I find it necessary to discuss also the antecedents leading up to the reforms of public administration, as a precondition of understanding the subsequent reforms and the related political views.

The early 1870s was an important period in the history of Hungarian public administration. The conditions for the development of the bourgeois society were created in the years after the Compromise of 1867. The government undertook the task of the transformation of the public administration system still preserving many holdovers from the earlier decades. The new laws, including Act XLII of 1870, created the foundation for a modern, liberal state organisation. Simultaneously with the reforms of the justice system, the reorganisation of public administration could also be started.

Act XLII of 1870 granted municipal rights to many of the free royal boroughs, which provided a wide base of self-government to them. This was limited, however, by the office of the Lord Lieutenant, “virilism” and the requirement of ministerial approval.

The efforts in the politics of power could be enforced on the local level; however, this was not exclusive in comparison with special administration. My opinion is that the solutions that were put into practice represented a step forward from the earlier system of public administration. Principles of specialised administration could be enforced, especially with the participation of municipal citizens more familiar with the local conditions. They intended to realise several changes that appeared expedient. Specialised administration manifested itself not only in the municipal organisation, but also in the requirement of qualifications, which were made mandatory in case of certain offices.

The aim of my dissertation is to present the execution of Act XLII of 1870 on the local level. Through these, I intended to give a sense of one of the most important problems of public administration in the dualistic era. The citizens of Szeged and Debrecen, aiming to free

themselves of the spirit of the old times, played a major role in the formation of the new organisation. The reforms of public administration took place in a nearly identical way in the towns.

In my opinion, the significance of local government was, in fact, giving towns of municipal right the power to manage their own affairs. Public administration should have been independent: especially independent of politics. This, however, could not be realised due to the prevailing situation of public law. Partisanship should have played no role in the management of local affairs.

The government only aimed at reinforcing its own political status, as it was necessary to enforce its objectives not only locally, but also in the legislature, in the performance of public roles. The same dependency can be observed between the central and the local organs, as was present between the monarch and the government. The public law organisation of the state left its mark strongly on the development of the local situation. This type of duality was typical on all levels of the state administration in the dualistic era.

The Compromise brought about fundamental changes also in public administration, changing its entire system. The objective of the government in public administration was to protect the dualistic state organisation by way of provisions of law. It is my opinion that it did so by way of the municipal authorities act.

In addition to maintaining their role of safeguarding the constitution, the most important role of municipalities, as medium-level units of public administration, was to manage the everyday life of the cities.

I examined the reforms of the two municipal towns comparatively, which is an approach unprecedented in the relevant local historical scholarship. In case of the antecedents, I paid special attention to institutions that survived in any form also in the dualistic era. I highlighted those most important problems that emerged in connection with the practical implementation of the municipalities act, while also striving to present the objectives of both the government and the towns. This period is a rather neglected one in the historical scholarship on towns; consequently, the public administration reforms discussed in my dissertation may provide useful information for further evaluations of the dualistic era. This municipal organisation was slightly changed by subsequent laws (such as Act XXI of 1886), and so it survived until the bourgeois democratic revolution.

MELLÉKLETEK:

I. Függelék

Méltóságos Dáni Ferencz úr Szeged, Arad és Kecskemét szabad királyi városok főispánjának szabad királyi Szeged város közönsége 1871-ik évi aug. hó 13-án tartott közgyűlésében mondott székfoglaló beszéde és Szeged szabad királyi város közönsége nevében ugyanakkor hozzá intézett üdvözet

Tisztelt városi közgyűlés!

Ő cs. apostoli királyi Felsége, koronás királyunk által a magyar felelős kormány előterjesztésére az alföld legtekintélyesebb 3 városa um. Arad, Kecskemét és Szeged városok főispánjává kineveztetvén ismerem a terhek nagyságát, melyeket ő Felsége legmagasabb parancsa vállaimra venni parancsolt, de nem aggodom a teendők nagysága miatt, mert polgári származásom a küzdelemben és munkában eléggé megedzett, s mert hiszem, hogy a t. közgyűlés buzgalma és kitartása küzdelmes pályámon támogatni fog.

Államéletünk a köztörvényhatóságok rendezésével egy nagyszerű átalakulás küszöbéhez jutott, a megyék új életet nyernek, az eddigi tengés helyébe a pezsgő élet elemei lépnek s az állam élet föltételeit az osztálykülönbség nélküli nép vette kezébe. De ami a nemzet jövődöbeli felvirágzásának alapját képezi; az a polgári elem erejében fekszik.

A polgári elem hatalma a munka, és szorgalomban rejlik; - ez tehát bőven, csaknem kizárólag rendelkezik azon erővel, mely az állam élet föltételeit képezi; ott, hol a munka és szorgalom virágzik az anyagi tőkék előteremtésében és rendszeretben gazdagon termi meg gyümölcseit, és lehetővé teszi a nemzetnek, hogy belől erős és biztosított jólétet, kívülről pedig tiszteletet parancsoló tekintélyt teremtsen.

Az országgyűlés megtette a maga teendőit, az 1870. 42. tc. megalkotásával elkészíti azon keretet, melyben a mai kor igényeihez képest államéletünk üdvös átalakulását lehet reménylenünk. Az emberi gyarlóságnál fogva nincs mű, mivel hiányokban ne szenvedne, - az érintett törvénynek is meg lehetnek gyengéi, de miután az országgyűlés és a király szentesíti és a törvény erejére emelték, igyekezzük az életben annak gyakorlati alkalmazását

odairányozni, hogy a cél rendes és gyors közigazgatás és az önkormányzati erő szabad kifejtése végre valahára valósuljon.

Mindenek előtt megnyugvással üdvözlöm azon szerencsés megoldást, melyet a törvényhatósági intézmény a parlamentáris rendszerrel összhangzásba hozott és az érintett törvény 6-ik fejezetét, mely megállapította a bizottsági tagok és tisztviselők felelősségét.

A magán élet viszonyaiban bizalommal tartozunk egymás irányában, de a közügyek terén, a közvagyon kezelésében, a felelősséget már csak a nagy közönség megnyugtatása végett is készséggel kell elvállalnunk. - Ha a miniszterek eljárásukért felelősek a nemzetnek, kell, hogy az alsóbb rendű tisztviselők is feleletre vonhatók legyenek, hogy az alkotmány és a törvény pontos megtartása iránt a közélet férfainak felelőssége által a nemzet minden rétegében biztosíttassanak.

Nagy és nehéz teendők várnak reánk, uraim! A törvény elénk egy fehér lapot tett, melyen csak körrajzai látszanak egy szebb és biztosabb jövőnek, e fehér lapot kell és pedig úgy kitöltenünk, hogy ebben a jelen nemzedék reményteljes megnyugvást a jövő pedig biztosságot, jólétet és megelégedést találjon.

Elhanyagolt rendőri ügyeink, s a személy- és vagyonbiztonság ziláltsága miatt kivételes helyzetbe jutottunk. Hála a magas kormány intézkedéseinek itt e helyen szíves készséggel ismerem el a királyi biztosság nagy érdemeit, mert közbiztonságunk helyre van állítva és míg az Alföld óriás pereinek rendes legombolítását várjuk, rendészetünk újra szervezését égető kérdésnek tekintem, amely kérdés szerencsés megoldása körül bő alkalom nyílik a szakférfiak előtt, hogy magukat buzgó hozzájárulásuk által a nagy közönség hálására érdemesítsék.

Az árvaügy kezelése a törvényhatóságoknak tartatott fenn, a legszebb és legmagasztosabb jog és kötelesség örködni azon árvák érdekei felett, kiket a szülői gyengéd gondoskodástól és neveléstől megfosztott a sors. A törvény hatóságatyja a népnek és ezen magasztos hivatását betölteni szebb tért nem találhat soha, mintha a város elhunyt polgárainak árváit saját fiaként fogadva, azokat a munka és becsület útján hasznos polgárokká nevelni törekszik.

A nevelés uraim! a társadalmi élet alapja, a nevelés hiánya nehezíti a polgári jogok gyakorlatát is és azon kívül sokakat a szerencsétlenség ösvényébe taszított, míg ellenkezőleg, törvényeink lerontva minden osztálykülönbséget, a nevelés, és becsületes munka minden honpolgárnak egyaránt utat nyit a legmagasabb polczig. Községi és államéletünkben nyitva áll a verseny! győzzön a jobb!

És hiszem is uraim! hogy az erős, és intelligens polgári elem, melyből a városok lakossága áll és melyet nem ősei nemesi koronája, hanem saját munkája és szorgalma emelt

fel, az árvaügy, a népnevelés és humanizmus terén mindent meg tesz amit az emberiség parancsol.

Ami saját személyemet illeti t. közgyűlés, és 1848-ig visszamenő nyilvános életemben, polgártársaim rendelkezése alatt állottam mindig, s hála istennek! az irány, mit követtem, helyes volt, mert végig tekintve múltamon, nem találok benne olyat, amiért nyílt homlokkal ne tekinthetnék polgártársaim szemébe.

Ezen irányt fogom követni jövőre is. Őre, szigorú őre leszek a törvénynek és ellenezni fogok mindent, mi a törvényt, és törvényes rendet megháborítaná.

A tisztviselők legszebb erényül a szorgalmat és lelkiismeretességet tekintem és ezt minden erőmből támogatni fogom, de kérlelhetlen szigorral fogom ostromozni a hanyagságot és mindazt, mi a jellem és becsület keretébe nem fér.

Voltak mindig és lesznek is esetek, midőn a magán érdek a közérdekkel ellentétbe jő. Én párton felül akarok maradni s szívesen nyújtok kezet az ellentétes érdekek békés kiegyenlítésére, de a közérdeket magánérdekért fölládozni nem fogom soha. Kegyelmes uram, s királyom iránt jobbagyi hűséggel, a kormányomra bízott városok, s hazám alkotmánya és függetlenségéhez föltétlen ragaszkodással, Isten segítségét kérve, megkezdem hivatalos működésemet, méltóztassék a tek. közgyűlésnek ünnepélyesen letendő eskümet kivenni!

Az eskü letétele után:

Ez ünnepélyes órában egy érzés hevíti keblemet imádott hazánk s a kormányomra bízott városok java, ennek elérésében a haza nevébe kikérem szíves közreműködésüket és nagybecsű bizalmukat, ki magamat szíves jó indulatukba hazafiúi tisztelettel ajánlom

És most mint Arad, Szeged és Kecskemét városok törvényes főispánja üdvözlöm Szeged város közgyűlését egyenként és összesen úgy Arad és Kecskemét városok küldöttségeit! Éljen a király! éljen a haza! éljen Szeged város polgársága!

II. Függelék

Szeged szabad királyi város közönsége nevében

Méltóságos Főispán Úr!

Hazánk ezredéves alkotmányának szülői karján, mert jó, és balszerencsében egyiránt üdvösnek bizonyult gondosan ápolat főispáni, legősiebb egyik intézmény, az ország szabad királyi városaira az 1870-ik évi 42-ik törvény cikkben megállapított kiterjesztésének valósulása ezen ünnepélyes pillanatában, midőn Méltóságod mint városunk kinevezett főispánja székét elfoglalni méltóztatik; - engedje meg, -- hogy Szeged szabad királyi város közönsége nevében üdvözölhessem, s azon érzelmeknek, melyeket e magasztos esemény Szeged közönségének kebelében szült, tolmácsa lehessek; - vajha a főispáni intézménnyel egykorú szokás folytán, csekélységemet, mint Szeged város köztörvény hatósága ez idő szerinti főjegyzőjét ért eme kiváló szerencse és a legörvendetesebb ama körülmények, egész valómat megragadta boldogító hatása, - miszerint városomnak első főispánját, és éppen Méltóságod mélyen tisztelt személyében én üdvözölhetem: legkedvesebb tisztemet méltólag s óhajtottképpen betölthetnem engedné!

Ő cs. s apostoli királyi Felségének hódoló tiszteletet és legmélyebb hálával fogadott legmagasabb azon kegye, melynél fogva Méltóságodat Szeged és ezzel együtt Arad, Kecskemét szabad királyi városok főispánjává legkegyelmesebben kinevezni méltóztatott, többszörös alap indokból eredt őszinte örömet költe Szeged közönsége keblében, mert e kinevezésben nem csak a hazafiúi erényeknek, melyek Méltóságod eddigi élte egész fonalát tündöklő fényvel világítják meg, legmagasabb elismerését; nemcsak azon politikai iránynak, melyben haladni, s ezen város polgárainak nagy részét vezetni méltóztatott, helyeslését, nem csak jeles fiai egyikének legmagasb kitüntetésében ön maga véghetetlen megtiszteltetését; hanem egyszersmind a polgári munkásság, személyes érdemek méltatásával a demokratia hatalmas szellemének érvényesülését látja; és mi legörvendetesebb; a legfelsőbb bizalomnak, saját teljes bizalmával, Méltóságod mélyen tisztelt személyében tapasztalt találkozásából erős biztosítékot merít arra nézve, hogy ezen város, majd emberi gyarlóság, - s őszintén szólva hibák; majd a körülmények és viszonyok meggátolhatatlan alakultának felrovandó hátra maradottságából kiragadtatva, azon helyre, mely lakósainak száma, nemzetisége, miveltsége; kereskedelme, s iparának fejlettsége, de különösen földrajzi szerencsés fekvésénél fogva, számára az alföldön kijelölve van, - életerejével arányt tartó lépésekben haladva mielőbb eljutand.

És ez általános édes remény, mely Méltóságod kormányzó főispánná lett kinevezetésében új éltető gyökeret nyert, annál nagyobb tért fog el, annál jogosultabb, minél ismertebb Méltóságod szülő városa iránti forró szeretete, minél számosabb bizonyítékait bírjuk azon széles körű, fáradhatatlan üdvös tevékenységnek, - azon mindent magára ölelő s mindent alkotó kézzel érintő erélynek, melyet Méltóságod, úgy a városi közügyekben, mint a társadalmi téren kifejtteni és tanúsítani méltóztatott.

Ily jeles személyi tulajdonok, párosulva városunk anyagi és társadalmi viszonyainak alapos ismeretével, lehetetlen, hogy a jeleztem általános édes remény valósulását a leghatályosabban elő ne mozdítsák, főleg akkor: midőn, s erről biztosítást adhatni szerencsésnek tartom magamat, Méltóságodat törekvései, s működésében ezen város közönsége közös akarat, vállvetett összeműködés, és áldozat készséggel is legszívélyesebben támogatni, és az áldásos eredmény kivívásában ténykedni mindenképpen buzgólkodand.

Ezen érzelmektől áthatva üdvözli szabad királyi Szeged város közönsége ajkaimon át, első főispánját Méltóságodat, kérve: hogy mint a hazát kormányzó hatalom körében e város felett lebegő vezércsillag, vezesse őt Isten, Király s a Haza nevében a hazafiság, önfeláldozás és honfi erények igaz útján, hogy követve Méltóságodat, imádott hazánk szabadsága, s boldogságának e város felvirágoztatásának hasznos munkása lehessen és méltóztassék kegyesen fogadni azon szívemélyéből eredő óhaját, hogy a mindenség ura Méltóságodat Ő Felsége a Király szolgálatában, imádott hazánk és városunk javára lelki és testi épségben az emberi kor legvégső határáig boldogul megtartsa, hazafias és üdvös törekvéseinek legszebb sikerre jutásával boldogítsa. Éljen!

III. Függelék

A mosolygó nép ragyogási fénye
Te feléd fordult lobogó világgal;
Ős Szeged hódol magas érdemidnek,
S éljeneket zeng.

S mint szülöttének repeső örömmel
Hozza meg szivből fakadó óhaját,
Hogy nehéz pályád csak körömvirágot
Nyújtson elődbe.

Érdemidnek megjöve im koránya,
Melyet a vadsors beborita eddig,
Most a jó nemtő kiemelt magasra
Munkakörödből.

A magas kormány kiszemelt sokakból,
Hogy reád bizza a magyar hazának
Három első rendbeli városának
Ügyvezetését.

Kecskemét örvendve siet körünkbe,
Hogy kitüntesse örömét Araddal;
Mert Szegeddel lőn szeretetben egygyé
Érdemid által.

A tolongó nép közeleg körödbe,
Vig rivalgással sokasítja visszhang,
Minden ajkáról szakadatlanul zeng:
Éljen az érdem.

Rég is óhajtot vezetőül olyet,
Akiben bizton hiszi feltalálni
Részrehajlatlan nemes és igaz jó

Kegyeli atyját!

Nagy teher súlyát fogadád magadra,
Amidőn három kitűnő erényű
Város élén állva, vezérled ezrek
Ügy s baja sorsát.

Ám azért nincsen habozásra ok s gond,
Ismerős elméd, neved és erélyed
Mindezek lesznek haladásod útján
Hiv követőid.

IV. Függelék

Tekintetes Bizottság!

Szabad kir. Szeged város bizottságának tagjai az 1870. 42. t. c. II. fejezete értelmében megválasztatván, miután ugyanazon törvény 39. paragrafusa értelmében a bizottsági tagok több mint 36! már igazolva van, Szeged sz. kir. város bizottságát ezennel megalakultnak kijelentem.

Fogadja mindenek előtt a t. bizottság üdvözlétemet s fogadja szerencsekivánatomat azon magasztos hivatáshoz, mely a tekintetes bizottságnak, mint a törvényhatóság egyetemét képviselő testületnek díszes osztályrészül jutott.

Itt vagyunk uram! fölruházva a törvény által biztosított nagyfontosságú jogokkal és fölruházva polgártársaink bizalmával; de egyszersmind terhelve azon erkölcsi és vagyoni felelősséggel, mely bennünket polgártársaik jóléte és jogainak biztonságáért, városunk jövőjéért törvény és igazság szerint a jelenkor és jövő nemzedék Isten és világ előtt terhel

Városunk helyzete nem fényes, de nem is válságos; a jövő képe halvány ugyan, de nem aggasztó és én meg vagyok győződve arról, hogy kitartó munkásság, jóakarát és áldozatkészség kell csak ahhoz, hogy városunkat a művelődés és jólét azon fokára emeljük, mely őt lakosságának száma és geográfiai fekvésénél fogva méltón megilleti.

/Részlet SzH 1871. december 29./

V. Függelék

Fölvívás:

Szeged sz. kir. város köztörvényhatósági bizottsága választott tagjai 3/4 részének igazolása nehezítve nem lévén a törvényhatósági bizottság rövid idő alatt megalakulhatása és az általános tisztújításnak a jövő hó első napjaiban megtarthatása biztos kilátásban van; fölvívom tehát mindazokat, kik a városi hatóságnál rendszeresített tisztí állomásokra - egyenlőre a n. m. magy. kir. belügyi minisztérium f. évi november 17-ről 28656. sz. rendeletével megállapított fizetmények mellett - vállalkozni hajlandók, hogy ebbeli szándékukat nálam bezárólag 1872-ik év január 2-ig szóval vagy írásban jelentsék be.

Szeged, 1871. december 21.

Dáni Ferenc s. k.
városi főispán

VI. Függeték

FELHIVÁS

Az általános tisztújítás határidejéül f. é. július 31-ének délelőtti 9 órája kitűzetvén, főispán úr megkeresése folytán közhírré tétetik, hogy mindazok, kik a köztörvényhatóságok rendezéséről szóló törvényben kijelölt hivatalok valamelyikére választás, illetőleg kinevezés útján, alkalmaztatni kívánnak ebbel nyilatkozataikat írásban vagy szóval f. évi július 23-tól júl. 29-ike délelőtti 12 óráig főispán úr ő méltóságához a városházánál levő hivatali helyiségébe naponként délelőtti 10 órától 12 óráig annál bizonyosabban adják be, mert a kitűzött határidő után a kijelölt választmány munkálkodását megkezdvén, későbbi jelentkezések figyelembe nem vétethetnek.

Debreczen, 1872 júl. 22.

Kovács Lajos
polgármester

FORRÁSOK:

Levéltári anyagok:

MOL:

Mutató a belügyminiszteri iratokhoz: K 148. 1870 A-L, 1870 M-Z; 1871 A-L, 1871 M-Z (1700, 1810. sz.)

Belügyminiszteri Elnöki Iratok: K 148. 1871. III. tétel, 1748. sz., 1083. sz.; 1872. II. tétel, 1137. sz.

Belügyminiszteri Általános Iratok: K 150. 1870. 2603. sz., 1871. 3965. sz., 1871. V. 11 tétel.

CSML:

Szeged város közgyűlésének iratai 1867-1872., IV. B. 1105. 1-3. k. kjkv.: 1867-1871., mutató: 1867-1871., iratok: 1867-1871.

Szeged város törvényhatósági bizottságának jegyzőkönyvei: IV. B. 1402. 1867-1944. 1-58. k., mutató: 1872-1930. 73-130. k., közgyűlési iratok: 1872-1930. 1-38. lad.

Kjkv: 1870:200. sz.

1871: 134., 147-149., 153., 178-179., 227-229., 232-233., 235., 289., 340-341., 344-345. sz.

1872: 6-75., 173., 182., 235. sz.

Iratok: 1870: 2268. sz.

HBML:

Debrecen város közgyűlésének jegyzőkönyvei: IV. B. 1108/a 3-4. kötet. 1870-1872.

Debrecen város tanácsának iratai (1871) 1872-1929.: IV. B. 1405. 5641., 6028. sz.

Kjkv: 1870: 12-13., 96., 137., 154., 159., 178. sz.

1871: 158., 207-209. sz.

1872: 1-2., 4., 7-98., 109., 112., 115., 178. sz.

Iratok: 1871: 1810. sz.

1872: 5641., 6028. sz.

BKML:

Kecskemét város közgyűlésének jegyzőkönyvei: IV./1607/a. 1871: 346. sz.

DRK.:

Iratok 1881., Gyászjelentések. Kovács-Kre, 402. lad.

Országgyűlési anyagok:

Képviselőházi Irományok. Pest, 1870. V-VI. kötet

Nagy Iván (szerk.): Az 1869-dik évi ápril. 20-dikára hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. Pest, 1870. VIII-X. kötet.

Napilapok:

Alföldi Hírlap:

1871. Újfolym. V. év.: 87., 91-93., 100., 103-104., 106., 108., 113-115., 132-133., 138-139., 141-142., 145., 148., 150-152. sz.

1872. Újfolym. VI. év.: 8-9., 23., 34., 49., 84-86., 88-93. sz.

Debreczen, Politikai és Közgazdászati Hírlap,

1871. III. évfolyam.: 17., 24., 34., 59., 75., 90., 130., 133-134., 140., 156., 162., 175-176., 178., 186., 189-190., 221-223., 229., 233-237. sz.

1872. IV. évfolyam.: 9-18., 36-39., 41., 45-46., 54., 56., 58., 68-70., 78., 80., 85., 94., 96., 101., 109., 114-115., 125., 127., 133., 145., 147-148., 151-154., 168. sz., rendkívüli kiadás: április 19.

Debreczeni Ellenőr, Politikai, társadalmi és közgazdasági lap,

1881. VIII. évfolyam: 244. sz.

Kecskeméti Lapok, Ismeretterjesztő Hírlap,

1871. IV. évfolyam: 29-32., 35. sz.

Szegedi Híradó, Politikai és Vegyes Tartalmú Közlöny

1871. XIII. évfolyam.: 41., 43., 72., 92-104., 113., 116., 125., 127., 129-130., 135., 143., 145-150., 153-155. sz.

1872. XIV. évfolyam.: 1-2., 5., 90. sz.

Törvények:

MÁRKUS, 1900. 1723:56. tc. A főispánnak megyéikben lakásáról s a megyék tisztujtásáról, az alispánok s más tisztviselők állásáról. In: MÁRKUS Dezső (szerk.): *Copus Juris Hungarici, Magyar Törvénytár 1657-1740.* Budapest, 1900. 617-619.

MÁRKUS, 1896./a 1848:III. tc. Független magyar felelős ministérium alakításáról. In: MÁRKUS Dezső (szerk.): *Copus Juris Hungarici, Magyar Törvénytár 1836-1868.* Budapest, 1896. 218-222.

- MÁRKUS, 1896./b 1848:XVI. tc. A megyei hatóság ideiglenes gyakorlatáról. In: MÁRKUS Dezső (szerk.): *Copus Juris Hungarici, Magyar Törvénytár 1836-1868*. Budapest, 1896. 237-238.
- MÁRKUS, 1896./c 1848:XVII. tc. A megyei tisztválasztásokról. In: MÁRKUS Dezső (szerk.): *Copus Juris Hungarici, Magyar Törvénytár 1836-1868*. Budapest, 1896. 238.
- MÁRKUS, 1896./d 1848:XXIII. tc. A szabad királyi városokról. In: MÁRKUS Dezső (szerk.): *Copus Juris Hungarici, Magyar Törvénytár 1836-1868*. Budapest, 1896. 246-249.
- MÁRKUS, 1896./e 1867:XII. tc. A magyar korona országai és az ő Felsége uralkodása alatt többi országok között fennforgó közös érdekű viszonyokról, s ezek elintézésének módjáról. In: MÁRKUS Dezső (szerk.): *Copus Juris Hungarici, Magyar Törvénytár 1836-1868*. Budapest, 1896. 333-346.
- MÁRKUS, 1896./i 1869:IV. tc. A bírói hatalom gyakorlásáról. In: MÁRKUS Dezső (szerk.): *Copus Juris Hungarici, Magyar Törvénytár 1869-1871*. Budapest, 1896. 4-8.
- MÁRKUS, 1896./f 1868:XXI. tc. A közzadók kivetése, befizetése, biztosítása, behajtása és pénzügyi törvényszék felállítása iránt. In: MÁRKUS Dezső (szerk.): *Copus Juris Hungarici, Magyar Törvénytár 1836-1868*. Budapest, 1896. 390-397.
- MÁRKUS, 1896./g 1868:XL. tc. A véderőről. In: MÁRKUS Dezső (szerk.): *Copus Juris Hungarici, Magyar Törvénytár 1836-1868*. Budapest, 1896. 470-480.
- MÁRKUS, 1896./h 1868:LVI. tc. A kisajátításról Buda és Pest városok tárgyában. In: MÁRKUS Dezső (szerk.): *Copus Juris Hungarici, Magyar Törvénytár 1836-1868*. Budapest, 1896. 581-588.

- MÁRKUS, 1896./j 1870:XLII. tc. A köztörvényhatóságok rendezéséről. In: MÁRKUS Dezső (szerk.): *Copus Juris Hungarici, Magyar Törvénytár 1869-1871*. Budapest, 1896. 211-221.
- MÁRKUS, 1896./k 1870:LVIII. tc. A bélyeg- s illetékek, valamint a díjak iránt fennálló szabályok érvényének meghosszabbításáról. In: MÁRKUS Dezső (szerk.): *Copus Juris Hungarici, Magyar Törvénytár 1869-1871*. Budapest, 1896. 229-230.
- MÁRKUS, 1896./l 1871:VIII. tc. A birák és bírósági hivatalnokok felelősségéről. In: MÁRKUS Dezső (szerk.): *Copus Juris Hungarici, Magyar Törvénytár 1869-1871*. Budapest, 1896. 236-248.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

- AJTAL, 2005. AJTAL Beáta: *A báji Patay család története a XVIII-XIX. században.* (kézirat) Debrecen, 2005.
- ANTAL, 2005. ANTAL Tamás: *A debreceni népképviselői közgyűlés (1848-1867). Az 1848:XXIII. tc. végrehajtása Debrecenben.* Acta Juridica et Politica Tomus LXVII. Fasc. 1. Szeged, 2005. 1-80.
- BALASSA, 1927. BALASSA Imre: *A kiegyezés kora (1865-1875).* 25-89. In: Balla Antal (szerk.): *A magyar országgyűlés története 1867-1927.* Budapest, 1927.
- BALÁZSFALVI, 1939. BALÁZSFALVI KISS Barnabás: *Kecskemét múltja és jelene rövid vázlatban.* Kecskemét, 1939.
- BALOGH A., 1901. BALOGH Arthur: *A magyar államjog adatai.* Budapest, 1901.
- BALOGH I., 1971. BALOGH István: *A megyei önkormányzat működése Szabolcsban 1848-1872 között.* 205-233. In: Bónis György, Degré Alajos (szerk.): *Tanulmányok a magyar helyi önkormányzat múltjából.* Budapest, 1971.
- BAKA, 1995. BAKA András: *A közigazgatási szakemberképzés egyetemi modellje.* 129-137. In: Máthé Gábor (szerk.): *a magyar közszolgálat, közigazgatási szakemberképzés a XX. században.* Budapest, 1995.
- BARABÁSI, 1916. BARABÁSI KUN József: *A közigazgatási reform 1870-ben és 1914-ben.* passim In: Barabási Kun József: *Politikai dolgozatok.* Budapest, 1916.
- BÁNKINÉ, 1995. BÁNKINÉ Molnár Erzsébet: *A törvényhatósági törvény fogadtatása a Jászkun kerületben.* 297-305. In: Á. Varga László (szerk.): *Vera (nem csak) a városban. Tanulmányok a 65 éves Bácskai Vera tiszteletére.* Debrecen, 1995.
- BEKSICS, 1882. BEKSICS Gusztáv: *A magyar doctriinairek Csengery Antal, B. Eötvös József, B. Kemény Zsigmond, Szalay László, Trefort Ágoston.* Budapest, 1882.
- BEKSICS, 1882. BEKSICS Gusztáv: *A magyar doctriinairek Csengery Antal, B. Eötvös József, B. Kemény Zsigmond, Szalay László, Trefort Ágoston.* Budapest, 1882.
- BEKSICS, 1891. BEKSICS Gusztáv: *Közigazgatásunk reformja és nemzeti politikánk.* Budapest, 1891.
- BERZEVICZY, 1922. BERZEVICZY Albert: *Az abszolútizmus kora 1849-1865.* I. köt. Budapest, 1922.

- BIBÓ, 1986. BIBÓ István: *Válogatott tanulmányok. 1935-1944. I. kötet.* Budapest, 1986.
- BIBÓ, 1994. BIBÓ István: *Demokratikus Magyarország.* Budapest, 1994.
- BLAZOVICH, 2005. BLAZOVICH László: *Szeged rövid története.* In: BLAZOVICH László (szerk.): *Dél-alföldi évszázadok 21.* Szeged, 2005.
- BONCZ, 1876. BONCZ Ferenc: *A magyar közigazgatási törvénytudomány kézikönyve. A törvényhozás legújabb állása szerint.* Budapest, 1876.
- BOROS–SZABÓ, 1999. BOROS Zsuzsanna, SZABÓ Dániel: *Parlamentarizmus Magyarországon (1867-1944).* Budapest, 1999.
- BOROVSKY, s. d./a. BOROVSKY Samu: *Bihar vármegye és Nagyvárad.* Budapest, s. d.
- BOROVSKY, s. d./b. BOROVSKY Samu: *Pest-Pilis-Solt-Kiskun Vármegye.* Budapest, s. d.
- BÖLÖNY, 1992. BÖLÖNY József: *Magyarország kormányai 1848-1992.* Budapest, 1992.
- BUZÁSI, 1996. BUZÁSI János (szerk.): *A Magyar Országos Levéltár fondjainak és állagainak jegyzéke. IV. kötet, mutató I-III. kötethez.* MOL Budapest, 1996.
- CIEGER, 1998. CIEGER András: A kormányférfi. A dualizmuskori kormányzati politika egyes kérdéseiről. *Századvég Újfolyam* 11. szám tél, 1998. 3-23.
- CIEGER, 1999. CIEGER András: Kormány a mérlegen – a múlt században. A kormány helye és szerepe a dualizmus politikai rendszerében (1867-1875). *Századvég Újfolyam* 14. sz. 1999. 79-107.
- CIEGER, 2004. CIEGER András: *Autonómia a gyakorlatban. A dualizmuskori helyi közigazgatás pénzügyi kérdőjelei. 57-71.* In: Gergely Jenő (szerk.): *Autonómiák Magyarországon 1848-1998.* Budapest, 2004.
- CONCHA, 1891. CONCHA Győző: *A közigazgatási javaslatról.* Budapest, 1891.
- CZÍMER, 1929. CZÍMER Károly: *A Szeged-belvárosi Kaszinó százéves története (1829-1929).* Szeged, 1929.
- CS. SEBESTYÉN, 2004. CS. SEBESTYÉN Károly: *Utcák, terek, templomok, házak.* Szeged, 2004.
- CSAPÓ, 1999. CSAPÓ Csaba: *A magyar királyi csendőrség története (1881-1914).* Pécs, 1999.

- CSATÁR–HOVHANNESIAN
–OLÁH, 1939. CSATÁR István, HOVHANNESIAN Eghia, OLÁH György: *Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye és Kecskemét törvényhatósági jogú város adattára*. Kecskemét, 1939.
- CSIKY, 1899. CSIKY Kálmán: *Magyar közigazgatási jog kézikönyve joghallgatók és szigorlók használatára*. Budapest, 1899.
- CSIZMADIA–KARCSAY,
1946. CSIZMADIA Andor, KARCSAY Sándor: *Magyarország közigazgatása*. Budapest 1946.
- CSIZMADIA–KOVÁCS–
ASZTALOS, 1998. CSIZMADIA Andor, KOVÁCS Kálmán, ASZTALOS László: *Magyar állam- és jogtörténet*. Budapest, 1998.
- CSIZMADIA, 1941. CSIZMADIA Andor: *A magyar városi jog. Reformtörekvések a magyar városi közigazgatásban*. Kolozsvár, 1941.
- CSIZMADIA, 1968. CSIZMADIA Andor: *A „közigazgatási bizottság” a polgári állam szervezetében*. 117-138. In: Csizmadia Andor (szerk.): *Jogtörténeti tanulmányok II. A dualizmus korának állam- és jogtörténeti kérdései*. Budapest, 1968.
- CSIZMADIA, 1976. CSIZMADIA Andor: *A magyar közigazgatás fejlődése a XVIII. századtól a tanácsrendszer létrejöttéig*. Budapest, 1976.
- CSIZMADIA, 1979. CSIZMADIA Andor: *Bürokrácia és közigazgatási reformok magyarhonban*. Budapest, 1979.
- CSOBÁN–LENDVAY, 1940. CSOBÁN Endre, LENDVAY Ferenc: *A szabadságharctól a forradalmig*. 76-80. In: Csobán Endre (szerk.): *Debrecen sz. kir. Város és Hajdú vármegye*. Budapest, 1940.
- CSORBA, 1998. CSORBA László: *A dualizmus rendszerének kiépülése és a konszolidált időszak (1867-1890)*. 375-405. In: Gergely András: *19. századi magyar történelem 1790-1918*. Budapest, 1998.
- CSORBA, 2000. CSORBA László: *A tizenkilencedik század története*. Budapest, 2000.
- DIENES, s. d. DIENES István: *Szabolcs vármegye (Szabolcs és Ung K. E. E. vármegyék)*. Budapest, s. d.
- EGYED, 1927. EGYED István: *Közjogi alapismeretek*. Budapest, 1927.
- EÖTTEVÉNYI, 1911. EÖTTEVÉNYI Nagy Olivér: *A magyar közjog tankönyve*. Kassa 1911.
- B. EÖTVÖS, 1902. B. EÖTVÖS József: *A XIX. század uralkodó eszméi*. I. köt. Budapest, 1902.

- EREKY, 1939. EREKY István: *Közigazgatás és önkormányzat*. Budapest, 1939.
- EREKY, 1942. EREKY István: *A modern magyar közigazgatás kialakulása*. Pécs, 1942.
- FALUHELYI, 1926. FALUHELYI Ferenc: *Magyarország közigazgatása*. II. kötet, Pécs, 1926.
- FÁJI, 1938. FÁJI FAY István: *A főispán szerepe a városigazgatásban*. 201-213. In: Mártonffy Károly: *A mai magyar város*. Budapest, 1938.
- FERDINANDY, 1902. FERDINANDY Gejza: *Magyarország közigazgatása (Alkotmányjog)*. Budapest, 1902.
- FERENCZY, 1905. FERENCZY Árpád: *Politika rendszere (Alkotmány és közigazgatástan)*. Budapest, 1905.
- FÓNAGY, 2001. FÓNAGY Zoltán: *Modernizáció és polgárosodás. Magyarország története 1849-1914-ig*. Debrecen, 2001.
- FÖGLEIN, et al. 2003. FÖGLEIN Gizella, HORVÁTH Attila, MEZEY Barna, STIPTA István: *A közigazgatás szervei*. 395-428. In: Mezey Barna (szerk.): *Magyar alkotmánytörténet*. Budapest, 2003.
- FAYER, 1896. FAYER László: *Az 1843-iki büntetőjogi javaslatok anyaggyűjteménye*. II. köt. Budapest, 1896.
- G. TÓTH, 1996. G. TÓTH Ilona: *A városi bírótól a polgármesterig Pálffy Ferenc*. Szeged, 1996. január, 10-11.
- GALÁNTAI, 1981. GALÁNTAI József: *A dualista államrendszer kialakításának egyes kérdései*. 140-161. In: Pölöskei Ferenc, Ránki György (szerk.): *A magyarországi polgári államrendszerek*. Budapest, 1981.
- GAZDAG, 1989. GAZDAG István: *Debreceni várospolitikai 1825-1848. Országgyűlési utasítások, tudósítások*. A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár forráskiadványai 20. sz. Debrecen, 1989.
- GAZDAG, 1994. GAZDAG István: *PATAY András, Debrecen első főispánja*. Hajdú-Bihari Napló 1994. május 3. passim
- GÁRDONYI, 1939. GÁRDONYI Albert: *A polgármesteri tisztség eredete és fejlődése hazánkban*. *Városi Szemle*, 1939. 359-370.
- GERGELY A., 1981. GERGELY András: *Az 1848-as magyar polgári államszervezet*. 50-80. In: Pölöskei Ferenc, Ránki György (szerk.): *A magyarországi polgári államrendszerek*. Budapest, 1981.
- GERGELY A., 2004. GERGELY András: *Területi autonómiák – lokális önkormányzatok a XIX. századi Magyarországon*. 41-55. In:

- Gergely Jenő (szerk.): *Autonómiák Magyarországon 1848-1998*. Budapest, 2004.
- GERGELY–SZÁSZ, 1978. GERGELY András, SZÁSZ Zoltán: *Kiegyezés után*. Budapest, 1978.
- GERGELY J., 2002./a GERGELY Jenő: *A polgári forradalom és az önkényuralom (1848-1866)*. 414-444. In: Kristó Gyula, Barta János, Gergely Jenő (szerk.): *Magyarország története 2000-ig*. s. l. 2002.
- GERGELY J., 2002./b GERGELY Jenő: *A dualizmus kora (1867-1918)* 445-498. In: Kristó Gyula, Barta János, Gergely Jenő (szerk.): *Magyarország története 2000-ig*. s. l. 2002.
- GRATZ, 1934. GRATZ Gusztáv: *A dualizmus kora. Magyarország története 1867-1918*. I. Budapest, 1934.
- GRÜNWARD, 1889. GRÜNWARD Béla: *A közigazgatás közegei a törvényhatóság körében. (A község. A törvényhatósági joggal felruházott város. A vármegye.)* Budapest, 1889.
- GUDENUS, 1999. GUDENUS János József: *A magyarországi főnemesség XX. századi genealógiája*. IV. kötet. Budapest, 1999.
- HABERMANN, 1992. HABERMANN Gusztáv: *Személyi adattár a szegedi polgár-családok történetéhez*. In: Blazovich László (szerk.): *Tanulmányok Csongrád Megye történetéből*. XIX. Szeged, 1992.
- HANÁK, 1975. HANÁK Péter: *A polgári átalakulás feltételei és a kiegyezés*. 127-221. In: Hanák Péter (szerk.): *Magyarország a monarchiában*. Budapest, 1975.
- HÁRSFALVI, 1982. HÁRSFALVI Péter: *Az önkormányzat Nyíregyházán a XVIII-XIX. században*. In: *Értekezések a történeti tudományok köréből* 97. Budapest, 1982.
- HENCZ, 1973. HENCZ Aurél: *Területrendezési törekvések Magyarországon. Az államigazgatási jogi szabályozás aspektusából*. Budapest, 1973.
- HENCZ, 1981. HENCZ Aurél: *Felsőfokú közigazgatási szakember-képzés Magyarországon 1848-1948*. Szeged, 1981.
- HERPAY, 1925. HERPAY Gábor: *Nemes családok Debreczenben*. Debrecen, 1925.
- HOLLÓ, 1891. HOLLÓ Lajos: *A közigazgatás rendezése a megyékben, városokban és a községekben*. Budapest, 1891.
- HORVÁTH, 1971. HORVÁTH Ferenc: *Szombathely város képviselőtestülete és bizottságai 1860-1944*. 335-365. In: Bónis György, Degré

- Alajos (szerk.): Tanulmányok a magyar helyi önkormányzat múltjából. Budapest, 1971.
- IFJ. BARTA, 1997. IFJ. BARTA János: *Debrecen az abszolutizmus korában (1849-1867)*. 9-39. In: Gunst Péter (szerk.): *Debrecen története 1849-1919*. 3. Debrecen, 1997.
- IRINYI, 1997. IRINYI Károly: *A politikai közgondolkodás és mentalitás Debrecenben (1867-1918)*. 267-419. In: Gunst Péter (szerk.): *Debrecen története 1849-1919*. 3. kötet. Debrecen, 1997.
- IRINYI, 2002. IRINYI Károly: *A politikai közgondolkodás és mentalitás változatai Debrecenben 1867-1918*. Debrecen, 2002.
- HOENSCH, 1984. Jörg H. HOENSCH: *A History of Modern Hungary. 1867-1986*. London – New York, 1984.
- KAJTÁR, 1980. KAJTÁR István: *A városi önkormányzat közigazgatásának társadalmi, politikai és személyi környezete az Októberi Diploma időszakában*. 169-181. In: Ádám Antal, Benedek Ferenc, Szita János (szerk.): *Jogtörténeti tanulmányok. Emlékkönyv Csizmadia Andor hetvenedik születésnapjára*. Pécs, 1980.
- KAJTÁR, 1982. KAJTÁR István: *A városigazgatás demokratizmusa Pécsen 1780-1848*. 105-111. In: Sándor László (szerk.): *Tanulmányok Pécs város történetéből*. Pécs, 1982.
- KAJTÁR, 1990/a KAJTÁR István: *A burzsoá városigazgatás jogi rendjének kialakulása Európában és Magyarországon*. 85-99. In: Mezey Barna (szerk.): *Jogtörténeti előadások I*. Budapest, 1990.
- KAJTÁR, 1990./b KAJTÁR István: *Önkormányzati élet Pécsen (1848-1918)*. *Baranya*, III. évf. 1990/2. 61-74.
- KAJTÁR, 1991. KAJTÁR István: *Szemere Bertalan és a városok reformja*. 189-200. In: Ruszoly József (szerk.): *Szemere Bertalan és kora*. I. Miskolc, 1991.
- KAJTÁR, 1992. KAJTÁR István: *A magyar városi önkormányzatok (1848-1918)*. Budapest 1992.
- KAJTÁR, 1996-1997. KAJTÁR István: *Adalékok a XIX századi magyar politikai kultúrához (Modernizáció és politizálás)*. 146-155. In: Horváth Csaba (szerk.): *Konfliktus, konszenzus, kooperáció*. Pécs, 1996-1997.
- KAJTÁR, 1999./a KAJTÁR István: *1848-1849 és a XIX. századi modernizációnk*. *Jogtudományi Közöny*, 1999. május, 193-199.
- KAJTÁR, 1999./b KAJTÁR István: *A magyar városok joga 1848-49-ben és az európai modernizáció*. 58-70. In: Horváth Attila (szerk.):

- Forradalom vagy reform? Tanulmányok az 1848/49-es forradalom és szabadságharc állam- és jogfejlődéséből. Budapest, 1999.
- KAJTÁR, 2000./a KAJTÁR István: *A dualista kori magyar állam- és jogrendszer a modernizáció fényében*. 307-320. In: Fischer Ferenc, Majoros István, Vonyó József: *Magyarország a (nagy) hatalmak előterében. Tanulmányok Ormos Mária 70. születésnapjára*. Pécs, 2000.
- KAJTÁR, 2000/b KAJTÁR István: *Állam és jogfejlődés a 19. században*. 177-195. In: Font Márta, Kajtár István (szerk.): *A magyar államiság első ezer éve*. Pécs, 2000.
- KAJTÁR, 2003. KAJTÁR István: *A 19. századi modern magyar állam- és jogrendszer alapjai. Európa-Haladás-Magyarország*. Budapest-Pécs, 2003.
- KAJTÁR, 2004. KAJTÁR István: *A polgári modernizáció közigazgatási autonómiájának jogtörténeti keretei*. 25-39. In: Gergely Jenő (szerk.): *Autonómiák Magyarországon 1848-1998*. Budapest, 2004.
- KÁLLAY, 1989. KÁLLAY István: *A városi önkormányzat hatásköre Magyarországon 1686-1848*. Budapest, 1989.
- KEMPELEN, 1914. KEMPELEN Béla: *Magyar nemes családok*. VIII. kötet. Budapest, 1914.
- KISS-TONELLI-SZIGETHY, 1927. KISS Ferenc, TONELLI Sándor, SZIGETHY Vilmos: *Szeged*. Budapest, 1927.
- KISS I., 1958. KISS István: *A közigazgatási reform alapkérdései*. *Városi Szemle*. XXXIV. évf. 1958. 6-7.
- KISS P., 2004. KISS Péter (szerk.): *Magyar kormányprogramok 1867-2002*. I. kötet. 1867-1944. Budapest, 2004.
- KMETY, 1897. KMETY Károly: *A magyar közigazgatási jog kézikönyve*. Budapest, 1897.
- KMETY, 1914. A közigazgatás reformja. A Magyar Jogászegylet közjogi és közigazgatási jogi bizottságában 1914. évi január és február havában tartott előadás-sorozat. *Magyar Jogászegyleti Értekezések*. Budapest, 1914. Új Folyam VIII. kötet, 57. füzet
- KOLOSSA, 1972. KOLOSSA Tibor: *A dualizmus rendszerének kialakulása és megszilárdítása (1867-1875)*. 154 In: Hanák Péter (szerk.): *Magyarország története 1849-1919. Az abszolutizmus és a dualizmus kora*. IV. kötet. Budapest, 1972.

- KOLOSSA, 1979. KOLOSSA Tibor: *Magyarország története a dualizmus első negyedszázadában (1867-1890)*. II. kötet, 775-865. In: Katus László (szerk.): *Magyarország története 1848-1890*. II. kötet. Budapest, 1979.
- KOMORÓCZY, 1974. KOMORÓCZY György: *A reformkori Debrecen*. Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Közleményei 6. sz. Debrecen, 1974.
- KORBULY, 1877. KORBULY Imre: *Magyarország közjoga illetőleg magyar államjog rendszere kapcsolatban az ország közigazgatási szervezetével*. Budapest, 1877.
- KOZÁRI, 2005. KOZÁRI Monika: *A dualista rendszer*. Budapest, 2005.
- KRISTÓ, 1992. KRISTÓ Gyula (szerk.): *Szeged története. Kronológia a kezdetektől 1944-ig*. Szeged, 1992.
- KRUZSLICZ, 1989. KRUZSLICZ István: *Adatok Hódmezővásárhely városigazgatásának történetéhez (1848-1873)*. 221-255. In: Blazovich László: *Tanulmányok Csongrád Megye történetéből XIV*. Szeged, 1989.
- LUKACS, 1999. LUKACS, John: *Budapest, 1900. A város és kultúrája*. Budapest, 1999.
- MAGYARY, 1942. MAGYARY Zoltán: *Magyar közigazgatás. A közigazgatás szerepe a XX. sz. államában, a magyar közigazgatás szervezete, működése és jogi rendje*. Budapest, 1942.
- MAKKAI, 1963. MAKKAI László: *A magyar városfejlődés és városépítés történetének vázlata*. Budapest, 1963.
- MÁRFFY, 1926. MÁRFFY Ede: *Magyar közigazgatási és pénzügyi jog*. Budapest, 1926.
- MÁTHÉ, 1995. MÁTHÉ Gábor: *A magyar közigazgatási képzés történeti modellje*. 117-121. In: Máthé Gábor (szerk.): *A magyar közszolgálat, közigazgatási szakemberképzés a XX. században*. Budapest, 1995.
- MÉREI, 1971. MÉREI Gyula: *A magyar polgári pártok programjai (1867-1918)*. Budapest, 1971.
- MEZEY, 2004. MEZEY Barna: *Államosítás és autonómia. Centralizáció és önkormányzatiság a XIX. század második felében*. 13-24. In: Gergely Jenő (szerk.): *Autonómiák Magyarországon 1848-1998*. Budapest, 2004.
- MEZNERICS–TORDAY, 1937. MEZNERICS Iván, TORDAY Lajos: *A magyar közigazgatás szervei 1867-1937*. Budapest, 1937.

- MIRU, 1999./a MIRU György: *A dualista politikai rendszer és működése*. 168-198. In: Veliky János: *Polgárosodás és szabadság (Magyarország a XIX. században)*. Budapest, 1999.
- MIRU, 1999./b MIRU György: *A reformpolitika esélyei a kiegyezést követő években*. *Századok*. 1999. 3. sz. 543-560.
- NAGY-MÁTHÉ-
CSIZMADIA, 1982. NAGY Endre, MÁTHÉ Gábor, CSIZMADIA Andor: *Magyar közigazgatástörténet*. Budapest, 1982.
- NAGY E., 1907. NAGY Ernő: *Magyarország közigazgatása (Államjog)*. Budapest 1907.
- NAGY F., 1912. NAGY Ferencz: *A magyar városi jog*. Budapest, 1912.
- NAGY I., 1862. NAGY Iván: *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal*. IX. kötet. Pest, 1862.
- NÉMETHY, 1938. NÉMETHY Imre: *Általános és szakigazgatás a városokban*. 287-302. In: Mártonffy Károly: *A mai magyar város*. Budapest, 1938.
- OROSZ, 1997. OROSZ István: *Földbirtoklás, mezőgazdasági termelés és agrártársadalom Debrecenben 1850-1918 között*. 77-233. In: Gunst Péter (szerk.): *Debrecen története 1849-1919*. 3. Debrecen, 1997.
- PÁLFY, 1873. PÁLFY Ferencz polgármesternek évi jelentése. Szeged, 1873.
- PÉTER, 1998./a. PÉTER László: *Volt-e magyar társadalom a XIX. században? A jogrend és a civil társadalom képződése*. 148-186. In: Péter László: *Az Elbától keletre. Tanulmányok a magyar és a kelet-európai történelemből*. Budapest, 1998.
- PÉTER, 1998/b PÉTER László: *Ország és királya a hatvanhetes kiegyezésben*. 219-263. In: Péter László: *Az Elbától keletre. Tanulmányok a magyar és a kelet-európai történelemből*. Budapest, 1998.
- PÉTER, 1997. PÉTER László: *Mindörökké Szeged*. Szeged, 1997.
- PÉTER, 1999. PÉTER László: *Szegedi seregszámla*. Szeged, 1999.
- PÉTER, 2002. PÉTER László: *Szegedi tudósítások*. Szeged, 2002.
- POLNER, 1941. POLNER Ödön: *Három magyar közjogász Nagy Ernő, Ferdinandy Gejza, Réz Mihály*. Budapest, 1941.
- PÖLÖSKEI, 1995. PÖLÖSKEI Ferenc: *A városok jogállása a polgári korban*. 221-231. In: Máthé Gábor, Zlinszky János (szerk.): *Degré Alajos Emlékkönyv*. Budapest, 1995.

- PÖLÖSKEI, 2001. PÖLÖSKEI Ferenc: *A magyar parlamentarizmus a századfordulón*. Budapest, 2001.
- REIZNER, 1899. REIZNER János: *Szeged története. A XVIII. század végétől az 1879. évi árvízig*. II. kötet. Szeged, 1899.
- RUSZOLY, 1984. RUSZOLY József: *A szegedi népképviselői közgyűlés 1848-1871*. Szeged, 1984.
- RUSZOLY, 1991/a RUSZOLY József: *A városi szervezet reformjai*. 648-667. In: Gaál Endre: *Szeged története 1849-1919*. 3. 2. Szeged, 1991.
- RUSZOLY, 1991/b RUSZOLY József: *Állandóság és változás a városi szervezetben*. 667-699. In: Gaál Endre (szerk.): *Szeged története 1849-1919*. 3. 2. Szeged, 1991.
- RUSZOLY, 1991/c RUSZOLY József: *Az állami közigazgatási és igazságszolgáltatási szervek Szegeden*. 639-647. In: Gaál Endre (szerk.): *Szeged története 1849-1919*. 3. 2. Szeged, 1991.
- RUSZOLY, 1991/d RUSZOLY József: *Az önkényuralom korában (1849-1860)*. 19-29. In: Gaál Endre (szerk.): *Szeged története 1849-1919*. 3. 1. Szeged, 1991.
- RUSZOLY, 1991/e RUSZOLY József: *Az önkényuralmi rendszer válsága és a provizórium idején (1860-1867)*. 30-33. In: Gaál Endre (szerk.): *Szeged története 1849-1919*. 3. 1. Szeged, 1991.
- RUSZOLY, 1993. RUSZOLY József: *Alkotmánytörténeti tanulmányok 3*. Szeged, 1993.
- RUSZOLY, 1995./a RUSZOLY József: *A városi bírótól a polgármesterig (A polgárnagy)*. Szeged, 1995. Július-december 7-12. sz. 4-8.
- RUSZOLY, 1995./b RUSZOLY József: *Tíz tanulmány a jog- és alkotmánytörténet köréből*. Szeged, 1995.
- RUSZOLY, 1998. RUSZOLY József: *Szobrot Osztróvszky Józsefnek! (adósságtörlesztés tíz tételben)*. Szeged, 1998. március 3. sz. 68-69.
- RUSZOLY, 1999. RUSZOLY József: *A Város és polgára. Válogatott írások Szegedről*. Szeged, 1999.
- RUSZOLY, 2002./a RUSZOLY József: *Máig érő alkotmánytörténelem*. Szeged, 2002.
- RUSZOLY, 2002./b RUSZOLY József: *Újabb magyar alkotmánytörténet 1848-1949. Válogatott tanulmányok*. Budapest, 2002.
- RUSZOLY, 2004. RUSZOLY József: *Szeged szabad királyi város törvényhatósága 1872-1944. Tanulmányok és forrásközlés*. In: Blazovich László

- (szerk.): Tanulmányok Csongrád Megye történetéből XXXV. Szeged, 2004.
- SÁPI, 1962. SÁPI Vilmos: *Az államszervezet*. 221-243. In: Sarlós Márton (szerk.): Magyar állam- és jogtörténet. Budapest, 1962.
- SARLÓS, 1968. SARLÓS Béla: A kiegyezés magyarországi jogpolitikája. *Századok*, 102. évf. 1968. 965-990.
- SARLÓS, 1976. SARLÓS Béla: *Közigazgatás és hatalompolitika a dualizmus rendszerében*. Budapest, 1976.
- SARLÓS, 1981. SARLÓS Béla: *A közigazgatás polgári jellegéről*. 275-303. In: Pölöskei Ferenc, Ránki György (szerk.): A magyarországi polgári államrendszerek. Budapest, 1981.
- SASHEGYI, 1965. SASHEGYI Oszkár: *Az abszolutizmuskori levéltár*. Budapest, 1965.
- SASHEGYI, 1981. SASHEGYI Oszkár: *A neoabszolutizmus rendszere 1849-1867*. 81-139. In: PÖLÖSKEI FERENC, RÁNKI György (szerk.): A magyarországi polgári államrendszerek. Budapest, 1981.
- SEBESTÉNY, 1973. SEBESTÉNY Sándor: A „hevesi ügy”, 1867-1869. *Századok*. 1973. 5-6. sz. 1175-1191.
- SIK, 1968. SIK Ferenc: *A vármegyei önkormányzat szerepe a dualizmus idején*. 139-156. In: Csizmadia Andor: Jogtörténeti tanulmányok II. A dualizmus korának állam- és jogtörténeti kérdései. Budapest, 1968.
- SIMONFFY, 1971. SIMONFFY Emil: *Zalaegerszeg képviselőtestülete és tanácsa a polgári kor első évtizedeiben (1848-1872)*. 235-283. In: Bónis György, Degré Alajos: Tanulmányok a magyar helyi önkormányzatok múltjából. Budapest, 1971.
- SOMOGYI, 1981. SOMOGYI Éva: *Abszolutizmus és kiegyezés 1849-1867*. Budapest, 1981.
- STIPTA, 1985. STIPTA István: Vármegyei reformkoncepciók az 1870:XLII. tc. képviselőházi vitájában. *Állam és Igazgatás* XXXV. Évf. 1985. 10. sz. 910-917.
- STIPTA, 1992. STIPTA István: *Intézménytörténeti adalékok az 1870:XLII. tc. végrehajtásához*. 481-493. In: Tóth Károly (szerk.): Emlékkönyv Dr. Cséka Ervin születésének 70. és oktatói munkásságának 25. évfordulójára. Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae, Acta Juridica et Politica Tom. 41., Szeged, 1992.

- STIPTA, 1995./a STIPTA István: *A főispáni hatáskör törvényi szabályozása. (1870, 1886)* 299-312. In: Máthé Gábor, Zlinszky János (szerk.): *Degré Alajos emlékkönyv*. Budapest, 1995.
- STIPTA, 1995./b STIPTA István: *Törekvések a vármegyék politikai átalakítására. Tervezetek, javaslatok, törvények*. Budapest, 1995.
- SZABAD, 1967. SZABAD György: *Forradalom és kiegyezés választóján (1860-1861)*. Budapest, 1967.
- SZABAD, 1972 SZABAD György: *Az abszolutizmus kora (1949-1967)*. 9-132. In: Hanák Péter, Szabad György, Erényi Tibor (szerk.): *Magyarország története 1849-1918. Az abszolutizmus és a dualizmus kora*. Budapest, 1972.
- SZABAD, 1979. SZABAD György: *Az önkényuralom kora (1849-1867)*. 435-772. In: Katus László (szerk.): *Magyarország története 1848-1890. I. köt.* Budapest, 1979.
- SZABÓ A., 2004. SZABÓ Anita: *Szentkirály-szabadjai Márffy Ede*. 15-35. In: P. Szabó Béla, Madai Sándor (szerk.): *A Debreceni Tudományegyetem jogtanárai (1914-1949)*. Debrecen, 2004.
- SZABÓ I., 1928. SZABÓ István: *Debrecen 1848-1849-ben*. Debrecen, 1928.
- SZABÓ I., 1948. SZABÓ István (szerk.): *A szabadságharc fővárosa Debrecen 1849 január-május*. Debrecen, 1948.
- SZÁNTÓ, 1985. Szántó Imre: *Az 1848-1849-es forradalom és szabadságharc időszaka*. 719-796. In: Farkas József (szerk.): *Szeged története 1686-1949. 2.* Szeged, 1985.
- SZEGED, 1873. Szeged szab. kir. város hatóságának szervezete. Szeged, 1873.
- SZINNYEI, 1893. SZINNYEI József: *Magyar írók élete és munkái*. II. kötet, Budapest, 1893.
- SZINNYEI, 1899. SZINNYEI József: *Magyar írók élete és munkái*. VI. kötet, Budapest, 1899.
- SZINNYEI, 1905. SZINNYEI József: *Magyar írók élete és munkái*. X. kötet, Budapest, 1905.
- SZITA, 1990. SZITA János: *A közigazgatás tevékenysége és szervezete a neoabszolutizmus első felében (1849-1854)*. 100-123. In: Mezey Barna (szerk.): *Jogtörténeti előadások I.* Budapest, 1990.
- SZOKOLAY, 1891. SZOKOLAY István: *Centralizáció és önkormányzat, észrevételek a közigazgatási törvényjavaslathoz*. Budapest, 1891.
- SZÖCS, 1991., SZÖCS Sebestyén: *Szemere Bertalan szerepe a kormánybiztosi intézmény megteremtésében (1848. április-szeptember)*. 223-

265. In: Ruszoly József (szerk.): Szemere Bertalan és kora I. Miskolc, 1991.
- SZÜCS, 1871. SZÜCS István: *Szabad királyi Debreczen város történelme*. 3. kötet. Debrecen, 1871.
- TARJÁNYI, 1972. TARJÁNYI Sándor: *A fővárosi törvény és módosításai*. Budapest, 1972.
- TÓTH, 1967. TÓTH Ede: *Mocsáry Lajos élete és politikai pályakezdetek (1826-1874)*. Budapest, 1967.
- VARGA, 2002. VARGA Norbert: A köztörvényhatóság létrehozásának előzményei az 1870:XLII. tc. alapján Debrecen szabad királyi városban. *Collega*, 2002. 64-68.
- VARGA, 2004. VARGA Norbert: *Barabási Kun József*. 37-63. In: P. Szabó Béla, Madai Sándor (szerk.): *A Debreceni Tudományegyetem jogtanárai (1914-1949)*. Debrecen, 2004.
- VARGA, 2006. VARGA Norbert: *A főispáni tisztség bevezetése Debrecen és Szeged szabad királyi városokba a köztörvény-hatósági törvény alapján*. 606-623. In: Mezey Barna, Révész T. Mihály (szerk.): *Ünnepi tanulmányok Máthé Gábor 65. születésnapja tiszteletére*. Budapest, 2006.
- VASS, 1985. VASS Előd: *A város önkormányzata és gazdálkodása*. 515-596. In: Farkas József (szerk.): *Szeged története 1686-1849*. 2. Szeged, 1985.
- VÖRÖS, 1956. VÖRÖS Károly: *A polgári kori magyar törvényhatósági közigazgatás*. Budapest, 1956.
- VÖRÖS, 1979. VÖRÖS Károly: *Budapest legnagyobb adófizetői 1873-1917*. Budapest, 1979.
- VÖRÖS, 1997. VÖRÖS Károly: *Hétköznapok a polgári Magyarországon*. Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 22. Budapest, 1997.
- WEIS, 1922. WEIS István: *A magyar közigazgatás szervezete*. Budapest, 1922.
- ZELIZY, 1882. ZELIZY Dániel: *Debreczen sz. királyi város egyetemes leírása*. Debrecen, 1882.
- ZICHY, 1891. ZICHY Antal: *Egy szó a közigazgatási reform ellen*. Budapest, 1891.
- ZSUPPÁN, 1980. ZSUPPÁN F. Tibor: A helyi önkormányzat újjászervezése 1871/72-ben. *Századok*. 1980. 2. sz. 261-280.

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE:

<i>AH:</i>	Alföldi Hírlap
<i>BKML:</i>	Bács-Kiskun Megyei Levéltár
<i>CSML:</i>	Csongrád Megyei Levéltár
<i>Db. Kjkv:</i>	Debrecen város közgyűlésének jegyzőkönyve
<i>Db:</i>	Debrecen
<i>DE:</i>	Debreczeni Ellenőr
<i>DRK:</i>	Debreceni Református Kollégium
<i>HK:</i>	Háromaskönyv
<i>HML:</i>	Hajdú-Bihar Megyei Levéltár
<i>KI:</i>	Képviselőházi Irományok
<i>K. Kjkv:</i>	Kecskemét város közgyűlésének jegyzőkönyve
<i>KL:</i>	Kecskeméti Lapok
<i>KN:</i>	Képviselőházi Napló
<i>MOL:</i>	Magyar Országos Levéltár
<i>Sz. Kjkv:</i>	Szeged város közgyűlésének jegyzőkönyve
<i>SzH:</i>	Szegedi Híradó